

| SPORT

Afrika Cup

Achtste finale: elk doelpunt is een bevestiging dat Soedan nog steeds bestaat

PAGINA 28-29

| WETENSCHAP

Digital Humanities

Hoogleraar Rens Bod is op zoek naar wat specifiek menselijk is

PAGINA 4-5

| WEEKEND

Snorren

Niet iedere drager heeft in de gaten dat de snor een teken is van rebellie

PAGINA 18-19

| OPINIE

'Terugblik' op 2026

Weer een jaar waarin feit en fictie verder door elkaar heen liepen

PAGINA 2-3

nrc

ZATERDAG 3 JANUARI
ZONDAG 4 JANUARI 2026
LUX ET LIBERTAS

Brandweer

Of een vuurwerkverbod veel gaat helpen, wordt betwijfeld

PAGINA 4-5

Openbare orde

'Volgend jaar kunnen we elke kofferbak controleren'

PAGINA 5

Eerste hulp

In het ziekenhuis in Apeldoorn stroomden de patiënten binnen

PAGINA 6

Commentaar

Laat de minister haast maken met het vuurwerkverbod

PAGINA 31

De hulpdiensten moeten ieder jaar vaker uitrukken

FOTO LAURENS NIEZEN / ANP

| WEEKEND

Charlotte Mutsaers

'Ik wil mijn hond per se overleven'

PAGINA 8-10

| CULTUUR

AI in de film

Eline van der Velden maakte een AI-actrice: 'AI-talenten als Tilly zullen een nieuw genre vormen'

PAGINA 24-25

| ECONOMIE

PAGINA 4-21

Erfenissen

De verwachte erfenisregen kan ook een druilerig buitje worden

Advertenties

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY
Advocaat-partner
Banking & Finance
pag. 12
legalpeople.nl

PUBLIC SPIRIT
Voor Huis73 zoeken wij een
HUIS73
Directeur-Bestuurder
www.publicspirit.nl

executivepeople
Managing Director
pag. 13
executivepeople.nl

JAARGANG 56 no. 79 PRIJS €5,70
BELGIË € 6,70
Bezorginformatie nrc.nl/service
6 0 1 2 6
8 7 1 0 4 0 4 0 0 0 5 4 5

ACHTERGROND **HULPDIENTSTEN**

Ondanks alle voorzorg record aantal brandmeldingen

Gemeenten strooiden zand om het wegdek te beschermen, huurden beveiligers in en overlegden sinds de zomer. Toch begon 2025 verre van rustig. Of een vuurwerkverbod veel gaat helpen, wordt betwijfeld.

Karel Berkhout, Roos Liefting, Wouter van Loon en Nina Eshuis

AMSTERDAM

Bij de brandweer is de afgelopen jaarwisseling het grootste aantal branden gemeld van de afgelopen tien jaar. In totaal kwamen rond Oud en Nieuw meer dan vierduizend brandweermeldingen binnen. Dat is 10 procent meer dan het oude record van bijna 3.700 meldingen, dat werd geboekt bij de jaarwisseling van 2019-2020.

Dit blijkt uit een analyse door NRC van de zogeheten P2000-meldingen over branden en brandjes rond de jaarwisseling. De afgelopen jaarwisseling was waarschijnlijk de laatste waarbij consumenten vuurwerk mochten afsteken; vanaf volgend jaar is dat in principe verboden.

Gemeenten halen alles uit de kast om oud en nieuw in goede banen te leiden, blijkt uit gesprekken met burgemeesters van gemeenten waar het vaak onrustig is rond Oud en Nieuw. Met wisselend succes: het aantal meldingen lag deze jaarwisseling 12 procent hoger dan vorig jaar, toen de brandweer ruim 3.600 keer werd gealarmeerd. In de helft van de gemeenten steeg het aantal

meldingen ten opzichte van vorig jaar.

Den Haag was de grote uitschieter met ruim 414 meldingen, bijna 40 procent meer dan het jaar ervoor. Het aantal meldingen was anderhalf keer zo groot als in Amsterdam en zelfs twee keer zo groot als in Rotterdam.

Ook afgezet tegen het inwonertal was de brandweer heel druk in Den Haag. Met ruim 7 meldingen per 10.000 inwoners staat de derde stad van Nederland stevig in de top-10. De gemeente Voorne aan Zee voert de lijst aan, met ruim 19 meldingen per 10.000 inwoners. Het overgrote deel van die meldingen is terug te voeren naar één incident: een grote brand in een parkeergarage onder een appartementencomplex in Hellevoetsluis.

Maar ook in de rest van de gemeente was het onrustig, zegt burgemeester Arno Scheepers tegen lokale media. „Ik word er droevig van dat wat een heel gezellige jaarwisseling had kunnen zijn, wordt overschaduwd door het feit dat er in onze regio elke acht seconden een melding bij de meldkamer binnenkomt.”

Andere uitschieters zijn onder meer West-Betuwe, Arnhem en Zaltbommel, gemeenten waar het elk jaar druk is met Oud en Nieuw.

„Het was een heel drukke, hectische nacht”, erkent burgemeester Servaas Stoop van West-Betuwe. Op verschillende plekken ontstaken bewoners vreugdevuren. „De brandweer kan die vuren zonder problemen uitmaken, doordat brandweerlieden bekend zijn bij de bewoners.” Maar er is wel schade aan het wegdek. Sinds een aantal jaren staat West-Betuwe op een vooraf aangewezen plek wel een vreugdevuur toe, na overleg met bewoners. „De bewoners gebruiken schoon brandmateriaal en ruimen de boel na afloop weer op.”

Vrijwilligers

In de gemeente Eemsdelta worden meldingen afgehandeld in een „treintje”, vertelt burgemeester Ben Visser: „Eerst beoordeelt de politie de situatie. Als er geblust moet worden, komt de brandweer. En daarna komt de gemeente de rommel opruimen.” Daardoor loopt de boel niet uit de hand, stelt Visser.

„Brandweermensen zijn vaak vrijwilligers die zelf uit de gemeente komen. Ze moesten dit jaar een vreugdevuur uitmaken, omdat het gevaarlijk werd voor de omgeving. Dat wordt niet altijd gepreimd. We varen daarom op het gezag van de politie, die eerst het gesprek begint.”

Buurtbewoners in Maasdam luiden met vuurwerk het nieuwe jaar in. FOTO JEFFREY GROENEWEG / ANP

Andere gemeenten ontplooiën ook initiatieven om de viering van Oud en Nieuw in goede banen te leiden. Zo gaan jongerenwerkers en politiemensen in Vijfheerenlanden vooraf in gesprek met groepen (jonge) inwoners over hun plannen. „Dan bepalen we de plekken waar ze vuurtjes kunnen stoken en spreken af dat ze er geen autobanden op gooien”, vertelt burgemeester Sjors Fröhlich: „We storten zand op de straat of de stoep om die te beschermen.” In een wijk waar in het verleden „oncontroleerbare vreugdevuren ontstonden”, verloopt de viering volgens Fröhlich nu „feestelijk en rustig”.

In Den Haag worden opscholen vuurwerklessen aangeboden en bekende overlastgevers krijgen van te voren een waarschuwing. Deelscooters, vaak doelwit tijdens de jaarwisseling, worden door de aanbidders zoveel mogelijk uit de ‘risicogebieden’ verwijderd.

Particuliere beveiligers

Verschillende gemeenten huren tijdens de jaarwisseling particuliere beveiligers in, vanwege een beperkte bo capaciteit. Zo ook Molenlanden, waar twee particuliere beveiligers de taken van een zieke boa overnamen. „Onze gemeente telt twintig kernen, maar we hebben geen twintig boas”, zegt burgemeester Theo Segers. De jaarwisseling in Molenlanden verliep rustig.

Ook Maasdriel huurde particuliere beveiligers in. Het was één van de vele maatregelen die de gemeente nam om ongeregelde heden te voorkomen, naast beveiligingscamera’s en extra boas in risicogebieden. De voorbereiding begon al in de zomer. „Twee jaar geleden hadden we grote rellen in Hedel en vorig jaar ging het mis in Kerkdriel”, zegt burgemeester Antoine Walraven. Dit jaar is daar officieel een veiligheidsrisicogebied afgekondigd. In de weken voor Oud en Nieuw werden meerdere

invallen gedaan waarbij illegaal vuurwerk in beslag werd genomen na meldingen via Meld Misdaad Anoniem - de gemeente had vooraf gesprekken gevoerd met buurtbewoners, en opgeroepen verdachte omstandigheden door te geven.

Uitgezonderd van een huis dat afbrandde nadat er waarschijnlijk een vuurpijl in de rieten kapbelandde, bleef het in Maasdriel rustig. Maar daarvoor is alles uit de kast getrokken, zegt Walraven. „Er is nogal wat voor nodig om Oud en Nieuw in goede banen te leiden.”

Pekela is een jaar of vijf geleden begonnen met preventieve maatregelen tegen vuren op straat, vertelt burgemeester Jaap Kuin. „Er was te veel schade. Dan kwam ik op Nieuwjaarsdag bij mensen die huilden, omdat hun nieuwe gordijnen zwart waren geworden door het roet van verbrande autobanden.” De gemeente is vuurtonnen gaan uitdelen, waar inwoners „in overleg met de burens schoon hout mogen verbranden.” Dat begint effect te hebben, zegt Kuin: „Het was dit jaar voor het eerst rustiger.” Er waren iets minder meldingen, waarbij het overwegend ging om kleine brandjes: „Afval en soms autobanden.”

Ondanks de (kleine) successen gaat het nog steeds vaak mis. „Er blijft een sfeer van straffeloosheid rond de jaarwisseling”, zegt Fröhlich van Vijfheerenlanden. In zijn gemeente werden twaalf lichtmasten in een park opgeblazen en werden in een winkelcentrum bakstenen en tegels tegen de glazen pui aan gegooid. „Daar hebben we de ME moeten inzetten”, vertelt Fröhlich.

En niet alleen daar, zo meldde de politie op nieuwjaarsdag. Bijna alle beschikbare agenten van de Mobiele Eenheid (ME), waren tijdens de jaarwisseling aan het werk. Plaatsvervangend korpschef Wilbert Paulissen sprak van „een maximale inzet die de halve nacht

In de gemeente Molenlanden namen twee particuliere beveiligers de taken van een zieke boa over

voortduurde”. Ook in Den Haag moest de ME op meerdere plaatsen ingrijpen, in de meeste gevallen vanwege geweld tegen de hulpdiensten. Burgemeester Jan van Zanen noemt het „onverteerbaar” dat politie en brandweer gericht met zwaar vuurwerk bestookt werden.

Van Zanen is groot voorstander van het vuurwerkverbod. Burgemeesters hebben hier de afgelopen jaren hard voor gelobbyd in politiek Den Haag. De vraag is of het aanstaande afsteekverbod van consumentenvuurwerk effect zal hebben.

Burgemeester Kuin van Pekela denkt van niet, ook al omdat zijn gemeente dicht bij Duitsland ligt waar vuurwerk vrij te koop is. „De drempel wordt iets hoger, maar ik denk niet dat we volgend jaar minder vuurwerk gaan zien.” Zijn collega Visser in het naburige Eemsdelta verwacht ook geen wonderen van het verbod: „De traditie om vuurwerk af te steken is vrij diep geworteld in Nederland, die schaf je niet zomaar af.”

De nationale overheid zal in elk geval extra actie moeten ondernemen, vindt burgemeester Walraven van Maasdriel: „Er moet een plan voor de handhaving komen, en om de import van vuurwerk uit het buitenland te voorkomen.” Zijn gemeente wil zelf in gesprek met de inwoners: „Als mensen geen vuurwerk mogen afsteken, moet je een alternatief bieden, zoals een vuurwerkshow.”

INTERVIEW **HUBERT BRULS** **BURGEMEESTER**

‘Volgend jaar kunnen we elke kofferbak controleren’

Voor de burgemeester van Nijmegen is de jaarwisseling in veel opzichten de verschrikkelijkste dag van het jaar.

Majda Ouhajji
AMSTERDAM

Tijdens de jaarwisseling kwam in Nijmegen een 16-jarige jongen door vuurwerk om het leven. Een vreselijk incident, zegt de Nijmeegse burgemeester Hubert Bruls, toch maakt hij zich meer zorgen om de vele, andere incidenten die het nieuws niet halen. Bruls, ook voorzitter van de Veiligheidsregio Gelderland-Zuid, denkt dat een vuurwerkverbod gaat helpen bij de preventie.

Hoe blikt u terug op Oud en Nieuw?

„Ik vind het in veel opzichten de verschrikkelijkste dag van het jaar. We hebben tijdens die ene nacht veel meer politie-inzet nodig dan tijdens de Vierdaagse, waarin we een week lang heel veel publiek hebben. Er zijn echt fors meer incidenten. Het beeld wordt bepaald door de meest vreselijke incidenten, zoals de 16-jarige jongen die waarschijnlijk door illegaal vuurwerk om het leven is gekomen. Maar wat me structureel meer zorgen baart, zijn de tientallen incidenten die het nieuws niet halen. Mensen, vooral jongeren, die brand stichten en met vuurwerk gooien. Ze lopen door de stad en provoceren hulpdiensten als die hun werk doen.”

Wat is er nodig om te voorkomen dat mensen zich tijdens de jaarwisseling misdragen?

„Op een aantal plekken in Nijmegen hebben we een gerichte aanpak omdat het altijd onrustig was. Daar is het relatief rustig gebleven. We beginnen al in augustus. We gaan met jongeren in gesprek en spreken hun ouders aan. Er zijn genoeg ouders die echt schrikken dat hun kroost met vuurwerk bezig is. En we stoppen op Oudjaarsavond niet al om 17.00 uur met jongerenwerk. Daarmee hou je niet de gasten die rondlopen met gezichtsbedekking tegen, maar een hele groep nog wel. Er zijn nog mensen aanspreekbaar op hun gedrag, het is niet alleen maar Sodom en Gomorra in dit land.”

Als aan alle voorwaarden is voldaan, zoals een effectief handhavingsplan van de politie, dan komt er volgend jaar een vuurwerkverbod. Denkt u dat het voor een rustigere jaarwisseling gaat zorgen?

„Ik verwijs terug naar het bijzondere jaar van 2021, toen er een vuurwerkverbod was in het kader van corona. Dat had toen echt een enorm effect. Of dat effect net zo groot zal zijn, dat weet ik niet. Wat zo lastig is aan lokale vuurwerkverboden nu, ook in Nijmegen hebben we een verbod, is dat een groep mensen niet weet hoe de regels werken. Je mag het namelijk wel kopen, maar niet overal afsteken. Dus communicatief gaat dit algehele verbod helpen.

„En het tweede is dat je nu wel gewoon 25 kilo vuurwerk mag voeren, ondanks een lokaal verbod. Met het landelijke vuurwerkverbod ben je daarmee straks ook in overtredding. Volgend jaar kunnen we bij de grens gewoon elke kofferbak controleren.

„Iedereen concentreert zich op het afsteekverbod, maar de winst zit hem in het feit dat je vuurwerk niet meer mag verkopen of hebben. Dat is een duidelijke boodschap. Zodat ook ouders kunnen zeggen: het is niet relevant of je het veilig doet of niet. Je mag het gewoon niet hebben.”

Zijn er genoeg handhavers beschikbaar om het vuurwerkverbod na te leven?

„Het aantal handhavers zal niet groter zijn, we moeten het doen met de politie en handhavers die we hebben. De winst zit hem vooral in het voortraject, de groepen mensen die je van tevoren kunt aanspreken. Ik verwacht een dempend effect omdat je vuurwerk niet meer op zak mag hebben. Daardoor kunnen we ons met de beschikbare handhaving richten op waar het uit de hand loopt.

„De winst zal ook zitten in een maatschappelijke discussie over ons gedrag. Wat voor land willen we zijn? Het is het moeilijkste dat er is, maar het is wel de structureelste aanpak die we kunnen bedenken. De tientallen tot honderden kleine incidenten die we hebben gehad, daar moeten we ook de trend omgooien. Dat gaat over gedrag en hoe je denkt dat je in een samenleving kunt functioneren.”

Advertentie

ONTDEK AUSTRALIË

Ontdek Australië tijdens een autoreis van GreatDiscoveries. Onze reisspecialisten kennen het land uit eigen ervaring en stellen samen met u een reis op maat samen. U verblijft in sfeervolle, kleinschalige accommodaties zoals lodges en bed & breakfasts.

GreatDiscoveries is onderdeel van Style in Travel
tel: 040-2618781 Great Discoveries
info@greatdiscoveries.nl
www.greatdiscoveries.nl

REPORTAGE **NIEUWJAARSNACHT**

Een oudere vrouw vraagt of ze mag blijven. Dan is ze niet zo alleen

In het ziekenhuis in Apeldoorn stroomden de patiënten binnen met vuurwerkletsel, longklachten of een val na drugsgebruik.

Nina Folkerts

APELDOORN

Oudejaarsavond acht uur. De twaalfjarige Joep komt met zijn moeder en zusje binnen op de spoedeisende hulp van Gelre ziekenhuizen in Apeldoorn. Hij was met oudere vrienden gaan crossen in een auto. Toen de auto bleef staan in een zandheuvel, kwam zijn hand „ergens” klem te zitten. Spoedeisendehulpverpleegkundige Marleen Stegeman moet eerst vaststellen of er sprake is van zwaar letsel. Op de rand van het bed kijkt de jongen vooral naar de klok. „Ik wil eigenlijk voor twaalf uur thuis zijn om vuurwerk af te steken.”

Uiteindelijk blijkt er enkel een breuk te zijn. Stegeman legt een sling aan. „Je bent wel een stoertje”, zegt ze en geeft Joep een raketijse omdat zijn bloedsuiker wat laag is.

Een half uur later is het nog rustig op de ‘spoed’. In de koffiekamer warmen verpleegkundigen kliekjes op en eten een oliebol. Die rust is tijdelijk. Een nachtdienst met Oudjaar is altijd druk en intens. Apeldoorn kent sinds de jaarwisseling van 2020 een vuurwerkverbod, maar op de spoedeisende hulp merken ze daar weinig van.

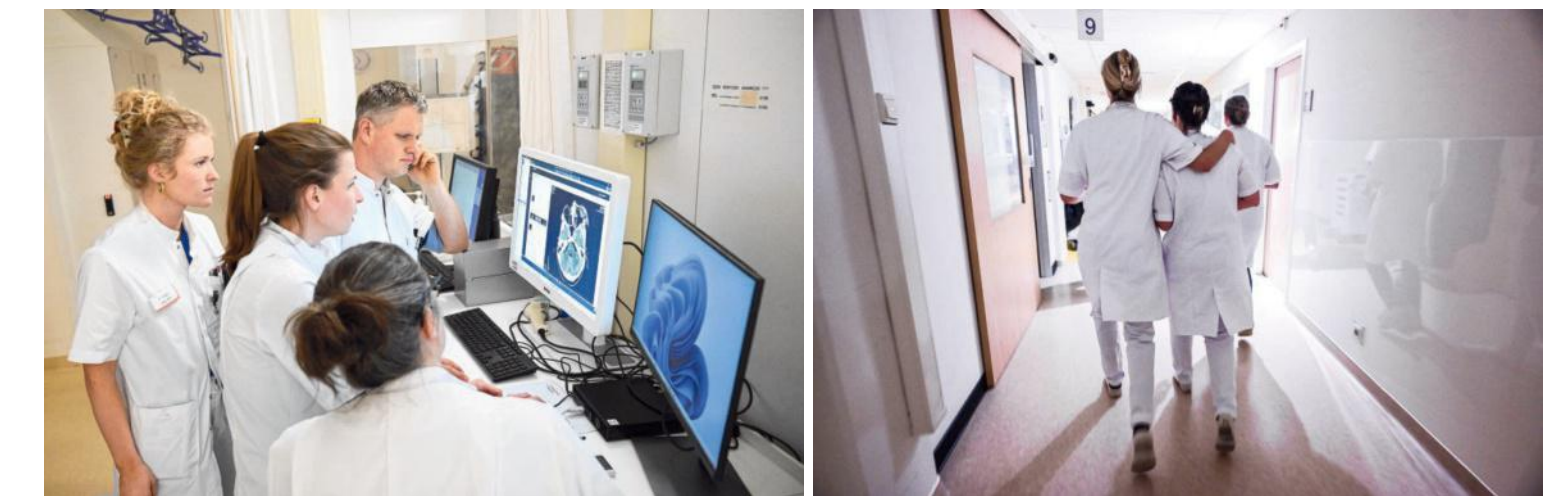
Drukte is niet uitzonderlijk op de spoedeisende hulp. Wel is de bezetting op oudejaarsavond opgeschaald: deze nacht werken er vier verpleegkundigen in plaats van drie. Het vuurwerk is zwaarder geworden door de jaren heen, en daarmee het letsel ernstiger. „Vroeger zagen we vooral zware rotjes”, zegt Stegeman. „Nu veel cobra’s.”

Typisch voor de feestdagen

Om negen uur melden meerdere patiënten zich met longklachten. „Ze krijgen last van het roet en het vuurwerk dat in de lucht hangt”, zegt verpleegkundige Sandra Burger. Mensen komen binnen na een val door te veel drugs of alcohol. Een oudere vrouw vraagt of ze mag blijven, dan is zij tenminste niet zo alleen.

De zorgverleners rennen even later naar de deuren van de huisartsenspoedpost. Een vuurwerkslachtoffer. Een vuurwerkpot - le gaal vuurwerk - was niet afgegaan. Bij het controleren van de lont ontlofte het vuurwerk in het gezicht.

Het ruikt in de ruimte plots naar as. Wachtenden bij de huisartsenpost wenden hun blik af. In de crashkamer, bestemd voor ernstig gewonden, verzamelen zich binnen enkele seconden acht zorgverleners rond het bed. Ze werken volgens de ABCDE-methode: een vaste volgorde om snel te zien of iemand kan ademen, genoeg zuurstof krijgt, geen gevaarlijke bloeding heeft en bij bewustzijn is.

Boven: De **twaalfjarige Joep** heeft een gewonde hand door een ongelukje met een auto. Onder: **artsen en verpleegkundigen van Gelre ziekenhuizen in Apeldoorn** tijdens de Nieuwjaarsnacht. FOTO'S ERIC BRINKHORST

Bij vuurwerk kan het eerste beeld misleidend zijn, legt Stegeman uit. „De kracht van de explosie werkt door, soms dieper in het lichaam en is dan niet meteen zichtbaar.” De familie is nog maar net binnen als wordt besloten tot overplaatsing. Het letsel is zo ernstig dat de patiënt naar het traumacentrum in Zwolle gaat.

Weinig effect

Kort daarna komt de Apeldoornse burgemeester Ton Heerts binnen met een doos chocola. Even daarvoor bracht hij ook een doos langs bij de brandweer. Dat het lokale vuurwerkverbod tot nu toe nog weinig effect sorteert, heeft hij zelf ook gezien. „Handhaven blijft ingewikkeld”, zegt hij.

De verpleegkundigen die op oudejaarsavond dienst hebben, worden normaal gesproken om tien

uur afgelost. Door het vuurwerkslachtoffer lukt dat nu niet. Ook later op de avond wanneer ze alsnog worden afgelost zodat ze vóór middernacht naar huis kunnen, maakt niemand aanstalten om

Vroeger zagen we vooral zware rotjes, nu cobra's

Marleen Stegeman
verpleegkundige

weg te gaan. „Het verdriet van de familie en vrienden komt hard binnen”, zegt Stegeman. „Het voelt vreemd om nu het feestgedruis in te lopen.” Na de debriefing en de overdracht van de avonddienst aan de nachtdienst is het bijna tijd om het nieuwe jaar in te luiden.

Het is bijna middernacht. De nachtploeg schenkt gehaast alcoholvrije bubbels in plastic glazen. Om middernacht is er even tijd om te proosten. Vijf minuten later staan de meesten alweer op de spoedeisende hulp.

Op de vuist

Rond half een gaat op meerdere telefoons een NL-alert af: 112 is overbelast. De noodmelding waarmee de Nederlandse overheid iedereen via de mobiele telefoon kan waarschuwen, wordt zelden landelijk verstuurd. Een ambulancemedewerker die buiten adem binnenloopt vertelt dat de ambulance onderweg naar het ziekenhuis meerdere keren werd tegengehouden. „Mensen stapten de weg op, zwaaiden en riepen of we wilden stoppen.”

In de gang neemt de mare-

chaussee rond drieën positie in. Twee groepen die met elkaar op de vuist gingen, worden tegelijkertijd naar het ziekenhuis gebracht. Ze zijn nog opgefokt. De meeste feestjes zijn afgelopen, maar de stoet patiënten zwelt juist aan: er komt meer vuurwerkletsel voorbij, mensen met benauwdheidsklachten, letsel na een vechtpartij. Zou dat volgend jaar minder worden, als het verbod doorgaat? De zorgverleners op spoedeisende hulp betwijfelen het. „We zijn eigenlijk bang dat mensen het vuurwerk dan gewoon illegaal gaan halen”, zegt Aniek Van Ark. „Ik hoop dat het morgen regent”, zegt verpleegkundige Gerda Batenburg. „Dan wordt het vuurwerk nat en kan het niet meer afgaan. Dan zien wij hier morgen hopelijk minder kinderen die ermee hebben zitten spelen.”

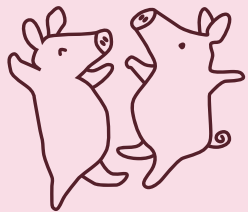
Advertentie

Wat als je kat een varken was?

Dan zou ie in een veel te klein hok leven, op een betonnen poep-vloer. Zonder daglicht. Wachtend op z'n laatste rit naar het slachthuis. En, oja, je kat zou geen staart hebben. Want die knippen we er bij varkens af. Zonder verdoving.

Maar gelukkig is je kat geen varken. En gelukkig kan jij iets doen aan het rotleven van een varken. Op varkensinnood.nl zie je wat. Namens de varkens, dankjewel!

Varkens in Nood

Arjen Schreuder

UTRECHT

Doorgaan op deze weg beschadigt kinderen voor de rest van hun leven”, zegt GroenLinks-PvdA-Kamerlid Lisa Westerveld (44). „Het kost levens terwijl dat helemaal niet nodig is.” Samen met huisarts Bernard Leenstra (36) wil de politicus, die zich al jaren bezighoudt met de jeugdzorg en GGZ, de „maatschappelijke discussie” over de falende jeugdzorg op gang brengen, en liefst zo snel mogelijk.

Leenstra: „Ik zet voorbeelden bewust scherp neer om iets los te krijgen. Want we moeten iets doen.” Zoals: gebot en tegenslag bij pubers niet langer medicaliseren; en landelijke specialistische centra oprichten voor zware gevallen. Westerveld: „Ik ben gefrustreerd dat er zo weinig gebeurt. Ik krijg mailtjes met noodkreten van kinderen met bijvoorbeeld een eetstoornis voor wie nergens plaats is. En onlangs nog van een jongere die een bepaalde behandeling nodig had die niet voorhanden was, en die nu als enige uitweg een euthanasietraject zag.”

Dat de jeugdzorg faalt, is het afgelopen jaar meermaals vastgesteld, onder meer door vernietigende rapporten van de Inspecties Gezondheidszorg en Jeugd en van Justitie en Veiligheid. „Te veel jeugdigen krijgen niet, te laat, of onvoldoende bescherming, begeleiding en hulp”, schreven de inspecties. Een van de oorzaken is dat geld en personeel op de verkeerde plaats terechtkomen.

De kosten voor jeugdzorg zijn „meer dan verdubbeld” sinds tien jaar geleden de gemeenten voor het verstrekken van jeugdzorg verantwoordelijk werden gemaakt, signaleerde de Jeugdautoriteit onlangs. Het aantal aanbieders van jeugdzorg is „exponentieel gegroeid”. Niet voor intensieve therapieën en langdurige zorg voor kinderen die zware ellende meemaken, maar voor hulp bij opvoeding, stress of dagbesteding. Terwijl „andere oplossingen beter zouden passen”, aldus de Jeugdautoriteit: „Problemen die bijvoorbeeld veroorzaakt worden door prestatiedruk, geldzorgen in het gezin of problemen met school vragen vaak meer om sociale oplossingen in de buurt, op school, thuis of in het netwerk.”

Perverse prikkel

Bernard Leenstra: „Het aanbod van lichte zorg is krankzinnig toegenomen. Het is niet zozeer ‘u vraagt en wij draaien’ maar ‘wij draaien dus vraagt u maar’. Als ik in mijn praktijk zoek naar zorg voor specifieke, licht psychische problemen, dan raak ik bij het aantal aanbieders de tel kwijt. Binnen een week kan ik een diagnose voor ADHD praktisch kopen. Dat is niet in de haak.”

Leenstra ziet dat het aantal ADHD- en autisme-diagnoses enorm is toegenomen. „Voor een deel is dat terecht, maar problemen in de opvoeding of op school worden heel snel gemedicaliseerd. Ik ben zelf ooit in 3-havo blijven zitten. Nagaan of ik misschien ADHD had, heb ik niet gedaan. Dat gebeurt nu wel. We moeten als samenleving beseffen dat dingen in het leven niet altijd goed gaan.”

Het systeem heeft een „perverse prikkel”, zegt Westerveld. „Het stellen van een snelle ADHD-diagnose heeft een groter verdienmodel dan het bieden van specialistische hulp aan een kind dat volkomen is vastgelopen.” Voor het grote aantal zorgaanbieders is het stellen van simpele diagnoses voor mondige ouders financieel aantrekkelijk, zegt ze. Specialistische hulp voor

In februari, tijdens de week van het vergeten kind, werd een manifest aangeboden aan toenmalig staatssecretaris Vincent Karremans van Jeugd, Preventie en Sport. FOTO PETER HILZ / ANP

INTERVIEW JEUGDZORG

Méér debat over falende jeugdzorg

Dat het Nederlandse jeugdzorgsysteem faalt, is duidelijk. Kamerlid Lisa Westerveld en huisarts Bernard Leenstra pleiten voor betere beloning van zorgmedewerkers die met complexe gevallen werken en specialistische klinieken.

mensen in achterstandswijken is dat niet. „De decentralisatie heeft geleid tot marktwerking, met winstuitkeringen door bedrijven, en daar moeten we van af.”

Artsen zouden vaker nee moeten verkopen, meent Leenstra. „Het zou hen helpen strenge criteria te krijgen. Denk eens aan de discussies in de covid-tijd, over het kiezen op grond van welke criteria, bijvoorbeeld leeftijd of overlevingskans, iemand nog wel of niet op de intensive care kon worden opgenomen. Die gedachtengang zou je ook binnen de jeugdzorg kunnen volgen. Ik pleit voor een grote werkgroep, met artsen maar ook ouders, die gren-

zen gaat opstellen. Zodat we keuzes maken en artsen meer handvatten geven bij het doorverwijzen.”

Voor een kind dat op school blijft zitten, zijn die strengere criteria misschien vervelend, zegt Leenstra. Maar een kind dat door het ijs zakt, ernstig ziek is of zelfs sterft, is ernstiger. „De wachtlijsten voor de lichte zorg moeten langer worden en die voor de zware hulp korter. Er werken heel veel psychologen en orthopedagogen in klinieken voor lichte zorg die we beter ergens anders kunnen inzetten. De prikkel om als arts verder te studeren en je te verdiepen in ernstige gevallen, is nu te klein. We zouden de beloning aan-

trekkelijker kunnen maken.”

Mooie specialistische klinieken

De decentralisatie van specialistische jeugdzorg naar gemeenten is „een fout” geweest, stelt Westerveld. „Ik zag een jongere die helemaal vastliep, zichzelf beschadigde, glas inslokte, voor wie men geen andere oplossing wist te bedenken dan haar in een kliniek met riemen vast te binden op een bed. Ik vergeet dat beeld nooit meer. Ik heb alles en iedereen afgebeld om erachter te komen wie hier verantwoordelijk voor zou moeten zijn. Ik sprak een wethouder die letterlijk zei: ik kan de gevraagde hulp niet betalen, dat is

een veel te grote hap uit m’n budget. Ik zeg: ‘Maar ze gaat misschien binnen een paar weken dood’. Zegt zij: ‘Ja, maar ik kan het niet betalen’.”

Over die financiële keuzes moeten „landelijke afspraken” worden gemaakt en ze moeten niet aan gemeenten worden overgelaten, vindt Westerveld. „Voor complexe, zware problematiek zoals eetstoornissen, borderlinen of psychoses, zouden we specialistische centra moeten inrichten. Mooi en goed georganiseerd, zoals het Prinses Máxima Centrum voor kinderen met kanker: met onderwijs en ruimte voor ouders om te blijven slapen.”

In plaats daarvan komen kinderen met psychische problemen terecht „in gesloten jeugdinrichtingen die er soms uitzien als een gevangenis”, zegt de politica. „Je kunt op je vingers natellen dat een kind daar slechter uitkomt dan het erin gaat.”

Zowel politiek als samenleving moet volgens Leenstra en Westerveld bij zichzelf te rade gaan. „Er is een enorme prestatiedruk”, zegt Westerveld. „Ik hoorde vorige week het verhaal van een meisje dat aan het begin van de middelbare school in een musical speelde, en dat haar vader na afloop woedend was geweest omdat ze niet helemaal zuiver had gezongen. Wat ben je dan voor een eikel?”

Ze mist „sturing” van de landelijke overheid. Westerveld: „Laten we meer begrip voor jongeren opbrengen die een keer iets niet goed doen, of anders zijn. We kunnen beter omgaan met sociale media. Kinderen lijden onder online pesten. En wanneer je gevoelig bent voor hoe je eruit ziet, blijf je door de algoritmen filmpjes en challenges zien over zo dun mogelijk te worden, en ontstaat een nog slechter zelfbeeld.”

Praktische oplossingen

Veel jeugdzorg kan vermeden worden, stellen Westerveld en Leenstra, als politiek en samenleving meer werk maken van het versterken van ‘sociale cohesie’. Leenstra: „In mijn spreekkamer zie ik dat problemen soms te maken hebben met armoede. Wat al enorm zou helpen, is zorgen dat alle kinderen op school een ontbijt hebben gehad. Kinderen met honger krijgen problemen. Ik gooi de knuppel in het hoenderhok: laten we btw heffen op alternatieve behandelwijzen waarvan de werking nooit is bewezen. *Nice to have*. En laten we met de opbrengst alle kinderen een ontbijt op school geven. Dat kan, ik heb het uitgerekend.”

In plaats van medicalisering van sociale problemen zou ook al veel gewonnen zijn door „gericht” en „heel concreet” te onderzoeken wat een kind nodig heeft. Leenstra: „Ik hoorde van een jongetje dat het op het regulier onderwijs nèt kon bolwerken door een dagelijks extra uurtje ondersteuning tijdens het overblijven. Zijn gezin verhuisde. Een jaar voor de verhuizing was de nieuwe gemeente al gevraagd om een extra uurtje. En wat denk je? Niet geregeld.”

Westerveld: „Ik kom weleens op scholen voor speciaal onderwijs, met kinderen die op enige afstand wonen en voor wie het leerlingenvervoer niet helemaal goed verloopt. Wat blijkt? Die kinderen kunnen onder wat begeleiding best naar school fietsen. Hun ouders hebben daar alleen geen geld voor. Dus? Geef die kinderen een fiets. Maak hen zelfredzaam.”

Leenstra pleit voor een breed samengestelde „doe-tank” die zoekt naar praktische oplossingen. „Investeringen betalen zich uit”, zegt hij. „Als we kunnen bijdragen aan de afname van armoede, schulden en stress, en als een kind zowel bij de ouders als sociaal goed gehecht is, dan is dat de beste investering die je kunt doen.”

”

Zorg dat alle kinderen op school ontbijt krijgen

Bernard Leenstra huisarts

Brandweerlieden in Crans-Montana, Zwitserland. FOTO AP/BAZ RATNER

BRANDWONDEN

‘Een lichaam dat voor 80 procent verbrand is, krijg je niet zomaar weer dicht’

Brandwondencentrum Beverwijk staat paraat voor opvang slachtoffers Crans-Montana.

Ruben Stiff

AMSTERDAM

„Een bizar en noodlottig toeval.” Paul van Zuijlen, destijds arts in opleiding op de afdeling plastische chirurgie bij Brandwondencentrum Beverwijk, gaf de afgelopen tijd meerdere interviews waarin hij terugblikte op de nieuwaarsbrand in het Volendamse ‘t Hemeltje - dit jaar 25 jaar geleden. Hij vertelde over rijen slachtoffers. Over de intensive care die vol lag. Over de lessen die de brandwondenzorg ervan geleerd had.

En net toen hij dacht dat zijn laatste interview gepubliceerd was, werd Van Zuijlen door een collega gebeld over ‘Zwitserland’. In skioord Crans-Montana was in een bar een brand uitgebroken. Inmiddels is duidelijk dat circa veertig mensen zijn omgekomen en meer dan honderd gewond geraakt. Ruim twintig gewonden zijn voor meer dan 60 procent verbrand - dat is levensbedreigend.

Van Zuijlen, inmiddels medisch

directeur van het brandwondencentrum in Beverwijk, schoot meteen in actie. Zijn ziekenhuis heeft, net zoals het Maasstad Ziekenhuis in Rotterdam en het Martini Ziekenhuis in Groningen, aangeboden slachtoffers op te vangen. In totaal zijn zes Nederlandse bedden beschikbaar.

„Er moet een hoop afgestemd worden”, zegt Van Zuijlen. Hoeveel bedden zijn er vrij? Kunnen we die ook aanbieden? Gaat de minister akkoord?

Beverwijk heeft zes bedden beschikbaar voor slachtoffers

Voor zover bekend zijn er geen Nederlanders onder de slachtoffers. Mocht Zwitserland daadwerkelijk een beroep doen op Nederland, dan zullen slachtoffers waarschijnlijk per vliegtuig vervoerd worden. Dat is „tricky”, zegt Van Zuijlen. „Als je opstijgt daalt de luchtdruk in de cabine. Hierdoor kunnen de longen vollopen met vocht.” Toch wordt in dit soort situaties bijna altijd voor vliegen gekozen. „Je wil zo snel mogelijk behandelen.”

In de eerste paar dagen is het vooral belangrijk dat iemand overleeft, zegt Van Zuijlen. En dus kijkt een arts „verder dan brandwonden” alleen. In de ergste gevallen zijn die „niet het meest dodelijk”. Soms zijn de luchtwegen zelf verbrand, die moeten dan met een buisje gezekeerd worden zodat iemand kan blijven ademen. De grote hoeveelheid vocht die iemand ‘lekt’ vormt ook een risico. „Soms moet je iemand in een nacht wel 20 liter vocht toedienen.”

De eerste dagen kun je wonden de kans geven om zelf te genezen, zegt Van Zuijlen. Maar derdegraads brandwonden herstellen nooit uit zichzelf. Met operaties kan ‘goede’ huid van het lichaam gebruikt worden om de beschadigde delen ‘dicht’ te krijgen.

Het kan maanden duren voordat iemand het ziekenhuis verlaat. „Een lichaam dat 80 procent verbrand is krijg je niet zomaar ‘dicht’.” Vaak krijgt iemand infecties. Na een coma moeten de spieren aansterken. En dan zijn er de littekens. „Die gaan nooit meer weg.” Net als in Volendam laat de arts het leed niet te veel onder zijn huid kruipen. „Het feit dat mensen verselijk letsel hebben, daar kan ik niets aan doen. Waar ik wel wat aan kan doen: helpen ze beter te maken.”

Advertentie

CAMPERGROEPSREIZEN

Na groot succes nu nog meer aanbod!

In 2026 en 2027 heeft GreatDiscoveries, onderdeel van Style in Travel, een nog groter aanbod indrukwekkende campergroepsreizen. Individuele vrijheid overdag, 's avonds wordt de groep geïnformeerd door onze eigen reisleiding. Goed doordachte routes met gereserveerde campings in West-USA, Zuid Afrika, Yukon & Alaska, West-Canada en Nieuw Zeeland. Alle reizen zijn nu reeds boekbaar. Wees er snel bij, want vol = vol. Meer info op greatdiscoveries.nl/campergroepsreizen.

tel: 040-2618781 • info@greatdiscoveries.nl
www.greatdiscoveries.nl/campergroepsreizen

Great Discoveries
by Style in Travel

HET JAAR VAN DE DRONE

REPORTAGE KILLER BOTS

Killer drones zoeken straks met AI zelfstandig hun doelwit uit

Autonome wapens zijn al ruim tien jaar een schrikbeeld van juristen en mensenrechtenorganisaties. Maar ze zijn niet langer een nachtmerrie voor de toekomst - ook Nederlandse bedrijven werken al aan zelfstandig opererende drones.

Door **Rob Schoof** en **Steven Derix** Fotografie **Diewertje Bravenboer**

Hij past gemakkelijk in de kofferbak van een auto: de Nederlandse *strike drone* die zich zonder tussenkomst van een piloot boven op een tank stort met vijf kilo springstof onder de wielen. De 'Stormvogel' heeft geen afstandsbesturing nodig; kunstmatige intelligentie aan boord herkent zelf de vijand en navigeert de drone naar het doel. Het prototype in de kofferbak is daarmee een autonoom wapensysteem - zij het dat ingenieur Miguel Pieters het algoritme zo heeft aangepast dat hij pas aanvalt nadat een menselijke *operator* op een knop heeft gedrukt. „Je kunt dat ding niet zomaar over de frontlinie sturen en hem alles laten aanvallen wat hij heeft gedetecteerd”, zegt Pieters. „Er bestaat ook nog zoiets als het humanitair oorlogsrecht.”

Autonome wapens, of *killer bots*, zijn al ruim tien jaar een schrikbeeld van juristen en mensenrechtenorganisaties. Het internationaal humanitair recht schrijft voor dat militair geweld alleen binnen bepaalde grenzen mag worden toegepast. Zo moet er strikt onderscheid worden gemaakt tussen militaire tegenstanders en burgers en moet het gebruikte geweld proportioneel zijn tot het militaire doel: zomaar alles platgooien mag niet. Volgens juristen zijn alleen mensen in staat deze ethische regels toe te passen. „Menselijke controle”, zo schreef de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) in 2021, is „essentieel voor het naleven van de kernregels van het internationaal humanitair recht.” Volgens de AIV kunnen „volledig autonome wapensystemen” niet worden ingezet „in overeenstemming met het bestaande internationale recht”. Het gebruik van een killer bot komt dus neer op een oorlogsmisdad.

Maar dat is de juridische realiteit. In de dagelijkse praktijk van de bloedige oorlog in Oekraïne is de inzet van volledig autonome wapens eerder een kwestie van maanden dan van jaren. Oleksandr Jakovenko, de ceo van de dronefabrikant TAF Industries, zei eerder tegen NRC dat hij verwacht dat de eerste volledig autonome drone in de loop van 2026 op de markt verschijnt. Vooralsnog richten Oekraïense ontwikkelaars zich nog op het vernietigen van andere onbemande systemen, zoals de Russische Shahed-drones die dagelijks inslaan in Oekraïense woonwijken. De inzet tegen vijandelijke soldaten lijkt echter een kwestie van tijd. Bovendien: ook Rusland werkt aan de ontwikkeling van autonome wapensystemen.

Ook Nederlandse bedrijven werken aan (semi-)autonome wapensystemen. Miguel Pieters en Luc Wentholt zijn de eigenaars van Linear Logic, een startup die zich aanvankelijk specialiseerde in de analyse van satellietbeelden met behulp van AI, maar inmiddels bouwt aan een aanvalsdrones die de *last mile* naar het doel volledig zelfstandig aflegt. Op een veldje in de Flevo-polder doen de twee een nieuwe ronde testvluchten met de Stormvogel. Wentholt - die financiële economie studeerde - vertelt met enthousiasme over elektro-techniek. „We hebben een nieuwe condensator gevonden die goedkoper is, die gaan we vandaag uitproberen.”

Wentholt en Pieters hopen dat de Oekraïense strijdkrachten volgend jaar de eerste - verbeterde - Stormvogels

zullen afnemen. Om dat mogelijk te maken moet hun strike drone zo goedkoop mogelijk zijn en geen gebruikmaken van onderdelen uit China - Ruslands bondgenoot. Miguel Pieters wijst naar de microprocessor die de drone aanstuurt. „Deze *flight stacks* worden in Eindhoven gemaakt. En de aluminium frames zagen we zelf.”

Poezenfoto of T-72

In Oekraïne zijn drones inmiddels verantwoordelijk voor ongeveer 80 procent van alle Russische doden en gewonden, zo melden commandanten dit najaar aan de *New York Times*. Volgens de Oekraïense militair analist Volodymyr Havrylov zijn drone-eenheden, die hooguit 10 procent van de Oekraïense strijdkrachten uitmaken, verantwoordelijk voor de helft van alle Russische *casualties*. Het is een slachting tegen minimale kosten: een gemiddelde kamikaze-drone tegen militair personeel kost hooguit zeventig euro.

De FPV-drones (FPV staat voor First Person View) zijn dodelijk, maar ze zijn afhankelijk van de radiografische aansturing door een militair op de grond. Deze radiogolven kun je verstoren door zelf sterke radiosignalen uit te zenden. Mychajlo Djatsjenko, directeur Ontwikkeling bij TAF Industries, hoort er dagelijks over. „Geef ons de spullen om door de Russische elektronische oorlogsvoering heen te breken, zeggen de jongens op het slagveld tegen ons.”

Het belangrijkste antwoord op Elektronische Oorlogsvoering (EOV) is nu nog een oud middel uit de Koude Oorlog, in een nieuw jasje. De Amerikaanse TOW-anti-tankraket (1968) maakte al gebruik van de aansturing via een elektrisch signaal over een kilometerslange draad. De digitale variant hiervan is de glasvezeldraad, waarover digitale (licht-)signalen worden verstuurd. Op sommige plekken aan het

front, zoals bij Pokrovsk, is het slagveld inmiddels bedekt met kilometerslange spinnenwebben van glasvezel.

Glasvezeldrones zijn niet te storen, maar het gebruik van de draad brengt belangrijke operationele beperkingen met zich mee - denk alleen maar aan de vele kilometers glasdraad die nodig zijn voor een vlucht. Het onafhankelijk (autonoom) maken van de drone is een betere oplossing, en kunstmatige intelligentie maakt dit mogelijk. De kern van de technologie zijn algoritmes voor beeldherkenning. Daarbij scant het algoritme de volgorde van de pixels van een digitaal beeld en vergelijkt deze met een databank van digitale voorbeelden. Door eindeloze herhaling 'leert' het algoritme steeds beter om beelden te

identificeren, of het nou een poezenfoto op Facebook is of een Russische T-72 in de schaduw van een bosrand.

Het trainen van het algoritme is een intensief proces dat grote hoeveelheden data en enorme hoeveelheden rekenkracht vergt, maar eenmaal 'opgeleid' past het op een geheugenkaartje van een paar gigabyte. Het algoritme van de Stormvogel herkent in ieder geval zonder problemen onze huurauto langs de rand van de weg. Op het scherm van Pieters' laptop verschijnen grote letters: 'Smash Mode'. Driftig zoemend schiet de strike drone onze kant op: je zou bijna vergeten dat de dikke metalen schijf onder de quadcopter geen antitankmijn is, maar slechts een haltergewicht uit de sportschool.

In Oekraïne is de inzet van volledig autonome wapens eerder een kwestie van maanden dan van jaren

Inmiddels zijn verschillende bedrijven bezig met prototypes die werken met AI. „We horen daar veel verhalen over”, zegt Miguel Pieters. „Maar hoe goed ze nou precies werken weten we eigenlijk niet.”

Tank of schaduw?

De AI-technologie is niet onfeilbaar, vertelt Maurits Korthals Altes, oprichter van het Amsterdamse bedrijf Intelic, dat software voor de bediening van drones bouwt. De camera ziet een vijandelijke tank als een donker silhouet. Op grote afstand, en als de zon laag staat, is de schaduw van een T-72 soms lastig te onderscheiden van de tank zelf. „Dan is het soms een beetje stui-vertje wisselen of die drone uiteinde-

lijk de tank pakt, of de schaduw.”

Hoe beter het algoritme is getraind, hoe kleiner de kans op dergelijke fouten is - maar goede software kost tijd en geld. „Oekraïense drone-fabrikanten als TAF werken met flinterdunne marges”, vertelt Maurits Korthals Altes. Volgens hem worden de duurdere algoritmes op dit moment vooral gebruikt voor verkenningdrones, die al gauw tienduizend euro per stuk kosten. „Dat is waar de meeste grote defensiebedrijven zich op richten.”

Defensie-ondernemer Korthals Altes ziet hoe Europese defensiebedrijven de deur platlopen in Kyiv. „Ze lopen allemaal dezelfde route door de stad en ze posten dezelfde berichten op sociale media. Hoe ze de hele nacht wakker hebben gelegen van de sirenes. Alles om maar op hun website te kunnen zetten dat hun product 'battle tested' is. Oekraïners worden er stapelgek van.”

Het eerste defensiebedrijf dat langskwam in Kyiv was een grote speler uit Amerika. In juni 2022 - de oorlog was nog maar net begonnen - reisde Alex Karp, topman van het Amerikaanse techbedrijf Palantir, af naar Kyiv, waar hij persoonlijk werd ontvangen door president Volodymyr Zelensky. Palantir is gespecialiseerd in het analyseren van *big data* met behulp van AI. Dat is nuttig voor bedrijven die hun logistieke keten willen optimaliseren, of voor banken die zoeken naar fraude. Militairen gebruiken Palantir's toepassingen onder meer voor 'targeting': het selecteren van doelwitten in het veld. Alex Karp beloofde Zelensky zijn volledige medewerking - al vertelde hij niet wat zijn bedrijf precies levert.

Wat Karp wilde van de Oekraïners laat zich echter gemakkelijk raden: hun *battle field*-data. Voor de automatische herkenning van poezen staan er miljarden gratis foto's online, maar beelden van Russisch materieel in verschillende soorten terrein onder verschillende weersomstandigheden zijn moeilijk te verkrijgen - en daarom goud waard. Het Oekraïense ministerie van Defensie ontvangt wekelijks duizenden video's van drone-aanvallen uit het veld. Niet iedereen krijgt daar zomaar toegang toe, vertelt Maurits Korthals Altes. „We krijgen wel veel informatie. Oekraïners zijn wat dat betreft heel open.”

Ook voor de kleinere spelers biedt

LEES VERDER OP PAGINA 12

Over deze serie

Behalve praktisch en gemakkelijk zijn drones ook dodelijk en relatief goedkoop en eenvoudig om te maken. Ze zijn niet meer weg te denken uit het militaire arsenaal, maar zijn ook ontdekt door criminele bendes en autoritaire regimes. In deze serie onderzoekt NRC de verschillende gezichten van de drone. Eerdere artikelen in de reeks:

Mexico:
Drones en drugs

Nederland:
Groeistruipen drone-industrie

Oekraïne:
Leven onder de drones

Hobbydrones:
Liever geen luchtcowboys

Interview:
Een Oekraïense dronefabrikant

Miguel Pieters prepareert de 'Stormvogel' voor een volgende testvlucht.

Beelden die de drone maakt zijn op een scherm in de auto te volgen.

Luc Wentholt kijkt toe hoe Miguel Pieters een 'Stormvogel' bestuurt.

LEZERSPECIAL: reis van de week

8 daagse fly-drive van Parador naar Parador WERELDERFGOEDSTEDEN MIDDEN SPANJE Winter- en voorjaarsspecial v.a. € 695,- p.p. Geldig t/m 10 januari 2026

Een bezoek aan Spanje betekent meer dan alleen een ontmoeting met de zon. Wissel de steden met smalle straten en tapasbarretjes af met het binnenland, waar u tussen olievelden en druivenranken rijdt. En Spanje is - op één na - het land met de meeste Unesco Werelderfgoedsteden ter wereld. Proef de geschiedenis, de artistieke rijkdom en de volkstradities van Spanje tijdens deze 8-dgs rondreis. U logeert stijlvol in Paradores, die meestal gevestigd zijn in bijzondere gebouwen.

Deze reis begint in Cuenca, ook wel de stad van de hangende huizen genoemd. Naast deze bekende bezienswaardigheid heeft Cuenca ook een prachtige kathedraal. Ook de San Miguel en de San Pedro kerk zijn een bezoek meer dan waard. U reist door naar de geboorteplaats van Cervantes, Alcalá. Een stad met charmante straten, oude paleizen en kloosters in het historische centrum. De vol-

gende verrassing is Segovia, die met recht een historische schatkamer genoemd mag worden. Naast het Romeinse aquaduct en de kathedraal vindt u hier ook het Alcázar. Avila is bekend om zijn kathedraal, diverse paleizen en kerken, allen behorend tot de Werelderfgoedlijst. Dichtbij Avila vindt u het koninklijk paleis van El Escorial en het Valle de los Caídos. Als laatste pareltje bezoekt u Salamanca, een geweldige stad waar u op de Plaza Mayor nog echt de Spaanse sfeer kunt proeven. 'Wakker worden in een gerestaureerd kasteel, klooster of ander historisch gebouw. En vervolgens cultuur snuiven in de authentieke steden, de prachtige landschappen in je opnemen en genieten van heerlijke tapas. INCLUSIEF: vlucht Madrid v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen Paradores. GRATIS EXTRA'S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis.

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

style
in travel

Advertentie

OPENBAARHEIDSDAG

Vers uit het archief: swingnozems, SS'ers en een Surinaamse miljardenclaim

Ook in 2026 kwamen tienduizenden stukken vrij in het Nationaal Archief. „Vooral de meisjes”, signaleerde de geheime dienst, „schijnen gevoelig te zijn voor de jazzmuziek”.

Door **Bart Funnekotter** Beeld **Nationaal Archief**

Traditiegetrouw was de eerste werkdag van 2026 bij het Nationaal Archief in Den Haag Openbaarheidsdag, het moment waarop tienduizenden dossiers vrijkomen die tot dan toe geheim waren. Professionele onderzoekers mochten belangrijk materiaal al eerder inzien, maar vanaf deze vrijdag zijn de stukken te bekijken voor elke Nederlander. De oogst van een dagje grasduinen.

Advertentie

xxx
AMSTERDAM
Regio Amsterdam en omstreken

släpstick
Fiasco!
7 t/m 17 jan

de la mar
15 jaar

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

Nederlandse SS'ers uit Sovjetkampen bevrijd

Ook al was je tijdens de Tweede Wereldoorlog bij de Waffen SS gegaan en had je gevochten aan het Oostfront, de Nederlandse overheid liet je niet aan je lot over. Dat blijkt uit de dikke mappen met stukken van medewerkers van de ministeries van Sociale Zaken en Buitenlandse Zaken en de ambassade in Moskou. Zij bewogen hemel en aarde om de Nederlanders vrij te krijgen die onder zeer slechte omstandigheden zaten opgesloten in krijtsgevangenkampen in de Sovjet-Unie.

Deze landverraders konden via het Rode Kruis met het thuisfront communiceren, in tegenstelling tot Nederlandse dwangarbeiders die zich in 1945 in Duitsland bevonden en daar door de Sovjets waren 'bevrijd'. Zij waren naar precies dezelfde kampen gestuurd, maar hadden tot grote verontwaardiging van de Nederlandse autoriteiten minder rechten.

Vanuit een kamp in Sighet (Roemenië) konden deze onschuldigen aanvankelijk met hulp van de plaatselijke bevolking briefjes naar buiten smokkelen, maar sinds ze naar een kamp bij Odessa waren verplaatst, bleef het stil. Minister van Buitenlandse Zaken Pim baron van Boetzelaa van Oosterhout schreef daarom in 1948 aan de ambassadeur in Moskou: „Het lijkt gewenst bij passende gelegenheden steeds weer onder de aandacht der bevoegde Sovjet instanties te brengen, dat van Nederlandse zijde met een dergelijke minder gunstige behandeling van Nederlandse burgers, die tegen hun wil in de Sovjet Unie worden vastgehouden, geen genoegen kan worden genomen.”

Met de plaatselijke gezagsdragers was het echter kwaad kersen eten. De Sovjets wilden

namelijk burgers terug die zich in Nederland bevonden, maar meenden dat de Nederlandse overheid hun repatriëring naar het moederland saboteerde.

Het werd een slepende kwestie. Ambassadeur baron van Pallandt schreef in september 1950 vanuit Moskou dat onderminister Andrej Gromyko zijn nota „amper een blik waardig keurde en begon met te zeggen dat het door mij genoemde getal van 750 Nederlanders schromelijk overdreven was”.

Hierna hield Gromyko een tirade over de vermeende gijzeling van zijn landgenoten in Nederland. Van Pallandt ontkende ten stelligste, maar daarmee nam de Sovjet-politicus geen genoegen. „De heer Gromyko weigerde verder op de zaak in te gaan, raapte de papieren welke ik hem had gegeven bij elkaar en verklaarde het gesprek voor beëindigd.”

Toch bleken Van Pallandts inspanningen niet voor niets, want op 3 november 1950 leverden de Sovjets een groep van honderd Nederlanders af aan de Duitse grens. Bij hun aankomst op de Schlesischer Bahnhof in Berlijn werden zij door de Nederlandse consul-generaal begroet. Na controle van hun papieren bleek dat veertien mannen Duitsers waren die zich voor Nederlanders hadden uitgegeven in de hoop eerder vrij te komen.

De Nederlandse SS'ers waren volgestopt met Sovjet-propaganda, maar bij hun ritje door Berlijn vielen hen meteen de schellen van de ogen, noteerde een tevreden ambasademedewerker. „In de Oostzone van Berlijn zag alles er treurig uit; geen licht en het puin niet opgeruimd. De Westzone maakte daarentegen een belangrijk betere indruk, precies tegengesteld aan hetgeen zij volgens jarenlange propaganda hadden verwacht.”

Geheime dienst bespioneert jazzfans

‘Swingnozems van de ergste soort’, zo werden de klanten van Tocci's Milkbar aan de Hofsingel 8A in Den Haag genoemd. Naar aanleiding van artikelen in het *Haagsch Dagblad* en een gewapende overval besloot de Binnenlandse Veiligheidsdienst (de voorloper van de AIVD) in 1949 poolshoogte te gaan nemen tussen de milshakedrinkende jazzliefhebbers die in deze zaak van de familie Tokkie hun tijd verwijsden.

De aandacht van de dienst was extra geprikkeld toen uit het eerste onderzoek naar het personeel van de bar bleek dat Dik Smith - chauffeur, bokser en sportmasseur - tijdens de oorlog bij de NSB had gezeten en nu een relatie had met de getrouwde eigenaresse Martha Tokkie-Schmidt.

De agent van dienst noteerde na zijn barbezoek dat de jongens en meisjes „wat zitten

te ginnegappen en elkaar het hoofd op hol brengen”. Als er een jazzplaat wordt opgezet „ziet men als het ware een siddering door het publiek varen”. De jongelui leken wel in trance te raken. „Vooral de meisjes, van wie het sommigen is aan te zien dat ze geen gezond leven leiden, schijnen gevoelig te zijn voor de jazzmuziek.”

Het flirten nam reeds in de bar een aanvang, aldus de rapporteur, maar werd elders voortgezet. Een jongeman met de naam Edy Karelsen „of iets wat daarop lijkt” riep door de bar dat hij twee dagen met een meisje op een kamer wenste door te brengen. „Een andere barbezoeker bracht dat telefonisch in orde.”

Onder de bezoekers van Tocci's Bar bevonden zich veel scholieren, maar ook jongeren die van plan leken „om zonder werken

Surinaamse indianen eisen 224 miljard

Wat was hier voor iets raars aan de hand? Willy de Gaay Fortman, minister voor Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse Zaken, stuurde op 24 juli 1975 een telegram naar de Nederlandse gouverneur in Paramaribo. Hem was ter ore gekomen dat de 'Indiaanse Raad', een Surinaamse indiaanse groepering, koningin Juliana had gedagvaard. Zij eisten van de majesteit 223 miljard gulden schadevergoeding voor „eeuwenlange koloniale onderdrukking”.

Dit was heel wat meer dan de 3,5 miljard gulden die Nederland van plan was over te maken zodra Suriname op 25 november onafhankelijk werd. De Indiaanse Raad was bereid zich door het hoofd van het huis van Oranje in aandelen te laten betalen, liet ze weten. Gouverneur Johan Ferrier antwoordde dat het verzoek was gedaan door ene Sewsahai, een voormalig kleermaker die geen advocaat was en vaker „merkwaardige verzoekschriften” indiende.

Medio augustus berichtte Ferrier dat Sewsahai ze niet „alle vijf op een rijtje” had en zich „voor het karretje van de indianen had laten spannen”. Helaas was zijn klacht formeel in orde, dus de kantonrechter moest hem wel op de rol laten staan. Naast Juliana was ook premier Joop den Uyl (PvdA) gedagvaard. Hun werd verweten: schending van de rechten van de mens, eeuwenlange onderdrukking van de indianen van Suriname en de verachting van het erfrecht van de oorspronkelijk-

ke bewoners van Suriname.

De eisers waren er ook niet over te spreken dat hun land zonder hun instemming met slaven en contractarbeiders was bevolkt, en dat aan een „bepaald groepje, voornamelijk afstammelingen van slaven” nu het gezag werd overgedragen.

De klagers gingen ertoe over een deurwaarder op Ferrier af te sturen om beslag te laten leggen op Nederlands eigendom in Suriname. Die maakte zich weinig zorgen. „De laatste Suriname heeft [tegen die tijd] het licht op Zanderij al uitgedraaid, als het een Creool is. Als het een Hindoestaan is heeft hij het peertje mee naar Nederland genomen.”

Premier Den Uyl ging te rade bij kenners van de Rijksuniversiteit Leiden, die hem verzekerden dat de Indiaanse Raad helemaal niet sprak namens alle indianen in Suriname, en als gedesavouerd beschouwd kon worden. Dat indianen weinig vertrouwen hadden in de Surinaamse overheid, vond de Leidse cultureel antropoloog overigens begrijpelijk.

Ambtenaren op het ministerie van Justitie achtten het „ondenkbaar” dat de rechter de eis zou toewijzen, en daar kregen ze op 26 september gelijk in. De kantonrechter in Paramaribo verklaarde de eisers niet ontvankelijk. Hij tekende er ten overvloede bij aan dat als ze wel ontvankelijk waren geweest, ze ook niet geslaagd waren, omdat hun klacht „een obscuur libel” betrof.

REHABILITATIE

Veldwachter bleef toch principieel

NRC schreef eerder op basis van het Nationaal Archief over Gerrit Kuilder. Maar, zo bleek, die stukken vertelden niet hele verhaal.

Portret van Gerrit Kuilder door medegevangene in Kamp Amersfoort. TEKENING KORNELIS MULDER

Bas Blokker

AMSTERDAM

Gerrit Kuilder is onrecht aangedaan. Een jaar geleden vond NRC in het Nationaal Archief stukken die suggereerden dat Kuilder, rijksveldwachter in Baflo, Groningen had meegewerkt aan de Jodenvervolgning. Op of vlak na 8 maart 1943 kreeg hij het bevel een 92-jarige Joodse man op te pakken in Warffum. Hij weigerde. Principieel. „Hij zou nooit mensen, die niets hadden gedaan, kunnen aanhouden”, schreef zijn commandant.

Kuilder werd van zijn functie ontheven en vastgezet. Enkele dagen later kwam een telexbericht binnen bij het hoofdbureau van de Ordnungspolizei: Kuilder was „van standpunt veranderd”. In de toekomst zou hij „elk hem gegeven bevel” opvolgen. Daar hielden de stukken in het betreffende dossier van het Nationaal Archief op. En zo leek het alsof Gerrit Kuilder vanaf 15 maart 1943 elk bevel van de Duitsers heeft opgevolgd, inclusief het wegvoeren van Joden.

Maar zo was het niet. Na publicatie mailden twee mensen naar NRC. Henk Kuilder, neef van Gerrit, en Pauline Broekema, oud-journalist en schrijver van het boek *Benjamin. Een verzwezen dood* (2001), verwezen naar vindplaatsen buiten het Nationaal Archief, waaruit duidelijk bleek dat Kuilder wel degelijk zijn principiële houding had gehandhaafd. En daarvoor was gestraft.

Op 30 september 1943 werd Kuilder als politiemann uit dienst ontslagen en voorgehouden om te worden ingezet bij de *Arbeitseinsatz*. Op 19 oktober arriveerde hij in Kamp Amersfoort, waar hij tot 30 maart 1944 werd vastgehouden on-

der arrestantennummer 2376. „Vermoedelijke reden arrestatie”, aldus de administratie van het kamp, nu herdenkingscentrum: „Weigering mee te werken aan arrestatie Joden”. Medegevangene Kornelis Mulder maakte een tekening van Kuilder in het kamp, op zijn pet het nummer 2376.

Op 30 maart 1944 zou Kuilder op transport worden gezet naar Krefeld, een dwangarbeidskamp. Op de archiefkaart van Kamp Amersfoort staat achter de categorie 'Andere bijzonderheden': 'Niet vertrokken'.

Hier komt de bijdrage van Pauline Broekema te pas. Zij sprak voor haar boek met de dochter van de in 1960 overleden Gerrit Kuilder, die in de Oosterstraat in Warffum buurman was van de Joodse slager Benjamin Broekema („geen familie”, schrijft ze erbij). Volgens Gerry Kuilder ging haar vader op die 30ste maart 1944 inderdaad op transport naar Duitsland. „Onderweg ontsnapte hij uit de trein. Volgens Gerry gebeurde dit bij Deventer. Na de ontsnapping dook Kuilder onder. Eerst bij een verzetsteam in het dorp. En later thuis. Zo haalde hij, ondergedoken aan de Oosterstraat, de bevrijding.”

Van de Joodse gemeenschap in Warffum, schrijft Broekema, heeft niemand de vervolging overleefd.

Advertentie

Kassakorting!
tot 300,^{p.p.}

nrv
neemt je mee

Op alle rondreizen t/m 2027

✓ Altijd de beste prijs
✓ Zorgeloos & comfortabel rondreizen
✓ 13 nieuwe bestemmingen en ruim 60 nieuwe rondreizen!

Groepsreizen | Individuele rondreizen | Familiereizen | Stedenreizen | Cruises

De Spaanse premier Pedro Sánchez is in het buitenland populairder dan in eigen land, waar (corruptie)schandalen hem blijven achtervolgen. Na het kerstreces staat de politieke overlever weer zwaar onder druk.

Door **Veerle Schyns**

De Spaanse premier Pedro Sánchez verlaat het podium na een speech in Baskenland in oktober. FOTO ADRIAN RUIZ HIERRO/EPA

De premier die na eindeloos vallen altijd weer op weet te staan

PROFIEL
—
Pedro Sánchez
—
PREMIER VAN SPANJE

Pedro Sánchez moet moeite doen om boven het gejoel uit te komen. „*Thank you, my friends*”, zegt hij met een glimlach. „*Muchas gracias*.” Met in suède gestoken armen stelt hij de microfoon een paar keer naar boven bij. Daarna laat hij zijn handen rusten op de kathedr voor hij, nog steeds breed lachend, aan zijn Engelstalige toespraak begint.

Als een van de langstzittende regeringsleiders in de Europese Unie, én een van de weinige sociaaldemocratische premiers, is de Spaanse premier Sánchez op het congres van de Partij van Europese Socialisten in de Amsterdamse Beurs van Berlage als een rockster onthaald. Het contrast met zijn populariteit in eigen land kan bijna niet groter. Eind november gingen tienduizenden in Madrid de straat op om zijn aftreden te eisen. Hij worstelt al jaren met corruptie-aantijgingen aan het adres van naaste medewerkers, zijn vrouw en zijn broer. Recent kwamen daar beschuldigingen bij van seksueel grensoverschrijdend gedrag door partijgenoten, en een pijnlijke verkiezingsnederlaag in het van oudsher socialistische bolwerk Extremadura.

Het gemor heeft ook zijn eigen partij bereikt, waar verschillende prominenten om een koerswijziging vragen. Na het kerstreces wacht hem dus een roerig politiek jaar. Toch is het niet ondenkbaar dat hij overeind blijft. Sánchez weet crisis na crisis te overleven en staat al zevenenhalf jaar aan het hoofd van de Spaanse regering. Hoe kan dat?

Basketbal
Pedro Sánchez werd in 1972 geboren en groeide op in de Madrileense wijk Tetuán. Zijn vader was ambtenaar bij het ministerie van Cultuur en later eigenaar van een verpakkingsbedrijf, zijn moeder was ook ambtenaar en studeerde later rechten. Sánchez ging naar een openbare middelbare school,

speelde basketbal en bracht een paar weken door in Dublin om zijn Engels te verbeteren. Na zijn studie economie en bedrijfskunde in Madrid behaalde hij mastertitels in politieke economie aan de Vrije Universiteit van Brussel (1998) en bestuurskunde aan de Universiteit van Navarra (2002). Tussendoor werkte hij als consultant in New York, in het Europees Parlement in Brussel en als kabinetschef van de Hoge Vertegenwoordiger in Bosnië, die toezag op de uitvoering van de Dayton-akkoorden na de oorlog.

De Hoge Vertegenwoordiger zelf, een vriend van zijn vader, vroeg Sánchez naar de Bosnische hoofdstad Sarajevo te komen. „Toen hij aankwam, was hij een beetje bang”, zei de woordvoerder van de delegatie eens tegen de Spaanse krant *El País*. „Hij kwam uit New York en Brussel, en alles was daar [in Sarajevo] een puinhoop.” De ervaring was belangrijk voor zijn latere loopbaan, zegt analist Héctor Sánchez Margalef (geen familie) van denktank CIDOB in Barcelona telefonisch. „In Bosnië zag hij de impact van internationaal optreden met zijn eigen ogen en werd hij zich bewust van het belang van internationaal beleid.”

Na deze omzwervingen stelde Sánchez zich in 2003 kandidaat voor de gemeenteraad van Madrid namens de Socialistische Arbeiderspartij (PSOE), waarvan hij op 21-jarige leeftijd lid was geworden. Hij werd net niet verkozen, maar kwam een jaar later toch in de raad nadat twee anderen hun zetel opgaven. Toen hij - inmiddels vader van twee dochters - de overstap wilde maken naar de landelijke politiek, gebeurde hetzelfde: pas na de pensionering van een ander kon hij plaatsnemen in het Congres van Afgevaardigden.

Twee jaar later, in 2011, raakte hij zijn zetel alweer kwijt doordat de PSOE verloor bij de landelijke verkiezingen. Hij besloot daarop zijn promotieonderzoek naar de Spaanse publieke sector af te ronden, aan de particuliere universiteit Camilo José Cela waar hij ook economie doceerde. Begin 2013 heroverde hij een parlementszetel, opnieuw na het vertrek van een ander.

Na dit hobbelige begin van zijn carrière was de verbazing binnen de PSOE groot toen Sánchez zich in 2014 kandideerde voor het partijvoorzitterschap, zeker omdat er twee veel bekendere kandidaten waren. Maar Sánchez was vastberaden en hij had geluk: Susana Díaz, de rijzende ster van de partij, besloot haar kandidatuur in te trekken en Sánchez te steunen, vanwege haar politieke vete met tegenkandidaat Eduardo Madina. Plotseling stond de voor velen onbekende econoom aan het hoofd van de partij.

Bij vervroegde verkiezingen in 2016 werd de conservatieve Partido Popular (PP) weer de grootste. „Nee is nee”, bleef Sánchez vervolgens zeggen over steun aan een minderheidsregering van de PP. Zijn partijgenoten wilden wel samenwerken om de politieke impasse te doorbreken. Op een ingelast congres zeiden zij het vertrouwen in Sánchez op.

Peugeot 407
Tijdens enkele bezinningsweken aan de Californische kust bedacht Sánchez een nieuw plan. Eenmaal thuis stapte hij in zijn zwarte Peugeot 407 om dertigduizend kilometer dwars door Spanje te rijden, een land dat van noord tot zuid zo'n duizend kilometer lang is, om met zoveel mogelijk burgers en partijleden te praten. Met een reputatie van vasthoudend politicus én duizenden nieuwe fans klopte hij weer aan in Madrid. Daar won hij in mei 2017 de lijsttrekkersverkiezing van Susana Díaz, aan wie hij zijn vorige overwinning te danken had.

Nadat de rechter in het voorjaar van 2018 aan enkele PP-kopstukken jarenlange celstraffen had opgelegd wegens corruptie, diende Sánchez een motie van wantrouwen in tegen premier Mariano Rajoy. Een opmerkelijke stap: als zo'n motie wordt aangenomen moet de indiener volgens de Spaanse grondwet een nieuwe regering vormen, maar zover was het nog nooit gekomen.

Geholpen door de onvrede over Rajoy wist Sánchez zelfs de Catalaanse en Baski-

sche separatisten ervan te overtuigen om mee te stemmen. De motie werd aangenomen. Zo bereikte Sánchez na vijftien jaar vallen en opstaan zonder verkiezingen het premierschap. De niet-gelovige Sánchez legde als eerste Spaanse regeringsleider de eed van trouw aan de koning af zonder Bijbel.

El País verklaart het uiteindelijke succes van Sánchez uit een combinatie van geluk, hard werken en absoluut zelfvertrouwen. „Hij is een sterke, slimme en strategische politicus”, zegt directeur Diego López Garrido van de Madrileense denktank Fundación Alternativas in zijn werkkamer. „Hij weet hoe belangrijk het is om compromissen te sluiten en is er ook goed in.” Op het bureau van de jurist en ex-staatssecretaris namens de PSOE (2009-2011) ligt een stapel kranten, *The New York Times* bovenop.

Aanvankelijk bestond er weinig vertrouwen in de onverwacht tot stand gekomen eerste regering-Sánchez, die pro-Europees was en meer vrouwen dan mannen telde. Rechtse politici noemden Sánchez „een kraaker” van de ambtswoning La Moncloa, *The Guardian* voorspelde dat „de huwelijksreis kort zou duren”. Niets bleek minder waar.

Internationale politiek eerst
Met Pedro Sánchez kreeg Spanje voor het eerst een premier die de Engelse taal beheerst, zegt analist Sánchez Margalef. De internationale ervaring en belangstelling van de premier veranderden de voorheen voorname land gericht houding van Spanje: „Sánchez denkt dat je verkiezingen kunt winnen door internationale politiek op de eerste plaats te zetten.”

Anders dan zijn voorgangers kon Sánchez zich zo'n houding ook veroorloven, zegt politicoloog Ignacio Molina van de Madrileense denktank Real Instituto Elcano in zijn werkkamer: „De twee premiers voor hem waren minder geïnteresseerd in het buitenland, maar hadden er ook weinig ruimte voor vanwege de financiële en de Catalaanse crisis” - in 2017 hield de regionale regering van Catalonië een onafhankelijkheidsreferendum, dat door de landelijke regering illegaal werd verklaard.

In zijn eerste jaren als premier weet Sánchez ruim tweehonderd wetten door te voeren. Hij zorgt voor een kostbaar sociaal vangnet tijdens de coronacrisis laat de overblijfselen van dictator Franco verwijderen uit de Vallei der Gevallenen - een lang gekoesterde wens van links. Ondertussen profileert hij zich internationaal. Vroeg in de pandemie neemt Spanje samen met Nederland het initiatief voor een coronaherstelfonds. Premier Sánchez had de sterke overtuiging dat de Europese landen op een solidaire manier uit deze crisis moesten komen, zegt Sánchez Margalef, zonder dat noordelijke lidstaten zuidelijke landen de wet voorschreven zoals tijdens de financiële crisis. „Sánchez was niet van plan te accepteren dat Spanje weer allerlei maatregelen opgelegd zou krijgen.”

„
Pedro Sánchez weet hoe belangrijk het is om compromissen te sluiten en is er ook goed in

Diego López Garrido oud-staatssecretaris

Tijdens een vergadering van de Europese Raad over de fors gestegen energieprijzen in het voorjaar van 2022, liep Sánchez weg omdat hij vond dat de andere landen te weinig oog hadden voor de Spaanse situatie. Sánchez Margalef: „Zoiets had Spanje nog nooit gedaan, maar het werkte. Het laat zien hoe Spanje is veranderd van een *rule taker* op het internationale toneel in een *rule maker*.”

Na de verkiezingen van 2023 wordt het ingewikkelder. Rechts behaalt geen meerderheid, maar voor een linkse meerderheid heeft Sánchez steun van separatistische partijen nodig. De prijs die hij daarvoor betaalt is hoog: het parlement voert een amnestie-

Premier Pedro Sánchez in november tijdens het vragenuurtje in het Congres van Afgevaardigden. FOTO ZIPI/ANP/EPA

Demonstratie tegen de regering-Sánchez in Madrid eind november. FOTO SERGIO PEREZ/NAP/EPA

wet in die ongeveer vierhonderd separatisten gratie verleent. Lang niet iedereen in de PSOE was het met die beslissing eens, zegt oud-staatssecretaris López. Velen waren ook verrast: Sánchez sprak zich eerder uit tegen amnestie voor de Catalaanse separatisten die betrokken waren bij het illegaal verklaarde referendum in 2017. López: „Sánchez is duidelijk een pragmatus, geen ideoloog. Deze beslissing maakte wel een regering mogelijk.”

De afhankelijkheid van de gedoogsteun van meerdere separatistische partijen beperkt de slagkracht van de regering. Sinds 2023 is het niet meer gelukt om een nieuwe begroting aan te nemen. In oktober 2025 trekt de Catalaanse partij Junts bovendien de gedoogsteun in, waardoor Sánchez zijn toch al wankelende meerderheid kwijt is.

Ondertussen zijn de politieke verhoudingen verzuurd. „Rechts probeert hem neer te halen, ongeacht wat hij doet”, zegt López. Maar rechts vindt geen meerderheid voor een motie van wantrouwen. „Ook voor een rechtse meerderheid zijn separatistische partijen nodig, maar die willen niet met nationalistische rechtse partijen samenwerken.”

Internationaal blijft Sánchez zich, gesterkt door zijn jarenlange ervaring, autonoom opstellen. Spanje besloot Palestina bijvoorbeeld al in 2024 te erkennen, een jaar voor veel Europese landen die stap namen. „De steun voor Gaza was duidelijk onder de Spaanse bevolking”, zegt Molina. Sánchez Margalef: „En het was een politiek slimme zet, omdat hij het onderwerp zo wegkaapte van een meer pro-Palestijnse coalitiepartner.”

Sánchez verzet zich voorjaar 2025 ook als enige Europese regeringsleider openlijk tegen de nieuwe NAVO-verplichting om 5 procent van het bruto binnenlands product aan defensie uit te geven, tot ongenoegen van de Amerikaanse president Trump. „Ik denk

dat hij er spijt van heeft”, zegt Molina. „Hij weet dat hogere defensie-uitgaven onbespreekbaar zijn voor links in Spanje, zeker omdat Spanjaarden de Russische dreiging niet voelen. En hij weet dat het voor de VS lastig is om Spanje te sanctioneren, als onderdeel van de EU en de NAVO. Bovendien hebben de VS twee militaire bases in Spanje.” De politicoloog ziet wel een risico: „Je moet geen *outlier* worden.”

Corruptie
Na een vijfdaagse bedenkerperiode toen ook zijn vrouw werd beschuldigd van corruptie, vanwege vermeende banden met bedrijven die opdrachten zouden hebben gekregen van de staat, besloot Sánchez in 2024 aan te blijven als premier. De aantijging lag voor hem zeer gevoelig omdat hij de PP op dit onderwerp zo hard had aangepakt.

Dit jaar maakte hij bekend ook als partijleider van de PSOE de verkiezingen van 2027 in te willen gaan. Hij voelt zich gesteerd door de forse economische groei van Spanje en zijn internationale succes. Maar aan de binnenlandse onrust lijkt geen einde te komen. De beschuldigingen van seksueel grensoverschrijdend gedrag door PSOE-prominenten, onder wie regionale leiders en burgemeesters, zijn een pijnlijke zaak voor een partij die zich al jaren zegt in te zetten voor vrouwenrechten. En na de grote verkiezingsnederlaag in Extremadura vorige maand zijn er zelfs partijgenoten die van Sánchez af willen.

In zijn eindejaarstoespraak benadrukte Sánchez zijn toewijding aan correct bestuur, maar sloot hij de deur de oppositie gevraagd de vervroegde verkiezingen uit. Sánchez Margalef: „De peilingen zijn op dit moment niet gunstig, maar hij heeft eerder tegen de verwachtingen in gewonnen. Een verrassen-de comeback kan niet worden uitgesloten.”

Politie doet onderzoek bij een woning in Arnhem waar in mei 2025 voor de tweede keer in een week tijd een explosief is afgegaan. FOTO ANP

Jan Meeus

ALKMAAR / AMSTERDAM / EINDHOVEN

Wat zo'n tien jaar geleden in Amsterdam begon met handgranaten om eigenaren van coffeeshops te intimideren, is uitgegroeid tot een veelgebruikte geweldsmethode: de explosie aan huis. De handgranaat van toen is nu een vuurwerkbom. In 2025 was sprake van een hausse aan explosies die het gevoel van veiligheid onder burgers ernstig aantastte. Gemiddeld werd vier keer per dag een aanslag met een vuurwerkbom gepleegd of een poging daartoe gedaan.

„De opkomst van de vuurwerkbom laat zien hoe snel criminaliteit vernieuwt”, stelt de Amsterdamse hoofdofficier van justitie René de Beukelaer in een interview met *NRC*. Dat geldt voor het gebruikte materiaal: het zeer explosieve flitspoeder uit zwaar vuurwerk als de cobra, al dan niet in combinatie met benzine. En ook voor de manier waarop vaak minderjarige aanslagplegers worden geworven: via sociale media als Snapchat of Instagram. „De opdrachtgevers kennen ze niet, hun slachtoffers evenmin”, zegt De Beukelaer.

„Het blijkt heel lastig om dit probleem op korte termijn op te lossen”, aldus De Beukelaer die namens het Openbaar Ministerie betrokken is bij het *Offensief tegen explosies*, een werkgroep onder leiding van de Rotterdamse burgemeester Carola Schouten die nu een jaar bezig is.

Hoeveel mensen van al dat geweld slachtoffer zijn geworden, weet niemand precies omdat deze vorm van criminaliteit onder verschillende categorieën wordt geregistreerd. Bovendien worden omwonenden die geen directe

CRIMINALITEIT

Na de klap volgt voor slachtoffers van vuurwerkbommen een lange nachtmerrie

Vier keer per dag gaat ergens in Nederland een explosief af, meestal gemaakt van illegaal vuurwerk. De schade van dat geweld is groter dan we denken, stelt hoofdofficier van justitie René de Beukelaer. „Het is een taai probleem, al boeken we ook vooruitgang.”

Huis in Rotterdam waar een jaar geleden voor de vijfde keer een explosief was. FOTO ANP

Explosieschade in een portiek in Rotterdam, januari 2025. FOTO ANP

materiële schade hebben maar wel zijn getraumatiseerd door een explosie, nog niet geregistreerd als slachtoffer.

Slachtofferhulp Nederland vermoedt dat het om enkele duizenden slachtoffers per jaar gaat. Ook dat zijn geen precieze cijfers maar de hulpvraag is de afgelopen jaren sterk gestegen, vertelt Rika Koning. Zij voerde in het verleden zelf gesprekken met slachtoffers en adviseert nu medewerkers van Slachtofferhulp bij de complexe zaken.

Het trauma bij slachtoffers zit diep en bij de verwerking krijgen ze allemaal te maken met wantrouwen en bureaucratie, blijkt uit gesprekken met vier slachtoffers in verschillende delen van Nederland. Koning herkent de verhalen, die hier in algemene termen zijn beschreven vanwege de gevoeligheid van de situatie waarin de getroffen mensen zich bevinden.

Inzage in verklaringen van slachtoffers in een groot strafrechtelijk onderzoek bevestigt dit beeld, net als een aantal gerechtelijke uitspraken. Het gerechtshof in Amsterdam stelde dit voorjaar dat de golf aan vuurwerkbommen het vertrouwen van burgers in de opsporing ondermijnt omdat „explosies aan de orde van de dag zijn en maar niet gestopt lijken te kunnen worden”.

1 De knal

Na de knal reageren mensen allemaal anders in de paniek die opkomt bij het zien van kapotgeslagen glas, uit hun kozijn geruchte deuren of het geur van brand, vertelt Koning van Slachtofferhulp Nederland. De een belt 112, de an-

Hulpdiensten in Zoetermeer na een explosie bij een flat in mei. Drie mensen raakten gewond. FOTO ANP

Slachtofferhulp vermoedt dat het om enkele duizenden slachtoffers per jaar gaat

der rent de straat op. Sommigen bevriezen, anderen zoeken een brandblusser.

„Toen ik zag dat er brand was uitgebroken ben ik naar binnen gerend om mijn twee katten te zoeken”, vertelt een slachtoffer. „Dat duurde zo lang dat ik bijna flauwviel door zuurstofgebrek.

Met het zwart voor mijn ogen heb ik op het raam geslagen om hulp. Die angst, die paniek, die vergeet ik nooit.”

Daarna vechten ongeloof en vertwijfeling bij vrijwel iedereen om voorrang. Is dit een ongeluk? Of ben ik het slachtoffer van een aanslag? Als sprake blijkt van opzet, volgt de tweede klap. En dat is er een die niemand hoort, maar die slachtoffers voelen. Door hun hele lijf.

Het leidt tot een diep gevoel van onveiligheid en angst. Wie heeft het op mij gemunt? En: komen ze nog een keer terug? „Toen we begrepen dat de bom voor een criminele buurman bedoeld was, zeiden wij meteen: dat betekent dat ze terugkomen”, vertelt een echtpaar. „Niemand geloofde ons, tot er een dag later weer een bom afging, nu niet bij ons maar bij die buurman. We hadden geen schade en toch kwam die klap nog harder aan. Sindsdien durven wij onze kinderen niet meer alleen thuis te laten.”

De Beukelaer is verbaasd over de lankmoedige houding jegens vuurwerk in Nederland. „Een doos cobra's is qua explosieve kracht te vergelijken met een emmer handgranaten”, aldus De Beukelaer. „Het is héél gevaarlijk. En toch schrikt zo'n cobra totaal niet af. Het is extreem laagdrempelig en heel veel mensen onderschatten de risico's.”

Het verklaart volgens hem waarom die dozen haast argeloos op grote schaal per post worden verstuurd of het land binnen gebracht met bestelbussen. „Ter illustratie van het gevaar hebben we

voor het *Offensief tegen explosies* een busje met 1.800 cobra's verpakt in dozen laten ontploffen. Op de beelden zie je dat van dat busje en twee daarbij geparkeerde auto's helemaal niets overblijft.”

Het experiment werd in Duitsland uitgevoerd omdat er in Nederland geen veilige locatie voor gevonden kon worden. „Maar in de laatste maanden van het jaar rijden er auto's en bussen af en aan met dit soort dozen vuurwerk”, zegt De Beukelaer. „Dat gaat een keer heel erg mis.”

2 Wantrouwen

Omdat daders en opdrachtgevers zelden meteen worden gevonden, onderzoekt de politie meerdere scenario's. En dat leidt tot moeilijke vragen, ook aan de slachtoffers. Hebben ze vijanden? Zijn ze actief in het criminele milieu? Is sprake van een ruzie in de relatie of van zakelijke sfeer? Of was de bom echt bedoeld voor een ander?

„Je bent beroofd van je gevoel van veiligheid in je eigen huis en je leeft in angst”, vertelt een slachtoffer. „En dan komt de vraag of je niet zelf aanleiding hebt gegeven voor de aanslag. Ratio-neel begrijp je dat de politie die vragen moet stellen, maar twijfel en wantrouwen leiden op zo'n moment tot extra stress.”

Het idee dat mensen aanleiding hebben gegeven voor het geweld, voelt als een ontkenning van hun slachtoffer-schap, vertelt Rika Koning van Slachtofferhulp. „Voor mensen die hun veilige basis kwijt zijn en rust zoeken komt

dat wantrouwen hard aan. Het leidt tot schaamte: wat zullen mensen wel niet denken?”

Als hoofdofficier van justitie in Amsterdam wordt René de Beukelaer bijna dagelijks geconfronteerd met de gevolgen van drugshandel, afpersing, moord. Vuurwerkexplosies omschrijft hij als een „taai probleem” waarvoor „geen simpele oplossingen” bestaan.

„Ik maak me grote zorgen over het gemak waarmee jonge uitvoerders worden geronseld voor deze vorm van criminele dienstverlening”, zegt De Beukelaer. „Voor hen is het net gamen. De klus is een challenge. Dit tekent de digitale leefwereld van jongeren. In die wereld is er sneller contact met mensen in de misdaad. De drempel is laag, contact met de opdrachtgever is niet fysiek. Het gaat niet zelden om uitbuiting van jongens die ook worden ingezet voor overvallen en ander zwaar geweld.

„Deze daders, er zijn voorbeelden van twaalfjarigen, overzien de gevolgen van hun handelen niet. We zien nu dat jongeren die ja zeggen op de vraag of ze een paar honderd euro willen verdienen, binnen een half uur worden opgehaald. Dan kunnen ze niet meer terug.”

In 2024 en 2025 zijn ongeveer zeventienhonderd uitvoerders van explosies aangehouden. Een aanzienlijk aantal, aldus De Beukelaer. „Maar het vinden van de tussenpersonen en de opdrachtgevers, is prioriteit. We zijn door strakke afspraken met de politie over een uniforme werkwijze in staat om patronen te herkennen en hoofdrolspelers aan te wijzen. Maar zij gebruiken op sociale media allemaal een bijnaam. Daarom is het moeilijk om deze verdachten te identificeren.”

De Beukelaer merkt wel dat bedrijven achter socialemediaplatformen na aanvankelijke weerstand meer oog krijgen voor hun rol in dit probleem. „Ze onderzoeken bijvoorbeeld of algoritmes zo kunnen worden aangepast dat het contact tussen opdrachtgevers en uitvoerders kan worden geblokkeerd.”

3

De afwikkeling

Sommige bewoners van huizen die zijn getroffen door een vuurwerkbom zijn alles kwijt door brand of kunnen - soms langere tijd - niet in hun huis en dus ook niet bij hun spullen. Ze krijgen te maken met tal van instanties: de verzekering, de wooncorporatie, de gemeente, de schadetaxateur. „Ik stond op straat zonder spullen en had niks. De eerste nacht sliep ik bij familie, daarna ben ik ondergebracht in een hotel”, vertelt een slachtoffer.

„Ik kreeg voor die eerste dagen een paar honderd euro, daarna moest ik het zelf uitzoeken. Maar ik sliep slecht, had nachtmerries en moest uiteindelijk aan de slaapmedicatie om tot rust te komen. Dan is het heel moeilijk om voor jezelf op te komen. Bovendien krijg je op heel veel vragen geen antwoord. Ik ben gestopt met studeren vanwege concentratieproblemen. En ik ben ook nog eens blijven zitten met 8.000 euro schade.”

Zelfs mensen die goed verzekerd zijn blijven wel eens achter met financiële restschade, aldus Rika Koning van Slachtofferhulp. En voor wie onverzekerd is, kan dat bedrag oplopen. „Wat als je niet meer terug kunt naar je huis, wie draagt de kosten van verhuizing en inrichting van een nieuwe woning? Wat als je door fysiek of emotioneel letsel langdurig bent uitgeschakeld en niet kunt werken?”

VERVOLG VAN PAGINA 19

Slachtoffers worden wel op weg geholpen maar zijn daarna vaak afhankelijk van een strafzaak tegen een verdachte, aldus Koning. „Pas dan kunnen ze een schadeclaim indienen.” Die zaken duren vaak lang en als een claim al wordt toegevoegd, betekent dat nog niet dat alle schade wordt vergoed, zegt ze.

Alleen verdachte bijvoorbeeld alleen wordt veroordeeld voor brandstichting, schiet de staat maximaal 5.000 euro van een toegewezen schadeclaim voor. Er wordt gewerkt aan een betere regeling maar op dit moment moet een slachtoffer dat geld zelf zien te innen. Als de verdachten heel jong zijn, moet een slachtoffer soms zelf ouders aansprakelijke stellen. Koning: „Die nasleep is onzeker, ingewikkeld en wordt door slachtoffers ervaren als een dubbele straf.”

Nederland is een land van regeltjes, stelt De Beukelaer vast. „Iemand die niet precies in een hokje past, krijgt al snel last van de bureaucratie. Dat is soms heel moeilijk uit te leggen.” Het *Offensief tegen explosies* probeert zich hard te maken voor slachtoffers. Het uitgangspunt bij vervolging van verdachten is het veroorzaken van explosie met gevaar voor goederen en personen, vertelt De Beukelaer. „Daar staat vier jaar celstraf op en bij een veroordeling komen slachtoffers in aanmerking voor een volledig voorschot op een toegewezen schadeclaim.”

En als uit de omstandigheden blijkt dat mensen direct gevaar hebben gelopen, komt daar nog een poging tot

Schade bij een horecagelegenheden in Amsterdam na een explosie in september. FOTO ANP

doodslag of moord bij, aldus De Beukelaer. „Maar dat is soms moeilijk te bewijzen, bijvoorbeeld wanneer mensen boven liggen te slapen als er een cobra afgaat voor hun deur. Was er wel sprake van direct gevaar, door de afstand tussen voordeur en slaapkamer? Je ziet soms dat de juridische realiteit ver afstaat van wat slachtoffers hebben ervaren.”

Dan is er nog een groep indirecte slachtoffers die geen materiële schade hebben geleden maar in de buurt van een explosie wonen. Ook zij kunnen een trauma oplopen. „Het is heel erg belangrijk om te voorkomen dat mensen het gevoel hebben dat ze er alleen voorstaan.”

Een goed voorbeeld daarvan is het initiatief ‘Na de knal’ waarbij wordt samengewerkt met Slachtofferhulp Nederland. Daarbij kunnen omwonenden van een explosie in gesprek met door Slachtofferhulp getrainde mensen die in het verleden zelf een explosie hebben meegemaakt. „Dat is laagdrempelig en helpt”, aldus Koning van Slachtofferhulp.

Maar De Beukelaer vindt dat zijn eigen organisatie, het Openbaar Ministerie, ook meer moet doen. „Wij moeten de criminele netwerken oprollen die zich bezighouden met de smokkel van vuurwerk. Iedere zending cobra's die wij pakken kan geen slachtoffers maken. We doen ons best maar ik had ge-

hoopt op meer concrete resultaten.”

De ironie wil volgens De Beukelaer dat het gebruik van vuurwerkbommen is overgeslagen naar België en Duitsland, waar veel in Nederland illegaal vuurwerk wordt opgeslagen. „Het is niet cynisch bedoeld, maar het feit dat ze ook daar nu last hebben van aanslagen met cobra's, helpt bij de Europese discussie over strengere wetgeving. Die hebben we nodig om effectief op te kunnen treden tegen de vuurwerkhandel.”

4 Litteken

Ook als alles is hersteld en mensen hun leven weer oppakken, ligt de herinnering aan de klap dicht onder het oppervlak. „In het begin schrok ik al van een alarm van een auto of een scooter in de straat, of de sirene van de brandweer”, vertelt een slachtoffer dat in een grote stad woont. „En ook nu nog, ruim een jaar later, schrik ik op bij het eerste vuurwerk rond de feestdagen.”

Een echtpaar dat slachtoffer is geworden van een vuurwerkbom heeft na meer dan een jaar nog altijd moeite om er over te praten, ook met elkaar. „We vermijden het onderwerp liever, ook al weet je dat dat niet per se helpt”, zegt een van hen.

„Het voelt zo machteloos dat je je gezin niet kunt beschermen.” Haar man knikt, vechtend tegen de tranen. „Nu ik hem zie, boos en verdrietig door de onmacht die hij ervaart, begint mijn hele lichaam te trillen. Alsof die bom net is afgegaan.”

Jonge Indiase kadetten voeren een ceremonie uit aan de grens met Bangladesh.

REPORTAGE GRENSGEBIED

India wil één zijn, en toch hoort het noordoosten er niet helemaal bij

Het smalste stukje van India is een strategisch belangrijke corridor in het uiterste noordoosten. New Delhi vreest dat China het gebied wil innemen. Een reis langs twee nieuwe militaire grensposten. „We voelen ons eenzaam door de Chinese dreiging.”

Door **Lisa Dupuy** Fotografie **Ahmer Khan**

Bij de grenspost Phulbari controleert de Indiase grenspolitie vrachtwagens die vanuit Bangladesh het land in komen.

SILIGURI

Het is hier eerder donker. In de Indiase stad Siliguri zakt de zon ruim een uur vroeger dan in New Delhi.

De stad ligt ruim twaalfhonderd kilometer ten oosten van de hoofdstad. En voorbij Siliguri gaat India nog verder: een nauwe landverbinding leidt naar een driehoekig stuk land, ingeklemd tussen Nepal, Bhutan, Bangladesh en grote rivaal China. De acht deelstaten in dit uiterst noordoostelijke stuk van India hebben jaren geleit voor het instellen van een andere tijdzone, zodat hun werktijden beter aansluiten op het daglicht. Maar de centrale overheid in Delhi hield het tegen: één land, één tijdzone. Siliguri is een stad met 'maar' een miljoen inwoners. Bezienswaardigheden zijn er niet - je reist door Siliguri, de 'toegangspoort tot het Noordoosten'. De cruciale doorgang, de Siliguri Corridor, is zo'n tweehonderd kilometer lang maar op het smalste punt slechts twintig kilometer breed.

Over precies dit stukje land groeit de zorg in India. China aast op delen van India's territorium en kan de smalle, strategisch belangrijke doorgang in theorie makkelijk innemen. Dit jaar ontstonden ook spanningen tussen India en Bangladesh, dat aan de oostzijde grenst.

NRC reisde vanaf Siliguri naar verschillende grensposten. Voelen de mensen die er leven zich Indiër? Wat merken zij van de geopolitieke dreiging die India ervaart?

Bangladesh: grenspost Phulbari
Hé, waar komen de geitjes vandaan? Belangrijker - naar welk land moeten ze terug? Het is een stoffige, hete namiddag in november, bij de grenspost Phulbari tussen India en Bangladesh. De Indiase BSF, de Border Security Force, is juist bezig met de tweewekelijkse grensceremonie: met veel gevoel voor drama worden aan weerszijden van de grens de twee nationale vlaggen gestreken. „Jai Hind! Leve India!”, klinkt uit de kelen van zo'n honderd Indiase kadetten. Aan de overkant klappen

LEES VERDER OP PAGINA 22

Mix & Match de Canadian Way!

Camperreizen & Autorondreizen & Cruises & Treinreizen & Lodges & Excursies

Ook een keer een mooie reis door Canada maken? Op maat gemaakt naar jou wensen? Neem dan contact met op Team GoCanada voor een reisvoorstel op maat. Weg van de massa met veel verborgen parels. Hieronder een populaire voorbeeldreis.

Cruise Camper Combi 2026

Combineer een Alaska Cruise met 2 weken camper. Ontdek de kust van Alaska met de Holland America Line en vervolg je reis, uitgerust en wel, met een luxe camper door West Canada.

Deze reis is inclusief:

- ✓ retourvlucht Vancouver KLM
- ✓ 2 weken 22ft. luxe Fraserway Camper
- ✓ 2 nachten hotel Vancouver
- ✓ Routeadvies & campinggids
- ✓ 1 week Alaska Cruise
- Vertrek mei, juni & september. Andere data op aanvraag

v.a. € 2.842,- p.p.

kijk op www.gocanada.nl Of bel ons op 035-7503225

Eerst een keer met de camper door Europa?

Neem contact op met ons zusterbedrijf De Camper Club: www.decamperclub.nl Of bezoek GoCanada en De Camper Club van 8 t/m 11 januari op de vakantiebeurs in Utrecht.

VERVOLG VAN PAGINA 21

evenveel toeschouwers uit Bangladesh, in een poging de Indiase patriotistische slogan te overstemmen.

De moedergeit en haar lam zijn zo juist uit het struikgewas gesprongen en hobbelen heen en weer over de witgekalkte grensmarkering op het asfalt. De dieren bevinden zich onbedoeld in het midden van de twee militaire parades, totdat een lange BSF-commandant met felrode hoofdtooi ze wegjaagt.

Langs de hele grens met Bangladesh staat een hek, al is het op sommige plekken flink verroest of hangt het van ijzerdraad en kippengaas aan elkaar. Soms staan er meerdere hekken door elkaar, zodat het helemaal niet duidelijk is welk territorium nu aan welk land toebehoort. Er zitten zelfs deurtjes in het hekwerk voor boeren die hun vee laten grazen op het niemandsland en elke middag uitklokken bij loketten die worden bemand door eenzame BSF-wachten.

Aan al die hekken en de algehele rommeligheid van deze grens is af te zien dat India en Bangladesh herhaaldelijk land hebben uitgeruild. India verwachtte lange tijd geen gevaar uit dat buurland, maar sinds de val van het regime van dictator Sheikh Hasina in 2024 staat de relatie op scherp. Delhi is bezorgd dat interim-premier Muhammad Yunus nieuwe bondgenoten zoekt – zoals China. In het afgelopen jaar sloot Bangladesh al enkele wapendeals met China. Yunus refereerde tijdens een staatsbezoek aan China fjintjes aan het Noordoosten van India als „door land omgeven” en „afhankelijk van Bangladesh voor toegang tot de zee”.

India heeft het impliciete dreigement van Bangladesh beantwoord door drie nieuwe militaire bases op te richten in de Siliguri Corridor. In sommige kringen in India wordt zelfs gepleit voor verbreding van de Siliguri Corridor: preventief landjepik. Patrouilles langs de grens zijn opgevoerd.

De 23-jarige geschiedenisstudent Kulsang Tamang woont vlakbij de Phulbari-grenspost in een dorp aan de Indiase kant. Hij lacht schamper om het nieuwe besef van de strategische kwetsbaarheid van de Siliguri Corridor in Delhi. Kulsang komt oorspronkelijk uit de noordoostelijke deelstaat Sikkim, die grenst aan China. „Daar is pas echte grensbewaking”, zegt hij. „Drones, geweren. Je mag niet eens in de buurt komen.”

Kulsang zegt: „Eigenlijk hebben we weinig met de rest van India te maken. Daar voelen we ook weinig voor, sorry dat ik het zeg. Wij houden ons helemaal niet bezig met wat Delhi van ons wil, we voelen ons eenzaam door de Chinese dreiging.”

Nepal: grenspost Panitanki

Aan de grens met Nepal, slechts een uurtje ‘oversteken’ van de grens met

Bangladesh, werken grenswachten aan projecten om de „broederschap en nationale integratie te bevorderen”. Grenswachten in het dorpje Chunilal doneerden enkele jaren geleden sportspullen aan de kleine overheidsschool van de 39-jarige directeur Mataram (volledige naam is bij de redactie bekend). Soms komen grensbewakers in de klas vertellen over hun werk. „Dat is nodig om de jongste generatie weerbaar te maken tegen invloeden van buitenaf.” Er komt namelijk van alles „langs en door de Siliguri Corridor”, zegt hij. „We horen ook over slechte spullen die de grens over komen, zoals drugs.” Is hij zelf wel eens overgestoken naar Nepal? De schooldirecteur maakt een afwerend gebaar. „Waarom zou ik? In India hebben we alles wat we nodig hebben.”

De grens met Nepal is zeer poreus. Nepalezen noch Indiërs hebben een visum nodig. Bij de officiële grensovergang Panitanki staan vrachtwagens, bussen en riksja’s in de rij voor de brug over de Mechi-rivier. In dorpjes als Chunilal kun je zelf van het ene naar het andere land banjeren, langs grote witte betonblokken als grensmarkering.

Zulke informele migratie is niet echt de bedoeling, maar het gebeurt veel, weet Alexia Thopko (53), inwoner van Chunilal. Haar familieleden gingen in Nepal op zoek naar werk. „Mensen die binnen hun eigen stam of groep willen trouwen, kijken daarvoor ook over de grens. En alle geloven wonen door elkaar, geen probleem.”

Op Matarams basisschool wordt in het Bengaals lesgegeven. „Bij de meeste leerlingen thuis wordt een lokale taal van de stam gesproken. Maar de kinderen hebben meer kansen in de Indiase maatschappij als ze het Bangla beheersen”, legt Mataram uit. Hij gebruikt de term ‘Bangla’ voor de Bengaalse taal, om associaties met Bangladesh te vermijden: daar wordt dezelfde taal gesproken maar een ander dialect.

Deze taalkwestie raakt aan een ingewikkelde vraag die in India opstaat: hoe Indiaas ben je? India wil uitstralen dat het één land is, maar juist in de corridor is de veelvormigheid zichtbaar. Tussen Siliguri en Darjeeling, de fameuze bergstad die ook onder de Britten al gold als belangrijke handelspost, zijn Bangla en Nepalees belangrijke voertalen.

De BJP, de regeringspartij van premier Modi ziet India liefst zo homogeen mogelijk, met één geloof (het hindoeïsme) en één taal (het Hindi). De hindoe-nationalistische leden van de partij maken mensen verdacht die niet in die hokjes passen. Ze spreken over „infiltranten”, mensen die zich voordoen als Indiër om de stabiliteit van de natie te ondermijnen. Naarmate de ervaren dreiging van buurlanden toeneemt, worden inwoners van de Siliguri Corridor en het Noordoosten wantrouwend bekeken.

Tijdens de zomer kwam de Indiase Border Security Force meermaals in op-

Kinderen bij dorp in Bangladesh. Het hek markeert de grens met India. FOTO AHMER KHAN

Ceremonie van de Indiase grenspolitie bij de grens met Bangladesh.

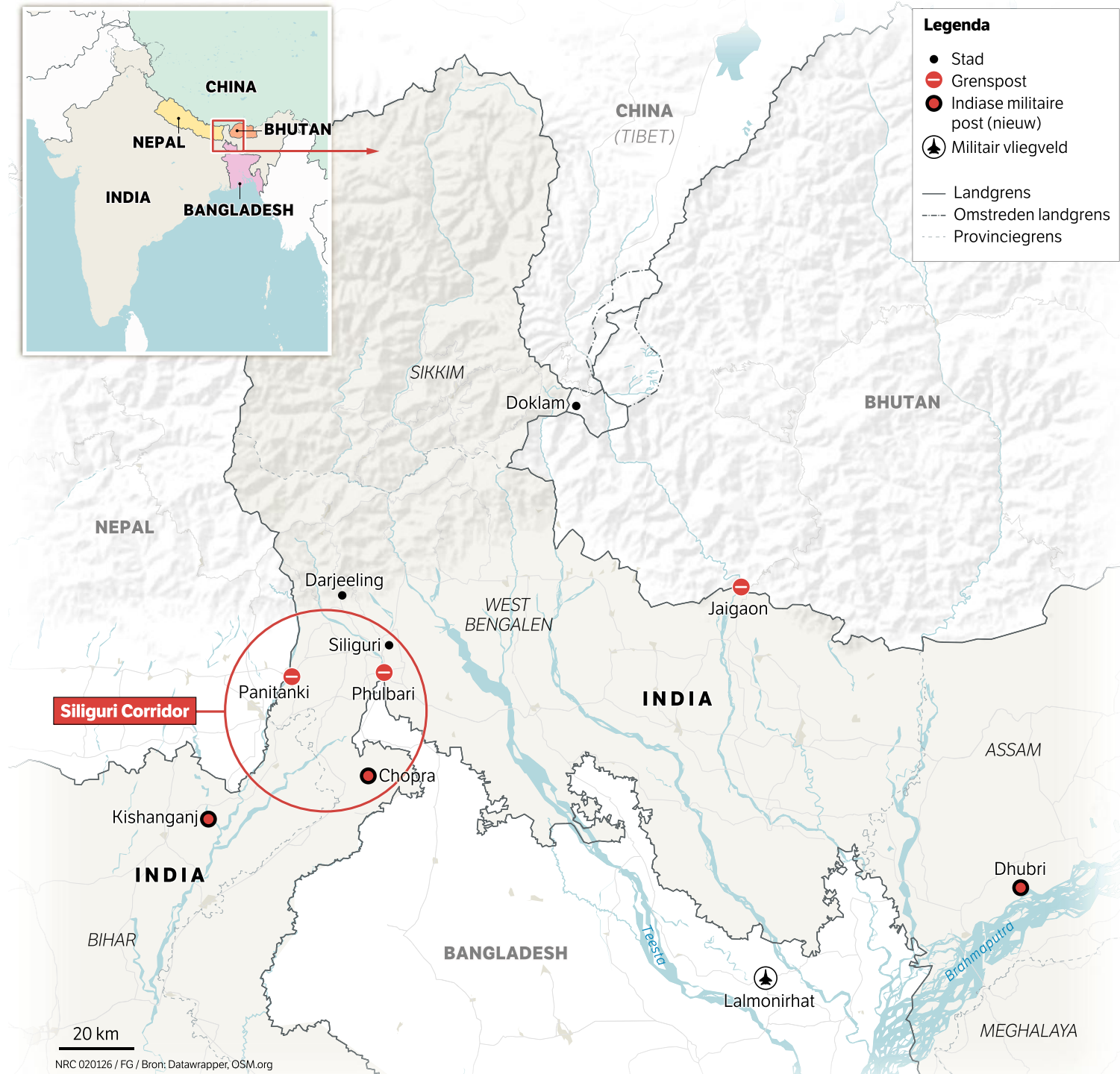

Alexia Thopko woont in het Indiase dorp Chunilal, vlakbij de grens met Nepal.

Indiase motortoeristen maken een selfie in Darjeeling.

De Siliguri Corridor in het noordoosten van India

spraak vanwege uitzettingen van mensen die onvoldoende konden bewijzen dat zij Indiër waren. Bangla-sprekende moslims werden als buitenlander bestempeld en uitgezet naar Bangladesh. Volgens de BBC overkwam dat alleen al in mei ruim duizend mensen.

Fanatieke BJP-politici gaan in toespraken tekeer over Indiërs die geen aansprak zouden mogen maken op ‘burgerschap’, terwijl de verschillende talen in delen van India compleet zijn ingeburgerd en verschillende religieuze en etnische groepen al generaties samen leven. Sunny uit Darjeeling, bijvoorbeeld, trekt een geërgerd gezicht als dit ter sprake komt. „Ik ben géén Nepalees, ook al is Nepalees mijn moedertaal. Ik ben Indiër. Nepalese-Indiërs zijn hier al generaties. Toeristen uit de rest van India slaan steil achterover als ze horen over die geschiedenis.”

Sunny voert de naam Gorkha, de naam voor Nepalees-sprekende Indiërs. Hun voorouders werden gekruiseerd door het Brits-Indiase leger, of kwamen terecht op de theeplantages in Darjeeling. Sunny Gorkha maakt zijn middelbare school niet af, en werkte jarenlang als arbeidsmigrant in de Golfregio. Vanwege hun taal staat de Gorkha-identiteit en de legitimiteit van hun aanwezigheid in India vaak ter dis-

cussie, vertelt Sunny. „Zozeer zelfs, dat een Gorkhaland-beweging pleit voor een eigen deelstaat. Dan kunnen we in ieder geval voor ons eigen belang opkomen binnen India.” De Gorkhaland-beweging werd meermaals gewelddadig. „Je bent een Indiër als je van nut kunt zijn, of als de politici je iets kunnen beloven”, zegt Sunny over het huidige politieke klimaat. „Maar als de politieke discussie omslaat, wordt je ineens gezien als buitenstaander.”

Aanslag

De zorgen over de veiligheid en kwetsbaarheid worden groter na de dodelijke terreuraanslag in hoofdstad New Delhi op 10 november. De zorgen over de veiligheid en kwetsbaarheid worden groter na de dodelijke terreuraanslag in hoofdstad New Delhi op 10 november, toen een auto vol explosieven ontplofte in het centrum van Delhi. Er vielen vijftien doden, twintig mensen raakten gewond. De aanslag laat zien dat premier Modi er niet in slaagt terreur uit te bannen, wat hij wel beloofd heeft. Terwijl veiligheidsdiensten nog in het duister tastten over de toedracht, liet de premier zijn geplande staatsbezoek aan Bhutan toch doorgaan. Hij kreeg veel kritiek op zijn afwezigheid tijdens een nationale veiligheidscrisis.

Wij houden ons helemaal niet bezig met wat Delhi van ons wil

Kulsang Tamang student geschiedenis

In Bhutan sprak Modi met koning Wangchuck over gezamenlijke energieprojecten in het kleine Himalaya-koninkrijk. India importeert groene stroom van waterkrachtcentrales in Bhutan, waarin Indiase bedrijven investeren, en exporteert andersom veel goederen naar Bhutan. Voor Bhutan is de Siliguri Corridor van groot economisch belang, als handelsroute met Nepal en Bangladesh.

Na de aanslag greep de centrale overheid in in de corridor. De beveiliging in de stad Siliguri en op belangrijke kruispunten is aangescherpt. Over de schaarse, cruciale autowegen rijden veel meer militaire bevoorradingsvoertuigen tussen het vrachtverkeer. De

wagens slingeren over oude bruggen, het ochtendlicht sijpelt door de lage struiken en bomen van weelderige theeplantages. In de *dhaba's*, de chaufeursrestaurants, bespreken mensen de aanslag in New Delhi.

Als NRC daags na de aanslag weer poolshoogte komt nemen aan de Phulbari-grenspost met Bangladesh, stapte de commandant die eerder leiding gaf aan de vlaggenceremonie naar voren. „Vandaag kan ik jullie geen kijkje langs het hek laten nemen, vrees ik.”

Deze reportage is de laatste bijdrage van Lisa Dupuy als correspondent Zuid-Azië van NRC.

AI-actrice **Tilly Norwood**. AI-BEELD VAN PARTICLE6

INTERVIEW

—
Eline van der Velden
—

PRODUCENT

'AI-talenten als Tilly zullen een nieuw genre vormen'

De presentatie van AI-actrice Tilly Norwood veroorzaakte een felle discussie in Hollywood over auteurschap, werkgelegenheid en de toekomst van entertainment. De Nederlandse Eline van der Velden verdedigt vanuit Londen haar 'kunstproject'.

Door **Leontine van der Elst**
en **Tristan Theirlynck**

V

Vanaf eind september kreeg de Nederlandse acteur, komiek en producent Eline van der Velden de woede van de wereldwijde filmindustrie over zich heen. Op het filmfestival van Zürich had zij namelijk een nieuwe actrice gepresenteerd: Tilly Norwood - jong, glanshaar, strakke kaaklijn, hertenogen - volledig gemaakt met kunstmatige intelligentie. Zij moest „de nieuwe Scarlett Johansson of Natalie Portman” worden. Regisseurs en agentschappen zouden al interesse tonen.

Hollywood reageerde verbolgen. Acteursvakbond SAG-AFTRA noemde Tilly plagiaat en een bedreiging voor de banen van echte acteurs. 'Echte' filmsterren Emily Blunt, Natasha Lyonne en Whoopi Goldberg noemden het respectievelijk „angstaanjagend”, „gestoord” en „oneerlijk”, en riepen agentschappen op om geen AI-acteurs te vertegenwoordigen. Zelfs regisseur James Cameron (*Avatar*), bekend om zijn omarming van nieuwe filmtchnieken, noemde de mogelijkheid van AI-acteurs „*horrifying*”.

„Het was helemaal niet de bedoeling om Tilly aan de wereld te presenteren!”, zegt Eline van der Velden nu, vanuit haar woon- en werkplaats Londen. We spreken haar via Teams, in het scherm zien we een AI-programma notities maken. „Het was een panelgesprek voor de zakenkant van de filmindustrie, in Engeland lieten we Tilly al drie maanden zien. Maar vooral in Amerika schrokken ze van wat we toonden. Daardoor ging de boodschap

een beetje verloren: Tilly is vooral een kunstproject, om aan de wereld te laten zien wat er met AI kan!”

Van der Velden werkt al zo'n vijftien jaar in de film- en televisie-industrie. Na studies natuurkunde en musical en rollen in Nederlandse producties als *Overspel* richtte ze het productiebedrijf Particle6 op in Londen. Daarmee maakte ze programma's als *BBC Bitesize* en *Miss Holland*, een *Borat*-eske BBC-komedie waarin Van der Velden als botte Hollandse schoonheidskoningin leert over de Britse cultuur: scones eten van een mes, sekspraat in de pub.

Aanvankelijk deed Particle6 'normaal' productiewerk, maar drie jaar geleden begon het bedrijf steeds meer AI te gebruiken. „Destijds kon kunstmatige intelligentie nog niet meer dan een domme stagiaire, een '*shit intern*', zoals we zeiden. Je kon het maar één zin geven en dan raakte het systeem overbelast.”

Toen de techniek beter werd, richtte Particle6 zich op AI-productiehulp voor reclame-, televisie- en filmproducties. „Stel een film heeft een scène met een boot nodig. Maar ze kunnen geen boot betalen, haven, of filmdagen. Dan komen ze bij ons en maken wij die shots. We maken ook veel dieren of helpen met visuele effecten.”

Door Tilly Norwood werden Van der Velden en Particle6 plotseling wereldwijd bekend. De vraag is nu zo groot geworden dat Particle6 en dochterbedrijf Xicoia 12 vacatures open hebben staan. Van der Velden: „We verdrievoudigen dit jaar. In februari hebben we waarschijnlijk 50 werknemers.” Voor wie Particle6 precies werkt mag Van der Velden niet zeggen, wegens '*non-disclosure agreements*' (geheimhoudingsverklaringen, NRC kon de grootte van de vraag dus niet controleren).

Eerst Tilly Norwood: hoe ontstond het idee voor een AI-superster?

„Een jaar geleden verschenen de eerste AI-influencers - personages met

De Nederlandse producent **Eline van der Velden**. FOTO PARTICLE6AI-actrice **Tilly Norwood** in actie. AI-BEELD VAN PARTICLE6

complete persoonlijkheden en eigen socialemedia-accounts. Er leek daarmee een nieuw AI-genre te ontstaan, naast film en televisie. Dat vond ik interessant. Ik ben actrice, heb veel improvisatiecomedy gedaan en ben altijd typetjes aan het bedenken, zoals Miss Holland. Toen dacht ik: dat kan ik nu met een digitale acteur doen.”

Hoe 'bouwde' u Tilly?

„Met AI. Eerst vroegen we Large Language Models (LLM's) als ChatGPT om ideeën voor een '*global superstar*': de domme suggesties negeerden we, de goede namen we mee. Een soort samenwerking, zeg maar, waarin wij AI toetsten aan onze ervaring in de film- en televisiewereld. Een goede suggestie was bijvoorbeeld dat Tilly er gezond uit moest zien. We gebruikten zo'n tien verschillende AI-programma's, zoals ChatGPT en Dall-E, om tot Tilly te komen.”

Tilly Norwood moest een *global superstar* worden, zegt Van der Velden. Dus is ze „etnisch ambigu”, een jonge vrouw aan het begin van haar carrière, en aantrekkelijk. „De eerste versie was net Kim Kardashian. Maar ze mocht van mij niet te mooi zijn. Ze is niet gemaakt vanuit de *male gaze* - met grote tieten, dikke lippen - maar natuurlijk.” Het personage mocht ook niet lijken op iemand anders. Niemand heeft de naam Tilly Norwood. „Acteur Ryan Reynolds heeft nog geprobeerd een 'echte Tilly Norwood' te vinden als grapje voor een commercial. Maar hij vond alleen ene Nathalie Norwood!”

Tilly mocht op niemand lijken. Maar ze is natuurlijk gebaseerd op miljoenen foto's en gezichten. Weet u op wie of wat?

„Die LLM's zijn een soort black box. Dus niemand weet precies hoe het werkt. Waarschijnlijk zijn die programma's getraind met het hele publieke domein: miljarden mensengezichten. Ik zeg vaak: waarschijnlijk zit daar ook heel veel porno in.

„Maar het is niet alsof het systeem dan direct elementen van één gezicht pakt: een neus van die, een oog van die. Het is een zogenaamd *denoising* systeem. Dat werkt echt op pixelniveau. Zoals wij allemaal van dezelfde atomen gemaakt zijn, is Tilly eigenlijk ook van dezelfde pixels gemaakt.”

Daarop reageerde Hollywood verontwaardigd. Het argument is: Tilly is getraind op de verdiensten, eigenschappen van anderen.

„AI is op ons allemaal getraind. Ik kan daar zelf ook boos om worden. Het is waarschijnlijk ook op mijn acteren getraind. Op alles wat ik op YouTube heb gezet. Op mijn foto's... Maar ik denk ook: de mensheid heeft altijd voortgebouwd op wat eerder kwam. Daarom ga je naar de universiteit: om eerst alles te leren en daarna daarop verder te bouwen. Zo heb ik er vrede mee gekregen.”

Maar u hoeft toch geen AI te gebruiken?

„Het is er nu. We kunnen ook zeggen: we gebruiken geen AI. Maar dan verliezen we ons werk. We kunnen er beter voor kiezen het goed te gebruiken: geen copyright breken, of echte mensen namaken. Dus niet: 'maak iemand zoals Natalie Portman' of 'schrijf in de stijl van Wes Anderson'. De EU AI Act zegt bovendien dat je transparant moet zijn over het gebruik van AI, en daar ben ik het volledig mee eens.

„Het creëert ook werk. Er worden jaarlijks twintig films in het Verenigd Koninkrijk niet afgemaakt omdat ze niet genoeg budget hebben. Wij gaan met de filmmakers werken: 'Nou, deze dienshots kunnen we doen, deze *establishing* shots en visuele effecten...' Daarmee bespaar je zo dertig procent productiekosten. Waardoor ze toch kunnen draaien. Zo kunnen al die mensen aan het werk.”

Ander voordeel van AI is volgens Van der Velden dat je niet meer met echte kinderen of dieren hoeft te werken. „Er is geen enkele goede reden om kinderen of dieren op set te hebben.” En hoewel AI enorm veel energie kost, kun je de ecologische voetafdruk van een filmshoot ermee „terugbrengen tot een tiende”.

Hoe dan ook: verzet tegen AI is zinloos volgens Van der Velden. „Tijdens de industriële revolutie had je de Luddieten die vochten tegen technologische vooruitgang, maar die is niet te stoppen. Dit is een soortgelijke revolutie. Ik vergelijk het met elektriciteit of wifi: AI wordt overal onderdeel van. Dan moet je kiezen: sta je aan de kant van de makers, of laat je het over aan techbedrijven? Als wij het niet doen als creatief bedrijf vanuit de filmwereld, dan zal de techindustrie volledig de dienst uitmaken.”

Acteurs vrezen vervanging. Wat is uw doel met Tilly?

„Ik vind het vooral belangrijk om te weten hoe ver de techniek is. Dus we zijn met topregisseurs bezig om allerlei creatieve projectjes met Tilly uit te proberen. En we zijn ook Tilly's herennen aan het bouwen. Zodat je straks met haar kunt bellen, sms'en en videobellen. Maar het is de bedoeling dat Tilly binnen een nieuw AI-genre blijft opereren.”

Tilly is dus meer een labrat dan een actrice?

„Zeker. Ze is een kunstproject, dat ik naast het runnen van mijn bedrijf deed.”

Dat klinkt anders dan in Zürich: daar zei u dat Tilly al werd vertegenwoordigd door een agentschap?

„De digitale influencer Lil Miquela had in 2020 al vertegenwoordiging. Niet voor films maar voor *brands*, of goede doelen. Wij laten Tilly niet naast mensen spelen in films en series, al hebben

■ Tijdens de industriële revolutie had je de Luddieten die vochten tegen technologische vooruitgang, maar die is niet te stoppen. Dit is een soortgelijke revolutie

we daarvoor wel veel aanbiedingen gekregen. Nu Tilly zo beroemd is geworden, hebben we besloten even te wachten met vertegenwoordiging. We willen eerst zien welke agentschappen zich echt gaan specialiseren in AI-talent.”

Hoe ziet u de toekomst voor zich van AI in entertainment en commercials?

„Hybride [echt camerawerk, aangevuld met AI-shots en effecten] gaat het komende jaar heel groot worden. Maar ik denk dat films en series echte acteurs blijven behouden. AI-talenten als Tilly worden een heel ander genre. Zoals animatie: we genieten ook van het personage Elsa in *Frozen*. Vanaf 2027 zullen we heel coole, nieuwe experimenten zien, ver buiten de normale camerabeperkingen. AI-kunstenaars maken nu al dingen die je nooit had kunnen bedenken.”

Is er wel een markt voor AI-entertainment? Er wordt zó negatief gereageerd als iets AI blijkt te zijn. McDonalds trok onlangs nog een reclame terug.

„Coca-Cola heeft ook AI-reclames gemaakt en het bedrijf had daarna meer sales dan voorheen. Wij hebben ook AI-commercials gemaakt en daar kwamen geen slechte reacties op. Ik denk dat mensen vooral reageren op een soort esthetiek, een soort 'AI-stijl'. Als het minder op AI lijkt, vinden ze het minder erg. Maar ik denk ook dat ze

vergeten dat er mensen achter de AI zitten. Het is niet simpelweg een knop indrukken. Er zit een heel groot, creatief team achter dit soort reclames.”

Jullie werken voornamelijk met programma's die door iedereen gebruikt kunnen worden. Bent u niet bang dat reclamebureaus en filmproducenten die ook downloaden en dat uw markt verdwijnt?

„Nee joh, we willen juist meer competitie! De meeste productiebedrijven in Engeland gebruiken het gewoon. Maar wij zijn specialisten, met drie jaar ervaring. Wij hebben een speciaal proces met tien verschillende tools, waardoor ons werk er zo mooi mogelijk uitziet. Het gebeurt wel eens dat bedrijven al AI hebben gebruikt en pas bij ons komen als ze niet verder komen. Dan weten ze hoe moeilijk het is! En daarnaast komen we uit deze industrie: dus we kunnen de AI creatief toepassen.”

U zag vast niet aankomen dat u plots een techstart-up zou leiden?

„Haha! Nee. Maar het heeft bij mij een soort kinderlijke, creatieve energie opgewekt. AI kan nooit de creativiteit van de mens afnemen. Ik zie het een beetje als rekenmachine. Als wiskundige of natuurkundige heb je altijd een rekenmachine gehad om je te helpen. In de creatieve wereld was die er nog niet. Tot nu toe. Maar je moet die wel goed gebruiken. Daar zal het in de toekomst om gaan: *taste and judgement*.”

Advertentie

ROTTERDAM

Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL AFSCHEID

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl

VAN DER SPEK
UITVAART

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Johnny op Bali (1)

En Noordwoldenaar voelt zich natuurlijk snel senang op Bali. Als je opgegroeid bent tussen rieten rotanvlechters, voelt een eiland vol rotan en bamboe automatisch als een tweede thuis. Dat kan niet anders. Als je vroeger op de Rietvlechtschool zat, de school waar de jongens uit het dorp ooit leerden rietvlechten, is er als vanzelf een band met Indonesië. Het is dus totaal geen wonder dat Johnny Jansen nadat hij PEC Zwolle deze zomer verliet, is terechtgekomen bij Bali United, als hoofdtrainer.

Zijn kale hoofd is rondom zongebruind. Zijn lachrimpels vormen een lach op zich. Van ver spreidt hij zijn armen al, „Indomilk” staat er op zijn zwarte shirt. Dit is zijn terrein: drie voetbalvelden, alle drie retestrak en groen, geen grassprietje ligt verkeerd. Achter hem worden de goals en ballen opgeruimd, de laatste training voor de wedstrijd tegen Dewa United is net voorbij. Er waait een briesje vanuit de zee waaraan de trainingsvelden schilderachtig liggen. Zou er wel eens een te hard geschoten bal de zee in plonzen? En wie haalt hem dan op? Ik vergeet het te vragen, zo word ik in beslag genomen door wat ik zie.

Zou Johnny nog de kleine cultuurschock ervaren zoals ik nu, als hij de poorten van zijn trainingscomplex door rijdt? Binnen

een paar dagen op Bali gewend geraakt aan de drukte, het lawaai, de chaos en de rommel van Denpasar kom ik hier in een andere wereld. Strak, schoon, georganiseerd. De voetballers verplaatsen zich naar de gym, voor stretchen, massage, oefeningen. Mooi hè, grijnst Johnny. Goed voor mekaar. Kom mee, zegt hij. We gaan rondkijken.

De grote kuipstoelen in het kantoor zijn voor de hoofdtrainer en zijn uit Nederland meegenomen assistenten Ronnie Pander en Jeffrey Talan. Ze staan rond de tafel, en daar achter staat een rij stoelen voor de rest van de staf. Hij begint meteen aan de stoelen te trekken. Waarom staan ze nu opnieuw zo, zo wil hij het niet. Hij wil geen mensen op de tweede rij, hij wil iedereen rond de tafel. Toen ik dit voor het eerst deed, zei hij, begrepen ze er niks van. Jij bent toch de baas, jij neemt de beslissingen. Moeten we nu allemaal om de tafel, en overleggen? Johnny schatert.

Dat was wel even wennen, dat iedereen mocht – of beter: moest meepraten. Had hij een planning gemaakt, en vroeg hij: is dit goed zo? Knikten ze allemaal: ja ja, is goed. Bleek pas een dag van tevoren dat hij een training had gepland op een feestdag die hij niet kende, bijvoorbeeld. Dat was natuurlijk een probleem. Maar wist hij veel. Vertel me dat, vroeg hij. Help me, ik ken jullie land niet. Hij lacht weer, zijn gezicht breekt open.

Na een half jaar al krijgt hij het advies en de tegengas waar hij zo naar verlangt. Zo snel, in een cultuur waarin dat allesbehalve gewoon is. Ik snap het wel. Ook op Bali moet Johnny's vrolijke hoofd binnen no time ijs breken. Spreekwoordelijk dan, want voor ijs is het hier veel te heet.

Of zijn het toch de roots die ze hier op Bali voelen. De link tussen Indonesië en Noordwold. In de hoogtijdagen van de rotan werden er in het dorpje in de kont van Friesland wel tweehonderdzeventigduizend rotanstoelen gevlochten. Rotan uit dit land. Dat schept ontenezeggelijk een band.

Volgende week meer over Johnny op Bali

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

BASKETBAL

Met of zonder de NBA-talenten, voor Nederland maakt het uit

Het Nederlands basketbalteam kan in 2026 grote stappen zetten richting de eerste WK-deelname in 41 jaar. Met spelers die in de NBA uitkomen is aan talent geen gebrek, maar zij zijn lang niet altijd inzetbaar.

Pippen Sardjoe

AMSTERDAM

„Tristan Enaruna is recent lekker bezig in de NBA G-league”, schrijft basketbalcommentator Leon Kersten over de Nederlander in de Amerikaanse opleidingscompetitie. Zijn statistieken liegen er niet om. De speler van Cleveland Charge is op dit moment gemiddeld goed voor 18,5 punten en meer dan vijf rebounds per wedstrijd. Maar, vervolgt Kersten, het is wel jammer dat hij „niet beschikbaar is voor Oranje. Hetzelfde geldt voor Malevy Leons (Oklahoma City Blue, gemiddeld 37 minuten met 17 punten, 8 rebounds) en Jesse Edwards (Melbourne United, gemiddeld 21 minuten met 14 punten, 9 rebounds). Zij brachten Oranje afgelopen zomer toch wat extra's [...]”

Een viertal Nederlandse spelers in de NBA, de Amerikaanse meest prestigieuze basketbalcompetitie, deed deze zomer hoop opbloeien voor een opleving voor het nationale basketbal. Maar zo halverwege het seizoen blijkt dat ijdele hoop. Structurele gebreken werpen nog steeds een schaduw over de kwaliteit van het Nederlandse 5x5-basketbal, en zelfs met alle aanwezige talenten blijft echt internationaal succes niet zomaar binnen handbereik.

De Orange Lions, het Nederlandse mannenbasketbalteam, hebben in de aanloop naar de WK-kwalificaties voor 2027 in Qatar al meerdere wedstrijden gespeeld. In augustus boekte Nederland zeges in de prekwalificaties tegen Oostenrijk en Bulgarije, wat een ticket opleverde voor het hoofdkwalificatietoernooi. Nederland kwam met Letland, Polen en opnieuw Oostenrijk in de poule terecht; de eerste drie teams plaatsen zich voor de tweede en laatste kwalificatieronde.

Al snel maakte Oranje indruk met een verrassende zege op Letland – op papier de sterkste van de vier – eind november. Op dit moment staat Letland elfde op de wereldranglijst, maar liefst 43 plaatsen hoger dan Nederland. Op het vorige WK werden ze vijfde. In Riga verdedigden de mannen de planken uit de vloer en domineerden met strategische aanvallen: Nederland won met 78-86.

Op 1 december leek Nederland dezelfde lijn te trekken tegen Polen in Den Haag, maar uiteindelijk gaven ze een wedstrijd die al drie kwarten gewonnen leek, weg. In de laatste dertig seconden kwamen de teams gelijk te staan, waarna Polen uiteindelijk met 83-85 won.

Na afloop van de wedstrijd was de in mei aangetreden bondscoach Johan Roijackers zichtbaar teleurgesteld over het nipte verlies. „Als we er in de laatste tien minuten toch maar één hadden raak geschoten”, zei de coach na afloop. Hij benadrukt dat wanneer zijn team in de topdrie van deze poule eindigt, Nederland zich niet alleen kwalificeert voor de volgende ronde van het WK, maar ook de prekwalificaties voor het Europees kampioenschap kan overslaan, waardoor de route richting deelname aan dat eindtoernooi aanzienlijk gunstiger wordt.

Historische terugkeer

Nederland keerde in 2015 na 26 jaar terug op het EuroBasket, het Europese kampioenschap, en eindigde toen als 21ste. Die editie wordt vaak nog gezien als de historische terugkeer van Oranje op het Europese toneel, ook al speelde het team later opnieuw op EuroBasket 2022 (waar het alle vijf de wedstrijden verloor). Het wereldkampioenschap is voor Oranje nog uitzonderlijker: slechts een enkele keer wist Nederland zich hiervoor te plaatsen, in 1986.

Met de opkomst van vier jonge Nederlandse talenten in de NBA leek een internationale rentree weer in zicht. In 2024 tekenden vier spelers, allen opgeleid bij Apollo Amsterdam, contracten bij verschillende NBA-teams. Quinten Post (25) brak door bij de Golden State Warriors, naast sterren als Stephen Curry en Jimmy Butler III. Enaruna (24), Leons (26) en Edwards (25) maakten vooral minuten in de G-League. Leons en Edwards kregen bovendien speelminuten in de hoogste A-league. Edwards heeft in augustus dit jaar de Verenigde Staten verruild voor Australië, waar hij nu doorgaans in de basis speelt bij Melbourne United.

Malevy Leons krijgt mogelijk een nieuwe kans in de A-league. De *power forward* heeft recentelijk een zogeheten *two-way-contract* getekend bij Golden State. Met dit contract kan hij door de club zowel voor het opleidingsteam in de G-league als voor het eerste team in de A-league worden ingezet. Hiermee wordt hij mogelijk ploeggenoot van Post, die ondertussen vaste prik is geworden in de rotatie, de groep spelers die door coach Steve Kerr structureel wordt ingezet bij wedstrijden.

Naast het talent in de VS en Australië, doen veel Nederlandse spelers van het nationale team ervaring op in sterke Europese basketballanden. Aanvoerder Keye van der Vuurst de Vries (23) speelt als startende *pointguard* in Turkije, terwijl Yannick Franke (29) bij een ander

Spelers van Nederland moedigen hun teamgenoten van achter de boarding aan tijdens de WK-kwalificatiewedstrijd tegen Polen. FOTO ALEX FESTEN/FIBA/GETTY IMAGES

Turks team eveneens in de basis staat. De broers Lucas (28) en David N'Guesan (25) zijn actief in respectievelijk het Duitse Phoenix Hagen en Braunschweig. Daarnaast kan de coach rekenen op Nathan Kuta (25), spelend in de Franse tweede divisie, en Sander Hollanders (24), die uitkomt op het hoogste niveau in Spanje.

Aan talent geen gebrek, en op het Eurobasket hoort „Nederland met onze volledige selectie gewoon thuis”, gelooft Roijackers. Maar juist deze volledige selectie bij elkaar krijgen is lastig voor de bondscoach. In tegenstelling tot bij voetbal, waar de internationale speelkalender is vastgesteld door wereldvoetbalbond FIFA, zijn basketbalclubs niet verplicht hun spelers af te staan voor officiële interlands.

De NBA, maar ook het Amerikaanse college basketbal en zelfs de EuroLeague, de meest prestigieuze Europese mannenbasketbalcompetitie, worden niet geleid door de internationale basketbalbond FIBA. Alle verschillende bonden werken niet samen, waardoor de samenstelling van nationale teams volledig afhankelijk is van de bereidwilligheid van clubs. In principe hebben alle landen hiermee te maken, maar „de poule om uit te vissen wordt bij ons dan wel heel erg klein als die jongens uit Amerika niet beschikbaar zijn”, zegt Roijackers.

NBA-clubs laten hun spelers doorgaans alleen vertrekken voor zeer belangrijke wedstrijden, wanneer de spelers er zelf ook baat bij hebben. Daarbij speelt ook mee dat reizen van en naar

De poule om uit te vissen is wel heel erg klein als de jongens uit Amerika niet beschikbaar zijn.

Johan Roijackers
bondscoach
nationale
basketbalploeg

de Verenigde Staten (of Australië) extreem belastend is. Buiten het reguliere competitie seizoen is de kans groter dat NBA-spelers mee kunnen doen, zoals bij Leons en Edwards tijdens de prekwalificatiewedstrijd tegen Bulgarije in augustus, en bij Enaruna, die eerder invloog voor twee kwalificatieduels tegen Tsjechië.

Het is allerminst vanzelfsprekend dat NBA-spelers, ondanks het hoogste niveau in Amerika, even goed presteren in Europees basketbal. Naast wat verschillen in spelregels – zo duurt een NBA-quarter twaalf minuten in plaats van tien en ligt de driepuntlijn verder van de basket – verschilt ook de speelstijl tussen continenten. Waar de nadruk in de vaak spectaculairdere NBA op individuele acties ligt en atletisch vermogen, draait het in het meer gestructureerde Europese basketbal om teamwork, en *high IQ plays*, ofwel strategische positionering en spelinzicht.

Dit alles bij elkaar werkt vooral frustrerend voor bondscoaches, die zo grote moeite hebben met de sterkst mogelijke nationale ploeg op te kunnen stellen. „Zo heeft Slovenië recent van Estland verloren”, vertelt Roijackers. „Als Slovenië compleet is verliest Estland zo met veertig à vijftig punten, maar doordat de bonden niet kunnen samenwerken krijg je dit soort rare uitslagen. Het publiek is hier de dupe van, want dat ziet hun beste spelers niet op het veld staan.”

Hoe coach Roijackers hiermee omgaat? „Het hoort er echt bij, ik probeer met concepten te werken die we overal kunnen toepassen.” Dat biedt ook kans. Lucas Kruijthof bijvoorbeeld – hij had voor de zomer nog nooit bij de Nederlandse jeugd ploeg gespeeld. In de

prekwalificatiewedstrijd tegen Oostenrijk in augustus maakte hij zijn debuut voor Oranje, waar de bondscoach uitermate tevreden over was. „Ik probeer dus maar te denken in kansen, want het is frustrerend om steeds over de spelers na te denken die er niet bij kunnen zijn.”

Gebrek aan sporthallen

Zonder basketballers die furore maken in het buitenland zal Nederland veel lastiger kunnen meekomen in de internationale competitie, vertelt Roijackers. Door een groot gebrek aan ruimte, zijn veel sportverenigingen in Nederland noodgedwongen wachtlijsten te hanteren, of zelfs een ledenstop. „We hebben te weinig sporthallen, niet genoeg topsportlocaties en te weinig coaches”, zegt Roijackers. „En ja, als wij de faciliteiten niet hebben, zullen onze talenten wel naar het buitenland moeten om daar beter worden.”

Des te meer valt het succes van 3x3 basketbal op. Zo behaalde het mannen-team vorig jaar olympisch goud, en veroverden de vrouwen dit jaar zowel de wereld- als de Europese titel. Hoewel 3x3 als aparte discipline wordt gezien, speelt bijvoorbeeld 3x3-basketbalster Noor Driessen ook mee bij het nationale 5x5-team. Halverwege november boekten de vrouwen bovendien een belangrijke zege in de EK-kwalificatiecyclus op Slovenië.

Over twee maanden speelt Nederland de volgende kwalificatiewedstrijden voor het WK tegen Oostenrijk. Alleen met overwinningen houdt Nederland zicht op plaatsing. Met de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van de NBA-lichting zal bondscoach Roijackers opnieuw de creativiteit en veerkracht van zijn team moeten testen.

Yannick Kraag (links) tijdens het WK-kwalificatieduel met Polen. FOTO ALEX FESTEN/FIBA

Spelers en stafleden van het Soedanese voetbalelftal nemen voorafgaand aan de training een moment voor bezinning en gebed.

REPORTAGE **AFRIKA CUP**

Elk doelpunt bevestigt dat Soedan nog steeds bestaat

Het Soedanese elftal had afgelopen jaren geen land om in te spelen. Toch voetbalt het op de Afrika Cup, deze zaterdag in de achtste finale. „Dit team draagt de hoop van een gewonde natie.”

Door **Naïm Derbali** Fotografie **Myriam Meloni**

CASABLANCA/RABAT

Sheddy Barglan (23) zette nooit voet in Soedan, maar draagt het nationale shirt alsof het hem al jaren om de schouders hangt. In de filmpjes aan de vooravond van de Afrika Cup schittert hij: met duim en wijsvinger vormt hij het silhouet van een valk, naar de *Falcons of Jediane*, de bijnaam van het Soedanese elftal. In een gesprek zegt hij zich vaak te verbeelden hoe het zou zijn om een thuiswedstrijd te spelen voor eigen publiek: tienduizenden uitzinnige Soedanezen langs de zijlijn, de gezamenlijke emotie. „Kan je ’t je voorstellen?”

De jonge verdediger, geboren in Le-lystyd en opgegroeid in Veghel, schuift aan in de lobby van het Marriott Hotel in Casablanca. Marokko staat op dat moment gelijk in een zinderende wedstrijd tegen Mali, de Soedanese selectie verwerkt haar valse start op deze Afrika Cup, na een 3-0 nederlaag in haar

openingsduel tegen Algerije. „Beeld je in, de spanning die Marokkanen nu voelen. Een volk dat de straten vult. Voor haar land, voor haar team. Maar dan in Soedan. Een vrij Soedan.”

Het Soedanese elftal had afgelopen jaren geen land om in te spelen. Een land in oorlog, een competitie die stilviel, spelers verspreid over continenten. Dat is de achtergrond waartegen het team nu in Marokko verschijnt voor de Afrika Cup. Een podium waarop Soedan niet verschijnt langs de bekende breuklijnen, maar als geheel. Voor even laat het land iets anders zien dan geweld en ontwrichting. Donderdag verzekerde Soedan zich van een plek in de achtste finale, waarin het zaterdag Senegal treft.

Paralleel aan de verwoestende machtsstrijd die sinds 2023 gaande is tussen de RSF en het regeringsleger, beleefde het Soedanese voetbal op internationaal niveau een opmerkelijke renaissance. In de aanloop naar het toernooi bleek Soedan sportief moeilijk te breken. In de WK-kwalificatie

„Het Soedanese elftal biedt een streepje licht in een land waarin zulke momenten zeldzaam zijn geworden.

Aida Abbashar, historica

hield de ploeg Senegal lang bij. En in de kwalificatieronde voor de Afrika Cup schakelde het land zelfs Ghana uit.

De oorlog had ook het Soedanese voetbal vrijwel geheel ontmanteld. Interlands worden buiten Soedan gespeeld, met Libië als vaste uitwijkhaven. Vrijwel alle internationals zijn inmiddels noodgedwongen actief in het buitenland, verspreid over Egypte, de Golf, Oost-Afrika en Europa. Ook buiten het nationale elftal werd geïmproviseerd. Trainingskampen, stadions en tegenstanders moesten elders worden gezocht. Soedanese topclubs als Al Hilal en Al Merrikh weken uit naar de Mauritaanse voetbalcompetitie.

Mentaal project

Vanaf de rand van het Bashir-trainingsveld in Mohammedia laat bondscoach Kwesi Appiah zijn blik over het gras glijden, een paar dagen voor het toernooi begint. Pal tussen Rabat en Casablanca zoekt het Soedanese elftal hier tijdelijk houvast. Spelers lopen in kleine groepjes. Hier en daar wordt ge-

dold, reservespelers trekken hun sokken recht voor ze aan hun rekoefeningen beginnen. De Ghanese coach kijkt toe met zijn handen op de rug.

De voorbereidingen van het elftal van de afgelopen twee jaar was naast een logistiek hindernissenparcours vooral een mentaal project, zegt Appiah, dat verder gaat dan de negentig minuten. Dat begint met de „herdefinitie” van wat thuis betekent, vertelt hij. „Geen thuiswedstrijden betekent elke plek waar we komen als thuis kunnen beschouwen. Door de aandacht weg te halen bij tribunes en omstandigheden. Ik zeg mijn spelers: waar je ook speelt, kijk niet naar wie er in het stadion zit, maar vraag jezelf af wat jij brengt. Wat kun jij voor je land betekenen?”

De voetbalbond richtte noodgedwongen haar blik op de Soedanese diaspora. Badran Albatal adviseert de bond bij het benaderen van Soedanese spelers uit het buitenland. Veel van de huidige sleutelfiguren in het team zijn Soedanezen met dubbele nationaliteit. Albatal wijst ze een voor een aan ter-

wijl ze over het oefenveld bewegen: de tweelingbroers Mo en Abu Eisa uit Australië, Ammar Tayfour uit de VS. „Veel jongeren weten niet waar ze bij horen”, vertelt Albatal, terwijl de materiaalman hem een klein waterflesje toewerpt. „En dan komt Soedan ineens in beeld. Via voetbal. Via het shirt. Ouders vertellen mij dat hun kinderen voor het eerst zeggen: dit is ook van mij.”

Ook Sheddy Barglan - nu flankverdediger bij FC Den Bosch - wist al vroeg waar hij bij wilde horen. Hij was zeven toen hij voor zichzelf uitmaakte dat hij ooit voor Soedan zou spelen. Twee jaar geleden kreeg hij plots een Instagrambericht van een bekend Soedanees fanaccount. Of hij Soedanees was? Barglan grijnst breed: „De persoon achter het account kende blijkbaar mensen bij de bond.”

Een Soedanees paspoort had hij nog niet, maar als zoon van een Soedanese vader en een Sri Lankaans-Soedanese moeder was dat snel geregeld. Een half jaar na het uitbreken van de oorlog werd hij geselecteerd. Spelen voor Soedan was een innerlijke keuze. Het shirt „voelt speciaal” en vandaag met momenten ook zwaar. Maar dan vooral door wat het oproept bij anderen, vertelt hij. „Ik wil iets terug doen voor het hele land, voor alle mensen. We zijn hier uiteindelijk met één doel. Om verder te komen. Om trots te maken. Want ja, mensen zijn trots.”

Een vorm van normaliteit

Bel Boul, bel'aard, Sudaan-na yhez el-ard. Vanaf de tribunes in Rabat en Casablanca schreeuwt het Soedanese publiek haar ‘Valken van Jediane’ naar voren met een leus uit de revolutie van 2019: in de lengte en in de breedte, ons Soedan doet de aarde beven.

Historicus Aida Abbashar denkt nog vaak terug aan de „rauwe vreugde” die bij haar vader verscheen, toen Soedan zich voor Marokko kwalificeerde. Ze groeide op in een huis waar veel voetbal werd gekeken, de Engelse Premier League onder meer. Met ooms en broers die van geen ophouden wisten over opstellingen en uitslagen. In Soe-

danese huishoudens staat de deur altijd open, en het verlangen naar samenzijn, zegt zij, is een culturele reflex. „Voetbal is een van de manieren waarop dat vorm krijgt.”

Sinds april 2023 zag Abbashar de behoefte binnen Soedanese gemeenschappen om elkaar op te zoeken steeds sterker worden. „Voetbal kreeg een nieuwe betekenis. Succes op het veld bood iets wat politiek niet meer kon bieden: een gedeeld moment. Sporthallen, cafés, huiskamers boden een veilige gemeenschappelijke grond. Een streepje licht in een land waarin zulke momenten zeldzaam zijn geworden.”

De echte waarde van dit team laat zich volgens Abbashar dan ook niet van het scorebord aflezen. Dit team, op dit podium, suggereert een vorm van normaliteit waar die elders compleet verdwenen is. „Van vluchtelingenkampen tot huiskamers ver van het front.”

In de Afrika Cup symboliseert elke wedstrijd dat het land nog overeind staat. Na de moeizame 1-0-zege op Equatoriaal-Guinea gaven de spelers dat vorm in de doorgang langs de pers: ritmisch klappend en dansend baande het elftal zich een weg langs de naar voren geschoven microfoons en opengevouwen notitieblokken.

Dit team draagt de hoop van een gewonde natie, zegt Salih Altahir, Soedanees journalist voor de Qatarese dagblad *Al Arab* vanuit Doha. Het elftal „brengt nostalgie over wat Soedan ooit was, wie we willen zijn en wat ons verbindt. Dit gaat niet langer alleen over sport, het is een vorm van verzet geworden. Elke wedstrijd, elk doelpunt en elk gejuich voelt als een klein moment waarin onze identiteit overeind blijft.”

De oorlog reist mee

In het hotel heeft de ingehuurd kap-per net Ammar Taifour (28) onderhanden genomen. Maar de nieuwe coupe van de middenvelder is alweer verdwenen onder een dubbele laag van muts en capuchon. Taifour, opgegroeid in Washington DC en door de bond toevallig ontdekt via straatwed-

De in Veghel opgegroeide rechtsback **Sheddy Barglan**.

Coach Kwesi Appiah van het Soedanese elftal.

strijdjes, vertelt hoe de oorlog zich niet laat wegdenken. De oorlog reist mee in telefoontjes met familieleden thuis, in onderling uitgesproken zorgen, in berichten en beelden die via sociale media binnenkomen.

De broer van keeper Mohamed Al Nour werd negen maanden vastgehouden door de RSF. Spits John Mano vertelt hoe zijn beste vriend werd gedood. „We praten er met elkaar over, als teamgenoten, als broers”, zegt Taifour. „Maar de oorlog hoeft niet benoemd te worden om aanwezig te zijn. Je bent Soedanees, dus ze komt automatisch naar je toe, waar je ook bent.”

Het shirt wekt tegelijk verwachtingen, vertelt Taifour en al zeker op dit groter podium. „Hoe meer ogen op je gericht zijn, hoe meer je beseft dat het niet alleen om jezelf gaat. Het gaat om zoveel andere mensen.” Oorlog, erkent

„Ik zeg mijn spelers: kijk niet naar wie er in het stadion zit, maar vraag jezelf af wat jij brengt.

Kwesi Appiah, coach Soedanese elftal

hij, is onvermijdelijk politiek. Maar niet alles wat zich eromheen afspeelt hoeft dat te zijn. „Ik voel geen druk om een kant te kiezen. Vrede is iets moreel vanzelfsprekends, en geen keuze voor deze of die partij. Voor mij gaat het erom dat ik mijn deel doe. Als dat betekent dat ik op televisie kom en voetbal speel terwijl alles doorgaat, dan is dat blijkbaar mijn rol.”

Tenzij nadrukkelijk naar gevraagd wordt er naar buiten toe niet eindeloos over de oorlog gesproken. „De spelers tonen publiekelijk weinig belangstelling voor de politieke aspect van de oorlog”, zegt de Soedanese journalist Osman Asbat vanuit Nairobi. „Wat overheerst zijn positieve gevoelens, hoop en hoge verwachtingen.”

Bij het elftal leeft het idee dat voetbalsucces de oorlog even naar de achtergrond duwt. Meer als gevoelskwestie dan als werkelijkheid. Als een hoop dat dit toernooi ook thuis iets kan openbreken. Na de zege op Ghana deden in Omdurman, nabij hoofdstad Khartoum, verhalen de ronde over militairen die de wapens neerlegden in de euforie van de voetbaloverwinning deelden.

Het nationale shirt roept bij verschillende Soedanezen uiteenlopende gevoelens op. Vanuit RSF-kringen klinkt het verwijt dat het team zou staan voor de postkoloniale staat die volgens hen alleen oog had voor de hoofdstad en de periferie negeerde. Aan de andere kant wantrouwen aanhangers van het regeringsleger het elftal, omdat sommige spelers afkomstig zijn uit regio's waar sociaal of politiek draagvlak is voor de RSF.

Voor coach Appiah mag zijn team geen verlengstuk worden van politieke strijd of als machtssymbool worden opgeëist. „We zijn niet bezig met wie zou moeten winnen of verliezen. Sport moet een instrument voor vrede zijn. Niet om kant te kiezen. Geen propaganda. Spelers hebben hoop, waardigheid, menselijkheid.”

Winnen is in zijn ogen een collectieve ervaring die niemand uitsluit. „Aan obsessief bezig zijn met wie we wel of niet blij maken, heb ik niets. Aan het eind van de dag is ons succes dat van alle Soedanezen. Ik geloof dit echt: voetbal kan vrede brengen. Wij kunnen vrede brengen. Als soldaten hun wapens al neerleggen na de Ghana-overwinning, wat als Soedan de Afrika Cup wint?”

Spelers Yasser Muzammil (links) en Awad Zayed geinen in de dug-out tijdens een trainingsessie.

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Alle ruimte voor jouw ambities

Zet je volgende carrièrestap met YER

Business Analyst

Bedrijf

Credit Life is een gespecialiseerde verzekeraar in Nederland die zekerheid biedt bij arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en overlijden. Het bedrijf werkt samen met banken en financiële dienstverleners om klanten te beschermen tegen onverwachte inkomensverlies.

Functie

Als Business Analyst bij Credit Life verbind je processen, mensen en technologie. Je optimaliseert processen, specificeert oplossingen, begeleidt implementaties en vertaalt innovaties naar verbeteringen, met directe invloed op projecten en snel resultaat.

Locatie: Amstelveen / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Insurance / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Ernestine Simonis, +31 6 292 390 25

Plant/Operations Manager

Bedrijf

Armada Mobility is een groeiend bedrijf en biedt voor de publieke ruimte en openbaar vervoer, met een focus op veiligheid, efficiëntie en comfort. Ze bieden producten zoals bushokjes en fietsparkeersystemen aan, en stimuleren duurzaam vervoer binnen een informele werksfeer.

Functie

Als verantwoordelijke voor strategische verbeteringen in assemblage en logistiek leid je het managementteam. Je ontwikkelt strategieën voor efficiëntie, digitalisering en professionalisering, en inspireert teams tot samenwerking en innovatie.

Locatie: Nieuwegein / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Engineering & Development / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Marcel Sparreboom, +31 6 293 882 96

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment

Internationaal Accountmanager

Bedrijf

De ZakkenCentrale, anno 1917, is een specialist in duurzame verpakkingso oplossingen, zoals big bags, liners, folies, netten en labels. Met een typisch Rotterdams karakter, wereldwijde leveringen en focus op innovatie staan ze voor betrouwbaarheid, vakmanschap en toekomstgericht ondernemen.

Functie

Als Internationaal Accountmanager beheer je relaties en werf je nieuwe klanten in Europa. Je leidt het volledige salesproces, verkoopt diverse producten, bezoekt beurzen, werkt samen met interne teams en rapporteert aan de Managing Director.

Locatie: Rotterdam / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Wholesale / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Aantrekkelijke voorwaarden

Contactpersoon YER

Céline Landman, +31 6 293 414 25

Senior Controller

Bedrijf

SKF is wereldwijd marktleider in lagere en oplossingen voor roterende apparatuur. Met ruim 38.000 collega's in 130 landen werk je aan innovatie en duurzaamheid. Bij SKF draag je bij aan slimme oplossingen voor meerdere sectoren in de industrie.

Functie

Als Senior Controller ben jij de strategische sparringpartner die financiële diepgang koppelt aan business impact. Je leidt planning, forecasting en analyses, ondersteunt besluitvorming en werkt nauw samen met internationale teams. Klaar om koers te bepalen? Join SKF!

Locatie: Houten / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Engineering & Development / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 80.000 - € 100.000/jaar

Contactpersoon YER

Janne Knipping, +31 6 23 64 28 87

Commentaar

JAARWISSELING

Laat de minister haast maken met het vuurwerkverbod, zodat nieuwe tradities kunnen ontstaan

Het was ooit een mooie traditie, op naar een nieuwe. Eén die hopelijk niet, zoals de afgelopen decennia, elke eerste dag van het nieuwe jaar begint met een opsomming van het aantal doden, gewonden en aangevallen hulpverleners, en de hoeveelheid branden en overige schade.

Want ja, het siervuurwerk kon prachtig zijn. Die ene bloemfontein, de goudenregens in de lucht. De ohs en ahs als de wijk oplichtte, maar door pijlen en peonies. Maar het is terecht dat het chronische gebrek aan normbesef, van een toch grotere groep burgers dan je zou hopen, leidt tot een vuurwerkverbod dat dit jaar moet ingaan. Vuurwerk is synoniem geworden voor overlast en ongelukken, voor politie, brandweer en artsen die opzien tegen een „horromnacht“, en voor burens die de straat niet meer op durven om elkaar een ‘gelukkig nieuwjaar’ te wensen. De steeds strengere regelgeving - eerst over het geluid, daarna over afsteektijden, daarna over het soort vuurwerk dat mocht worden afgestoken - heeft het aantal incidenten onvoldoende verminderd om het tij echt te keren.

De eerste voorlopige cijfers van deze jaarwisseling zijn op-nieuw bedroevend; twee doden, honderden gewonden, een hoog percentage minderjarigen in het Oogziekenhuis in Rotterdam, een Vondelkerk in Amsterdam in brand en ongekend veel geweld tegen hulpverleners. Er waren zoveel incidenten dat de 112-meldkamer overbelast dreigde te raken.

De politie geeft aan dat handhaving in elk geval makkelijker wordt. Het onderscheid tussen knallend F2-vuurwerk (dat u woensdagnacht nog hoorde) en F3- of F4-vuurwerk (dat al was verboden) was niet te maken. Het was bovendien een onbegrijpelijk staaltje overheidslogica dat er gemeentelijke afsteekverboden of vuurwerk-vrije zones waren, terwijl vuurwerk drie dagen per jaar voor elke particulier om de hoek bij de fietsenwinkel te koop was. Komende jaarwisseling is elke knal verboden.

Het is ook te hopen dat de politie gelijk krijgt dat als de cultuur van het zelf afsteken verdwijnt, de vraag naar illegaal zwaar vuurwerk verdwijnt en daarmee de jaarwonder beschikbaarheid van bijvoorbeeld Cobra's. Dat de vanzelfsprekendheid en het gemak afnemen waarmee mensen de grens overgaan of sociale media gebruiken om vuurwerk te kopen dat in Nederland verboden is. Dat de handel in illegaal vuurwerk, een nevenactiviteit van de georganiseerde criminaliteit, daardoor niet meer lucratief blijkt. Waardoor volgens de politie ook het aantal aanslagen bij woningen en bedrijven zal verminderen.

Dat vraagt wel om gerichte grenscontroles én eenduidige Europese afspraken. De productie van het zwaarste knalvuurwerk vindt in landen als Italië en Albanië plaats, in Polen en Tsjechië is in tankstations en op markten te koop wat hier al lang illegaal is. De urgentie voor strengere regels wordt minder gevoeld - in andere Europese landen zijn het deskundigen die vuurwerk af-

steken, niet gewone consumenten. Zeker geen minderjarigen.

De winstwaarschuwing is dat het wellicht nog jaren kan duren voor Nederland vuurwerk-vrij is. Net zoals bij het gordelgebod in de auto (1975 voor de bestuurder en bijrijder, 1992 voor passagiers achterin) zal er altijd een groep ontduikers zijn. Maar hopelijk zal ook nu de meerderheid zich houden aan iets dat de samenleving veiliger maakt.

Grote vraag is of een verbod gaat helpen de anarchie tijdens de jaarwisseling te beteugelen. Op te veel plekken in het land is het immers niet het vuurwerk dat tot overlast zorgt, maar zijn het plukjes raddraaiers onder invloed van alcohol en drugs. Zij menen dat het „lollig“ is om politie, brandweer en ambulancepersoneel aan te vallen, vinden dat zij zich één dag per jaar mogen misdragen. Dat is absurd.

Het vuurwerkverbod is er nog niet. Eerst moet aan drie voorwaarden worden voldaan, die de Tweede Kamer heeft geëist. Daarvan is „een nette compensatie“ voor de vuurwerkbranche, zoals de staatssecretaris voor Milieu het noemde, de makkelijkste. Er zijn sinds de vuurwerkkramp in Enschede (2000) geen producenten meer, de sector bestaat uit verkopers van wie makkelijk moet na zijn te gaan of zij het hele jaar of alleen gedurende drie decemberdagen vuurwerk verkopen, en wat zij aan omzet missen.

Grote vraag is of een vuurwerkverbod gaat helpen de anarchie tijdens de jaarwisseling te beteugelen

De andere twee voorwaarden zijn ingewikkelder: groepen burgers moeten samen wél vuurwerk kunnen afsteken in een stichting of club. Maar hoe zij aan vuurwerk komen (en dat vervolgens veilig ergens kunnen opslaan), is onduidelijk. Hoe zij moeten voldoen aan de veiligheidscertificatie die van professionele pyrotechnici wordt vereist, ook. En op welke gronden een burgemeester dan een ontheffing moet verlenen - de derde voorwaarde - is eveneens onduidelijk. Dat vraagt van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat zorgvuldigheid én haast. Het mag niet zo zijn dat over twaalf maanden onduidelijk is waar Nederland in de oudejaarsnacht staat.

Want duizenden lokale gemeenschappen moeten de kans hebben een nieuwe traditie te vinden, liefst een die niet door de overheid is opgelegd. Een traditie moet passen bij het dna van een dorp of buurt. Dat kan een vuurwerkshow zijn door een lokale club met ontheffing of door professionele pyrotechnici, een droneshow, concert, feest, carbid-schieten of vreugdevuren. Of zelfs helemaal niets. Als het voor het gevoel de overgang van het nieuwe jaar maar kracht bij zet - zonder gewonden.

Mediahuis NRC BV

Hoofredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie
of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

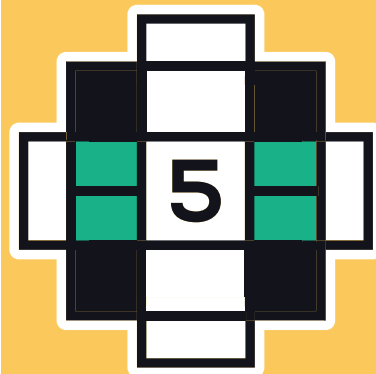
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

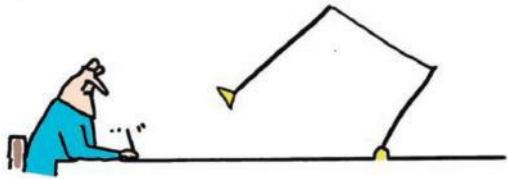
Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

nrc > puzzels

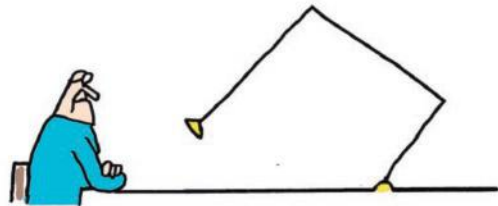
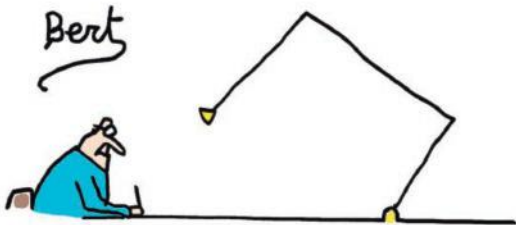
BERT schrijft een BOEK

BESTE MUZE,
GRAAG HAD IK JE HULP
GEKREGEN VOOR HET
SCHRIJVEN VAN een
NIEUW BOEK

ZEELF HEB IK DAAR NU
TOTAAL geen INSPIRATIE
VOOR.

DANK BIJ VOORBAAT

KAMAGURKA

ikje

Lezers zijn de auteurs
van deze rubriek. Een Ikje is
een persoonlijke ervaring
of anekdote in maximaal
120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

GERUSTSTELLEND

Mijn dochter van nét 17 gaat om tien uur
's avonds op oudejaarsavond met de
pont naar Noord, naar een feestje. Dat is
vlakbij Floradorp waar het al dagen on-
rustig is. Met een geruststellende op-
merking neemt ze afscheid: „Komt wel
goed hoor mam, er is daar ook ME.”

Birgit Oostveen

YOUP

Vuurwerktoreador

Vorig jaar had mijn Am-
sterdamse vriend Boris
zich tijdens de jaarwis-
seling voor de zoveelste
keer laten aftroeven
door zijn overbuurman,
een vastgoedproleet met zijn SUV,
zijn jonge botoxteefje met Donald
Ducklippen en Pluto-wenkbrauwen
en hun niet al te goed gelukte
zoontjes. Deze buurman stak toen in
het bijzijn van een stuk of vijftig
bronstige lawaai vrienden veertig kilo
Zweedse lawinepijlen, een dozijn
tweedehands Servische strijkers en
een kleine container Albanese oor-
logscobra's af.

Dat deed hij op een manier die niet
zuinig was. De ruiten trilden in de
sponningen, angstige honden huilden
zich schor en sommige buitenmuren
vertoonden Groningse aardbevings-
scheuren. Alle schade werd later door
de overbuurman vergoed. De buur-
man had als huisjesmelker een Poolse
beunhaas in dienst die alles netjes
dichtsmeerde en van een nieuw verfje
voorzag. Voor de hele straat was iede-
re jaarwisseling een win-winsituatie.

Vijf jaar geleden was de overbuur-
man daar komen wonen en ieder jaar
was zijn oud & nieuwgedrag ordinair-
der geworden. Bij elke dreun van een
krachtiger stuk buskruit begonnen de
vader en zijn zoontjes overdreven te
lachen. Ze genoten vooral van de op-
geschoten buurtjochies die jaloers
toekeken. Niet alleen de jochies, maar
ook hun vaders loerden vol afgunst
naar de ieder jaar harder klinkende
ontploffingen.

Vorig jaar op nieuwjaarsdag wist
hij: het is genoeg geweest. De buur-
man had weer alle aandacht getrok-
ken en gekregen terwijl hijzelf met
zijn veiligheidsbril van de Action wat
natte sterretjes en ander suf sierspul
in de hens had staan steken.

Dit jaar had Boris in augustus al
een plan gemaakt. Via een Chi-
nese zakenrelatie had hij zich
laten voorlichten wat het beste spul
was en waar hij dat kon bestellen. Van
de Chinees kreeg hij obscure websi-
tes, mysterieuze adresjes in Belgische
achterbuurten, een meneer met een
bijnaam in een Brabants woonwagen-
kamp en het telefoonnummer van
een bescheiden doorzonwoning in
Weesp waar duizend kilo op hem lag
te wachten. Het ging niet om mooi,
maar om hard. Keihard. Donbas
meets Gaza. Boris zou weer aanzien
krijgen in de buurt. Als man. Niet

meer die midlife-trut in die gewat-
teerde bodywarmer met dat kleine
hondje.

Afgelopen november stopten de
eerste busjes voor zijn huis. Vooral als
het donker was. Het was een geheime
operatie. Niemand mocht dit weten.
Zeker de overbuurman niet. Al gauw
lagen zijn schuurtje, de kelder, de lo-
geerkamer en de zolder vol feestmu-
nitie. Hij zweeg tegen zijn vrouw over
de uit de hand gelopen kosten, maar
het saldo van hun spaarrekening was
inmiddels ver beneden het vriespunt.

Afgelopen woensdag was het zo
ver. In de loop van de middag sjouwde
hij alles doos voor doos naar de gang.
Hij wilde iets voor twaalfen beginnen.
Voordat de buurman begon moest hij
meteen de toon zetten. Hij zou in een
uur zijn weggeëbde mannelijkheid te-
rugkrijgen. De buurt zou zich adem-
loos aan zijn onuitputtelijke vuur-
werkbron laven. Hij had zich er flam-
boyant voor gekleed. Hij stond daar als
een vuurwerktoreador en werd bijna
niet herkend. Zijn vrouw schaamde
zich een beetje en zei dat ze binnen
bleef. Hij ging zijn gang maar.

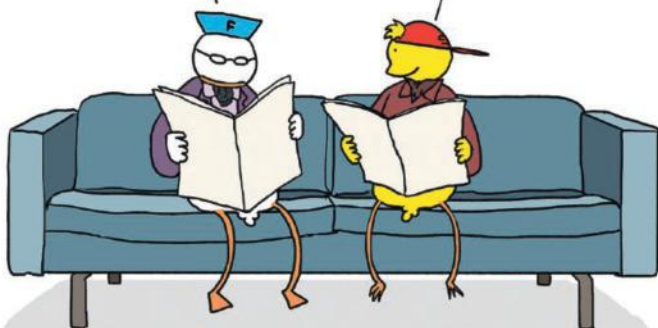
Ieder jaar
loerden ze vol
afgunst naar de
ontploffingen

Hij opende met de Magnum Tri-
ple X Limited. Dat is een hefti-
ge dubbele compound met di-
verse schietrichtingen die de straat in
een keer feeëriek verlicht. Met een
veilig lont stak hij hem aan. Het ding
deed het fantastisch en ging zo tekeer
dat hij ervan schrok. De pijlen spoten
hoger dan de kerktoeren. Dat zag hij
niet omdat hij alweer met zijn volgen-
de setje pijlen aan de gang ging. Ook
die woeien richting het godshuis en
zetten het in een sprookjesachtig
licht.

Hoe het afliep heeft u op het Jour-
naal gezien. Boris stond verbijsterd
aan de grond genageld en heeft geen
sterretje meer durven aanraken. Voor
hij het wist werd de straat op last van
de brandweer ontruimd. De hele
buurt stond sprakeloos te janken bij
de brandende kerk die zo verschrik-
kelijk bij de buurt hoorde. Zijn dure
vuurwerkvoorraad werd uit voorzorg
natgespoten en is verder onbruikbaar.
Pas gisteren hoorde hij dat de over-
buurman dit jaar niet thuis was. Hij
was skiën.

FOKKE & SUKKE
BEGINNEN HET NIEUWE JAAR GOED

HÉ KIJK!
JE KUNT INTEKENEN
OP NIEUW TE REALISEREN
LUXE APPARTEMENTEN
IN DE VONDELSTRAAT!

RGVt

Geen Porsche, wel een nieuwe voordeur

Wat veranderde er in Balkbrug
nadat de Postcode Loterij
in het dorp viel?

PAGINA 5-7

De meerwaarde van persoonlijke reiservaringen

op maat

Het voelt als de eerste reis die we samen gaan maken, ondanks dat we elkaar door en door kennen. We hebben de afgelopen jaren alle tijd en liefde in ze gestoken. Maar nu zijn ze het huis uit. Wennen? Ja. Saai? Absoluut niet. Het betekende ook dat we onze vakanties weer zelf konden invullen zonder rekening te houden met de wensen van de kinderen. De wereld lag weer aan onze voeten. Maar waar ga je heen, als je opeens weer overal heen kunt gaan? Keuzestress, en ja een luxeprobleem, dat beseffen we ons terdege. We namen contact op met onze vaste reisspecialist bij ExperienceTravel. Manon helpt ons wel uit de brand. We nodigden haar uit voor een goed gesprek bij ons thuis aan de keukentafel. Ze luisterde geduldig naar onze wilde plannen. Afrika of toch Azië, maar niet te ver weg, geen jetlag, wel lekker eten, er moet wel wat te doen zijn, maar ik wil ook uitrusten, geen malariagebied etc. "Maar wat willen jullie nu écht?", vroeg ze toen we even stil waren. "Als ik zo naar jullie luister, zoeken jullie vooral quality time met elkaar en als ik dan jullie wensen hoor, weet ik wel een bestemming die daar bij past". We moesten even lachen, ze begrijpt wat wij nodig hebben zonder dat we dat zelf beseffen. Zodoende kunnen we nu gaan uitkijken naar een verblijf in Maloba Game Reserve. Heerlijk genieten in de wilde natuur van Zuid-Afrika, samen proosten op onze nieuwe levensfase bij een sundowner en vooral niet teveel moeten. En onze volgende vakantie hebben we ook alvast met Manon doorgenomen, want ze vertelde dat ExperienceTravel recent Silverjet heeft overgenomen waardoor het exclusieve vakantie-aanbod nog verder is uitgebreid. Ons goede voornemen is duidelijk. Samen lekker veel quality time doorbrengen. Manon weet waar.

Zuid-Afrika Onstpannen in de bush én in Kaapstad

Combineer Kaapstad met een verblijf in Maloba Private Game Reserve, gelegen op meer dan 20.000 hectare ongerepte wildernis nabij Kimberley. Met slechts vijf luxe suites en maximaal tien gasten draait alles om privacy, verfijning en natuurbehoud. De lichte, open suites met plunge pool gaan naadloos op in het landschap en bieden uitzicht op de uitgestrekte bush. U geniet hier niet alleen van exclusieve safari's, maar ook van unieke activiteiten om uw bushervaring compleet te maken, van helikopter safari's tot bijzondere wildlife-momenten. Sluit de reis af in het prestigieuze One&Only Cape Town in het levendige harte van het Victoria & Alfred Waterfront.

7 dagen reissuggestie va € 6.545 p.p.

Special 4 = 3 incl. helikoptervlucht
bij verblijf t/m juni 2026

Malediven Eersteklas onthaasten

Verscholen in de paradijselijke Ari-atol van de Malediven liggen de stijlvolle suites en villa's van LUX South Ari Atoll. Hagelwitte zandstranden, tropische vegetatie en kraakhelder water vormen een harmonieus geheel, waardoor onthaasten het sleutelwoord is. De uitgebreide spa- en wellnessfaciliteiten zorgen voor nog wat meer ontspanning. Snorkel- en duikmogelijkheden zijn er hier volop, maar uniek is dat dit resort beschikt over een eigen Marine Biology Centre, volledig gewijd aan het onderzoek naar en behoud van de walvishaai.

9 dagen strandvakantie va. € 3.785 p.p.

Griekenland Wellness geïnspireerd op de oude goden

Aan de westkant van Kos liggen de stijlvolle suites van Ikos Aria waar een ode aan Hippocrates wordt gebracht met de geurige Hippocrates Garden of Life. Omringd door een groene oase groeien hier talloze geneeskrachtige kruiden die de legendarische Hippocrates ooit zelf bestudeerde. Van tijm, salie en citroenmelisse tot munt en wilde roos. Ze vormen tevens de ingrediënten voor de heerlijke gerechten die onder meer in de thematische all-inclusive restaurants van het resort worden geserveerd. Ondanks de ruime opzet is het resort intiem van sfeer. De verfijnde architectuur en een fraai staaltje 'landscaping' roepen het gevoel op van een kleinschalig, exclusief dorpje.

8 dagen strandvakantie va. € 2.845 p.p.

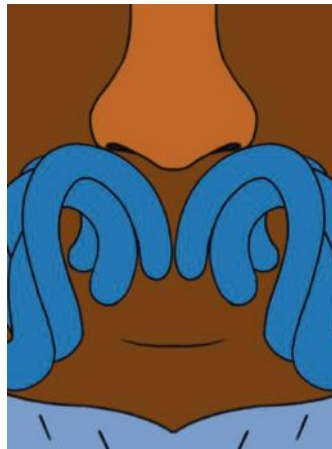

We wensen u een reislustig 2026

Inspired by

- Elke reis is uniek, net als uzelf!
- Altijd persoonlijk reisadvies
- Huisbezoek in alle privacy mogelijk
- Keuze uit meer dan 150 bestemmingen
- Optimale ontzorging met gratis conciërge service voor, tijdens en na de reis
- 1% van de reissom gaat naar het goede doel t.g.v. innovaties en natuurbescherming

DEZE WEEK			
INTERVIEW Een beetje dwalen is goed, aldus Charlotte Mutsaers. „Ik heb altijd een soort tomeloosheid gehad.” PAGINA 8-10 	BODYBUILDSTERS Keerthana Kunnath fotografeerde vrouwelijke bodybuilders uit het zuiden van India. Zij moeten opboksen tegen conservatieve opvattingen van vrouwelijkheid. PAGINA 16-17 	ESSAY De moderne snor is een teken van rebellie, of de drager dat nu doorheeft of niet. PAGINA 18-19 	ZIN IN DE KRANT Ah, betekenis!
Zoals we de natuur verbeteren, zo doen we aan zelfverbetering. We trainen om de curves strak te krijgen. Onze lifehacks zijn bochtafsnijdingen. PAGINA 12-14			
MISKRAMEN Vrouwen over hun miskraam: „Rouwen om een kindje dat er nooit is geweest.” PAGINA 20-22 	BESTE REIZIGERS Treinconducteur Robbert van Callias steekt treinreizigers met zijn wijsheden een hart onder de riem. „Zeker in een wereld die zo verdeeld is als de onze, is medeleven de brug die ons samenbrengt.” PAGINA 24-25 	NECROLOGIE Fred Jacobs (1961-2025) speelde een grote rol in de herrijzenis van 'vergeten' snaarinstrumenten. PAGINA 31 	EN VERDER MIJN OUDERS Cato en Willem PAGINA 23 COLUMN Sarah Sluimer PAGINA 26 KOKEN Pasta alla carbonara PAGINA 28 VAN DE KAART Restaurant Veneur PAGINA 29 GIDS Tips en puzzels PAGINA 30

REPORTAGE	Op 1 januari 2025 werd Balkbrug plotsklaps 60 miljoen euro rijker. Wat doet dat met een dorp? En met de mensen zónder lot? „Als je iets geks doet, heeft het hele dorp het erover.”
	Door Marko de Haan en Sheila Kamerman Fotografie Kees van de Veen R Rudolf Gelderman (64) hoorde het 1 januari 2025 begin van de middag van een buurman: de grote, rode truck van de Postcode Loterij staat midden in het dorp, naast de bakker. Zou dat waar zijn? Samen met zijn vrouw Jannie (59) wandelde hij ernaartoe, ze hadden toch een vrije dag. Inderdaad, daar stond-ie te glimmen met al die lampjes. Op de zijkant in grote gouden letters: 59.7 MILJOEN. Goh, zei Jannie, het is echt waar. „En dat in óns Balkbrug.” Bij de Postcode Loterij is de postcode het lotnummer. En heel Balkbrug, een dorp met vierduizend inwoners in Overijssel, ten oosten van Zwolle, heeft dezelfde vier cijfers in de postcode: 7707. Dus toen die truck daar stond, wist iedereen: heb je een lot, dan win je een prijs. Wie de hoofdprijs wint, is dan nog geheim. Dat zijn de bewoners met de postcode 7707 én een specifieke lettercombinatie. Toen in de straat kabels werden uitgerold en een ge-luidsinstallatie werd neergezet, ging er iets dagen bij Rudolf en Jannie. Rond half negen belde een medewerker van de loterij aan om te vertellen dat ze een prijs hadden gewonnen. Of ze mochten komen filmen? Dat mocht. Ze plakten het huisnummer af en adviseerden persoonlijke spul-tjes weg te zetten. Heel netjes, vinden Rudolf en Jannie. 7707 AZ, Anton Zacharias. In de Boslaan, een lommer-rijk straatje met rijtjes-, twee-onder-een kap- en vrijstaan-de huizen, viel de PostcodeKanjier. Acht huishoudens ver-deelden de helft van het prijzengeld, een kleine 30 miljoen euro. Een jonge man woonde pas net op de Boslaan en was nog aan het klussen. „Dan worden het toch kunstof kozij-nen”, zei hij verrast. Twee gezinnen hadden twee loten. „Ik kon het niet overzien”, blikt Rudolf terug op een warme julidag in zijn tuin. Bij 20.000 euro kan je nog den-ken aan een nieuwe auto of een verre reis. Maar dit!” Jannie: „Ik was aanvankelijk niet blij. Je hebt opeens iets te verliezen.” Rudolf: „Ze maken het bedrag in één keer over. Dan staat het gewoon op je rekening.” Pas toen een meneer van de Ra-bobank langskwam en het op de spaarrekening zette, voel-de hij zich rustiger. „Zo! Daar staat het voorlopig goed.” Balkbrug, waar het gemiddelde inkomen iets lager ligt dan landelijk en het aantal bijstandsuitkeringen nihil is, was plotsklaps bijna zestig miljoen euro rijker. Wat zou dat met het dorp doen, en met de Boslaan-winnaars? En met de mensen zónder lot? Henk Brouwer (64), voorzitter van het Plaatselijk Be-lang, een soort dorpsraad, heeft geen buitensporige uitga-ven gezien. „De Belastingdienst is de grootste winnaar, hè. Die komt eerst.” Hij lacht hard. Gek doen met geld zit niet in de aard van Balkbrug. Ongeremd genieten van zo’n prijs is moeilijk voor sommige dorpsgenoten, zag hij. „Je-
	In Balkbrug, Overijssel, ligt het inkomen iets lager dan het landelijk gemiddelde. ‘Héb je geld en dan koop je een tweedehands Yaris’ LEES VERDER OP PAGINA 6

Rudolf Gelderman was samen met zijn vrouw Jannie een van de grote prijswinnaars.

— VERVOLG VAN PAGINA 5

dereen kent elkaar”, zegt hij. „Dus als je iets gekst doet, heeft het hele dorp het erover.”

Zakjes friet

Een week na de trekking is er een dorpsfeest op het grote plein naast de Diamanthal, de manege in het dorp. De rode truck staat bij de ingang, bij binnenkomst krijgt iedereen een oranje loterij-sjaaltje. Er is bier en loterijmedewerkers in rode jassen delen zakjes friet uit. Het prijzengeld van de grote winnaars is bekend. Wat de overige lothouders krijgen, hangt af van het aantal verkochte loten. Dat wordt op het feest bekendgemaakt. „Gooeeeend-avond! Hallo Balkbrug”, roept presentator Gaston Starreveld vanaf het podium. Marco Schuitmaker zingt zijn hit *Engelbewaarder*. Het publiek springt uitgelaten op en neer.

„3, 2, 1, jaaaa!!!” 30 miljoen wordt verdeeld over, zo blijkt, 682 wijkwinnaars. Een bedrag van 36.754 euro verschijnt op een levensgroot scherm. „Balkbrug, hoe voelt

dit!?” roept Starreveld vanaf het podium. Gejuich en een polonaise volgen.

Burgemeester Maarten Offinga van Hardenberg, waar Balkbrug onder valt, feliciteert de winnaars. Toen hij een huis zocht, had hij ook in Balkbrug gekeken. „Had ik dat maar gekocht”, grapt hij tegen het publiek.

Een dag voordat de rode truck het dorp binnen rolde, was Offinga gebeld. „De organisatie heeft een draaiboek klaarliggen”, zegt hij. „Het is een geoliede machine.” Ook het feest regelt de Postcode Loterij; ze zoeken een locatie en vragen plaatselijke horeca te tappen. Hij hoefde alleen randvoorwaarden te regelen, zoals extra politiemensen.

Hij hoopte dat het geld de cohesie niet zou verstoren. „In deze regio lopen mensen nog achterom bij elkaar binnen. Als opeens een halve straat verhuist, verandert dat het karakter van zo’n straat.”

Om de onthutste kersverse miljonairs te steunen had Roel Eleveld van de Postcode Loterij op 2 januari een bijeenkomst georganiseerd. „Schrijf al je wensen op een lijstje”, zegt hij tegen hen. Beslissingen komen later wel. En: „Trakteer meteen op het werk. Dan heb je dat gehad.” Hij waar-

schuwt voor financiële experts die opeens voor de deur staan. Groteprijswinnaars kunnen via hem een afspraak regelen bij PricewaterhouseCoopers voor advies op maat.

Eerst heb je zorgen om geld, dan zorgen met geld, zegt Leander (36), prijswinnaar uit de Boslaan. Vanwege die prijs wil hij niet met zijn achternaam in *NRC*; die is bij de redactie bekend. „Iedereen weet wie welke prijs gewonnen heeft. Opeens ga je je afvragen: vind je het leuk met mij of kom je voor mijn geld? Ik bouwde een muurtje om mij heen.”

Kaasfabriek

„*Flabbergasted*”, was Jannie, toen ze op 1 januari, live op televisie, de cheque uit de envelop haalde met daarop 3.343.200 euro.

Rudolf: „Nee joh, nee! Wat moet je ermee. We hebben al zoveel hè.” En later: „Mooi man, bedankt!”

Toen televisiepresentator Caroline Tensen aanbelde en vroeg wat hij met het geld zou doen, antwoordde Rudolf dat hij een nieuwe voordeur moest hebben. Een jaar eerder was hij na een gezellige avond door het glas van de deur gevallen. Er zat nog steeds een plaat in.

Hij zou het later nog een hele klus vinden. Nu geld geen rol meer speelde kon hij werkelijk elke voordeur kiezen.

Hij en Jannie hebben altijd zuinig geleefd. Dat moest wel met vier kinderen, Rudolf werkte als onderhoudsmonteur, Jannie was ‘bij huis’. Alle klussen in huis deed Rudolf zelf. Tussenmuurtjes, een badkamertje voor de baby in een kast zodat Jannie niet de trap af hoefde, de com-mode, hoogslapers.

„De tafel”, zegt Jannie.

Rudolf: „Ik had er ook lol in om de kosten laag te houden.”

Neem deze overkapping, zegt hij in juli in de tuin. „Die houten balken lagen iemand in de weg, die kon ik voor een habbekrats ophalen. Een ander had nog dakpannen over.” Hij moest enorm wennen aan het idee dat hij er nu een nieuw pannendak op kon laten leggen. „We hebben het wel gedaan. Dat is luxe.”

Ze wonen in de Boslaan sinds 1987, ze hadden verkering maar waren nog niet getrouwd. Rudolf kocht het huis voor 100.000 gulden. Voor geen goud willen ze verhuizen. „Het is een heerlijk buurtje. Ons kent ons.”

Toen de kinderen op de basisschool zaten, was Jannie gaan werken in de kaasfabriek aan de Balk, zoals Balkenzen zeggen als ze ‘in Balkbrug’ bedoelen. Als inpakster. Na de prijs kon ze stoppen, maar dat deed ze niet. „Het voelde gek.” Het duurde driekwart jaar voor ze de stap zette. „Ik heb nu meer tijd voor mijn vrijwilligerswerk.”

Ze kochten een tweedehands Toyota Yaris. Flink verbetering, na hun vijftien jaar oude Peugeot. Rudolf: „Mensen zeiden: heb je geld en dan koop je een tweedehands Yaris. Ik heb nog nooit een auto uit de showroom gekocht. Ik zou me ongemakkelijk voelen in een Porsche.”

Er komen ook nieuwe kozijnen. En een airco. „Dat hadden we anders nooit gedaan voor die paar warme dagen.” Jannie wilde nieuw behang. En ze gaan op wintersportvakantie met de kinderen en aanhang.

Leander kocht een nieuw Mercedes V-klasse-busje. En hij overwoog zijn baan als storingsmonteur bij een netbeheerder op te zeggen. Niet doen, zei zijn moeder. „Niet een vaste baan opzeggen.” Hij volgde zijn hart en begon voor zichzelf als geluids- en techniekman. Hij is de vaste technicus van countryzangeres Jorieke Sterken die bekend werd met de hit ‘Vette Boeren’.

Oldtimerfestival

Henk Hof (74), „meerdere loten”, noemt Balkbrug een vrijwilligersdorp. Iedereen kent elkaar en veel mensen helpen mee als er iets georganiseerd wordt. Vrijwilligers houden de (sport-)verenigingen in de lucht, én een openluchtzwembad (dat twee keer de prijs voor het mooiste bad won), waar Hof lang als vrijwilliger werkte. Ze organiseren rommelmarkten in de Diamanthal, een trekkerslep- en een oldtimerfestival, het zomerse obstakelparcours Reestdal Fun Run (meer dan 2.000 deelnemers, 150 vrijwilligers), een off-road-rit voor motoren en quads in de herfst.

Voor buitenstaanders is Balkbrug vooral bekend van tbs-kliniek Veldzicht die er sinds 1933 zit. Veel dorpelingen werken in of verdienen aan de instelling. Tegen een dreigende sluiting in 2013 kwam het dorp in opstand. Veldzicht bleef, maar veranderde van tbs-kliniek in een behandelcentrum voor getraumatiseerde statushouders. Het dorp beschouwde het behoud van de instelling als een overwinning.

Toch is Balkbrug de afgelopen jaren kaler geworden, zegt Henk Hof, de slagers, een drogisterij en kledingwinkel zijn verdwenen. Het hart van het dorp wordt nu gevormd door de bakker en de supermarkt. Er zijn drie kerken en twee kroegen, jongeren drinken net zo lief bier in ‘keten’ op boerenerven.

Hof werkte jaren bij een veevoerbedrijf in het dorp. Het was klein, en iedereen ging mee op het bedrijfsuitje. Na een fusie groeide het bedrijf tot vierhonderd werknemers.

Henk en Lenie Kluin (boven) hadden loten, Gosse en Gerrie van der Meulen (onder) niet.

Bij 20.000 euro kan je nog denken aan een nieuwe auto of een verre reis. Maar dit!

Sindsdien was het al veel als de helft naar het personeelsfeest kwam. Zo is het, denkt Hof, ook met Balkbrug. Hij bedoelt: alleen in een klein dorp is de betrokkenheid zo groot.

Zijn vrouw heeft een nagelstudio aan huis. Ze schaften een laadstation voor de auto en zonnepanelen aan, lieten haar werknemers meedelen in de prijs. Henk: „Het is fijner met een warme hand dan met een koude hand te geven.”

Henk Brouwer van Plaatselijk Belang vindt het, zegt hij later in het jaar, niet zo gek dat de ‘dikke zak met geld’ in het dorp weinig veranderde. De fietsenmaker verkocht wat meer elektrische fietsen, tuincentra luxere loungesets en de bouwbedrijfjes hadden extra klussen.

Van de ‘kleine’ prijzen bleef na belastingaftrek zo’n 23.000 euro per lot over, niet een bedrag waarmee je naar de lokale Mercedes-dealer rent om een auto uit te zoeken, realiseerde hij zich. „Je gaat een keer op vakantie met gezin of vrienden, organiseert een etentje, koopt een tuin-huisje. Dan is het geld wel op.”

Hij zit op zijn kantoor op het industrieterrein aan de rand van Balkbrug. De familie Brouwer runt daar een bio-massaverbrander waar naar zijn zeggen op een milieuvriendelijke manier stroom en stoom wordt opgewekt door de verbranding van houtsnippers. Zijn neef Maikel Brouwer werkt er ook. Maikel had een lot, zegt hij als hij binnenstapt. Met een lach: „Je wil niet de enige zijn die niks wint als de prijs in je straat valt.”

„Deze prijs is leuk”, vindt Maikel. „Je hoeft er niets voor te doen.” Brouwer, die zelf meerdere loten had: „Een appeltje voor de dorst.”

Henk Brouwer is drie keer van het geld uit eten geweest. Met zijn schoonfamilie, familie en met zijn vrienden. Bij de Chinees.

Maikel loste een deel van zijn hypotheek af. Een jacuzzi stond al in de tuin, zegt hij. „Ik werk hard, als ik iets wil, dan haal ik het. In het redelijke dan, hè.”

Zijn oom dacht na over een nieuwe kippenren. Hij en zijn vrouw hebben drie kippen in een lage ren in de tuin. Ze moeten gebukt eieren rapen. Een ren waarin je rechtrop kunt staan, kostte bijna 10.000 euro. Voor die paar kippen die niet zoveel eieren meer leggen? „Als het nou gouden eieren waren”, zegt Brouwer.

We hebben wat gewonnen, zei hij tegen zijn vrouw, en kunnen niet eens verzinnen wat we met het geld gaan doen. „We hebben het gewoon goed.” Ze wonen mooi en hebben allebei werk.

Lenie (63) en Henk (62) Kluin hadden twee loten. Toevallig hadden ze het jaar ervoor bedacht dat het verstandig zou zijn om er twee bij te nemen. Ze zijn ‘kleine’ winnaars maar kregen zo alsnog een flink bedrag. Eindelijk een nieuw hek om de tuin, bedachten ze meteen. En een extra vakantie naar Valkenburg waar ze al 24 jaar elke juni en november heen gaan, naar hetzelfde hotel.

In de zomer staat er een houten schutting van 180 centimeter rond hun kleine tuin. Dat vonden ze bij nader inzien beter dan een hek, vertelt Henk vanuit zijn stoel bij het raam. Mooi hè, zegt hij. „Douglasshout uit Zweden. Ik heb het behandeld met een coating, dan blijft het mooi blank.”

Zijn vader, die in een seniorenwoning om de hoek woont, had een van zijn twee loten een paar weken eerder opgegeven. Tot zijn verbazing kreeg hij toch het prijzengeld voor twee loten. Toen herinnerde hij zich dat de mevrouw aan de lijn had aangeraden op te zeggen ná de Kanjerterkking.

Henk kijkt triomfantelijk. „Hoeveel geluk kan je hebben!” Dan: „Drie herseninfarcten had mijn pa dit jaar. Hij was altijd zo’n sterke man. Nooit een dag ziek. Hij en mijn moeder trokken met de camper rond in Europa. Deze zomer zijn ze 65 jaar getrouwd. En opeens, patsboem.”

Lenie: „En dan heb je niets aan je geld.”

Eén buurman vond hun nieuwe schutting te hoog.

Henk: „Hij had zelf ook een schutting van 180 centimeter.”

Lenie: „We hadden gevraagd aan de woningbouwvereniging of het mocht. Het mocht.”

Henk: „Hij was jaloers, denk ik.”

Visje halen

Het is begin februari, einde middag. Gosse van der Meulen (75) stuurt zijn fiets het pad naar zijn huurwoning op. Een hoekhuisje in een rij van vier aan de Omloop. Van der Meulen, lang, grote handen, komt net terug van zijn vrijwilligerswerk in een verzorgingshuis voor ouderen met demantie. Drie dagen in de week fietst hij die kant op, om met bewoners een visje te halen, of te toeren door de buurt.

Gosse van der Meulen en zijn vrouw Gerrie doen niet mee aan de loterij. Drie miljoen winnen? Hij moet er niet aan denken. Dan letten mensen voortdurend op je. Laatst nog, bij de visboer in het dorp. Een prijswinnaar bestelde een visje. *Oh, ‘ie kunt dat wehl! Kuj je dat lekkerbekkie ok veur mie koop’n?* Het wekt jaloezie op, denkt Van der Meulen. En waar zou hij al dat geld aan moeten besteden?

Gosse en Gerrie van der Meulen hadden een boerderij vier kilometer buiten de bebouwde kom van Balkbrug. Na dertig jaar boeren zou de oudste van hun zes kinderen het bedrijf overnemen. Maar die oudste zoon verongelukte op zijn zeventiende, onderweg van school naar huis op de brommer. „We wisten niet waar we het zoeken moesten”, zegt Gosse. Alleen doordat hij wist dat zijn zoon bij de Heere Jezus is, zegt hij, vond het gezin de kracht verder te gaan.

De boerderij moest uiteindelijk in de verkoop. Een oud-klasgenoot die verstand had van handel, vond het zonde dat Van der Meulen het geld tegen 3 procent rente op de bank wilde zetten. Uiteindelijk liet hij zich overtuigen het volledige bedrag over te maken naar een Duitse bank. Toen hij er later aanklopte was het geld weg, de directeur bleek een fraudeur. Hun pensioen was in één klap verdwenen, een eigen huis kopen zat er niet meer in.

Dat was een grote schok. Van der Meulen, die zich voor vrijwilligerswerk had gemeld bij het Rode Kruis, moest weer aan het werk. Eerst bij een tractorenhandel in het dorp, later legde hij glasvezel aan in de Rotterdamse haven. Vijf uur ‘s ochtends van huis, half acht ‘s avonds terug. Daarna werkte hij bij de kaasfabriek in Balkbrug: eerst aan de lopende band, later in de buitendienst. Hij kon doorwerken tot 69 en een half. Zo bouwde hij weer wat reserves op.

Het gezin kreeg ook steun. Van vrienden, familie, gemeenteleden uit de kerk. Maandenlang viel er wekelijks een envelop met 50 euro op de mat. „Geen idee van wie die kwam.” Het echtpaar mocht tweeënhalf jaar wonen in de kosterswoning van de kerk. Dat zegt veel over Balkbrug, vindt Gosse.

Gosse en zijn vrouw Gerrie voelden zich gesteund en raakten niet verbitterd. De liefde van mensen die om je heen gaan staan als je het moeilijk hebt, zeggen ze, daar heb je meer aan dan aan een grote som geld.

CV

Charlotte Mutsaers werd in 1942 geboren in Utrecht, waar ze ook opgroeide. Ze studeerde Nederlands in Amsterdam en deed de avondopleiding van de Rietveld Academie, waar ze tien jaar les gaf. Haar werk werd onder meer geëxposeerd in het Frans Hals Museum en het Gemeentemuseum Arnhem.

Ze publiceerde onder meer de essaybundels *Paardejam* (1996) en *Zeepijn* (1999) en de romans *Rachels rokje* (1994), *Koetsier herfst* (2008) en *Harnas van Hansaplast* (2017). Haar werk werd onderscheiden met de Constantijn Huygensprijs (2000) en de P.C. Hooft-prijs (2010).

Mutsaers was getrouwd met biograaf en schrijver Jan Fontijn (1936-2022). Ze woont met haar hond Lola in Amsterdam.

In het nieuwe jaar verschijnt *Moet dwalen*, Charlotte Mutsaers' eerste roman in bijna negen jaar. Ook in haar eigen bestaan heeft ze veel gedwaald, zegt ze. „Hoe meer je het leven als dwaaltocht gaat beleven, hoe interessanter het wordt.”

S

Samen met Lola (bijna 6) zit Charlotte Mutsaers (83) op het bankje voor haar deur aan een Amsterdamse gracht op het bezoek te wachten. Dit omdat Lola, een geboren Russin die voor ze naar Nederland kwam in een landhuis woonde, nogal hard en fel kan blaffen als plotseling de bel gaat, wat onprettig is voor de burens. Nu kan ze eerst even kennismaken, wat haar er overigens niet van weerhoudt om, eenmaal binnen, toch royaal van zich te laten horen. „Ga daar maar aan tafel zitten”, wijst Mutsaers naar een plaats bij het raam. Ze neemt er zelf ook plaats, met Lola aan de andere kant op de grond.

In de eerste week van het nieuwe jaar verschijnt haar nieuwe roman *Moet dwalen*, de eerste in bijna negen jaar. En een nieuwe Mutsaers is hoe dan ook een evenement, een avontuur van de verbeelding. Weinig auteurs laten zich zo lastig definiëren als de P.C. Hooft-prijswinnaar van 2010, die bijzonder weinig op heeft met conventies of collectiviteit. En ook over mensen is ze niet altijd enthousiast. In een vriendenboekje van haar vorige uitgeverij Das Mag noteerde ze als levensles voor haar tienjarige zelf: „Wantrouw alle mensen die zich boven het dier verheven voelen.” Tijdens het gesprek kijkt Mutsaers („Ik ben een flapuit”) soms kort naar het opnameapparaat en houdt ze even haar mond.

Moet dwalen is ook Mutsaers' eerste boek sinds haar man, neerlandicus en schrijver Jan Fontijn, drie jaar geleden overleed. Ze waren 53 jaar samen.

Het boek gaat over een grote liefde, die van hoofdpersoon Isi Witlamm (een kunstenaar, schrijver en wetenschapper van in de zestig) voor de Doubs, een rivier die zich door het oosten van Frankrijk krult, tegen de Zwitserse grens aan. Het is geen uitzicht-en-fotoliefde die Isi voor de Doubs voelt, maar een volle liefde met alles erop en eraan als hij zich in haar onderdompelt - iets wat in het universum van Mutsaers zonder meer tot de natuurlijke loop der dingen behoort. Isi Witlamm heeft trouwens ook een echtgenote, de dertig jaar jongere Fleur Vischbeen, maar dat huwelijk beschouwt hij als een „ijsselijke miskleun”. Aan het begin van de roman bevinden de twee zich in een bos, waar ook ergens de Doubs zou moeten stromen. Fleur constateert dat ze verdwaald zijn, Isi wil daar niets van weten. Hij vindt 'verdwaald' een verschrikkelijk „onwoord”.

Witlamm valt voor de Doubs wanneer hij haar op zijn achttiende door de Jura ziet stromen. Liefde op het eerste gezicht. Is dat Mutsaers ook overkomen? „Nee, dat is uit de

grote duim gezogen. Maar die rivier heeft mij wel geïnspireerd uiteraard. Jan en ik zijn vaak in de Jura op vakantie geweest. De Doubs is zo prachtig mooi, heeft steeds een andere kleur en is heel geheimzinnig. Je kunt dat moeilijk uitleggen, maar je kunt het laten zien door iemand verliefd te laten worden op de rivier. Dat is deels natuurlijk ook een metafoor. Met je geliefde samen uitstromen in zee, dat geeft toch een soort vertrouwen in de eeuwigheid? Veel meer dan dat je in de grond ingaat.”

Wanneer dacht je: die Doubs, daar zit een roman in?

„Zo ging het niet. Ik wilde een boek maken over verdwalen, zowel in letterlijke als in figuurlijke zin. Verdwalen is natuurlijk iets afschuwelijks, maar ook iets heel interessants. Echt verdwalen dan. Je raakt volkomen overgeleverd en zeker in die Franse wouden ligt de dood dan op de loer. Op een gegeven moment bereik je niets meer met je richtingsgevoel. Je hebt de zon nodig. Maar als die er niet is en je hebt geen telefoon of kompas op zak, zoals de mensen in het boek, dan red je het gewoon niet.”

Zijn Jan en jij weleens verdwaald daar in de wouden bij de Doubs?

„We zijn een keer in een ander deel van Frankrijk zeven uur verdwaald geweest. Jan was toen al 75 of zo en als je ouder wordt dan is je uithoudingsvermogen veel geringer. Dus dat was echt gevaarlijk. Bovendien was het herfst, dus het werd snel donker. En de hond was erbij, ook dat nog.”

Wat gebeurde er?

„Wij waren heel goed in paddenstoelen zoeken, maar die groeien zelden op het pad. Dus dan zie je aan de zijkant van zo'n pad cantharellen oplichten. Op een holletje eraartoe, wie er het eerste is! En op het moment dat je ze gaat afsnijden, dan draai je om je as en dan zie je er verderop nog meer en ga je daarheen, en draai je wederom om je as. Het is echt een hartstocht hoor, tenminste, dat was het bij ons. Als je de eerste paddenstoel in het seizoen vond, moest de ander daar die avond het maal van maken.”

Jullie deden een wedstrijd?

„Je moet de concurrentie altijd een beetje inbouwen, toch? Om het leuk te houden. Dat geldt voor alles.” Mutsaers staat op en pakt een foto van zichzelf met een kolossale schaal eekhoorntjesbrood. „Dat was echt een passie. Nu lopen ze weer te zaniken dat je geen paddenstoelen mag plukken, omdat

te veel mensen dat doen. Ga dan ook niet met allemaal schoolkinderen het bos in en zet wat je doet niet op internet. Wie doet nou zo iets? Alles moet zo nodig verteld worden tegenwoordig. Alles is voor iedereen. Zo raakt het hele bos leeg want kinderen plukken meestal en snijden niet af.”

We dwalen, inderdaad, af. Naar het invriezen van cantharellen, een tocht met de end naar Roemenië, de paddenstoelen die daar te stonden en een camping waar met een Nederlander op het pad verscheen. „Op een camping verdwaal je ook altijd.”

Hoe zijn jullie weer uit dat bos gekomen?

„We hadden de bof dat er ineens een jeep aankwam. De bestuurder had een emmer maiskorrels op de achterbank staan. Ik dacht meteen: klookzak, jij gaat die korrels in het bos strooien, om over een paar maanden de zwijnen die daarop afkomen, neer te schieten. Maar goed, dat zeiden we natuurlijk niet hardop. Gelukkig herinnerde ik me de naam van de parkeerplaats waar onze auto stond: La Lune. We waren daar inmiddels wel dertig kilometer van verwijderd. Dus lopend waren we er nooit meer uit gekomen.”

Je hoofdpersoon gelooft niet in verdwalen, alleen in dwalen. Pas als je niet meer precies weet waar je bent, ga je uit je doppen kijken. Vind jij ook dat de mens eigenlijk permanent moet dwalen?

„Ik laat mijn gedachten dwalen, ook als ik schrijf. Als je verdwaalt ben je eigenlijk toekomstloos. Je denkt niets anders dan: hoe kom ik hier weer uit. Hoe meer je het leven als dwaaltocht gaat beleven, hoe interessanter het wordt. Natuurlijk weet je van je eigen leven niet waar je uitkomt. Je kunt niet zeggen: als ik zus of zo doe, dan gebeurt dit of dat. Daarom is carriëreplanning ook zo bespottelijk. Alsof je, wanneer je in het leven niet verdwaalt, je op weg naar het paradijs bent. Dat vind ik zo raar. Je weet het natuurlijk helemaal nooit.

„Daar is vervolgens ook die afgrijselijke term 'netwerken' uit voortgekomen. Dat heb ik me jaren geleden laten uitleggen: ze bedoelen ermee dat mensen gaan slijmen om hogerop te komen. Inmiddels zie je in hotels soms zelfs borden staan met 'netwerkbijeenkomst'. Mensen doen het niet eens stiekem meer. Geen enkele schaamte.”

Vroeger gebeurde dat toch ook?

„Volgens mij niet. Je kwam gewoon af en toe leuke mensen tegen. Toen ik op mijn dertigste van de Rietveld Academie kwam - ik had eerst Nederlands gestudeerd - en mijn eer-

LEES VERDER OP PAGINA 10

‘Mijn leeftijd bezorgt me weleens angst, want ik wil mijn hond per se overleven’

ste tentoonstelling had in een café, werd ik gebeld dat er een schilderij van mij was verkocht. Ik vond dat zo geweldig dat ik het zelf aan de koper ben gaan brengen. Dat bleek een geweldig leuke man, [schrijver en vertaler] Marko Fondse. We vielen als een blok voor elkaar. Later is hij ook bevriend geraakt met Jan. We zijn heel lang met zijn drieën geweest. Dat is het leuke van dwalen. Dat er iets op je pad kan komen. Zo ben ik nu dik bevriend met een man die toevallig langs kwam toen ik hier buiten met Lola op de stoep zat. Hij stond heel lang naar de *Stolpersteine* bij het buurhuis te kijken en zo raakten we aan de praat. Dat heet dwalen op de plaats.”

Ik durf het nu geen carrière meer te noemen, maar als je jouw kunstenaarschap overziet, komt die nieuwsgierigheid, dat dwalende steeds terug. Heb je dat altijd gehad?
„Als je denkt aan een soort tomeloosheid, dat heb ik wel ja. Als kind kreeg ik een autopod met luchtbanden. Daarop dwaalde ik elke dag alleen door Utrecht, urenlang.”

Een van Mutsaers’ eerste publicaties in *NRC Handelsblad* was het stripverhaal ‘Meneer Donselaer zoekt een vrouw’ in augustus 1983. Op het vijfde plaatje is een blote vrouw te zien, wijsbeens en recht van voren getekend met als onderschrift: ‘Mevrouw heeft al de benen wijd / maar hij is zijn pyjama kwijt.’ Het leidde tot veertig boze brieven en acht opzeggingen. Een tweede aflevering drukte de krant niet meer af. „Ze vonden het vulgair en wat al niet, tjonge jonge,” zegt Mutsaers nu. „Ondertussen maakte Peter van Straaten in *Vrij Nederland* óók allemaal vrijpostige tekeningen. Misschien lag het aan mijn losse manier van tekenen. Want waarom mocht Peter van Straaten dat dan wel allemaal doen?”

Omdat Peter van Straaten een man was?
„Zo denk ik niet, want ik ben geen feministe. Dat merk je toch wel?”

Je zet Isi Witlamm en zijn vrouw, die Vrouwenstudies doceert, stevig kibbelend tegenover elkaar. Het is duidelijk waar je sympathie ligt.
„Dat moet ook, hè? Om te schrijven moet ik

me goed kunnen inleven in mijn hoofdfiguur en moet ik van hem houden. Ik vind dat Isi alles goed doet. Ik zal ook nooit – behalve in *Rachels rokje*, wat deels autobiografisch is – een roman vanuit een vrouw schrijven. Dat kan ik domweg niet. Een stevig fictieboek moet een man of een zoon hebben.”

Zijn vrouwen zo erg?

„Dat zeg ik niet. Misschien heeft het te maken met mijn identiteit. Ik zou soms best een mannelijke homo willen zijn, voor mij zou het helemaal niet gek zijn. Dat lijkt me het beste wat je kunt hebben. Dat je ‘gay’ bent van aard.”

Moet dwalen is je eerste boek na de dood van Jan. Heeft dat veel invloed gehad?

„Op het bewuste vlak niet, maar ik heb wel ondervonden dat verdriet je creativiteit behoorlijk lam kan leggen. De impact van zijn dood heeft er natuurlijk flink ingehakt; ik leefde na 53 jaar ineens alleen. Dat is niet makkelijk.”

Hoelang duurde het voordat je weer kon schrijven?

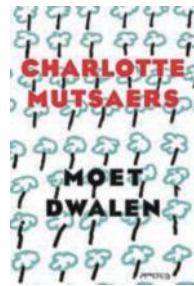
„Een jaar na Jans dood kon ik verder met het boek. Maar in mijn hoofd ging het boek ondertussen soms door. Als ik ging slapen had ik een pen en correspondentiekaarten naast mijn bed liggen, zodat ik invallen kon opschrijven, bij het licht van mijn zaklantaarn. Zo kwam de vitaliteit stapje voor stapje weer terug, schrijven is natuurlijk een heel erg vitale daad. Het was heerlijk om eindelijk weer door te kunnen. Ik was ook heel erg benieuwd hoe het verder zou gaan. Wanneer mijn hoofdpersonen bij een mysterieus huisje komen, ben ik even gespannen als zij, nieuwsgierig naar wat er gaat gebeuren. En als je schrijft valt je hele omgeving weg.”

Liet je wat je schreef eerst aan Jan lezen?

„Nee, dat deed ik nooit. Vroeger heeft hij mij wel een tijdje zijn werk in wording laten lezen, maar dat wilde ik niet meer. Ik weet dat er schrijvers zijn die dat wel doen, maar voor mij leef je daarvoor veel te dicht bij elkaar als echtelieden. Ik wilde zijn boeken pas lezen als ik ze gebonden in mijn handen kreeg.

„Het grootste verschil is dat ik nu voor het eerst van mijn leven alleen leef. Zo zorgde ik

Charlotte Mutsaers: *Moet dwalen*. Prometheus, 286 blz. € 24,99

Natuurlijk weet je van je eigen leven niet waar je uitkomt. Daarom is carrière-planning ook zo bespottelijk

altijd voor heel veel kerstversieringen in de kamer, maar dat doe je niet voor jezelf. Zoals je geen kerstdiner voor jezelf gaat bereiden.”

Word je niet uitgenodigd?

„Ja gelukkig wel. Maar veel mensen van vroeger zijn er nu eenmaal niet meer. Bovendien bevind ik me niet graag in een groep. Op een receptie gaat het nog, dan kun je makkelijk vluchten. Jan en ik hadden bovendien vaak oudere vrienden. Die zijn allemaal dood. Als ik naar de wc ga en ik bekijk de verjaardagskalender... Dat vind ik zo erg. Je zou hem daarom haast weghalen, maar ja, het is toch een moment waarop je aan die mensen denkt.”

Lola is inmiddels op de rechtervoet van de interviewer in slaap gevallen. Mutsaers vraagt hoe laat het is. „Ik neem elke dag één glaasje cava. Vroeger champagne, maar dat werd me te duur.” Als er nog maar een glas in de koude fles blijkt te zitten, neemt ze zelf vlierbloesemsap. Buiten aan de gracht begint het te schemeren. Mooi licht. Mutsaers zegt dat ze in elk geval nooit naar een bejaardentehuis wil. „Dat lijkt me verschrikkelijk. Het is een groot probleem dat onze overheid geen euthanasie toestaat als je vindt dat het er tijd voor is. Of je nu tachtig bent of jonger. De keus daarvoor moet gewoon vrij zijn. Die Sarco capsule die was uitgevonden en die is getest in een Zwitsers bos, leek me iets grandioos. Dat ding kan dan ergens in een veilige ruimte staan. Hup open, en erin. Nu moeten mensen langs allemaal commissies en laten ze zich uiteindelijk in arren moede maar versterven thuis. Dat is echt erg.”

Zelf wek je de indruk dat je best graag nog even doorleeft.

„Dat wil ik ook, maar mijn hoge leeftijd bezorgt me ook weleens angst uiteraard, want ik wil mijn hond per se overleven. We leven nu als partners, begrijp je? Het is heel bijzonder om alleen met een hond te leven: je hebt zoveel meer tijd om op alles te letten en te ontdekken dat een hond echt honderd procent je bondgenoot is. Inmiddels kan ze goed alleen hier blijven. Maar als ik dan thuiskom en ik ga in dat kleine stoeltje daar zitten.. Wat er dan gebeurt, dat geloof je niet. Genegenheid in optima forma.”

NRC EINDEJAARSACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijneffecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de

mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de

commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcodescanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofddirecteur Personeel bij het ministerie van Defensie*
Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

D-reizen

De beste vroegboekdeals boek je bij D-reizen

Live Your **D**reams

Boek jouw verre reis nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek **24/7** jouw vakantie!

Altijd de **beste** deal

Klantenbeoordeling: **9.0**

Persoonlijk advies op maat

Arjen van Veelen
is schrijver.

ESSAY

Obstakel in een jakkerende wereld

In de negentiende eeuw werd de meanderende Rijn zoveel mogelijk rechtgetrokken voor de scheepvaart. Het efficiencydenken is daarna nooit meer verdwenen, schrijft *Arjen van Veelen*.

LURELEY.

D

De Amerikaanse schrijver Ernest Hemingway verloor ooit een koffer met al zijn manuscripten. In korte tijd moest hij tientallen verhalen helemaal opnieuw schrijven. Zo ontdekte hij de beknopte schrijfstijl waar hij later wereldberoemd mee werd.

Een vriend vertelde me de anekdote nadat ik van een roadtripje was teruggekeerd met een kletsnatte laptop. Ik had nog geprobeerd er gauw wat bestanden af te halen, maar het scherm was een vissekom en ging uiteindelijk helemaal op zwart. Weken schrijfwerk weg. Nu schrijf ik beknopt.

Bij waterschade moet je altijd metéén je computer uitzetten, vertelde de laptopdokter, anders krijg je kortsluiting in het moederbord. Daarna je laptop ondersteboven zetten als een tentje en laten drogen. Zeker niet in rijstkorrels, die gaan plakken, maar in van die silica-bolletjes die ook in schoenendozen zitten.

Vroeger, vertelde hij ook, had een Macbook een harde schijf die je gewoon uit de laptop kon wippen. Dan deed je 'm in een andere laptop en je kon weer door. Tegenwoordig soldeerde Apple ze vast aan het moederbord. „Zo dwingen ze je om in de cloud te gaan zitten.”

Hij keek naar mijn laptop alsof ik een steen had ingeleverd met de vraag of hij die kon laten zingen. Hij wilde wel een poging wagen, dan moest ik wel de 'chemische reiniging' afnemen à 65 euro.

Men zegt dat we in onzekere tijden leven, maar de wereld is juist glashelder, solide en betrouwbaar: ieder-

een wil altijd geld aan je verdienen.

Precies om aan die wereld te ontsnappen was ik op roadtrip gegaan. Ik was de decembergekte zat. De hysterisch twinkellende commercie. De eindejaarswerkstress, schrijfdeadlines. Dus ging ik op een onzinreisje, een bedevaart van likmevestje: heen en terug naar de Lorelei.

Waternimf

De Lorelei is een rotswand van 130 meter hoog in een bocht van de Rijn, ongeveer vijfhonderd kilometer stroomopwaarts van Rotterdam. De rivier slingert er door een romantisch dal met in elke kronkel wel een burcht, legende of waternimf.

Vijf uur heen langs de ene oever van de Rijn, daar overnachten, vijf uur terug langs de andere oever. Een lus die nergens op sloeg, ik zou langer in de auto zitten dan ik wakende uren met de Lorelei zou doorbrengen. Maar dat was dus het idee: iets doen wat nergens op sloeg.

Niets productiefs. Niets om over te schrijven. Iets heiligs. Al in de middeleeuwen gingen er verhalen dat de Lorelei-rots kon zingen. Kon lispelen en neuriën. Daar komt de naam vandaan, volgens de volksetymologie: een lei is een steen, *luren* is murmelen. Lorelei: de pratende rots.

De mythe was niet helemaal onzin. Die hoge klif gaf een prachtige echo: riep je wat, dan praatte de rots

inderdaad terug. Het water maakte hier bovendien veel geluid: de rivier kolkte in een woeste boog om de rots heen. Schippers moesten goed mikken tussen grindbanken en kliffen.

Volgens de legende zat er boven op de rots een uiteraard beeldschone blonde vrouw die mannelijke schippers afleidde zodat die op de rotsen zouden vallen en verdrinken. Die mythe werd pas in de negentiende eeuw bedacht, precies toen de wereld net stopte met geloven in sprookjes. Het verhaal van de nimf Lorelei werd pas echt populair door een gedicht van Heinrich Heine uit 1824:

„Wat zou dat nou toch weer wezen / dat ik me zo klote voel / Een sprookje van eeuwen geleden / krijg ik maar niet uit mijn bol”, zo begint het, vrij vertaald. Of in het Duits: *Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, Daß ich so traurig bin; Ein Märchen aus alten Zeiten, Das kommt mir nicht aus dem Sinn.*

Ik weet niet of Heine nu de spot drijft met die komende Rijn-romantiek of dat hij zelf ook echt *traurig* was. Misschien beide. Dat maakt het gedicht goed.

Het werd later op muziek gezet en groeide uit tot een soort negentiende-eeuws popliedje. Weer later werd het lied gekaapt door grimmige nationalist. Heine, een Joodse vrijdenker, had weinig op met die chauvinistische Rijn-romantiek. Er bestaat een oude krantencartoon waarin twee nazi's de Lorelei, de nimf dus, arresteren: ze is door een Jood bedacht.

Kolenschepen

Geen toeval dat het lied over de nimf juist in de negentiende eeuw een hit werd: de wereld was in een radicale versnelling geraakt. Precies toen dat gedicht populair werd, was ook een megalomaan project begonnen om de rivier de Rijn recht te trekken voor de scheepvaart. Het Rijndal veranderde van onherbergzame wildernis vol zalm en sagen in een economische slagader vol kolenschepen.

Ik las eens dat de nimf verdrietig zou zijn over de nieuwe tijd. De vrachtschepen stonden dan voor de moderne economie, de nimf was de natuur. Een mooie interpretatie: dan pleegde Lorelei met haar acties sabotage.

Sta me toe wat te *nerden* over de vergeten geschie-

De mythe was niet
helemaal onzin.
Die hoge klif gaf
een prachtige echo

De Lorelei, een rots in de Rijn in Duitsland. Chromolithografie naar een tekening van Karl Christian Köhler (1827-1890). FOTO GETTY IMAGES

denis van die 'riviervverbetering'. Want die heeft te maken met de manier waarop u en ik nu ons leven optimaliseren.

Vroeger kronkelden rivieren over ons continent zoals regendruppels over een autoruit. Beddingen versprongen voortdurend, stromen splitsten en kwamen samen, eilanden en zandplaten ontstonden en verdwenen. Op de kaart zou een rivier er niet uitzien als een blauwe streep, maar als een kronkelwiel in de wind: een netwerk van steeds verspringende kronkelingen die in steeds kleinere kronkelende en verspringende takjes vertakten.

Rivieren leefden toen 'in den breedte'. De Rijn was in Nederland een kilometers brede riviervlakte met moerasbos, een koel en nevelig regenwoud waar tot ver in de middeleeuwen nog pelikanen leefden en het water roze zag van de zalmruggen.

De rivier had een polsslagen, een traag pulseren van breed en smal, afhankelijk van regen en smeltwater. Dit pompend hart bracht leven in het hele vaatstelsel.

In de negentiende eeuw begon dat megalomane project om de duizend kilometer lange Rijn recht te trekken, te versimpelen en efficiënter te maken. De geestelijk vader van die 'Rijn-correctie' was een Duitse militair en ingenieur: Johann Gottfried Tulla (1770-1828). Hij was geïnspireerd door Verlichtingsdenkers, had een sterk rationeel wereldbeeld. Zijn plan: bochten schrappen. Uiterwaarden en wetlands droogleggen en bedijken. Zijtakken afdammen. Net zo lang tot de rivier een kanaal werd.

Tulla was de man met de kettingzaag die een prachtige oude eik wel even zou stroomlijnen door alle takken af te zagen tot enkel de stam overbleef. Hij zag de rivier „niet als een levend organisme maar als een probleem dat moest worden gefixt”, aldus Mark Cioc in *The Rhine: An Eco-Biography*.

Waterfront

De kettingzaagmethode werd na het Congres van Wenen (1814-1815) uitgerold over de hele loop van de Rijn. Geen enkel obstakel mocht de internationale handelstroom belemmeren, aldus Joanne Yao in *The Ideal River*.

De Rijn verloor vele tientallen bochten. Honderden zijtakken werden afgedamd. Alleen al tussen Basel en Keulen werden 2.218 eilanden vernietigd. De rivier die ooit kilometers breed uitwaaiende kreeg een uniforme breedte tussen nauwe dijken: tweehonderd meter op het traject Basel en Straatsburg, tweehonderdvijftig meter tussen Straatsburg en Mannheim. De loop werd honderd kilometer korter. Ruim 90 procent van alle uiterwaarden verdween, inclusief moerassen en rivierbossen van eiken, iepen, wilgen, esen, populieren, elzen en beuken. Daar kwam vastgoed voor in de plaats. Een waterfront.

Een Europees Amazonewoud verdween. Die ecocide noemde men: het normaliseren van de rivier. Ook wel: *Rheinkorrektur* en *Rheinrektifikation*. Let op de taal: 'correctie', 'rectificatie', alsof de vrije rivier fout was en verbeterd moest worden. 'Normaal maken': ja, volgens de norm van de rivier als machine. De rivier had ooit vele functies en betekenissen: drinkplek, tempel, begraafplaats, huis van vissen, salamanders, bevers, waadvogels; voortaan was het enkel een snelweg.

De beroemdste dichtregel van Nederland gaat over brede rivieren die traag stromen door oneindig laagland. Hendrik Marsman publiceerde 'Herinnering aan Holland' in 1936. En inderdaad is het een herinnering: óóit stroomde de rivier de Waal traag. Rivieren waren vlaktes, een soort sloom voorbijtrekkende meren. Nu kregen ze dijken en kribben die de stroom in een geul prikten. Sinds de 'riviervverbetering' in de negentiende eeuw is de stroomsnelheid ook bij ons bijna verdubbeld. (Daar deed het project Ruimte voor de Rivier weinig aan af).

Maar de grootste correctie voltrok zich in ons hoofd.

Rivierklei

De mens is van oudsher een oeverbewoner. Op de oevers van rivieren kon de landbouwsamenleving ontstaan. Langs de Ganges, Nijl, Amazone, Tigris en Eufrat. Via de landbouw ontstond het schrift, op tabletten van rivierklei.

De rivier is misschien wel de belangrijkste meta-

LEES VERDER OP PAGINA 14

foor waarmee we betekenis geven aan het leven. Alles stroomt, zegt Heraclitus. *Be like water*, zegt Bruce Lee. Ook volgens de Ayurveda of de Dao weerspiegelen de rivieren de hydraulica van onze eigen aderen.

Maar als datgene waar die metafoor naar verwijst – die wilde, levende, kronkelende rivier – radicaal is veranderd, verminkt – zou het kunnen dat onze levens dan óók zijn veranderd?

Leonardo da Vinci zei: water is het bloed der aarde, de rivieren zijn de bloedvaten. Die zin kun je om-draaien: door ons stromen rivieren. Inderdaad: die kronkelingen van de oorspronkelijke riviernetwerken, die fractale boomstructuren, je vindt ze even-goed in je eigen longen, hersenen en bloedvaten. Het zijn de algoritmes van de natuur. Daar kun je niet on-gestraft in snijden. Je kunt de wereld niet kanaliseren zonder dat je eigen blik vernauwt.

Als je de wereld om je heen inricht als machine om geld te verdienen, als dat je habitat is – is het gek dat je je eigen lichaam dan ook gaat zien als organisme dat moet worden geëxploiteerd, gekanaliseerd, strakge-trokken? Dat je jezelf bekneelt met dijken van *do's and don'ts* en *to do's*?

Zoals we de natuur verbeteren, zo doen we aan zelfverbetering. We trainen om de curves strak te krij-gen. Onze *lifehacks* zijn bochttafsnijdingen. Bloed klopt voor werk. Stromen doen we voor Strava, voor de wattages van ons machinelichaam. Leven is een monocultuur van productief zijn, belasting betalen en dan doodgaan. Koffie en energiedrank zijn niet voor niets de populairste drankjes: ze doen met ade-ren precies wat de Duitse ingenieur Tulla deed met de Rijn: de boel vernauwen, zodat alles sneller stroomt.

Alles ging veel te hard stromen, en er waren ook vaker overstromingen. Logisch. Als je de rivier met honderd kilometer inkort, maak je de helling steiler. En als je de buis waar dat water doorheen moet, ook nog eens met dijken vernauwt, dan gaat het spuiten. Denk aan een tuinslang waar je in knijpt.

Jakkeren

Wat doet dat met de mens die naar de rivieroever gaat om eens lekker te peinzen? Staren als naar een film die twee keer zo snel wordt afgespeeld? Als zelfs je habitat jakkert, dan jakker je maar mee. Je voelt druk om je podcasts ook maar versneld af te spelen. Je

werk sneller af te hebben. Vertragen voelt als stilstaan in de stationshal tijdens de spits.

Je kunt vallen, maar zelfs de val, de burn-out, de overstroming van je hoofd, is functioneel geworden: je ligt er even af om daarna des te energiekeer door te jakkeren.

Daarom moest ik even naar de Lorelei: obstakel van de versnellende wereld. De Lorelei: waar de mens nog met de natuur sprak. De Lorelei: daar vertelde men nog mythen en sagen.

De Lorelei-bocht was ontsnapt aan de slachting van Tulla, een rotsige bocht kon je niet afsnijden. Al was het wel geprobeerd: met dynamiet waren sommi-ge kliffen opgeblazen, het deed me denken aan hoe de ingenieurs van Joseph Stalin ooit geopperd hadden om de loop van rivieren met explosies om te keren.

Ik sjeesde over de Autobahn. De Lorelei was een ver-leidster, zei men, stuurlui verongelukten er doordat ze afgeleid werden. Ik had net ontdekt dat je via Spotify ‘gratis’ luisterboeken kunt afspelen. Dus ik luisterde naar een boek van Miranda July, zo’n boek waar een poosje geleden iedereen het over had. Kon ik mooi luisteren zodat ik ‘weer bij’ was. Het ging bovendien over een roadtrip. Dertig minuten onderweg stopt de hoofdpersoon in een gehucht, waar ze verliefd wordt op de man die bij een tankstation haar autoruit zeemt.

Vanaf Koblenz reed ik vlak langs de rivier. De kloof was kaal, kale rotsen met kale bomen en af en toe een felgele wilg. Ik passeerde een tai-chicentrum (*‘Verbin-de dich mit deinem inneren Energiefluss’*). Het audio-boek bleef tegen me praten. Terwijl ik de steile kron-kelweg naar de Lorelei op reed, gingen er in het boek steeds meer kleren uit, lippen naderden elkaar... Ter-gend langzaam ging die climax, vol suspense, steeds onderbroken – *flauwe bocht naar links naar de Hein-rich Heinestrasse...*

Coca Cola

Op de top van de beroemde berg was de parkeerplaats vrijwel leeg. Er stond alleen een rode Coca Cola-truck vol lichtjes: er kwam dat weekend een kerstmarkt met glühwein, bratwurst en kipnuggets.

Verder overall bordjes ‘winterpauze’. Wat een ge-weldig concept, dacht ik. De natuur deed ook aan pauze, de meeste mensen maakten van december

juist een krankzinnig drukke maand.

In het toiletgebouw was tot mijn verbazing ook een sigarettenautomaat. Ik probeerde voor de gein of ik een pakje kon kopen, niet voor de gein, ik had er zin in – maar de munten rinkelden terug, je had hier een speciaal pasje nodig.

Ik wandelde over een stenen pad naar de top. Daar stond een bronzen beeldhouwwerk van de halfnaakte nimf Lorelei, van de Berlijnse beeldhouwster Valerie Otte. Het haar krulde als een vrije rivierloop. Ze keek treurig.

De chauffeur van de Cola-truck was de enige ande-re bezoeker. Ik vroeg onhandig of hij een foto wilde maken van mij en Lorelei.

In de bleke winter, zonder de toeristen en de Lorel-ei-ansichtkaarten en de Lorelei-wijn en de Lorelei-muziek uit luidsprekers van Lorelei-restaurants, was dit gewoon een grote dode steen. Het waren de dich-ters die het ding aan de praat hadden gekregen.

Bij de supermarkt kocht ik flesjes *Loreley-sekt*. De veerpont danste met een soort pirouette door de stroom naar de overkant. Ik overnachtte in het mid-deleeuwse dorpje Sankt Goar, vernoemd naar Goar van Aquitanië, een preutse monnik.

De hotelkamer keek uit op de rivier. Ik dronk. Ik hoef hier helemaal niets, bedacht ik, zelfs geen aant-e-keningen maken.

De bergen zijn hier hoger maar niet heel veel hoger dan de dijken, mailde ik naar huis. De rivier bromt op dezelfde wijze. Dezelfde kolentreinen kachelen voor-bij op weg naar Roergebied of Maasvlakte. Ik voel me hier intens verbonden met alle logistieke ketenen van de wereld.

In het echt was het de vrouw van Hemingway die de manuscripten kwijtmaakte. Ze wilde haar man helpen door hem zijn koffer manuscripten te brengen. In de trein wilde ze nog wat water halen – altijd dat water, waar de mens zo panisch over doet omdat het na zuur-stof de eerste levensbehoefte is. Ze kwam terug, koffer weg. Hemingway, de eikel, bezorgde haar een *guilt trip* die de rest van haar leven duurde – ondanks de mooie praatjes die hij anderen vertelde over de beknopte stijl.

De volgende ochtend vulde ik mijn thermosfles met kraanwater van het hotel. Rijnwater van de Lorelei. Al het drinkwater komt uit rivieren. Het zou me drie, vier euro schelen, zoveel vroegen ze voor een flesje op het tankstation. Het ging niet om het geld, maar om het principe. Water zou gratis moeten zijn. Al het kwaad van de wereld zat in dure, plastic waterflesjes.

Toen ik wegreed was het Rijn dal in mist gehuld. De nevel vormde riviertjes op mijn autoruit. Op de bijrij-dersstoel begon een thermosfles te lekken. De rubbe-ren afsluitring zat scheef, de rivier ontsnapte uit de oevers, wiste als een spons op een schoolbord mijn hele wereld van haast en deadlines en productie uit: de Lorelei gaf precies wat ik verlangd had. Winterpau-ze. Een schone lei.

WORLD OF NIX

Dry January in stijl

15%
korting op
alcoholvrije
dranken

Ontdek de voordelen van alcoholvrij

- › Prijswinnende alcoholvrije dranken in een pakket
- › Geschonken door gerenommeerde sommeliers
- › Exclusief samengesteld voor NRC-lezers
- › Voel je fitter, heb meer focus en slaap beter

Adviesprijs Dry January
pakket van 90,95

77,31

Steeds meer mensen kiezen voor de kwalitatieve alcoholvrije dranken van World of NIX. Ontdek het nu zelf en proef het verschil met dit exclusief samengesteld pakket vol bekroonde dranken. Deze zorgvuldig geselecteerde dranken, geserveerd in toprestaurants, passen perfect bij een stijlvolle borrel, een verfrijnd diner of een feestelijk toastmoment. Zo wordt jouw Dry January vanzelf een smaakvol feestje.

Premium bubbel uit de Bordeaux 0.0%

Naam: AURA Louis Vallon
Herkomst: Bordeaux, Frankrijk
Smaakprofiel: Mousserend, fruitig en fris
Druivensoort: Merlot

Van 16,99
14,44

Frisse Pinot Gris <0.5%

Naam: Saboritz Pinot Gris
Herkomst: Rheinhessen, Duitsland
Smaakprofiel: Licht, fruitig
Druivensoort: Pinot Gris

Van 11,99
10,19

Bekroonde Italiaanse Bitter 0.0%

Naam: Abstinence Blood Orange
Herkomst: Zuid-Afrika
Smaakprofiel: Bitterzoet

Van 16,99
14,44

Award-winning Amaretto 0.0%

Naam: Rebels 0.0% Sweet Amaretto
Herkomst: Zwitserland
Smaakprofiel: Romig, noot, klein bittertje

Van 24,99
21,24

Luxe Sparkling Tea set 0.0%

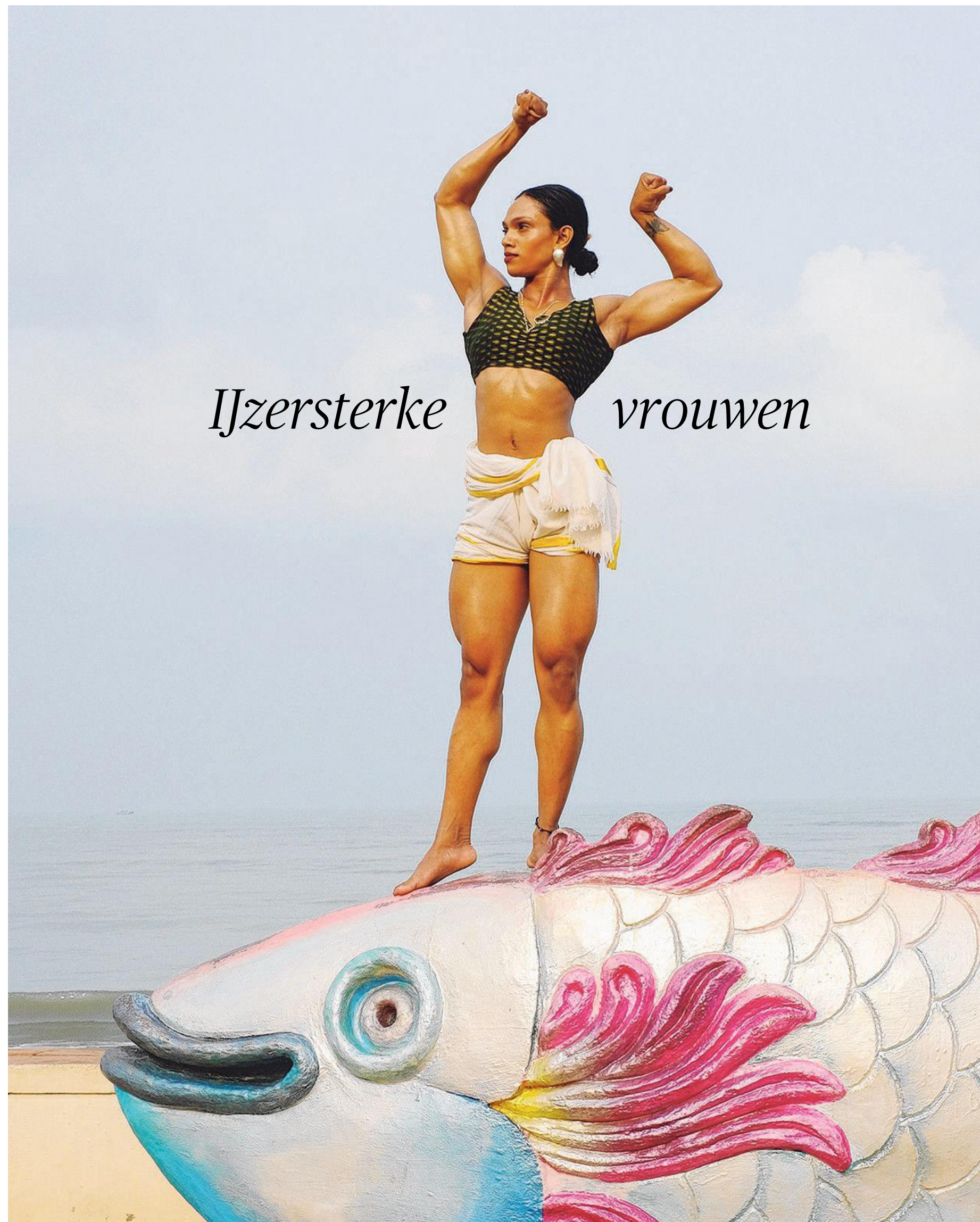
Naam: Saicho Giftset
Herkomst: Azië
Smaakprofiel: Verfrijnd en complex

Van 19,99
16,99

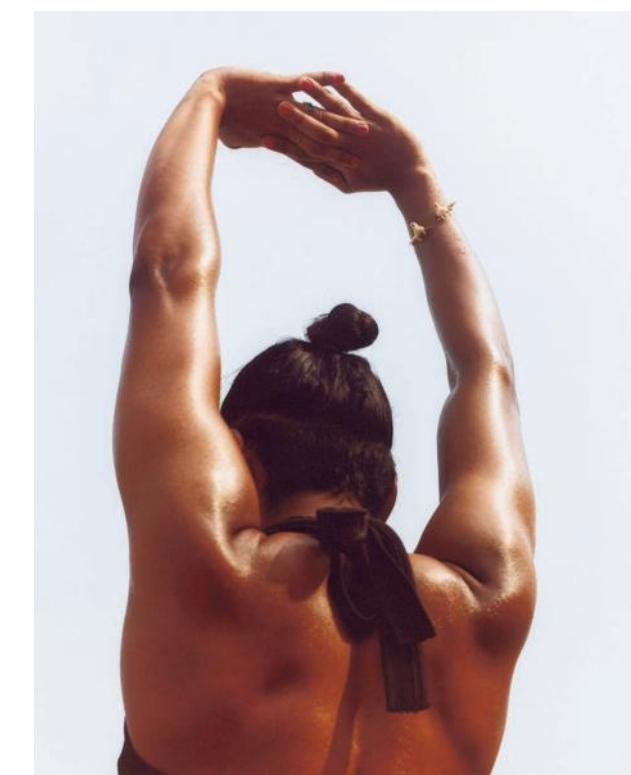
IN BEELD

IJzersterke vrouwen

Fotografie
Keerthana Kunnath

Tekst
Merel Thie

Haar biceps aangespannen, haar spieren glanzend. In een strijdustige houding staat de Indiase Chitra op de foto

die fotograaf Keerthana Kunnath van haar maakte. Het beeld doet denken aan filmposters uit Bollywood. Maar dan is het meestal de man die in deze houding is afgebeeld, vertelt Kunnath aan de telefoon vanuit Londen waar ze woont. „Op de traditionele filmposter kijkt de vrouw vaak verlegen-verleidelijk in de camera.” Door de rollen om te draaien, creëert Kunnath verwarring. Zo kan vrouwelijkheid er ook uitzien.

Voor de serie *Not What You Saw* portretteerde Kunnath vrouwen die aan bodybuilding doen in het zuiden van India. Het is haar eigen geboorteregio waar de opvattingen over vrouwelijkheid „conservatief” zijn. „De sport wordt voor vrouwen niet als fatsoenlijk gezien.”

Geen van de vrouwen verdient geld met het bodybuilden. Ze studeren, werken als groenteverkoper, zijn leraar of moeder. Maar allemaal ondervinden ze weerstand als ze hun sport beoefenen, zegt Kunnath.

Ze krijgen kritiek omdat ze een bikini dragen bij sportwedstrijden. „Maar dat is nou eenmaal het uniform van deze sport”, zegt Kunnath. Je moet de spieren kunnen zien. „Bij cricket betwist niemand het uniform.” Dat de vrouwen er geen geld mee verdienen is lastig, zegt Kunnath, want de sport is duur. „Je voeding is belangrijk, supplementen. En dit zijn allemaal vrouwen uit de lagere middenklasse. Zij moeten de ruimte om hun sport te beoefenen, bevechten.”

Kunnath volgt de vrouwen al jaren. De vrouw die als hindoegodin is geportretteerd, staand op een vis, is net moeder geworden, vertelt ze. Dat proces legt ze ook vast. Hoe haar lichaam verandert, en de relatie met haar lichaam. „Ze kan niet wachten om weer te gaan trainen.”

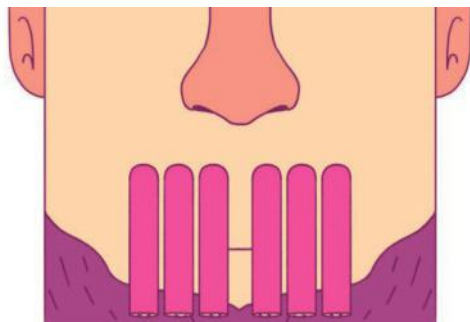
De snor van nu

is een *knipoog*,

De moderne snor - smal en tot in de puntjes verzorgd - is met zijn queer roots een teken van rebellie, of de drager dat nu doorheeft of niet, schrijft *Kelli van der Waals*.

een *subtiele grap*,

een *politieke uiting*

Op een winderige najaarsdag keek een jongen me aan vanaf een reclameposter voor een masteropleiding. Heel precies heb ik hem niet meer voor me, het was niet deze herfst, maar wat ik me herinner: zijn jeugdige twintigerswangen, zijn snorretje en mijn constatering dat de snor zich had gevestigd. De abri-campagne toonde dat de snor, die eerder nog de smaak-aristocratie toebehoorde, via de jonge, trendgevoelige voorhoede *en route* was gegaan naar de mainstream, en dat we hem officieel konden bijzetten in de canon van moderne gezichtshaardracht.

Het voelde als meer dan een nieuwe variant op wat we al kenden, namelijk de baard. Daar was het geen continuering van, leek me, maar juist een breuk mee. Tekenen van een nieuw tijdsgewricht.

Het zei me ook dat een nieuwe generatie aan zet was, de jonge snorrendragers van Gen Z, en dat mijn eigen (millennial)generatie ouder en een tikkie overbodiger was geworden, een stapje verder af stond van wat we 'de cultuur' ple-gen te noemen. Wellicht dat hij me ook daarom zo fasci-neerde - en blijft fascineren, nu hij zich heel wijd heeft ver-breid, alsof er tussen die eerste hippe snorharen stuifmeel-korrels zaten die op winderige dagen naar andere bovenlip-pen zijn geblazen en daar rap ontkiemden.

Hoog opgetrokken sokken

Inmiddels heeft de snor een veelheid aan dragers. Jong en minder jong, androgyn en heteronormatief. Vele acteurs (Timothée Chalamet, Michael B. Jordan, Milo Ventimiglia). Studenten, activisten, fleecedragende mannengroepjes die samenzweerderig op het terras hangen. Jongens op snelle sneakers met een clipboard onder hun arm. Barista's, vaders met hoog opgetrokken sokken achter kinderwagens, een enkele verdwaalde hippe Duitser in mijn eigen stad. Ik zag er een op een foto van de teleurgestelde achterban van politieke partij NSC na de verkiezingsuitslag. Er werd me er een opgedrongen in een online reclamefilmpje van de Be-lastingdienst, zijn aanwezigheid even geforceerd jeugdig als de slogan „Laat je niet interneppen”.

Ook bij veel nog-baarddragers komt hij voorzichtig te-voorschijn, als een te onderscheiden deel van die baard. Dan is het haar boven de lip wat meer uitgesproken, langer en voller dan de overige begroeiing, waardoor er naast de baard ook (of misschien in eerste plaats) een snor zit. Zo zag ik hem bijvoorbeeld op het gezicht van Zohran Mamdani, de nieuw verkozen socialistische burgemeester van New York. De snor is tegelijk specifiek en veralgemeniseerd, uit-gesproken en toch al wat doorsnee.

En de betekenis ervan begin ik toch te zoeken bij de baard, want die begrijp ik, als cultureel artefact. Die behoort mijn generatie toe, domineerde de jonge gezichten van de jaren tweeduizendtint. Eerst die van wat we hipsters noemden, met hun intellectualistische voorkomen: baar-den, dikke brilmonturen, skinny broeken en *On the Road* van Jack Kerouac in de linnen tas.

Later overheerste het 'lumberseksuele' subgenre: hout-hakker-achtige mannen die samen met die baard een geruit overhemd droegen en misschien een paar leren boots, en daarmee een theoretisch verlangen naar de wilde natuur uitdrukten. Theoretisch, want met de echte kille viezigheid van het buitenleven had deze stedelijke witte middenklasse man weinig te maken. Hij was juist heel verzorgd, lag in het verlengde van wat we rond de eeuwwisseling metroseksu-eel noemden.

Dat was ook precies waar de Amerikaanse journalist Tim Teeman over viel in een vinnig essay uit 2014: dit was ge-stolen van de gays! „Eerst kwamen de hetero's voor de glad-de, mooie gay look, en nu komen jullie voor onze harige broeders”, schreef Teeman (en vergat daarbij even dat zijn subcultuur die hypermannelijke look zelf ook geleend had, van de houthakkers van weleer). Decennialang was de baard-ruitenshirt-combinatie een manier geweest voor mannen om te signaleren dat ze homo waren. Nu zag ieder-een er zo uit, verdorie.

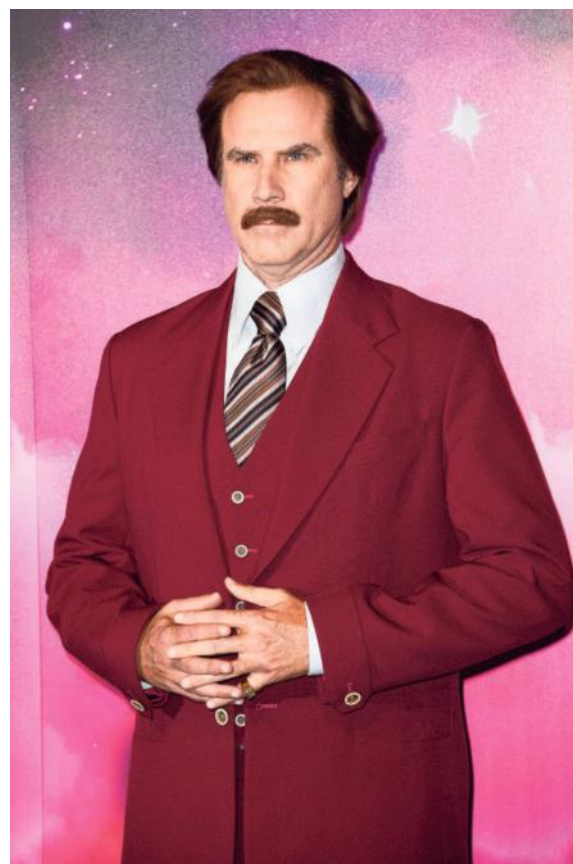
Petite, goed onderhouden en queer

Dat zou nog wel even zo blijven. Het duurde lang, zo lang, voordat ze werden afgeschoren. Het hoogst modieuze man-nenblad *Fantastic Man* spoorde de achterban in 2013 al aan tot verandering - scheer af dat masker - maar de baard bleef, breidde zich uit, raakte aan inflatie onderhevig. Wil-lem-Alexander liet hem staan, en nog duurde het jaren voordat de aanwezigheid van de baard mondjesmaat zou verminderen.

En toen het eindelijk gebeurde, kortgeleden, bleef er dus wat achter op de gezichten van onze hipste mannen. Iets waar we de koning niet snel mee zouden zien (al weet je het nooit, natuurlijk).

Waar hij vandaan kwam? Voor de pandemische jaren waarde hij rond in de New Yorkse gay scene. „Maak kennis met de gezichtshaar-stijl die elke gay bar in de stad over-

De 'pornstache' van
acteur Tom Selleck
is eigenlijk bij
niemand anders
dan hemzelf
serieus te nemen

Will Ferrell als nieuwslezer Ron Burgundy. FO-TO GETTY IMAGES FOR MTV

Merel Pauw als haar alter ego Elmer. FOTO ANP / ALEX VANHEE

Acteur Timothée Chalamet en zanger Abel Tesfaye (The Weeknd). FOTO AP

neemt”, is hoe *New York Magazine* hem introduceerde in het voorjaar van 2019, in een stuk getiteld *‘Cruisin’ With the Mustache Crew’*. Er mocht geen twijfel bestaan over de vorm van deze nieuwe mode: „Hij is *petite*, goed onderhou-den en net als zijn drager overtuigd queer: de *skinny musta-che*.”

Heel anders dus, werd in een bijzin benadrukt, dan de 'pornstache' zoals we die kennen van acteur Tom Selleck. Die is dikker, woester, en eigenlijk bij niemand anders dan Selleck zelf serieus te nemen. Dat werd eerder al onder-schreven met Sellecks gastrol in jaren-negentig-sitcom *Friends*, waarin hij een tijdje de oudere geliefde van Monica speelde, Richard. De snor had daarbij zijn eigen rol, als symbool voor ouderwetse volwassenheid die eigenlijk idioot was om na te streven.

In een van die afleveringen gaan Chandler en Joey met Richard de hort op. Aanvankelijk met tegenzin, ze vinden hem oud. Maar daarna, geïnspireerd door Richards volwas-sen mannelijkheid, proberen ze hem na te doen. Dan staat Joey naar zichzelf te kijken in een handspiegel met een on-aangestoken sigaar in zijn mond, en komt Chandler binnen-lopen met een snorretje dat beduidend kleiner en dunner is dan dat van Selleck - kinderlijk en ongevaarlijk als een on-aangestoken sigaar.

Dit is precies de positie die de snor vele decennia heeft gehad: een reliëf uit vroegere tijden, iets van een vaderfi-guur, een ouderwetse oom. Denk Ted de Braak, Chiel Mon-tagne en een van de twee opa's uit de tv-serie *Oppassen!!!*

En anders een komisch relikwie. De snorren in de pop-cultuur van mijn generatie namen een extreem manbeeld op de hak, zoals met het Will Ferrell-typetje Ron Burgundy in de *Anchorman*-films (2004 en 2014). Burgundy is een nieuwslezer in de jaren zeventig, „een tijd waarin alleen mannen het nieuws mochten lezen”. Burgundy's racisme, seksisme en zijn snor zijn gelijke delen van een retro-kos-tuum dat moet verwijzen naar een absurde tijd die gelukkig achter ons ligt.

Iets later dan Ron Burgundy kwam snorrendrager Ron Swanson ten tonele, in de sitcom *Parks and Recreation* (2009-2015). Een overheidsmedewerker die anti-overheid is, trots exorbitante hoeveelheden vlees consumeert en neerkijkt op zacht en 'vrouwelijk' gedrag. Ook bij deze Ron is zijn snor een indicatie van overdreven conservatisme, en duidelijk een grap.

Spelen met gender

In de snor die het huidige straatbeeld kleurt zit die grap ook wel, maar dan subtieler. Net als de lumberseksuele look destijds is de huidige snor onmiskenbaar *camp* - die on-grijpbare esthetische sensibilliteit waarvan Susan Sontag in 1964 al probeerde de contouren te schetsen in haar beroem-de essay *Notes On 'Camp'*.

Camp is de specifieke, maar steeds veranderende, smaak die eigen is aan het tijdperk van massacultuur. Het is artifi-cieel en soms ook kitsch, maar op een zelfbewuste, kunst-zinnige manier. Het is een visie op de wereld, schrijft Sontag, die wordt uitgedrukt met een specifiek soort stijl.

Spelen met gender hoort daarbij: androgynie is heel erg camp, zegt Sontag, maar het overdrijven van seksuele ei-genschappen en maniertjes óók. Zoals een snor. Wel altijd met een knipoog, want met camp wordt alles tussen aanha-lingstekens gezet. Een vrouw is een 'vrouw'; een man een 'man'.

Dit zagen we in Nederland vrij letterlijk uitgebeeld door rapper Merel Pauw, die als haar alter ego Elmer optrad in een mannenpak en met een plaksnor. Door van zichzelf een personage te maken voelde ze meer vrijheid, zei ze in een interview met *Volkskrant Magazine*: „Ik ga nu door een peri-ode waarin ik me onttrek aan het dwingende vrouwbeeld, juist door precies het tegenovergestelde te doen.” (Maar, zei ze toen al, „die snor gaat op een gegeven moment verdwij-nen.”)

De snor leent zich nu eenmaal uitstekend voor het spel van gender en non-conformiteit. Zo ook in de vorige hoog-

Nick Offerman als Ron Swanson in de sitcom *Parks and Recreation*. FOTO NBCUNIVERSAL VIA GETTY IMAGES

tijdagen van de snor, de jaren zestig. Toen droegen mannen hem om zich af te zetten tegen autoriteit en de militaire mannelijkheid die werd uitgedragen door gladgeschoren soldaten, vertelde historicus Christopher Oldstone-Moore in het voornoemde artikel in *New York Magazine*. Toen was het een vorm van rebellie, een teken van non-conformiteit.

Voor de queer mannen die in het artikel aan het woord kwamen, was iets soortgelijks precies het punt: „We hebben het geseksualiseerd op een coole manier - een manier waar-op we zichtbaar queer en seksueel kunnen zijn, juist in een tijd dat dat niet meer helemaal oké is voor iedereen”, vertelt een van hen.

Ah, betekenis!

Dit is wat de moderne snor zo interessant maakt: hij neemt met zijn queer roots plaats in een cultuur waarin gender een beladen begrip is geworden en progressieve ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid onder druk staan.

Gelijk met de opkomst van radicaalrechts is de drempel voor vrouwenhaat en homofobie verlaagd, en zijn transgen-ders (na immigranten) tot politieke zondebok gemaakt. Een achterhaalde verdeling van genderrollen wordt verheerlijkt en gepropageerd, de *tradwife* is het bepalende sociale-me-dia-type van de vroege jaren 2020. Jongens die het misogy-ne gedachtengoed van Andrew Tate aanhangen komen bo-vendrijven in programma's als *First Dates* en krijgen vervolg-ens een plek aan de Nederlandse talkshowtafel - zo ge-beurde het eind september met Davey, de opgepompte en gladgeschoren salesjongen die zijn date een gezamenlijke toekomst voorhield waarin zij haar nageltjes lakte en sowie-so nooit meer zou gaan verdienen dan hij.

De camp-snor en de Derksen-snor

De camp-snor gooit zijn kont tegen deze krib, en is daarom ook een heel andere dan de bekendste snor van Nederland, namelijk die van Johan Derksen. Die stugge witte bovenlip-se begroeiing met het door sigaren vergeelde onderrandje, van waaronder terloopse racistische opmerkingen klinken en anekdotes over verkrachtingen. Een oude, smoezelige variant op *Anchorman*, maar dan in 2025 en zonder de hu-mor. Geen 'man' maar een man. Zonder die aanhangste-kens krijgt het iets benauwends.

De populariteit van de campy snor loopt opvallend even-wijdig aan de invloed van deze hedendaagse, *real life* Ron Burgundy die, zo bleek uit onderzoek van *NRC*, in de aan-loop naar de verkiezingen meer aan het woord was in de talkshows dan wie dan ook.

Het is natuurlijk zeer de vraag in hoeverre de huidige snorrendragers zich van deze parallel bewust zijn, laat staan dat ze iets bedoelen met die snor. Zeker nu de snor minder niche en meer mainstream is geworden, is gemu-teerd in velerlei varianten en uiteenlopende betekenissen heeft gekregen - waarvan een veelvoorkomende waar-schijnlijk is: 'Leuk, zo'n snor'.

Met verspreiding komt verplattung, en kan iets uiteinde-lijk zelfs het tegenovergestelde gaan communiceren. Wordt een teken van rebellie er zomaar een van conformiteit, zo-als nu met de baard gebeurt. In het Witte Huis van Trump, waar uitgesproken feminiene vrouwen en masculiene man-nen de voorkeur genieten, is J.D. Vance de eerste vicepresi-dent sinds de negentiende eeuw die een baard draagt. Zo verbergt hij de ronde contouren van zijn babyface. Vance's baard moet zijn mannelijkheid - niet zijn 'mannelijkheid' - onderstrepen.

Maar de snorharen van de moderne man - *petite*, goed onderhouden, en misschien een beetje queer - zijn daar nog lang niet. Die zijn een uitgesproken alternatief voor de neo-conservatieve mannelijkheid die Trump verlangt, die Da-vey propageert en waar tradwives zo van zeggen te houden. Non-conformisme, nu sommige bevochten vrijheden 'niet meer helemaal oké zijn voor iedereen'. De moderne snor re-belleert, of zijn drager dat nu weet of niet.

Hoewel miskramen vaak voorkomen, voelen lang niet alle vrouwen die het meemaken de ruimte hierover te praten. Drie vrouwen vertellen wel over hun ervaringen.

Vrouwen over hun miskraam: ‘Opeens was mijn toekomstbeeld weg’

Door
Megin Kimmijser

Fotografie
Annabel Oosteweeghel

De avond voor haar eerste miskraam zat ze op de rand van het bed, haar handen gevouwen. Bid-den had Quintine Cleton nooit eerder gedaan. Ze was bijna door het eerste trimester heen, maar voelde plotseling scherpe krampen in haar onderbuik en ze verloor bloed. Bloed is geen goed teken, had de verloskundige ge-zegd. In de stilte van haar slaapkamer zei ze: God, laat het blijven. Maar dat gebeurde niet. Jaarlijks maken rond de 20.000 vrouwen in Nederland een miskraam door; een zwan-gerschap die stopt in de eerste zestien we-ken. Meestal gebeurt het nog vóór de twaalf-

de week, omdat in die periode - het eerste trimester - alle vitale lichaamsdelen en or-ganen zich ontwikkelen, waardoor er veel mis kan gaan. De meeste miskramen ont-staan door toevallige of erfelijke chromo-soomafwijkingen, maar vaak blijft de oor-zaak onduidelijk. Uit onderzoek gepubliceerd in medisch tijdschrift *The Lancet* blijkt hoe hevig de mentale nasleep kan zijn: een miskraam verhoogt het risico op angst, depressie, posttraumatische stress en zelfs suïcidale gedachten. Dat herkent Nicole Huisman, die na zeven weken zwangerschap een mis-kraam kreeg. „Ik werd overmand door een gevoel van verlies dat ik nog nooit eerder had meegemaakt. De baby die in mij groei-

de, was ineens weg. Ik moest afscheid ne-men van mijn toekomstbeeld met dat kind.” Hoewel 10 tot 15 procent van de zwanger-schappen - schattingen lopen uiteen - ein-digt in een miskraam, willen sommige vrou-wen zo’n intieme gebeurtenis niet delen, of voelen er de ruimte niet voor. Reacties uit de omgeving kunnen de verwerking extra moeilijk maken. Quintine Cleton: „Mensen komen met goedbedoelde adviezen die niet helpen, of ze schrikken en vallen stil.” *NRC* sprak drie vrouwen over hun erva-ringen met miskramen - over rouw, verwer-king en de reacties van naasten. „Iemand de ruimte geven om verdrietig te zijn, is het mooiste dat je kunt doen.”

Immanuella Caglayan-Wouter (41)
‘Toen ik mijn miskraam kreeg, wist ik eerst niet goed hoe ik met mijn verdriet moest omgaan’

‘**I**n de Surinaamse cultuur leeft, zoals in veel gemeen-schappen, het idee dat vrouwen alles moeten kun-nen: zorgen, werken, doorgaan. Over moeilijke emoties wordt weinig gesproken, want ‘je hangt je vuile was niet buiten’. Ook over miskramen wordt te weinig ge-sproken, vind ik. Terwijl onderzoek laat zien dat zwarte vrouwen, door een hoger risico op diabetes type 2 en hartziekten, 43 procent meer risico lopen op een vroeg zwangerschapsverlies [blijkt uit onderzoek dat in 2021 werd gepubliceerd in *The Lancet*]. Toen ik mijn miskraam kreeg, wist ik eerst niet goed hoe ik met mijn verdriet moest omgaan. Net voordat mijn partner en ik zeven weken door de Filipijnen zouden gaan reizen, ontdekte ik dat ik zwanger was. Op vakantie fantaseerden we over ons aanstaande kindje. Eenmaal terug had ik mijn eerste echo, maar het hartje bleef stil. Mijn lichaam zou de foetus elk moment zelf kunnen af-stoten, maar medicatie om de miskraam op gang te brengen was beter dan wachten, zei de echoscopist. Ik heb dat zo lang mogelijk uitgesteld. Stel je voor dat ze toch iets over het hoofd hebben gezien, dacht ik. Dan heb ik dit leven beëindigd. Na het innemen van de pil-len kreeg ik hevige krampen, alsof mijn baarmoeder zich opkropte tot een bal en weer uitzette. Anderhalf uur later vond ik het vruchtje in het toilet. Ik heb het doorgespoeld, omdat ik niet wist wat ik ermee moest. Na de miskraam wilde ik therapie om het verlies te ver-werken, maar mijn moeder begreep dat niet. Zonder slechte bedoelingen, maar geheel uit de overtuiging dat ik het verdriet beter zelf kon verwerken, zei ze: Waarom zou je daar met iemand over praten, dat maakt het toch niet beter? Maar ik had iemand nodig die begreep hoe het voelt om te rouwen om een kindje dat er nooit is geweest. Tijdens mijn zoektocht naar een therapeut vond ik wei-nig miskraambegeleiders van kleur. Ik besloot zelf in die rol te stappen. In mijn praktijk ontvang ik iedereen, maar ik specialiseer me in de begeleiding van biculture-le vrouwen. Ik begrip hun culturen vaak beter, weet welke verwachtingen er op hen drukken en kan mee-praten over het taboe dat rond miskramen heerst. Soms is de eerste stap gewoon de erkenning dat je niet de eni-ge bent. En dat je niet zwak bent omdat je rouwt.”

Rouwverlof bij miskraam

In Nederland bestaat er wettelijk recht op 16 weken verlof bij een zwanger-schapsverlies ná 24 weken. De Gemeente Amsterdam voerde als eerste en tot nu toe enige werkgever ook rouwverlof in bij een zwan-gerschapsverlies vóór 24 weken.

„Het is een belangrijke stap die de ingrijpende nasleep van een miskraam erkent”, zegt miskraamcoach Miri-am van Kreijl van Miskraam-begeleiding Nederland. „Het beperkt werknemers die een miskraam meema-ken niet meer tot het ne-men van ziekteverlof of het opnemen van vrije dagen.”

Het Verenigd Koninkrijk ging Nederland doet het landelijk: in 2026 treedt een wet in werking die werkne-mers (en hun partners) na een miskraam rouwverlof geeft.

Quintine Cleton (52)
‘De aanhouder wint, zei de gynaecoloog. Ik kan er nog boos om worden’

‘**V**eertien keer verloor ik een zwangerschap onder de zestien weken. Na mijn eerste miskramen kreeg ik nog kaartjes, daarna niet meer. Terwijl het ver-driet bij mij juist opstapelde; ik werd steeds stiller. Mijn man en ik zijn van top tot teen medisch gescreend, maar er werd nooit iets afwijkends gevonden. Een van de vruchtjes is ook medisch onderzocht. Het was een meisje; we noemden haar Juna. Zij staat symbool voor alle zwangerschappen die mijn man en ik hebben verlo-ren. In de dertiende week van mijn eerste zwangerschap

werd ik ’s nachts wakker van hevige buikkrampen. Op het toilet verloor ik klonterig, slijmerig vocht en bloed. Ik was hard voor mezelf: als ik zwanger kon raken, vond ik dat ik ook een miskraam moest kunnen doorstaan. Maar toen ik flauwviel van de pijn, bracht mijn man me naar het ziekenhuis. De foetus bleek vast te zitten in mijn geboortekanaal en moest worden verwijderd. Na de ingreep werd de foetus in een potje omhoog gehou-den. ‘Wat wil je hiermee?’, vroeg de verpleegster, alsof het afval was. ‘Doe maar weg’, heb ik verdoofd gezegd. Op dat moment dacht ik: wat moet ik met dat potje? Be-waren? Het aanraken? Dat ik besloot het niet te houden, kan ik mezelf niet vergeven. Want hoe klein het ook was, het voelde al als mijn kind. Ik fantaseerde over na-men, over hoe het zou ruiken en klinken. Het was fijn geweest om iets tastbaars te hebben om het verlies te verwerken. Ik groeide op in Drenthe, in een pleeggezin. Omdat mijn ouders zijn gestorven toen ik jong was, dacht ik altijd dat ik de narigheid in mijn leven al had gehad. Over miskramen wist ik niks, alleen dat het veel mensen overkwam. Mij zou het niet gebeuren. Toen dat wel zo was, wilden we niet in het negatieve blijven hangen. We besloten: dit is gebeurd, ik kan zwanger worden, dus we gaan verder. Die gedachte werd gevoed door een gesprek met een gynaecoloog. De aanhouder wint, zei ze. Daar kan ik nog steeds boos om worden, want haar uitspraak heeft een haakje gevonden in mijn hoofd en is blijven steken. *What the fuck*, dacht ik, ik ben toch geen opgever? En dus bleef ik het proberen. De zwangerschapshormonen

die door mijn lijf gierden en de bloedverdunners die ik moest spuiten om de zwangerschap te bevorderen, maakten me doodziek. Ik hield me steeds obsessiever bezig met mijn gezondheid en ging nauwelijks naar bui-ten om te voorkomen dat er iets mis zou gaan. Achteraf beseef ik dat ik niet alleen doorging omdat ik hoopte dat ik zou ‘winnen’, maar vooral omdat ik niet wist hoe ik moest stoppen. Toen mijn man en pleegmoeder negen jaar na de eerste miskraam zeiden dat het beter was om te stoppen met zwanger raken, vond ik dat onzin. Toch stemde ik in met een pauze. Langzaam voelde mijn lichaam weer ei-gen: mijn hormonen kwamen tot rust, de paniekaan-vallen verdwenen en er ontstond ruimte om te reflecte-ren. Ik kwam tot het pijnlijke beseef dat ik moest accep-teren dat ik nooit een biologisch kind zou krijgen. Ging ik door, dan zou ik mezelf kapotmaken. Kort nadat we waren gestopt, zijn mijn man en ik een gezinshuis begonnen voor kinderen die niet thuis kun-nen wonen. Het was vooral zijn idee; hij werkte in een jeugdgevangenis en zag hoe veel kinderen daar geen vangnet hadden. We begonnen het gezinshuis niet uit eigenbelang, maar toch hielpen mijn pleegkinderen mij in het verwerkingsproces. Ze trokken me uit het ver-driet en gaven me een doel. Dankzij hen mocht ik het moederschap ervaren. Nu mijn pleegkinderen uit huis zijn, sta ik vrouwen bij in hun verlies, als miskraambe-geleider.”

LEES VERDER OP PAGINA 22

STEUN NA EEN MISKRAAM
Tips voor naasten

Quintine Cleton
„Praat erover. Je hoeft het niet alleen op te lossen. Vertel je vangnet ook direct wat je liever niet wil horen. Voor mij waren dat zinnen als: ‘Gelukkig kun je zwanger worden’ en ‘Hoe ver was je?’. Het antwoord op die vragen doet er niet toe; een miskraam blijft een verlies. Aan naasten: reik de hand uit naar een persoon die een miskraam heeft meegemaakt. Vraag wat diegene nodig heeft en blijf dat doen. Dat wil ik echt van de daken schreeuwen.”

Nicole Huisman
„Neem tijd om afscheid te nemen – van wat er groeide in je buik en het toekomstbeeld dat je had. Ik ging na mijn miskraam te snel door. Daarom mijn advies: doorleef je verdriet. Kruip met een warme kruik op de bank, luister naar muziek die troost biedt en schrijf op wat je voelt. Aan naasten: luister en kom niet meteen met adviezen. Ga gewoon bij diegene zitten en zeg: wat afschuwelijk dat je dit moet meemaken, zonder ‘het komt wel goed’ en ‘morgen is het vast over’. Iemand de ruimte geven om verdrietig te zijn is het mooiste dat je kunt doen.”

Immanuella Caglayan-Wouter
„Laat de regel los dat je pas na twaalf weken over je zwangerschap mag praten. Het idee dat je zwangerschap wekenlang geheim moet blijven, is onzinnig. Vanaf de eerste week groeit er leven in je buik, en als er iets misgaat, heb je een vangnet nodig.”

Nicole Huisman (36)
‘Mensen zien een miskraam nog te vaak als een hevige ongesteldheid’

‘Tijdens mijn miskraam was ik alleen, in een hotelkamer in Brussel. Het begon met extreme ongesteldheidspijn en mondde uit in hevige krampen; ik kon niks anders dan opgekruld op bed liggen. Het voelde verschrikkelijk eenzaam. In films is een miskraam vaak een afgebakende scène: een vrouw zit op de wc, verliest bloed, huilt even, en klaar. Maar zo gaat het in werkelijkheid vaak niet. Mijn vriend en ik hadden een dag eerder bij de gynaecoloog gehoord dat het embryo in mijn buik niet meer groeide. Ze raadde aan om abortusmedicatie te slikken. Ik was zo verdrietig dat alles zwart leek. We probeerden al twee jaar lang zwanger te worden en dit was onze tweede ICSI-poging [een vruchtbaarheidstraject waarbij de zaadcel direct in een eikel wordt geïnjecteerd en wordt teruggeplaatst] die mislukte. De volgende dag stond een werkreis naar Brussel ge-

pland waar ik lang naar had uitgekeken – een lichtpunt in een donkere periode. Ik nam de abortusmedicatie en stapte in de trein, een paar uur later had ik mijn miskraam. Dat ik toch op werkreis ging, was geen weloverwogen besluit, maar kwam voort uit mijn boosheid. Ik wilde afleiding en het verdriet niet onder ogen komen. Bovenal was ik teleurgesteld in mijn lijf. Rond mijn dertigste leek iedereen om me heen zwanger te worden. Mijn partner en ik hoopten ook op een positieve zwangerschapstest, maar dat gebeurde niet. Na een jaar zochten we medische hulp bij een gespecialiseerde Belgische arts. De Belgische fertiliteitszorg is progressiever en dat paste goed bij ons. In samenwerking met *Elle* maakte ik in 2020 de podcast *Voor een baby naar België*. Ook op mijn Instagram-account, dat eerst vooral om mode en interieur draaide, besloot ik alles te delen: van ons fertiliteitstraject tot mijn miskraam en uiteindelijk de vroeggeboorte van onze nu eenjarige dochter Ola. Ik wilde vrouwen die hetzelfde doormaken een hart onder de riem steken. Nog dagelijks krijg ik berichten van mensen die steun vinden in mijn verhaal. Mensen zien een miskraam nog te vaak als een hevige ongesteldheid, terwijl het mentaal én fysiek veel zwaarder is dan dat. Je verliest niet alleen veel bloed, maar ook het toekomstbeeld met een kind. Je lijf laten herstellen en het verlies verwerken heeft tijd nodig.”

MIJN OUDERS

‘Flexibel, op de golfslag van de tijd’

Mijn moeder, de oudste van zes kinderen, kwam met zestien jaar vanuit Heesch in Noord-Brabant naar Heino in Salland. Haar ouders hadden een klein gemengd bedrijf op schrale zandgrond, maar konden in de polder onder Lith land op rivierklei pachten. Cato werd kindermisje en hulp in de huishouding van een burgemeestersfamilie. Alexander van Sonsbeek was zijn vader in 1913 als burgemeester van Heino opgevolgd en had villa De Heemel laten bouwen. Gerrit Hemelman (ofwel: Hemels) had daar een boerderijtje gehad dat in 1881 was afgebroken. Twee tantes, zussen van Cato’s moeder, waren al in dienst van de Heinose burgemeester en zijn vrouw. Een van de tantes ging terug naar Geffen en mijn moeder kwam. Mijn moeder was altijd vol lof over haar tien jaren op De Heemel, zij het dat ze in het begin heimwee had en het warme Brabantse gezin erg miste. Mijn vader was opgeleid als timmerman en werkte in het in Amersfoort gevestigde aannemersbedrijf van zijn oom, L.J. Hemels. Daar kwam een einde aan door de economische crisis in de eerste helft van de jaren dertig: opdrachten voor grote projecten, zoals de bouw van kerken, bleven uit. Omdat de oudere broer van mijn vader muzikaal talent had en organist-dirigent was geworden, had mijn grootvader geen opvolger voor de bak-

Op de foto:
Catharina Anna (Cato) van de Ven (1909-2009) en Wilhelmus Maria (Willem) Hemels (1907-1987).

kerij annex levensmiddelenbedrijf in Lierderholthuis. Mijn vader achtte zich als vakman te goed om als opperman stenen, cement en beton te kruien. Hij ging naar de Bakkersschool in Zwolle en zou alle diploma’s halen – zelfs het ‘tabaksdiploma’. Om wat bij te verdienen – en in de nabijheid van mijn moeder te zijn – hielp hij bij ontvangsten en diners op De Heemel. Om een extraatje bij te verdienen kwam mijn vader als selfmade butler bedienen en leerde hij mijn moeder kennen. De foto dateert uit die tijd. In 1935 zijn ze getrouwd en in het laatste door mijn vader voltooide huis gaan wonen. Daar zijn wij, twee dochters en vier zoons, tussen 1938 en 1948 geboren. Mijn vader runde samen met zijn jongere zus Mies de zaak. In 1953 openden beiden een filiaal dat mijn moeder uitbouwde tot een goed beklante dorpssupermarkt. Toen de activiteiten van de vennootschap onder firma in 1982 werden beëindigd, genoten onze ouders ervan dat hun kinderen van het verdiende geld hadden kunnen ‘doorleren’. Als eersten in het kleine kerkdorp. Nu we zelf op leeftijd zijn, verbazen we ons, hoe flexibel beiden waren, hoe ze op de golfslag van de tijd steeds hun kansen hebben benut.”

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 4 JANUARI 2026

Advertentie

Bekijk alles

LENCO
Platenspeler

19%
korting

ADVIESPRIJS
~~469,00~~
379,00

ELEGANT ONTWERP IN WALNootKLEUR

- › Ook draadloos te verbinden met Bluetooth
- › Prijswinnende Ortofon 2M Red cartridge
- › Inclusief verchromde platenstabilisator

DE WITTE LIETAE
Fleeceplaid

50%
korting

ADVIESPRIJS
~~49,95~~
24,95

GEMAAKT VAN WARM EN ZACHT FLEECE

- › Afmeting van 150 x 200 cm met omgestikte randen
- › Komt in verschillende luxeuze tinten
- › Bekijk meer producten van De Witte Lietaer online

FLINQ
Handstofzuiger

56%
korting

ADVIESPRIJS
~~79,99~~
34,99

3-IN-1 FUNCTIE: ZUGEN, BLAZEN EN OPBLAZEN

- › Krachtige motor met 80.000 toeren per minuut
- › Draadloos te gebruiken, oplaadbaar via USB-C
- › 3 snelheidsstanden voor lichte tot diepe reiniging

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/weekdeals

Adviesprijs
van 159,-
149,-

Nieuwe
boeketten

BLOOMING GOOD

Topkwaliteit kunstbloemen die jarenlang meegaan

- Ontdek de nieuwe boeketten
- Geniet van luxe zijden bloemen
- Duurzaam en onderhoudsvrij
- 45% korting op bijbehorende vaas

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen van Blooming Good. De zijden boeketten, samengesteld door topstylisten, staan garant voor de hoogste kwaliteit en een elegant design. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Geen gedoe met onderhoud, wel de hele dag door genieten van perfect gestylde bloemen.

Adviesprijs
van 179,-
139,-

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/bloemen

REPORTAGE

Conducteur Robbert van Callias steekt treinreizigers via de intercom graag een hart onder de riem. „Liefde en goedheid zijn geen luxe maar noodzaak.”

Als u maar nooit vergeet hoe geweldig u bent, zegt de conducteur

Door
Annemiek Leclaire

Fotografie
Simon Lenskens

A

„Als u deze trein verlaat, denk dan aan uw spulletjes. En reizigers: laat de fouten van gisteren de schoonheid van vandaag niet bederven. Iedere dag heeft een eigen belofte, en het leven wordt rijker of armer naarmate je er gebruik van maakt.”

In het rijtuig komen de passagiers half omhoog, ze kijken elkaar verrast en geamuseerd aan. Een van de passagiers trekt een wenkbrauw op. „Denk je dat je aan de kerk ontsnapt bent, krijg je alsnog een preek.”

„Het is heel goed om mensen even uit hun bubbel te halen en naar hun hart te brengen”, zegt conducteur Robbert van Callias (59) terwijl hij door de trein loopt. „De omgangsvormen verruwen, mensen worden bij het minste of geringste agressief. Liefde en goedheid zijn geen luxe maar noodzaak.”

En daarna: „Leven zonder liefde is als een landschap zonder zon.”

De boodschappen van de poëtische conducteur klinken regelmatig in de trein door de intercom. Onlangs nog, op het traject van Bijlmer Arena naar Utrecht Centraal: „We naderen station Utrecht. Lieve reizigers, als u zo meteen de trein verlaat, en als niemand het vandaag tegen u gezegd heeft: u bent een zeldzaam juweel in een beperkte oplage. Als u maar nooit vergeet hoe geweldig u bent. En met deze woorden wens ik u een goede dag.” Er was een golf van verwondering door het rijtuig gegaan. Een passagier

die had zitten lezen, had opgekeken van zijn boek en haast verbouwereerd zijn hoofd geschud. „Dit is helemaal super”, had hij gemompeld. „Helemaal super.”

Verstrikt

Het begon anderhalf jaar geleden, toen Van Callias, sinds drie jaar conducteur bij de NS, een in gedachten verzonken vrouw zag zitten. „Verstrikt”, zo kwam ze op hem over. Toen hij even later opnieuw het gangpad doorliep, zat ze er nog steeds zo bij. Hij ging even bij haar zitten en vroeg hoe haar dag was. „Ik dacht dat het wel ging”, antwoordde ze, „maar ik red het toch niet zo goed.” Haar zoon was overleden in de coronatijd.

Toen Van Callias even later het volgende station moest aankondigen, zei hij door de intercom: „Onthoud, u bent sterker dan u denkt.”

Sinds hij merkte welk wonderbaarlijk effect zijn woorden hebben, probeert hij zijn reizigers elke rit iets mee te geven. „Wat aandacht, zorg en liefde, daar bloeit een mens van op”, verklaart hij in de wachtruimte op Utrecht Centraal Station. „Zeker in een wereld die zo verdeeld is als de onze, is medeleven de brug die ons samenbrengt.”

Van Callias heeft een duidelijke levenshouding: een van vriendelijke gelijkmoedigheid die hij in klinkende oneliners over tafel laat rollen. „In de harmonie der dingen beleef je de minste weerstand”, zegt hij terwijl hij een stukje peer uit een ziploc haalt. „Niets verstoort mijn innerlijke beweging.” Ook voor de journalist heeft hij een zakje gesneden fruit mee.

Ja, er is agressie soms in het openbaar vervoer. „Waarom zou ik het gedrag dat ik verafschuw zelf moeten toepassen? Ik laat die innerlijke rust niet verpesten. Als je in paniek raakt, word je onderdeel van het probleem. Wie kalm blijft, is deel van de oplossing.” Een oude buurvrouw die hij laatst tegenkwam had tegen hem gezegd dat hij als kind al zo kalm was.

Van Callias, nu met een gesneden appel, vertelt over een vriend die in Suriname drie huizen bezit. „Hoe zit dat met jou, Van Callias?” had de vriend gevraagd. De conducteur legt beide handen op zijn slapen. „Dit is mijn huis”, zegt hij. „Als mijn materiële huis in de fik gaat, wat met beton en hout altijd kan gebeuren, heb ik dit nog.” Wrijvend over zijn voorhoofd: „Als dit in de fik gaat, heb ik niets meer.”

Training

Sinds een paar jaar moedigt de NS hoofdconducteurs aan de reizigers iets persoonlijk tegemoet te treden, vertelt woordvoerder Bram de Regt. In een vrijwillige training krijgen ze mogelijkheden aangereikt hoe passagiers aan te spreken of iets persoonlijks toe te voegen aan hun omroepberichten. „Het stelt reizigers op hun gemak en geeft de conducteurs zelf ook iets extra’s”, zegt De Regt. Wat de conducteurs vervolgens omroepen wordt aan henzelf overgelaten.

Van Callias heeft nooit zo’n training gedaan. Op zijn zinnen zit hij „thuis te puzzelen”. Hij houdt van taal, Nederlands was vroeger zijn lievelingsvak. Hij noteert de woorden in zijn telefoon en schaaft er dan onderweg wat aan.

De boodschappen veranderen steeds een beetje, zegt hij. Soms heeft hij ineens een ingeving, loopt hij door de trein en heeft hij het gevoel: dit is er nodig nu. Dan zegt hij bijvoorbeeld: „Is uw dag, op college of het werk, anders verlopen dan u voor ogen had?”

Heeft u nu het gevoel dat het beter had gekund? Dan heb ik voor u de volgende boodschap: sluit uw dag met een positieve gedachte. Als de dag niet uw vriend was, is hij uw leraar geweest. Hoe moeilijk vandaag ook was, morgen is weer een dag vol mogelijkheden.”

Deze week voegde hij daar spontaan de volgende woorden aan toe: „Onthoud: de positieve denker ziet het onzichtbare, voelt het ontastbare, en bereikt het onmogelijke.”

Hij hoorde passagiers applaudisseren in de trein.

Koptelefoons

Van Callias begint een beroemdheid te worden. Filmjes met zijn uitspraken gaan op TikTok regelmatig viral. „Hoe makkelijk is het”, zegt de conducteur zelf, „om met een paar woorden iemands reis te veranderen.”

We gaan weer instappen. De trein gaat richting Enkhuizen. Van Callias pakt het dienstrooster uit de binnenzak van zijn conducteursjas. „Dit is het ABCD’tje van mijn dienst”, zegt hij. „A staat voor Aandacht, B

voor begrip voor de reiziger, C voor de complimenten die ik mijn reiziger meegeef, en D voor dank je wel.” Het staat er niet echt, het is bij wijze van spreken.

„Wederom goedemiddag, fantastische mensen”, klinkt het door de intercom. „Op deze bewolkte middag wens ik u zonneschijn en harmonie toe.”

Aan de mensen met koptelefoons en airpods gaat het allemaal voorbij. Maar bij het uitstappen komen altijd wel een paar passagiers Van Callias bedanken, ze geven hem een boks of zeggen dingen als: „Dat had ik even nodig meneer!” Iemand vroeg een keer of hij niet haar therapeut wilde worden.

Ook nu, op station Amsterdam Centraal, leidt het tot persoonlijk contact met een passagier. Een blonde vrouw met een beige muts komt de conducteur ontmoet de hand schudden. „Mag ik u hartelijk bedanken voor uw woorden?”, zegt ze. „U herinnert ons eraan dat we allemaal mens zijn. Dat zouden meer mensen moeten doen.”

Op zijn zinnen zit hij „thuis te puzzelen”

Robbert van Callias tijdens zijn dienst. „Wederom goedemiddag, fantastische mensen.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
45,-

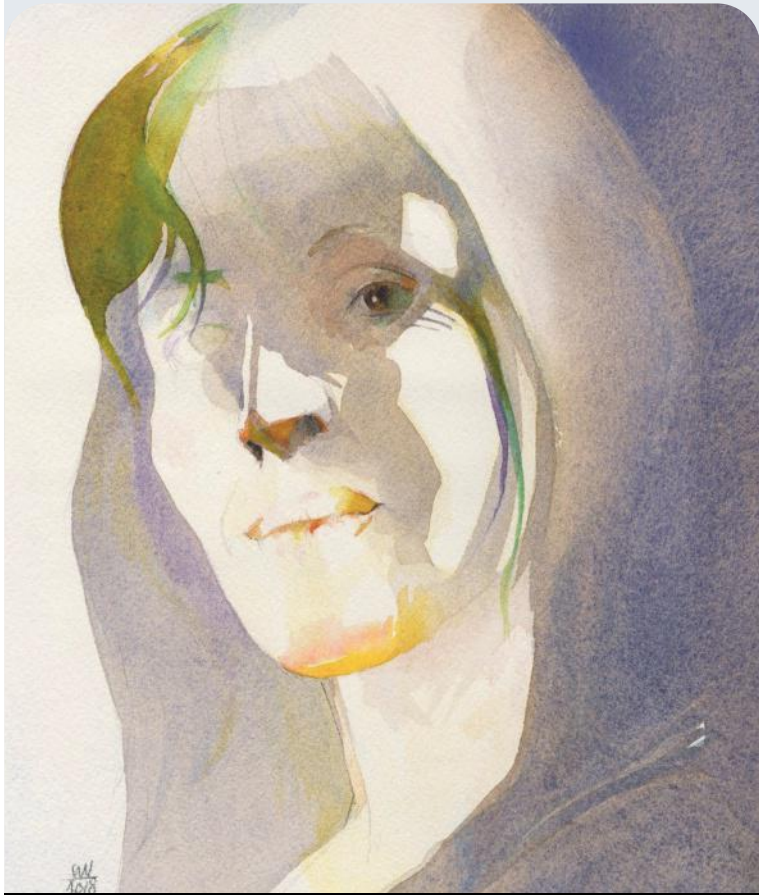
ONLINE CURSUS

Portretten maken met Siegfried Woldhek!

In 10 lessen laat Siegfried je de kneepjes van het vak zien

- > Leer de essentie van portretteren
- > Praktische en inspirerende opdrachten
- > Geen basiskennis vereist

Heb je altijd al willen leren hoe Siegfried die prachtige portretten maakt voor NRC? In deze cursus vertelt hij hoe ie dat doet en laat hij zien wat hij zelf graag jaren geleden had willen weten. Zaken die veel belangrijker zijn dan techniek of kennis van anatomie en de plek van neus en ogen. Volgens Siegfried kun je een goed portret maken met simpele middelen. De cursus is online dus je bepaalt zelf wanneer je begint en je kunt de cursus onbeperkt terugkijken.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/portretten

COLUMN

SARAH SLUIMER

Warm

Het is warm in de straten van onze stad, zo warm als het in oktober is in Madrid, of april in Parijs. De terrassen zitten vol. Nog een paar dagen en het is Kerstmis. We hebben hard gewerkt de afgelopen maanden. De kinderen zijn sinds een paar dagen vrij. We weten nog niet wat de vorm wordt die de komende twee weken voor ons allemaal gaat werken, dus daarom lopen we zonder plan tussen het winkelpubliek. Ik denk aan tafelkleden van zolder halen. Misschien moeten we nog meer versieringen ophangen in huis. Misschien moet ik slapen.

„Ik weet een plek waar ze de lekkerste warme appelsap verkopen”, zegt mijn zoontje van zes opeens. We negeren hem, horecatis van een zesjarige gaan een brug te ver, maar hij blijft volhouden. Hij heeft daar laatst met zijn peetoom gezeten, echt waar, hij weet niet hoe het caféetje heet, ergens in een steegje, hij kent de weg erheen. Ik kijk hem aan en zie aan de rimpel in zijn neus dat ik naar hem moet luisteren. „Oké, we doen het”, zeg ik en hij maakt een sprongetje van blijdschap. „Volg mij”, zegt hij en zet de zwembadpas in. We draven achter hem aan. „Het is echt vlakbij”, roept hij over zijn schouder. We bereiden ons voor op een meanderende en teleurstellende tocht, maar op de eerstvolgende hoek zien we een terras met groene Jardin Luxembourg-stoeltjes. „Hierzol!” roept hij stralend en kiest zelfverzekerd een tafel in de zon uit. We bestellen. Ze brengen ons dampende koppen warm appelsap, met steranijs en gember en kaneelstokjes. We nemen een slok, hij heeft gelijk, alle wintergelen verzamelen zich in dit drankje. „Ik zei het toch?”, zegt hij steeds weer en grijnst. De afgelopen twee weken heeft hij vier melktanden verloren, het staat hem geweldig

De afgelopen twee weken heeft hij vier melktanden verloren, het staat hem geweldig

melktanden verloren, het staat hem geweldig. Zijn mond geeft vooruitgang aan. Geen ruïne, maar een bouwplaats. De welvaart schuift nog steeds voorbij, beladen met tassen, onder bomen die volhangen met lichtsnieren. Ik las dat Amerikanen op de vlucht voor Trump graag in dit stadje komen wonen. Ze vinden het een liberaal paradijs, een sprookje. En dat is het ook. Al die blakende kindertjes, al die frisse-wangenmannen, al die schitterende yogabenen die maar in en uit die erfgoedpanden stappen. Als ik voorgoed hier zou kunnen zitten, op dit terras, met mijn appelsap en mijn gezin, zou ik langzaam alles waar we de hele tijd zo bang voor zijn vergeten.

Misschien moeten we dat ook wel doen, voorgoed blijven zitten, tot we verstenen, stijf glimlachend en met ijskoude handen. Eerst zouden de mensen ons eng vinden, maar na een poosje zou een slimme ambtenaar een bordje aan onze voeten in de grond hameren, waarop ‘Het Gelukkige Gezin’ stond. Van heinde en verre zouden ze naar ons komen kijken, ook na de volgende grote oorlog. Ze zouden onze neuzen aanraken tot die glommen. Ze zouden in onze ogen proberen te turen in de hoop iets te kunnen vangen van hoe dat leven was, hoe zelfvoldaan de mensen waren voor er niets meer zeker was.

Mijn zoontje zou voorgoed op weg zijn naar een nieuw gebit. We staan op. „Misschien kunnen we voortaan iedere zondag hier appelsap drinken”, zegt mijn zoontje. „Als traditie.” „Behalve in de zomer”, zeg ik. „Dan ook”, zegt hij, „want wat maakt dat nou uit.”

We lopen. Niet verstenen. Altijd in beweging blijven.

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

De Q3 Plugin van Audi rijdt lekker en ziet er beter uit dan voorgangers, ziet *Bas van Putten*, maar de modieuze innovaties hadden beter achterwege kunnen blijven.

AUTOTEST

De grofbesnaarde grille is buiten proporties en de grijnzend opkrullende mondhoeken eromheen grenzen aan het karikaturale.

Dat had zoveel makkelijker gekund. In de plaats van de vertrouwde ruitenwiskerstengel bedien je wissers en sproeiers met drie bedieningselementen, twee te veel.

De voor een suv bescheiden 19 inch-wielen geven de Audi tenminste van opzij een relatief beschaafd aanzien.

Hoe onpraktisch: Het klassieke palletje voor de spiegelverstelling is nog net bereikbaar, maar door de opstaande rand voor de deurgreep is het een krappe bedoening.

FOTO'S MERLIJN DOOMERNIK

Max nadoen in een bezemwagen

Digitalisering en elektrificatie laten geen steen op de andere, maar op één gezegende traditie kon je tot voor kort de klok gelijkzetten. Behalve bij Mercedes en ooit Citroën stak de stengel voor de ruitenwissers rechts achter het stuur uit de stuurkolom. Inmiddels experimenteren fabrikanten met alternatieve bedieningsmethoden. Ze verplaatsen de ruitenwiskerbediening naar het multimedia-display, rampzalig gekloot. Of vervangen zoals Tesla de richtingaanwijzer door debiele drukknopjes op het stuur - waar Musk gelukkig van terug is gekomen.

Audi rotzooit met de Q3 Plugin weer anders maar wat aan. Ter hoogte van voorheen de stengelzone ligt, als een ra op een mast, een dwarsbalk over de stuurkolom. Aan de uiteinden bevinden zich de geamputeerde resten van de stengels. Links een microhevelpje voor de richtingaanwijzers, rechts voor de bediening van de automaat. Voor de ruitenwissers vind je aan de linkerkant drie knoppen. Een draaiwielje voor het instellen van wissersnelheid en regensensor. Een knopje voor de ruitenwisker en de ruitensproeier achter - eenmaal drukken voor wissers, tweemaal voor sproeien. Met de derde knop worden de wissers vóór bediend. Je zoekt je het lazarus.

Was die stengel niet veel praktischer?, zal de nuchtere medemens vragen. Zeker. Maar dit is mode, modern doen om modern te lijken. Om zulke klachten worden automensen van mijn generatie te gemakkelijk voor grumpy uitgemaakt. Zinnige innovatie juich ik toe. De regensensor

die de wissers inschakelt zodra er druppels op de voorruit vallen, de adaptieve grootlichtassistent die 's nachts voor tegenliggers automatisch je verlichting dimt, adaptieve cruise control die zelfstandig afremt voor tragere voorgangers, geweld. Maar ga niet moeilijk doen waar het makkelijk kan. Neem de spiegelverstelling in de Audi. De van alle Volkswagenmerken bekende, onvolprezen combinatie van draaiknop en stelmechanisme in het deurpaneel zit verstopt achter een soort wandje dat als handgreep voor het sluiten van de deur moet dienen. Ik kan erbij, maar dit lukt je in de winter niet met handschoenen aan. Alsof je een knikker uit een muizenhol probeert te vissen.

Afgehakte wigwams

Wel ziet de Q3 er beter uit dan vorige modellen. Die leken op afgehakte wigwams, tenten zonder punt. Hier staat een degelijk gelijnd, zij het iets te zwaar aangezet transportmiddel dat Audi met cosmetische chirurgie vetter en stoerder wil laten overkomen dan het is. In het gebied waar vroeger de achterbumper zat - maar misschien is het een bumper, net als in abstracte kunst is in de autobusiness de intentie achter het ontwerp steeds moeilijker vast te stellen - wordt bij mijn testauto een roosterachtige structuur omzoomd door een aluminium sierlijst. Het ziet eruit als een cartoonbek die met neerhangende mondhoeken nukkig fuck you had willen zeggen als dat had gekund. Vóór krullen de mondhoeken onder de monstergrille juist omhoog, geflankeerd door boekenleggerachtige

aluminium sierzuilen. Audi heeft een dorpskerk tot kathedraal willen optuigen.

Terwijl hij verder voorbeeldig is. De Q3 is een prettig rijdende, keurige plugin-hybride met een 19,7 kWh grote batterij die hem bijna volledig elektrificeert. Met een elektrische actieradius tot 120 kilometer hoef je voor de meeste ritten geen druppel benzine te vergieten als je rustig rijdt. Waarom dan 272 pk, ooit het vermogen van de laatste luchtgekoelde Porsche 911? Omdat hij naast elektrokracht nog een benzinemotor heeft. Maar welke aspirant-boomer - veel jongeren zie ik de brave borst niet voor zich winnen - wil in zo'n bezemwagen Max Verstappen nadoen? Waarom rij-instellingen als *individual* en *dynamic*? Dat is een bakfiets pimpen voor de Tour de France.

En haal die grijns van zijn smoel Audi, hij is er te goed voor. Prima stereo, goede zit, redelijk ruim, behoorlijk gebouwd - echte Audi, zou ik bijna zeggen. Kopers die vanuit Groningen maandelijks naar hun kleinkind in Terneuzen reizen hebben aan de Q3 een verdedigbaar alternatief voor volledig elektrisch. Al heb je voor dit geld rante stekker-suv's die met twee keer het vermogen van de Audi even makkelijk Terneuzen halen, met normale stengels voor de ruitenwissers. Maar in Max-kringen is het met Audi's als met kinderen. Je blijft ze trouw, al slopen ze met hun rareknoppenfetisj al je vertrouwde zekerheden.

Audi Q3 e-hybrid S-Edition

- Verbrandingsmotor: 177 pk
- Elektromotor: 115 pk
- Systeemvermogen: 272 pk
- Koppel: 400 Nm
- Aandrijving: voor
- Transmissie: automaat, 6 versnellingen
- Topsnelheid: 215 km/u
- Acceleratie 0-100: 6,8 seconden
- Verbruik gemiddeld: 1,9 liter/ 100 km (fabrieks-opgave)
- CO₂-uitstoot: 43 g/km
- Energietabel: A
- Basisprijs: € 52.990
- Prijs testauto: € 64.155

De Italiaanse eetcultuur is tot immaterieel cultureel erfgoed verklaard. *Janneke Vreugdenhil* viert het met een klassieker: pasta alla carbonara.

Erfgoed op je bord

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

Wat een mooi nieuws was dat vorige maand hè, de Italiaanse eetcultuur door Unesco erkend als immaterieel cultureel erfgoed. Italianen blij en trots uiteraard. En terecht, want laten we eerlijk zijn, de Italiaanse eetcultuur is uniek en zowel bloedserieus als buitengewoon vrolijkmakend. Het enige is dat ik ook nog wel een paar andere eetculturen kan bedenken die net zo hard een plekje op die lijst verdienen. De Franse, de Spaanse, de Georgische en de Chinese, om er maar een paar te noemen. Maar wie weet is het hek nu van de dam?

Hoe dan ook leek dit wereldnieuws me een uitstekend excuus om weer eens een Italiaanse klassieker uit te kiezen. Of om preciezer te zijn: een Romeinse klassieker. Want pasta alla carbonara is een van de vier belangrijkste pasta's uit de keuken van de eeuwige stad - de andere drie zijn cacio e pepe (pecorino en zwarte peper), alla amatriciana (spek, tomaten en pecorino) en alla gricia (spek en pecorino).

Alla carbonara betekent 'op de wijze van de kolenbranders', maar of de oorsprong van het gerecht echt bij deze beroepsgroep ligt is nog maar de vraag. De pasta zou bijvoorbeeld ook een afgeleide van een Napolitaanse pasta met kaas en eieren

kunnen zijn. Of wellicht danken we de uitvinding aan geallieerde soldaten die na de bevrijding van Rome met hun rantsoen eieren en spek aanklopten bij Romeinse trattoria's voor een maaltijd. Dit laatste verhaal wordt ondersteund door het feit dat het allereerste recept voor pasta alla carbonara pas in 1950 werd gepubliceerd, in de krant *La Stampa*.

Pasta, spek, eieren, pecorino, zwarte peper; meer ging er destijds niet in, en meer hoort er volgens de officiële leer ook belongt niet in. Slagroom toevoegen bijvoorbeeld geldt als doodzonde - de bedoeling is dat de eieren binden door de hitte van de pasta en zo, samen met het spekvet, een romige saus vormen. Knoflook hoort ook niet, maar wordt soms oogluikend toegestaan - het beste is in dat geval een teen knoflook te pletten en mee te bakken met het spek om hem daarna weer te verwijderen.

Maar witte wijn dan, mag dat wel? Mijn verkering blust het spek er graag mee af. Naar mijn smaak doen de zuren in de wijn juist een beetje afbreuk aan de romigheid van het geheel. Om het pleit te beslechten legde ik de kwestie voor aan twee bevriende Fabio's, één amateurkok, één professionele kok. Beiden appten binnen tien minuten terug, wat maar aangeeft hoe essentieel eten is voor Italianen.

Fabio 1 antwoordde dat hij altijd witte wijn toevoegt aan het spek en dat hij dat erg lekker vindt. Aangezien hij zelf uit Ravenna komt, iets wat zijn geoorloofde waardigheid op carbonara gebied (zijn carbonara credibiltiy?) allicht zou kunnen ondermijnen, voegde hij er nog aan toe dat veel van zijn Romeinse vrienden het ook doen. Fabio 2 begon een betoog over witte wijn in amatricianasaus, en dat het daar passend is omdat het de zuren van de tomaten versterkt. In carbonara, zo schreef hij, wil je liever geen zuren omdat die het emulgeren van de eieren tot een saus verstoort. Tot besluit wees hij me nog fijntjes op de basisregel van de Italiaanse keuken: less is more.

Allora. Omdat ik stiekem natuurlijk lekker de baas ben in de keuken, krijg ik een ultraklassieke pasta alla carbonara voorgezet. Spek, kaas, eieren, peper, pasta e basta. Waarbij we het overigens wel nog even over dat spek moeten hebben. Want de god van de Italiaanse keuken, die zit hem absoluut in de details.

■

Pasta alla carbonara

Op de markt van ons Catalaanse dorp raakte ik laatst verward in een discussie over het juiste spek voor een carbonara. Ik stond bij mijn favoriete dealer in embottis (Catalaans voor vleeswaren) en bestelde een stuk panceta. Zijn gezouten buikspek is zalig, met een stevig zwoerd en precies intens genoeg gerookt. Terwijl ik vergenoegd op het stukje kauwde dat hij me toestopte hoorde ik hem zeggen dat dit spek perfect was voor pasta carbonara. Daarop begon de man die naast mij op zijn beurt wachtte hevig te protesteren. Welnee, voor pasta carbonara had je guanciale nodig, wangspek. Helaas is mijn Spaans nog te wankel om zijn argumentatie precies te kunnen volgen, maar het ging hard tegen hard. En dit waren Spanjaarden hè, in discussie over een Italiaans gerecht - het lijkt me voldoende bewijs van het feit dat eten ook in Spanje van levensbelang is, en dat dus ook de Spaanse eetcultuur best op die Unescolijst zou passen. De guanciale-man had gelijk. Waar pancetta - in het Spaans met 1 t, in het Italiaans met 2 t's geschreven - wordt gemaakt van de buik van het varken, komt guanciale van de wang; het wordt ook wel kinnebakspek genoemd. Guanciale is wat vetter dan pancetta en heeft een iets verfijndere en een tikje zoetere smaak. Behalve voor carbonara is het ook het aangewezen spek voor pasta all'amatriciana en pasta alla gricia. Mocht het niet lukken om aan guanciale te komen, dan kunt u de pasta heus ook met pancetta maken. Ik deed dat zelf ook voor het bordje pasta dat u op de foto ziet - ik had nu eenmaal die verrukkelijke Spaanse panceta in huis. En mocht u vegetarische spekjes willen gebruiken; ik zal het niet aan de | Fabio's doorvertellen. Gebruik dan wel een flinke scheut olijfolie om de spekjes in te bakken, de pasta heeft echt wat vet nodig. De laatste nog niet besproken kwestie is de soort pasta. Het meest traditioneel zijn spaghetti of bucatini, maar een korte pasta zoals rigatoni kan ook. En dan nog een allerlaatste, maar zeker niet onbelangrijk punt: *la pasta non aspetta*. Ofwel: timing is cruciaal hier en de pasta moet onmiddellijk gegeten worden.

Voor 2 personen:
200 g spaghetti of bucatini; 120 g guanciale, aan 1 stuk; 2 eieren + 1 eidooier; 35 g versgeraspte pecorino romano + extra om over de pasta de raspen; versgemalen peper

Breng een royale pan met water aan de kook. Voeg voldoende zout toe: 10 gram per liter water. Kook de pasta volgens de instructies op de verpakking beetgaar.

Snijd het spek in niet te dunne reepjes. Strooi ze uit in een royale koekenpan - de pasta moet er straks in passen - en zet deze op heel laag vuur, tot het spekvet begint te smelten. Zet het vuur iets hoger en bak het spek goudbruin en krokant.

Breek de eieren boven een kom, voeg de eidooier, 35 g geraspte kaas en flink veel versgemalen peper toe. Kluts door elkaar.

Giet de pasta af in een vergiet, maar vang in een glas of kommetje eerst een scheutje van het kookwater op. Zet het vuur onder de pan met spek uit. Stort de pasta erbij en hussel met een tang.

Voeg het eiarmengsel toe en hussel en roer met de tang tot de eieren beginnen te binden en een filmende saus om de pasta vormen. Voeg zo nodig een klein scheutje kookwater toe voor extra smeuïgheid.

Server de pasta met extra pecorino.

Veneur past perfect in de hoofdstedelijke bistrotrend. De tafeltjes zijn klein, de gerechten veelal Frans en bijna alles is ramhoog op smaak, schrijft *Joël Broekaert*.

VAN DE KAART

*Verfijnde
Griekse wijn*

Veneur,
Amsterdam.
FOTO
SIMON
LENSKENS

Bij Veneur wordt met gestrekt been gekookt

Veneur is de *talk of the town* in Amsterdam. De nieuwe tent van chefs Yoran Jacobi en Moriaan Koelman (ex-Juwelier, één ster) past perfect in de bistrotrend die de hoofdstad heeft overspoeld. Het bruine-kroeg-canvas is ingekleurd met traditionele (en nu dus weer hippe) bistroelementen: donkerhouten tafeltjes en dito lambrisering met lege wijnflessen er op als decor, plafonds met plint en ornamenten met moderne designlampen eraan; klassieke borden met motiefjes, tafelwater in aardewerken flessen; geen meergangenmenu maar een uitgebreide à la carte-kaart, met veelal Franse gerechten, goed om te delen, meestal op open vuur bereid.

Dat concept is aanhoudend populair, en ook Veneur zit bruisend vol (met behoorlijk wat Zuidassig publiek - misschien omdat de Noord-Zuidlijn letterlijk voor de deur stopt). De akoestiek is niet geweldig, eten in een vol Veneur kan daarom later op de avond een beetje aanvoelen als uitgaan, maar dat is niet per se iets negatiefs. De tent staat goed volgepropt, de kleine ronde tafels voor twee zijn eigenlijk te klein, dat is behoorlijk irritant als je meer dan één gerecht bestelt - dan wil er wel eens een kaars sneuvelen. De bediening daarentegen is uitmuntend. De wijnkaart een beetje *overpriced* - al valt er zeker wel wat leuk te drinken per glas, zoals een cabernet franc van Villeneuve uit de Loire en een verrassend strakke, frisse vin jaune uit de Jura - die net zo verrassend passend is bij de aantrekkelijke 'snacks'.

Hartige, kolige bloemspruiten zijn lekker crunchy, met een prikkelende, zoetzure appel-mosterd-vinaigrette -

als een schaalje balsamico-snoepjes. Plakken (ontvelde) rode paprika van de houtskoolgrill zijn dik en vlezig, het vruchtvlees zwoel-fruitig en zoet, met frisse citroentijd en wat peper. De toastjes met bloedworst en langoustine zijn gul belegd voor 7 euro. De langos zijn hard aangebakken maar toch perfect sappig, de bloedworst is niet té overheersend, de toast is lekker vet, de krulandijvie en kervel zijn heerlijk klassiek. *Can't go wrong* qua smaakcombinatie, fijn uitgevoerd. Het spiesje met afwisselde plakjes lamsbui en zwezerik afgelakt met een peperige lamsjus is echt een knaller. Mega-intens, vet, vol, umami en diep-lammig. Samen één spiesje delen is eigenlijk al genoeg.

Plakkerige smaakbom

Die laatste snack zet de toon van de avond: bij Veneur wordt met gestrekt been gekookt. Bijna alles is ramhoog op smaak, met dikke, intense sauzen. Dat maakt de losse gerechten absoluut niet slecht, maar wanneer je uitgebreid meerdere gangen eet, stapelt het geweld zich wel een beetje op. Dat is niet perse commentaar, dat is gewoon de stijl van het restaurant, ik wil maar zeggen: als je behoefte hebt aan een frisse salade of een lichte maaltijd moet je er anders wezen. In een enkel geval gaat het richting overkill: een perfect gebakken, dikke, wulpse coquille wordt weggeblazen door een plakkerige smaakbom van een varkenspootstoom met veel rode wijn eronder - dat is zonde van die luxe St. Jacobsmossel. Soit. Er wordt in de basis wel echt goed gekookt, alle vlees- en viscuissons zijn simpelweg perfect vanavond - van het 'dronken' konijn tot de snoekbaars en

mosselen tot de haas. Net als de grofte van de goed aangemaakte licht-pittige hertentartaar en de dikte van de plakken rauwe zeebaars, die worden begeleid door een bijzonder mooi gelaagde, aardse, maar toch fris-zure paddenstoelenbouillon met een zilte jodiumtoets van het codium.

De saus bij de snoekbaars (beetje 'in 't groen' met veel kruiden als dille, bieslook en selderij) heeft een fijne binding van de gelatine uit de koppen

Wanneer je uitgebreid meerdere gangen eet, stapelt het geweld zich wel een beetje op

van de vis en een lekkere frisse crunch van halve maantjes rauwe bleekselderij - een elegante uitvoering van een oma-achtig Hollands gerecht. Het konijn - hard aangebakken en perfect sappig - met een reductie van de marinade met madeira en cognac, giroles en een vlezig stuk eekhoornstjesbrood, is weer prachtig in balans.

Bedreigde paling

Er is ook wel wat aan te merken. Zoals bedreigde dieren op het menu (paling). Het flatbread bij de tartaar is te vet. De pommes boulangères (plakjes aardappel en ui uit de oven) zijn saai. De Spaanse Primordium (Ribera del Duero) bij de haas is van dik hout, ordinaire-Kerstmis met zijn kanelige kruidigheid. Maar het grootste struikelblok

zijn vanavond de twee vega-gerechten die we proeven. De gefrituurde artijsok barigoule is een oliebol vanbuiten en flauw vanbinnen, de saus waterig en koud - daar maakt wat geschaafde gerijpte ricotta nog geen gerecht van. De aubergine in pepersaus is niet lekker gaar, daardoor nog wat onaangenaam sponzig vanbinnen, de saus totaál onuitsproken (als ik pepersaus zie staan, wil ik peper proeven). Ook voor vegetarische gerechten, kun je beter ergens anders wezen.

Dat in acht genomen, moet u abso-luut eens langgaan. Zeker nu. Veneur betekent namelijk jager. En die naam mogen ze met verve dragen. Het seizoen voor haas is maar kort, soms krijg je maar één keer de kans om het te eten. En dan wil je 'm zo hebben: mooi rood gebakken met een heerlijke, rijke leverig-poeperige *sauce à la royale*, gebonden met hazenbloed. Met een zoet stoofpeertje, fruitig-zure veenbesjes en hartige boerenkool. Gewoon precies goed. Wonderlijk, hoe ook hier die licht-oxidatieve vin jaune prachtig bij past, het is een heel andere hoek van het smaakpalet, maar ze echoën op dezelfde frequentie. Erg toef.

Het bijgerecht van boerenkool met bagna cauda is *spot on*, met een zeer lichte, dunne ansjovissaus. Even gewoon echt groente. Een kleine zucht van verlichting zo aan het einde van deze rijke, bevredigende, Bourgondische avond.

■

Veneur, Amsterdam
Prijs: vanaf 180 euro (2 p.)
●●●●○

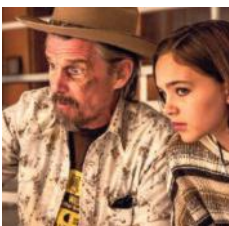
NRC maakt ieder weekend een selectie uit het media-aanbod. Meer kijk-, lees-, luister- en gametips zijn te vinden in de Slim Leven-gidsen op nrc.nl en in de cultuurnieuwsbrieven van NRC.

STREAMING

Cover-Up
Documentaire.
Netflix.
Lengte: 118 min.

STREAMING

The Lowdown
Misdaadserie.
Disney+.
8 afleveringen.

GAMING

Baby Steps
Simulatiegame.
Voor PlayStation 5 en pc.

RADIO

Goed Ingelichte Kring
Actualiteitenprogramma.
Zaterdag, 6.00-17.00, NPO Radio 1.

Legendarische journalist

De documentaire *Cover-Up* ging in première in de week dat de nieuwe hoofdredacteur van CBS News een reportage van het journalistieke programma *60 Minutes* over het deportatiebeleid van president Trump het laatste moment schrapte. Er zijn meer voorbeelden van zelfcensuur bij Amerikaanse media, onafhankelijke journalistiek staat onder druk. Dat onderzoeks-journalistiek van belang is en was toont *Cover-Up* overtuigend aan. De film van Laura Poitras en Mark Obenhaus gaat over de legendarische onderzoekjournalist Seymour Hersh (1937). Sinds 1968 is hij de luis in de pels van (Amerikaanse) machthebbers. Hij onthulde onder meer de massamoorden van het Amerikaanse leger in het Vietnamese My Lai en martelpraktijken in de Abu Ghraib-gevangenis.

Misdaad met Ethan Hawke

The Lowdown verscheen in de VS en het VK op veel jaarlijsten van recensenten. In Nederland werd de serie tijdens de feestdagen geruisloos op Disney+ gezet. Opvallend, want deze komische misdaadserie komt uit de koker van Sterlin Harjo, die met *Reservation Dogs* ook al veel indruk maakte. In *The Lowdown* speelt Ethan Hawke (*Before Sunrise*, *Boyhood*) burgerjournalist en boekwinkelleigenaar Lee Raybon, een man die zichzelf regelmatig in de nesten werkt. Raybon onderzoekt de ogenschijnlijke zelfmoord van het lid van een rijke en machtige familie in Tulsa, Oklahoma. Zijn tienerdochter Francis (Ryan Kiera Armstrong) probeert haar klunzige vader te helpen. Ook met Kyle MacLachlan (Agent Cooper in *Twin Peaks*).

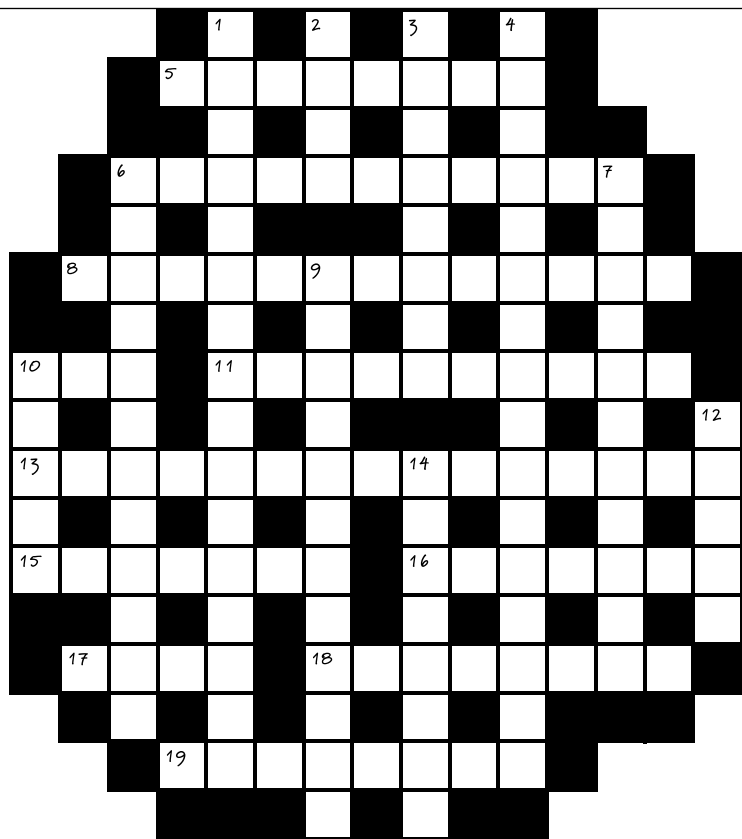
Wonderlijke wandelgame

Lopen doen de meeste mensen elke dag, zonder er maar een moment over na te denken. Voor de 35-jarige Nate, die zijn dagen doorbrengt op de bank in de kelder van zijn ouders, is het minder vanzelfsprekend. In de game *Baby Steps* wordt hij onverwacht wakker aan de voet van een grote berg. De speler krijgt individuele controle over zijn linker en rechterbeen. Zo moet je – net zo onhandig en onwennig als Nate zich voelt – naar de top van de berg zien te wandelen. Een game van de hand van frustratie-koning Bennett Foddy, gesterkt door een zowel komisch als tragisch verhaal over verlate volwassenwording, masculiniteit en het plezier van kleine overwinningen.

Lodiers terug op Radio 1

In *Goed Ingelichte Kring* zet omroep PowNed een panel van vijf prominenten aan tafel om in gesprek te gaan over de actualiteit. De panelleden zijn allen personen met bewezen expertise. Vanaf zaterdag neemt Patrick Lodiers het stokje over van Sam Hagens, die dit programma het afgelopen jaar presenteerde. De inhoud, opzet en redactionele koers blijven ongewijzigd. Lodiers keert hiermee terug naar het journalistieke radioformat waar hij zich goed in thuis voelt, hij was jarenlang één van de vaste presentatoren van *De Nieuws BV*. „*Goed Ingelichte Kring*”, vertelt hij, „is een programma met een ruggraat. Ik kijk er enorm naar uit om terug te keren op NPO Radio 1.”

CRYPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- 5. Praatjesmaker die vaak opgehaald wordt (8)
- 6. Daar worden aan de lopende band grappen gemaakt (11)
- 8. Hou op zeg, denk eens aan het milieu (2+4+7)
- 10. Rijbeurs (3)
- 11. Idealiter je hoofd gebruiken bij het uitblazen van de kaarsjes (10)
- 13. Als de bougie (niet) hapert, ontstaat er iets moois tussen mensen (2+4+5+4)
- 15. Ontvangstvermoeden (7)
- 16. Explosieve steen (7)
- 17. Het werktuig waar bakkers mee werken (4 of 2+2)
- 18. Gewoon blijk gevend van een slechte smaak (8)
- 19. Zo'n boef verstoort de conversatie (8)

Verticaal:

- 1. Afgepeigerd zijn als leerlingen tijdens gym (2+2+6+6)
- 2. Wordt (een toets over) afgenomen (4)
- 3. Geobsedeerd door fel licht (8)
- 4. Hij helpt de hulp beter te worden (16)
- 6. Passeren met behulp van de navigatie (12)
- 7. Vleestaart (11)
- 9. Zo onbeschoft betast is helemaal niet lekker (12)
- 10. Die heerser is inderdaad snel (5)
- 12. Overzeese slaapgelegenheid (5)
- 14. Met alles erop en eraan loopt de tafel geen risico (8)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Scriptogram-redactie. Per brief, briefkaart; postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: crypto@nrc.nl

Oplossing cryptogram van 27 december:

Horizontaal:

5. slootwater; 6. ballonreis; 8. horren; 10. maatglas; 11. slaviste; 13. tango; 14. persmuskieten; 16. zelfbevestiging; 17. heft; 18. looplamp; 20. erin hakken.

Verticaal:

1. Hollandse meesters; 2. stroomversnelling; 3. daar valt niets op af te dingen; 4. te dingen; 5. sober; 7. kanonnen; 9. oplappen; 12. V-profiel; 15. tegelijk; 19. mand.

De boekenbonnen (winnaars Scriptogram 20 dec.) zijn toegekend aan:

Aantje Leeuwis, Odijk; Esther Pel, Zwolle; L. Lommen, Heijen. Winnaars van Scriptogram 27/12 en van 3/1 in NRC van 10/1.

J. J. Steenhuis

1				3	5			
	5		6					
		3			4	2		
								5
	1			6			3	9
	8		7	6			5	
	9		4				8	
								2

2	3	1	6	7	4	5	9	8
7	9	6	1	8	5	4	3	2
4	5	8	2	3	9	1	7	6
5	7	3	4	1	8	6	2	9
1	2	9	5	6	3	7	8	4
8	6	4	9	2	7	3	5	1
6	8	5	3	4	2	9	1	7
9	1	2	7	5	6	8	4	3
3	4	7	8	9	1	2	6	5

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

Fred Jacobs
FOTO'S DANA VAN
LEEUVEN EN
PRIVEARCHIEF

1985

De musicus die de koningin vroeg een stukje op te schuiven

Fred Jacobs (1961-2025) speelde een grote rol in de herrijzenis van de ‘vergeten’ snaarinstrumenten luit en theorbe. Hij kon niet zonder musiceren, bleek toen hij lichamelijke klachten kreeg.

Wie luitist Fred Jacobs interviewde, over bijvoorbeeld de vergeten zeventiende-eeuwse Italiaanse componist Johannes Hieronymus Kapsperger, ging daarna huiswaarts – enigszins duizelend – met een schatkist vol kennis. Want muziek weerspiegelt de wereld waarin zij ontstaat, vond Jacobs. En Kapsperger verkeerde met beroemde tijdgenoten als astronoom Galileo Galilei, paus Urbanus VIII en beeldhouwer Gian Lorenzo Bernini. Dus een verhandeling over politiek, godsdienst, wetenschap, architectuur, kunst en filosofie uit die eerste helft van de zeventiende eeuw kreeg je er gratis bij. „Mocht de homo universalis nog bestaan dan was hij er beslist één”, zegt sopraan Emma Kirkby. „Fred wist meer van mijn Engelse erfgoed dan ik.” Kirkby en Jacobs deden tournees met zeventiende-eeuwse Britse songs. „Een geliefd lied van hem was ‘Grant Me Ye Gods’ van John Blow, dat begint met: ‘Schenk me, o goden, het leven dat ik liefheb.’ En Fred had het lief. Overal waar hij binnenkwam – als musicus of mens – strooide hij met levenslust.”

Openbaring

Jacobs liefde voor de luit begon halverwege zijn tienerjaren. Met zijn jongere broer Rob groeide hij op in het Brabantse Asten. De lokale muziekschool bood een beperkte keuze aan instrumenten, Jacobs begon op viool en gitaar. Op de middelbare school ontdekte hij de barokmuziek en zong in het koor zestiende-eeuwse stukken. Maar zijn viool kon die magische klankwereld niet voortbrengen. Midden jaren zeventig kwam plots de openbaring. Hij kreeg het album *Julian Bream plays*

Dowland cadeau en viel als een blok voor het spel van de Britse gitarist. „Twee jaar, elke ochtend bij het opmaken van mijn bed, luisterde ik ernaar. Pas toen het cassettebandje de geest gaf, hield dat op”, zei hij in NRC. Sindsdien wilde Jacobs niets anders dan zijn bestaan wijden aan de luit, het instrument waarvoor Dowland (1563-1626) zijn stukken schreef.

Het studiepadi dat hij koos, vergde financiële offers van het gezin. „We doen het”, besloot zijn vader. „Maar dan moet je wel heel goed worden.” Jacobs wilde ook niets liever. Hij begon aan het conservatorium van Maas-tricht om, zodra de kans zich voordeed, te verhuizen naar Amsterdam, waar de Britse musicus Anthony Bailes luit en theorbe onderwees.

Beide snaarinstrumenten werden herontdekt rond de jaren zeventig met de opkomst van de oude-muziekbeweging. „Ik ben blij dat ik niet in de negentiende eeuw ben geboren”, zei Jacobs altijd. Vanaf de jaren tachtig ontwikkelde hij zich tot een voortrekker in het doen herrijzen van luit en theorbe. Het was de tijd waarin hij innige muzikale banden smeedde met onder anderen dirigent Jos van Veldhoven. „Fred was Engelser dan de Engelsen, Franser dan de Fransen en Italiaanser dan de Italianen”, zegt Van Veldhoven. „Hij kroop in de haarvaten van hun muziek. Hij was één met zijn instrument.”

De twee werkten zo’n drie decennia samen in de Nederlandse Bachvereniging. „Buiten de concertzaal bleef Fred een Brabander, die hield van gezelligheid, drinken en eten, van anekdotes. En hij nam geen blad voor de mond. Ik herinner me een concert van de Bachvereniging rond de Vrede van Utrecht,

DE LAATSTE BLADZIJDE

In deze rubriek elk weekende een portret van iemand die recent is overleden.

2020

met veel hoge gasten onder wie koningin Beatrix. Het krappe podium hield geen rekening met de twee meter lange theorbcs. Fred zat bijna op schoot bij de koningin, waarop hij de legendarische woorden sprak: ‘Majesteit, zou u misschien een stukje willen opschuiven?’ Ze deed het zonder morren.”

Jacobs was een aanjager in verschillende barokensembles. Veertig jaar speelde hij in de Britse Gabrieli Consort en Players van Paul McCreesh, die hem „zonder overdrijving” rekent tot de beste luitisten en theorbe-spelers ter wereld. „Behalve dat was Fred gezegend met gevoel voor humor en elegantie. Ik

Hij kroop in de haarvaten van de muziek. Hij was één met zijn instrument

zag hem welgeteld eenmaal in spijkerbroek. En hij bezat een eigenschap die wij Britten waarden: zelfspot.”

De verfijning waarvan hij hield, vond Jacobs vooral in Franse muziek. „Hij zocht altijd naar het sublieme”, zegt oud-leerling Arjen Verhage. Voor zijn pupillen aan het conservatorium van Amsterdam was dat inspirerend en tegelijkertijd zwaar – hij eiste van hen dezelfde overgave. Toch bleven ze tot het einde van hun studie bij hem.

„Zijn toonvorming was bijzonder”, zegt Verhage. „Hij streefde naar een vlezige klank: het gebruik van de hele vingertoppen. ‘In de snaren’, noemde hij dat. Vergelijk het met het verschil tussen klavecimbel en piano. Bij klave-

cimbel laat een haakje, in ons geval een vingernagel, de snaar trillen. Dat geeft een wat nasale toon. Bij de piano slaan hamertjes met vilt op de snaren, wat een ronde, zoete toon oplevert. Dat was de stijl van Fred.”

Levensbron

Zes jaar geleden kreeg Jacobs last van tinnitus en later van artrose in zijn speelhand. „Twee keer eerder had Fred een zware tijd gehad met klachten aan nek en rug”, zegt zijn partner Jan Spee met wie hij ruim dertig jaar samen was. „Ook nu bleef hij zoeken naar genezing, maar ditmaal vergeefs. Spelen werd onmogelijk. Een ondraaglijke gedachte voor Fred. Musiceren was zijn levensbron, waar alles uit voortkwam.”

Ook sopraan Johannette Zomer, met wie Jacobs veel albums maakte, zag hoe hij „zich door zijn lichaam in een hoek gedrukt voelde. We zeiden: ‘Je weet zoveel, geef die kennis door, schrijfboeken, doe lezingen.’ Maar hij was vergroeid met zijn instrument. Altijd trad Fred naar voren als *queen of the party*, vol leven, één wolk energie, muzikaal zoekend naar nieuwe horizonten.”

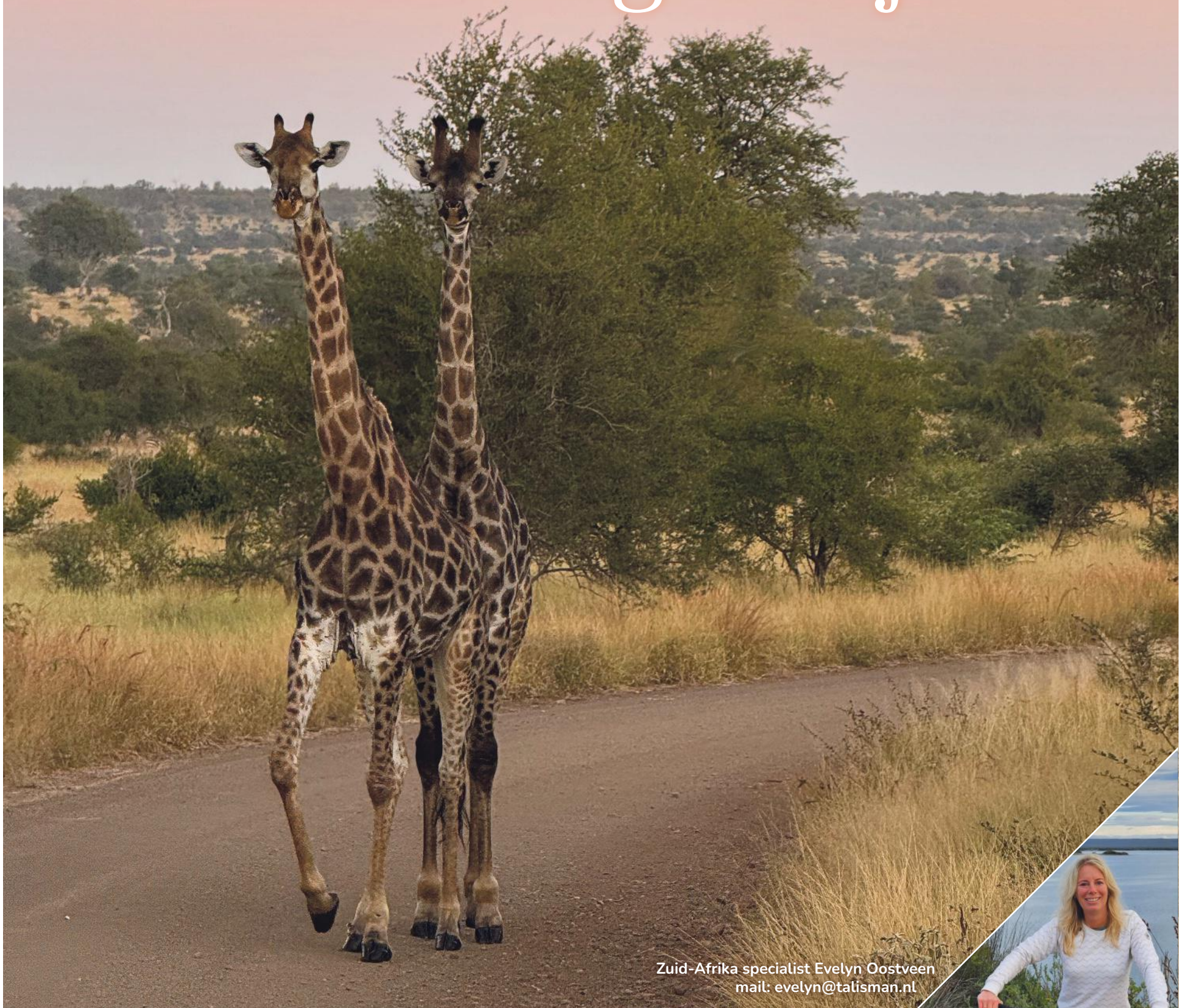
Spee zag hoe Jacobs zich afzonderde. „Zijn wereld kromp. Begin dit jaar stierf zijn moeder, aan wie Fred veel steun had. Ik zag hem lijden. Hij sprak met een arts over euthanasie, maar dat zou een lange weg zijn geworden. Ten slotte besloot hij de regie over zijn dood in eigen hand te nemen.” Fred Jacobs overleed op 29 augustus, op 63-jarige leeftijd.

Praten over zelfdoding kan 24/7 anoniem en gratis via de landelijke hulplijn 113, of via chat op www.113.nl.

Giraffen bij zonsondergang
Singita Lebombo, Zuid-Afrika
Foto: Talisman

Uw kompas naar het onvergetelijke

Zuid-Afrika specialist Evelyn Oostveen
mail: evelyn@talisman.nl

Bij Talisman geloven we dat reizen méér is dan het verkennen van een nieuwe bestemming. Het is het creëren van herinneringen die een leven lang mee gaan. Wanneer u uw reis aan ons toevertrouwt, zorgen wij ervoor dat alles tot in de kleinste details is geregeld. Van het eerste idee tot de laatste glimlach bij thuiskomst; u wordt volledig ontzorgd.

Talisman travel design: sinds 1992 dé specialist in exclusieve reizen op maat naar meer dan 50 bestemmingen wereldwijd.

www.talisman.nl | mail@talisman.nl
088-7755900 | Ceresplein 144, Breda

talisman
travel design

Een stortbui aan erfenissen

De komende jaren komen er vele 'tonnairs' bij door wat de babyboomers hun nalaten. Wat zijn de gevolgen daarvan voor de economie? En voor de erfgenamen?

4-6

Vergroot de erfenisgolf straks de ongelijkheid?

10-11

Wat er met alle spullen gebeurt die iemand nalaat

14-15

De historische vereniging Den Ham was niet eerder zo rijk

18-19

Hoe voorkom je ruzie in de familie na een erfenis?

DRIE UITDAGINGEN VOOR CHINESE WEBWINKELS

Blijven Chinese webwinkels ook dit jaar weer groeien?

De weerstand tegen Temu en Shein, de bekendste Chinese webwinkels, neemt toe in Europa. Vanaf dit jaar komen er heffingen op de pakketjes die er worden besteld. Hoe reageren de webwinkels?

Medewerkers van de Chinese webwinkelgigant **JD.com** in Beijing met te bezorgen pakketjes. FOTO ROMAN PILIPEY/EPA

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Vlak na binnenkomst in de MediaMarkt in Breda lopen klanten op tegen pallets met stapels oer-Hollandse elektronica. Friteuses van Brabantia, Senseo-apparaten van Philips. Verderop in de winkel lokken wasmachines van Miele potentiële kopers met hun oerdegelijke Duitse imago.

Het zijn producten en merken die al decennia te koop zijn bij de keten die sinds zijn oprichting in 1979 in Duitsland uitgroeide tot een van de grootste elektronica-winkelketens van Europa.

Op de grijze tapijttegels van de winkelvloeren is ook de opmars zichtbaar van Chinese merken. Bij de tv's staan de modellen van fabrikanten als TCL en Hisense minstens zo prominent uitgesteld als die van Sony, LG en Samsung. Tegenover de stapel Brabantia-friteuses trekken de smartphones van Xiaomi de aandacht op een in opvallende tafel. Naast de Miele-wasmachines staan dozen met stofzuigers. Niet van het Duitse merk zelf, maar de dwell-stofzuigrobots van het Chinese Eufy.

Die ontwikkeling zal zich de komende jaren wel voortzetten. Eind juli 2025 deed het Chinese JD.com een bod op Ceconomy. Dat is het moederbedrijf van MediaMarkt, waaronder ook de zusterketen Saturn valt. Ceconomy, dat sindsdien 2,2 miljard euro waard is op de beurs, heeft ruim duizend winkels in elf Europese landen; naar schatting komen er

jaarlijks zo'n 2 miljoen klanten over de vloer.

Het was een opvallend bod, in een jaar waarin Chinese webwinkels een steviger voet aan de grond kregen in Europa. Hun populariteit neemt alsmaar toe: inmiddels kopen Nederlanders vaker spullen bij Chinese webwinkels dan bij Duitse, zoals Zalando. Vooral Temu, Shein en AliExpress worden in die context vaak genoemd. JD.com, in China net zo'n grote speler, is hier veel minder bekend. De fysieke winkels van Ceconomy vormen voor het bedrijf een springplank naar de Europese markt.

Liu wil dit jaar duizend Chinese merken via JD.com succesvol maken in het buitenland

Een tegenbeweging kwam ook op gang. Al in februari 2025 presenteerde de Europese Commissie een „gereedschapskist” waarmee de toestroom van Chinese producten aan banden moet worden gelegd. Na een stroperig Brussels proces komen er in de loop van 2026 twee werktuigen in die kist: het schrappen van een vrijstelling voor importbelasting, waar veel webwinkelpakketjes onder vielen, en de invoering van een afhandelingsheffing om de douanewerkzaamheden te betalen. Dit houdt in dat de bestellingen voor elk type product in het pakketje vijf euro meer gaan kos-

ten. Eén Temubestelling met een T-shirt, een pak schoonmaak-sponsjes en een kookwetter wordt dan 15 euro duurder. Dat levert drie uitdagingen op voor Chinese webwinkels, die een nieuwe aanpak vergen.

1 Een stagnerende thuismarkt

Voor Chinese winkelbedrijven worden overzeese afzetmarkten steeds belangrijker. De thuismarkt raakt verzadigd, pogingen om er de grootste te worden leiden tot dure onderlinge prijzenoorlogen, waarbij de rivalen klanten lokken met grote kortingen. In het buitenland is de concurrentie voornamelijk minder heftig.

De Chinese webwinkels kunnen daardoor hogere prijzen rekenen en meer per bestelling overhouden, terwijl ze nog altijd goedkoper zijn dan lokale concurrenten. Zo kost een toiletta-senset in drie maten op Temu 7,19 euro. Dezelfde set is op de Chinese evenknie Pinduoduo te koop voor 5,28 renminbi, omgerekend 64 eurocent. Amazon heeft hem ook, voor 11,99 euro. Bij bol kost de set zelfs 14,95 euro.

Bij het in 2015 opgerichte Pinduoduo (PDD) is goed te zien hoeveel de expansie naar het buitenland heeft opgeleverd. In 2022 begon dat bedrijf in de Verenigde Staten onder de naam Temu. Europa volgde een jaar later. De omzet is sindsdien ruim verdrievoudigd.

JD, in eigen land de grootste retailer qua omzet, wil nu ook de oversteek maken. Oprichter en bestuursvoorzitter Richard Liu

zei afgelopen zomer dat internationale uitbreiding „cruciaal” is voor de toekomst van het bedrijf. Maar hij wil niet simpelweg Temu kopiëren. Sterker nog, Liu zet zich fel af tegen de vorm van e-commerce die Temu bedrijft, waarbij pakketjes vanuit China rechtstreeks naar consumenten worden gestuurd. „Ik geloof dat dit op lange termijn onhoudbaar is. Bovendien worden er met grensoverschrijdende e-commerce alleen maar goedkope spullen verkocht, wat het imago van ons land ernstig schaadt”, zei hij tegen Chinese journalisten. Liu wil dat JD.com nu inzet op „lokale e-commerce” in het buitenland: spullen die ter plekke worden ingekocht en verscheept.

2 Gebrek aan vertrouwen

Bij zijn pogingen het slechte imago van Chinese waar op te vijzelen, komt MediaMarkt om de hoek kijken. Consumenten kennen MediaMarkt al decennia. De aankoop van dit winkelbedrijf met duizend vestigingen is dan een manier om in één klap vrouwen te kopen.

Niet voor niets zegt JD dat de bestaande merken naam behoudt. Het wil dat Ceconomy na de overname verder groeit „met steun van de toonaangevende omni-channel retailkennis van JD.com”. De technologie van het Chinese bedrijf moet Ceconomy digitaal sterker maken, waarbij het bedrijf belooft dat alle Europese data in Europa blijft. Alle toekomstige fysieke winkelacti-

viteiten van JD.com in Europa zullen onder de vlag van Ceconomy geschaard worden.

JD.com probeert al langer Europese klanten voor zich te winnen. In 2022 opende het in Nederland vier geïmporteerde winkels onder de naam Ochama, waar klanten online bestelde boodschappen en andere spullen konden afhalen. Die waren een jaar later al weer gesloten. Ochama ging verder met afhaalpunten bij onder meer de huishoudwinkels van Blokker. Erg groot is Ochama in Nederland nooit geworden, inmiddels heet het platform Joybuy.

Waar concurrenten Alibaba en PDD vooral marktplaatsen uitbaten waarop externe verkopers hun producten aanbieden, koopt JD.com zelf producten in. Naast webwinkels bezit het ruim tien-duizend fysieke winkels in China, variërend van grote elektronica-zaken tot supermarkten. De focus daarin ligt op merkproducten van hoge kwaliteit. „Authentieke producten vandaag bezorgd”, luidt een van de slogans.

Volgens Liu heeft de Chinese economie gevestigde merken nodig om kwalitatief goede spullen te maken. „Als een land op troep en goedkope kopieën blijft vertrouwen, kan zijn economie nooit tot bloei komen. Fabrieken die rommel maken zijn niet winstgevend, waardoor de arbeiders worden uitgebuit. En als zij weinig te besteden hebben, kunnen ze alleen maar troep kopen, waardoor er een vicieuze cirkel ontstaat.” Fabrieken die merkproducten maken, verdienen meer, analy-

seert hij, en kunnen daarmee weer betere producten maken en hun arbeiders beter betalen.

In de documenten rond de overname wordt opgemerkt dat Ceconomy gebruik zal maken van JD.com's toeleveringsketen. Liu heeft namelijk nog een plan met de Europese uitbreiding. Hij wil duizend Chinese merken via JD.com succesvol maken in het buitenland. „Dat wordt ons succes, want Amazon en lokale winkeliers hebben die merken niet.”

Consumenten kennen de merken misschien nog niet, maar dat baart Liu geen zorgen. „De kwaliteit van Chinese topmerken is beter dan die van Europese of Amerikaanse. Kijk maar naar huishoudelijke apparaten: bijna alle innovaties in die sector komen uit China.”

Liu heeft goed gekeken naar de kritiek die Temu krijgt over onveilige producten. JD.com neemt dan ook vijf jaar de tijd om alles volgens het boekje te doen: de producten die het verkoopt zullen aan alle Europese eisen voldoen. Ook worden ze straks in bulkkladingen verscheept, waardoor ze beter door de douane gecontroleerd kunnen worden - daarvoor trekt JD.com nog eens vijf jaar uit. Het duurt wel nog een tijd voordat duidelijk wordt hoe JD.coms plan uitpakt.

3 Europese heffingen op Chinese webwinkelpakjes Het is „op zich een goed besluit”, zegt Ed Sander, doelend op de aanstaande Europese heffingen op Chinese pakketjes. „Maar als ze verwachten dat dit Temu gaat stoppen, moet ik ze teleurstellen.” Hij analyseert de Chinese e-commercesector en organiseert studiereizen naar het land voor Europese winkeliers.

Met het schrappen van de vrijstelling op importbelasting wordt er een gelijk speelveld gecreëerd met Europese retailers. De vrijstelling geldt namelijk tot een grens van 150 euro per zending. Webwinkels die individuele pakketjes naar de EU sturen, blijven daar in de regel onder en hebben zo een voordeel. Europese winkeliers importeren hun spullen echter in bulkhoeveelheden en moeten daarover invoerrechten betalen.

Maar, zo zegt Sander, „Temu heeft dit allang zien aankomen”. Het winkelplatform is al sinds begin 2024 begonnen met het aanpassen van zijn businessmodel. Verkopers worden gevraagd hun producten zelf al in grote hoeveelheden naar Europa te sturen en daar in magazijnen te leggen.

Temu zei afgelopen jaar dat het op termijn 80 procent van de Europese bestellingen vanuit lokale distributiecentra wil afhandelen. Het is onduidelijk welk aandeel van de producten nu op die manier verkocht wordt. Uiteindelijk wil Temu de grootste webwinkel van Europa worden.

Sander: „Ik denk dat ze dat gaat lukken. De Europese webwinkelmarkt is heel gefragmenteerd, in een aantal landen is Amazon de grootste partij, maar wij hebben weer bol.” In zo'n gefragmenteerde markt kan Temu snel de grootste worden, denkt Sander. „PDD heeft zoveel cashreserves, dan koop je gewoon marktaandeel met kortingen.”

Volgens de analist blijven de Chinese webwinkels ook na de heffingen goedkoper dan Amazon en bol. De Amerikaanse webwinkelgigant verdient veel geld aan advertenties, verkopers moeten de portemonnee trekken om in het enorme winkelaanbod op te vallen. „Van de verkoopprijs gaat 50 procent naar Amazon, dat drijft de prijs op.” Temu slaagt er minder in om verkopers te laten adverteren, mede doordat de marges op het platform veel lager zijn.

Om onder de heffingen uit te komen, wil Temu ook Europese

verkopers aantrekken. Zo is onder meer de Limburgse meubelgigant VidaXL actief op Temu - met spullen die het zelf weer uit China importeert. En ook Shein wil Europese handelaars trekken. „Klanten zijn eraan gewend om naar ons platform te komen om te kijken wat voor nieuwe dingen er zijn”, zei merkdirecteur Christina Fontana van Shein afgelopen zomer op een Europese beurs voor winkeliers. Als merk kun je je dan maar beter ook op Shein melden, wil ze daarmee zeggen. „Shein is de plek waar je klanten nu al winkelen.”

Fout in econogram

In de online versie van het econogram zijn helaas twee fouten geslopen. De papieren en digitale editie van zaterdag 20 december klopte wel. Het online artikel is aangepast. Inzenden kan nog tot en met zaterdag 3 januari.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Contact

Dating

Beste wensen

secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Geef online op via www.ZADKINEMEDIA.nl Geef je oproep voor de deadline van de desbetreffende editie op

Zaken & Transacties

de Beste winsten voor 2026

Originele reacties cursisten

- Nobelprijs**
Wat een positieve energie stralen jullie uit! De cursus was een groot feest met winst en duidelijkheid. Door jullie handel ik met winst. Jullie verdienen de Nobelprijs.
- Twee cowboys**
Rob Wessels, die kop kan je niet ontlopen met die twee cowboys.
- Feestdag**
Cursusdag? Het is meer een feestdag met Rob en zijn jongens erbij.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 9 jan en vrijdag 23 jan
[Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden]
www.robwessels.nl 010 519 21 15

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

Advertentie

VOETKLACHTEN? BEZOEK ONS!

GEORGE IN DER MAUR BETERLOPENWINKEL
GROENKAN - UTRECHT

WWW.BETERLOPENWINKEL.NL
WWW.BETERLOPENWEBWINKEL.NL

ZWARTE PRACHT

09-12-25
01-03-26 t/m

Beeldende kracht uit de Cariben

Expositie Slot Zeist

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

Advertentie

De verwachte erfenisregen kan ook een druilerig buitje worden

VERMOGENSONGELIJKHEID

De babyboomers hebben inmiddels de pensioenleeftijd bereikt en de verwachting is dat de komende jaren hun opgebouwde welvaart voor een heuse ‘tsunami aan erfenissen’ zal zorgen. Leidt dit tot meer ongelijkheid? Of steekt de overheid daar een stokje voor?

Door **Egbert Kalse** Illustratie **Suzan Hijink**

AMSTERDAM

Het zijn duizelingwekkende getallen, de bedragen die jaarlijks via overerving van de ene op de andere generatie overgaan. Wereldwijd, zo schatte weekblad *The Economist* in, ging het in 2025 om 6.000 miljard dollar. In Nederland, waar de cijfers wat achterlopen, lieten de 169.300 overledenen in 2022 gezamenlijk 28 miljard euro na aan hun erfgenamen, becijferde het CBS – een verdubbeling ten opzichte van vijftien jaar daarvoor. En het einde is nog niet in zicht.

De babyboomers, de naoorlogse generatie die decennialang in toenemende welvaart heeft geleefd, hebben inmiddels de pensioenleeftijd bereikt en de verwachting is dat de komende jaren hun opgebouwde welvaart een heuse ‘tsunami aan erfenissen’ zal veroorzaken. Hoogleraar erfrecht Bernard Schols plakte er een bedrag op: hij schat in dat door „omvangrijke financiële bombardementen uit het hiernamaals” van de babyboomers zo’n 240 miljard euro in handen van de volgende generaties zal komen. Zijn theatercolleges ‘Voorkom ruzie bij de kist’ – over hoe zo min mogelijk belasting te betalen over die erfenissen – trekken al jaren volle zalen.

Want wie over erfenissen begint, raakt een gevoelige snaar. Algemeen wordt ervan uitgegaan dat erfenissen de vermogensongelijkheid in Nederland verder vergroten. Immers: wie bij leven al in grote welvaart leeft (en derhalve ook bij leven al kan schenken aan kinderen of kleinkinderen) en daarna ook nog eens na overlijden die welvaart doorsluist naar het eigen kroost, houdt vermogensongelijkheid in stand. Het plukje erfbelasting dat daarover geheven wordt is niet genoeg om de vermogensongelijkheid glad te strijken.

De cijfers ondersteunen deze premisse. De rijkste 10 procent van de Nederlandse huishoudens bezit ongeveer 62 procent van al het vermogen. Dat is overigens zonder het pensioenvermogen, dat niet vrij opneembaar noch overdraagbaar is en daarom vaak buiten dergelijke berekeningen wordt gehouden. Als de 1.500 miljard euro aan pensioenkapitaal wel zou worden meegerekend, daalt het aandeel van die rijkste 10 procent huishoudens naar 48 procent van het totale vermogen.

Geen groeiende ongelijkheid

Toch is per saldo de vermogensongelijkheid de afgelopen jaren niet toegenomen, constateerde het Centraal Planbureau een aantal jaar geleden. Uit cijfers blijkt dat de 10 procent meest vermogende huishoudens weliswaar 35 procent van de schenkingen ontvangt en 26 procent van de erfenissen, maar de totale vermogensongelijkheid bleef in de periode 2007-2015 per saldo gelijk. Dat komt volgens het CPB doordat vermogen werd overgedragen van de oudere generatie naar de jongere en doordat huishoudens met minder vermogen ten opzichte van hun oorspronkelijke vermogen meer kregen.

Daarbij wordt vermogensongelijkheid deels dus doorgegeven aan volgende generaties, maar na verloop van tijd verspreidt het vermogen zich over de nakomelingen, die bij

het aangaan van relaties niet altijd uit dezelfde vermogensklasse komen (als de ene partner uit een rijk gezin komt en de andere uit een arm gezin). Economen noemen dat een ‘imperfect verband’ tussen het wederzijdse vermogen van de ouders. Uit Zweeds onderzoek bleek verder dat erfenissen de relatieve vermogensongelijkheid daar verminderen, mede omdat schulden niet doorschuiven en positieve vermogens wel.

Kanttekening bij alle vermogensoverdrachtberekeningen is wel dat het hier om het aangegeven vermogen gaat: het vermogen dat keurig is gemeld bij de fiscus. En hier gaat het echt wringen. De erfbelasting is al jarenlang koploper in het lijstje meest gehate belastingen (op de voet gevolgd door de onroerendzaakbelasting, overigens). Erfbelasting doorkruist een van de meest basale emoties van ouders: goed voor het nageslacht willen zorgen – ook als die ouders de tachtig zijn gepasseerd en de kinderen derhalve ook al rond de vijftig zijn en vaak al voldoende eigen middelen hebben om een zorgeloos leven te kunnen leiden.

Een spaarzaam leven, een gestaag afgeloste hypotheek, een zorgvuldig opgebouwde aandelenportefeuille dan wel spaarrekening: bij overlijden staat ineens de fiscus op de stoep om een deel van het kapitaal af te romen ten behoeve van het collectief, in plaats van voor de eigen kinderen. Dat de erfbelasting grote vrijstellingen en betrekkelijk lage tarieven kent voor partners en kinderen, waardoor een groot deel van de erfgenamen niet of nauwelijks belasting hoeft te betalen, doet niets af aan dat gevoel. Daarbij komt de erfbelasting ook op een lastig moment: vlak na het overlijden van een dierbare. Zie dat maar eens op een invoelende en menselijke manier te doen, als Belastingdienst.

De fragiele erfbelasting

De groeiende vermogens van de babyboomers en de verwachte regen aan erfenissen die de komende jaren op een groot deel van Nederland zal neerdalen leiden tot toegenomen politieke interesse in de erfbelasting. Die wordt door veel economen gezien als een van de minst verstorende belastingen omdat zij niet ingrijpt in de werking van de economie. Op papier dus een uitermate geschikt

middel om de herverdeling van vermogens te organiseren. In veel (linkse) verkiezingsprogramma’s voor de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen stonden dan ook voorstellen om de belasting op erfenissen te verhogen.

Maar erfbelasting is ‘een kwetsbaar vaasje’, stelde econoom Wouter Leenders eerder al in *NRC*: „Het is een fragiele belasting omdat je maar op één moment belast. Mensen hoeven maar één maas in de wet te vinden en ze ontwijken deze belasting volledig.”

Niet voor niets lukt het de fiscus steeds moeilijker om erfbelasting te innen. Ondanks de verdubbelde stroom aan nagelaten vermogens daalde de erfbelasting (de opbrengst voor de staat) in die periode van 1,7 miljard euro naar 1,6 miljard euro. Op economie website ESB toonden economen Milan en Misha van Denderen aan dat de erfbelasting in toenemende mate wordt ontweken. In 2007 werd 9,4 procent van het totaal nagelaten vermogen niet aangegeven, in 2021 was dit gestegen tot 39,2 procent.

Een verhoging van de erfbelasting is dus gedoemd om te mislukken, erkent ook *The Economist*, het liberale weekblad dat sinds jaar en dag uit rechtvaardigheids oogpunt pleit voor hogere belasting op erfenissen. „Erfbelasting is zo impopulair dat regeringen, in plaats van ze te handhaven, de ene na de andere maas in de wet hebben gecreëerd, de drempel voor de toepassing ervan hebben verhoogd of ze helemaal hebben afgeschaft.”

Afremmen vermogensopbouw

Daarbij zijn er andere knoppen waaraan gedraaid kan worden om de erfenissenregen deels naar andere bestemmingen te geleiden. Die zitten niet in het zwaardere belasting van de erfenissen zelf, maar in het afremmen én afromen van de groei van de vermogens gedurende het leven. Wie minder opbouwt, heeft ook minder te verdelen aan het eind van het leven, is de gedachte.

Om te beginnen wordt er sinds het debat met de belasting op vermogen in box 3 al jaren gewerkt aan een andere manier om

LEES VERDER OP PAGINA E6

”

Mensen hoeven maar één maas in de wet te vinden en ze ontwijken deze belasting volledig

Wouter Leenders Econoom

De juiste leider vinden begint niet met zoeken. Het begint met begrijpen.

Fyne

Find your next executive

U staat voor een beslissing die de toekomst van uw bedrijf bepaalt. Die druk voelt niemand zo sterk als u. Fyne is opgericht door partners die precies weten wat er op het spel staat bij groei, verkoop of opvolging. Geen standaard lijstjes. Wel het gesprek dat ertoe doet.

Fyne lanceert in 2026. Tot die tijd zijn we er al, voor wie alvast praten wil:

Alfred Eilering
managing partner
+31 6 222 113 10
alfred.eilering@fyne-cls.com
www.fyne-cls.com

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht NRC mee bij een bedrijf. Deze week: notariskantoor E.J.H. Jansen.

Notaris **Ewout Jansen** en kandidaat-notaris **Veerle Ooink** eten tussendoor een broodje. FOTO SIMON LENSSENS

Bij notariskantoor Jansen is het te druk om samen te lunchen

Naam bedrijf: Notariskantoor E.J.H. Jansen
Locatie: Delft
Branche: notariaat
Jaaromzet: zegt het bedrijf niets over
Aantal werknemers: 11
Kosten lunch: voor eigen kosten

In een statig pand aan de Oude Delft in Delft zit notariskantoor E.J.H. Jansen. In de marmeren gang neemt notaris Ewout Jansen (51) net afscheid van een gezin. Hij drukt de vader nog een fles rode wijn met een lint eraan in de hand. „Ze hebben net een huis gekocht, dan geven we altijd even een flesje mee om het te vieren”, zegt Ewout. Hij gidst ons „de tekenkamer” in. Alles is van eikenhout, de parketvloer kraakt, de plafonds zijn hoog. Het ruikt een beetje naar zweet in de chique kamer. Secretaresse Patricia

Boer ruimt snel de koffiekopjes van de huizenkopers van de gigantische ovale tafel. „Laat de deur maar even open”, vraagt Ewout aan haar. De koopakte die hij net heeft gepasseerd was lang. „Het is toch altijd een spannend moment voor zowel koper als verkoper.” We krijgen koffie van Patricia die een schaal met acht gevulde koeken van de Albert Heijn presenteert: „Bakker Jaap Delft was dicht.”

Uit de gang klinkt constant de telefoon. Tegen het einde van het jaar is het extra druk bij Jansen Notarissen. „Bij alle notarissen trouwens”, zegt Ewout. Iedereen wil nog voor het nieuwe jaar dingen fiscaal geregeld hebben, voordat „de nieuwe regels” ingaan. De afgelopen maanden werden er massaal tweede huizen verkocht. „Mensen moeten van hun beleggingspandjes af, het komt niet meer uit”, zegt Ewout.

Kandidaat-notaris Veerle Ooink (27) komt binnen. Ze haalde voor Ewout en zichzelf een broodje gezond bij slagerij Leo van Vliet, „een begrip in Delft”. Ham, kaas, ei en een tomaat-komkommer-mayonaise-mengsel. „Het is niet zo gezond volgens mij”, zegt Veerle. Ze heeft speciaal gevraagd of er wat minder mayonaise op kan, dit keer.

De elf medewerkers lunchen normaliter achter hun bureau of lopen een rondje. Er is vaak weinig tijd om te eten. Het is eigenlijk het hele jaar door

druk. „Dat is echt wel nieuw”, zegt Ewout. Er is standaard een tekort aan mensen in de sector. Met name in het familierecht wordt het werk steeds ingewikkelder. „Dat komt door de vergrijzing, steeds meer samengestelde gezinnen en de populariteit van le-

Eind december is er extra veel werk, iedereen wil nog voor het nieuwe jaar dingen fiscaal geregeld hebben

venstestamenten”, zegt Ewout.

Hoe het komt dat er geen nieuwe aanwas van jonge notarissen is? Ewout wijst naar Veerle terwijl de sauzige blokjes tomaat en komkommer uit zijn broodje vallen. Veerle is klaar met haar opleiding en passeerde dit jaar haar eerste akten. „Cliënten worden veeleisender, de maatschappij complexer - dat zie je terug in het notariaat”, zegt Veerle. De werk-privébalans is er bijna niet. „Acht afspraken achter elkaar op een dag en dan nog papierwerk.” Vol-

gens Veerle haken veel jonge mensen gaandeweg af.

Ewout en Veerle laten ons nog even de rest van het kantoor zien. De lambriering en deurposten zijn grachtengroen. De deurknoppen goud. „Ik zou never nooit niet op een industrieterrein gaan zitten”, zegt Ewout. „Mensen vertellen hier hele intieme dingen over hun leven, het is belangrijk dat ze dat in een huiselijke warme sfeer kunnen doen.”

Secretaresses Patricia Boer en Monique Winkel zitten in de kamer met uitzicht op de tuin. Ze zijn druk. Monique heeft net een broodje rosbief met truffelmayonaise van thuis opgegeten achter haar bureau. Op de houten vloer staan rijen flessen rode wijn in cellofaan. „Dat zijn onze kerstgeschenken, daar beginnen we om twee uur aan”, zegt Monique.

De radiatoren klinken tikkend door de gang van de eerste verdieping. „Ja, de stookkosten, daar zullen we het maar niet over hebben”, zegt Ewout. Achter haar computer neemt notarieel medewerker Nicole Diefenbach (54) de laatste hap van een broodje filet américain met ei. Zij haalde het broodje bij ‘Verkade & Jacques, de deugdzaam waar’ - ook een begrip in Delft, maar wel goedkoper dan Van Vliet. „Hoeveel heb jij betaald, Veerle?” Veerle betaalde vijf euro per broodje, Nicole slechts drie.

Emma Vos

Eigenaar en oprichter van Boedelservice **Sven Dias Santilhana** bewaart spullen die weer verhandeld kunnen worden in zijn loods.REPORTAGE **FYSIEKE NALATENSCHAP**

Na hun dood laten mensen zo'n zestig kuub spullen achter. Wat gebeurt daarmee?

Erfgenamen kunnen nooit alle spullen van een overledene bewaren. Boedelservice zoekt er een nieuwe bestemming voor. „Wij ontzorgen.”

Door **Timo Nijssen** Fotografie **Oliver Middendorp**

Medewerkers van de kringloop pakken **spullen uit de Alkmaarse flat** in om mee te nemen.

ALKMAAR EN EDAM

‘Dit is haar leven geweest’, zegt Sven Dias Santilhana. Hij loopt door een lichte flat in Alkmaar. Tegen alle muren staan houten Lundia-stellingkasten, op de planken staat een uitgebreide collectie serviesgoed uitgestald. Bij elkaar passende sets en individuele borden, kommen en mokken, allemaal van Scandinavische merken en ontwerpers. Onlangs overleed de verzamelaar, een vrouw van in de tachtig. Jarenlang sprokkelde ze de collectie bij elkaar tot ze een „eigen museum” had. „En nu valt het uit el-

kaar”, zegt Dias Santilhana. „Wat is het dan nog?”

Nou, een heleboel serviesgoed dus. Rond de 1.300 objecten waar een nieuwe plek voor gezocht moet worden.

Voor haar zelfgekozen levens-einde had de vrouw alles tot in de puntjes voorbereid. Zelfs haar kist had ze al in huis, een speciaal model dat bij leven dienstdeed als boekenkast. Voor het ontruimen van haar woning en het zoeken naar een nieuwe bestemming voor haar spullen huurde ze Dias Santilhana en zijn bedrijf Boedelservice alvast in.

Hij kende de vrouw al ruim twintig jaar, een deel van haar collectie had ze eerder bij hem gekocht. Servies dat weer uit andere inboedels was gekomen. Onge-

veer de helft van wat er bij de vrouw stond, gaat op die manier verder en is verkocht aan een andere verzamelaar. Wat die niet wilde hebben, wordt nu stuk voor stuk door medewerkers van een kringloopwinkel in oude kranten gewikkeld en in bananendozen gestopt.

Door het huis heen liet de vrouw handgeschreven briefjes met instructies na. Zo staat er bij een blauw-witte set dat die cadeau is gedaan door een beddenfabrikant. „Let je er wel op!”, zegt Dias Santilhana, terwijl hij de vrouw met een zwaaiend vingertje na doet. „Ja, een bijzondere vrouw was het. Eenzaam ook, dan kun je zo’n focus krijgen.” Hij is bij haar uitvaart geweest. „Daar waren tien mensen, inclusief haar kapster en de buurvrouw.”

Dias Santilhana bedacht een nieuw bedrijfsmodel en richtte begin 2000 Boedelservice op. Daar moeten opdrachtgevers betalen om een woning leeg te laten halen. Maar als er waardevolle spullen tussen zitten, koopt Boedelservice die in en wordt dat verrekend met de kosten.

Na de dood resteren de spullen. Meubels, kleding, boeken en papieren, elektronica, keukengerei. Dingen waar nabestaanden een emotionele band mee kunnen hebben, maar ook alledaagse producten die ze niet nodig hebben. Wat gebeurt daarmee?

„Voor werkende nabestaanden is het huis de cashcow, niet de spullen erin”, zegt Dias Santilhana. „Wij ontzorgen in de afhandeling daarvan, net zoals de makelaar doet met de woning en de notaris met het papierwerk.”

In de jaren tachtig begon Dias Santilhana (57) te werken bij veilinghuizen, waar hij zich bezighield met kunst, antiek en verzamelingen. Door de jaren heen

zag hij dat er een omslag kwam in hoe mensen met hun spullen omgingen. „Vroeger hadden mensen weinig meubels, wat ze nalieten werd opgesoupeerd door de familie. Maar nu hebben mensen alles al, dat donkere antiek hoeven ze niet meer te hebben.”

Zeker de spullen uit de „lelijke tijd” - houten meubels uit de negentiende eeuw die met veel krullen en decoraties teruggrepen op een mengelmoe van eerdere ontwerpstijlen - worden niet meer gevalueerd. „Terwijl ze wel goed zijn gemaakt.” Rond de milleniumwisseling kwam er een kantelpunt, het veilen van veel antiek was niet meer rendabel. „Dat betekende dat het geld ging kosten om dingen bij mensen op te halen.”

Dias Santilhana bedacht een nieuw bedrijfsmodel en richtte begin 2000 Boedelservice op. Daar moeten opdrachtgevers betalen om een woning leeg te laten halen. Maar als er waardevolle spullen tussen zitten, koopt Boedelservice die in en wordt dat verrekend met de kosten.

„Voor werkende nabestaanden is het huis de cashcow, niet de spullen erin”, zegt Dias Santilhana. „Wij ontzorgen in de afhandeling daarvan, net zoals de makelaar doet met de woning en de notaris met het papierwerk.”

In de jaren tachtig begon Dias Santilhana (57) te werken bij veilinghuizen, waar hij zich bezighield met kunst, antiek en verzamelingen. Door de jaren heen

zag hij dat er een omslag kwam in hoe mensen met hun spullen omgingen. „Vroeger hadden mensen weinig meubels, wat ze nalieten werd opgesoupeerd door de familie. Maar nu hebben mensen alles al, dat donkere antiek hoeven ze niet meer te hebben.”

Zeker de spullen uit de „lelijke tijd” - houten meubels uit de negentiende eeuw die met veel krullen en decoraties teruggrepen op een mengelmoe van eerdere ontwerpstijlen - worden niet meer gevalueerd. „Terwijl ze wel goed zijn gemaakt.” Rond de milleniumwisseling kwam er een kantelpunt, het veilen van veel antiek was niet meer rendabel. „Dat betekende dat het geld ging kosten om dingen bij mensen op te halen.”

Dias Santilhana bedacht een nieuw bedrijfsmodel en richtte begin 2000 Boedelservice op. Daar moeten opdrachtgevers betalen om een woning leeg te laten halen. Maar als er waardevolle spullen tussen zitten, koopt Boedelservice die in en wordt dat verrekend met de kosten.

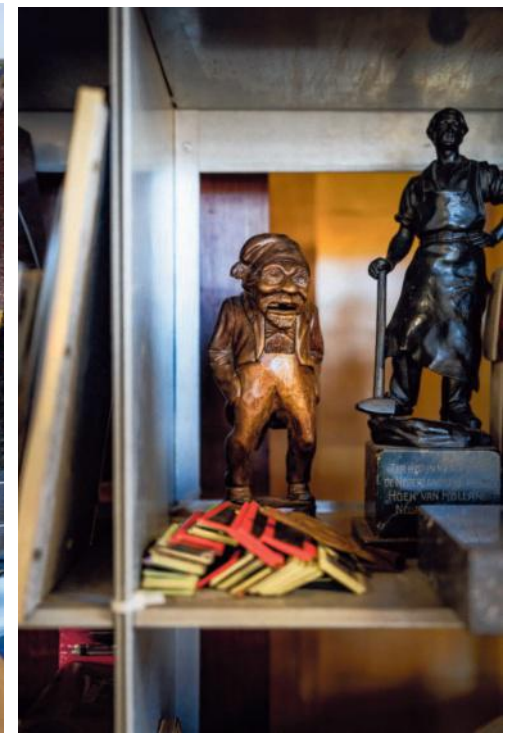
„Voor werkende nabestaanden is het huis de cashcow, niet de spullen erin”, zegt Dias Santilhana. „Wij ontzorgen in de afhandeling daarvan, net zoals de makelaar doet met de woning en de notaris met het papierwerk.”

In de jaren tachtig begon Dias Santilhana (57) te werken bij veilinghuizen, waar hij zich bezighield met kunst, antiek en verzamelingen. Door de jaren heen

”

Nu hebben mensen alles al, dat donkere antiek hoeven ze niet meer te hebben

Dias Santilhana oprichter Boedelservice

Door stickers weet de **kringloop** wat voor hen is.Boedelservice koopt **design, kunst en antiek** in.

vuil, chemisch afval - en zoveel mogelijk gerecycled. Bijna 205 ton aan onbruikbare dingen bracht Boedelservice in 2024 naar de afvalverwerker.

Bij een typische jaren-zeventigwoning in een Edamse bloemkoolwijk laat Boedelservicemedewerker Ivo Wiggers zien hoe dat er in de praktijk uitziet. „We rijden als eerste de kliko's naar binnen. Die vullen we dan met al het papier.” Wiggers tilt de klep van de container op, die tot de is rand gevuld met boeken, tijdschriften, documenten. In een andere kliko zit oud ijzer, in weer een andere liggen grote stenen platen.

Op het woonerf staan twee grote bestelwagens geparkeerd, met de achterkanten naar elkaar toe. Eentje van Boedelservice, de andere van een kringloopwinkel. Vijf mannen lopen af en aan met kartonnen dozen vol keukenspullen, grote kasten en huishoudelijke apparatuur.

Voor de inkoop van Boedelservice is dit pand „weinig interessant”, zegt Wiggers. Antieke meubels staan er wel, maar zijn het „net niet”. Medewerkers van de kringloop tillen een groot dressoir uit de lelijke tijd op, het gaat in hun bus mee. Ook de verhuisdozen vol platen die op de zolder werden gevonden, twee rollators en een set houten barkrukken gaan naar de kringloop.

Binnen in de doorrookte doorzonwoning zijn de muren en het ooit crèmekleurige tapijt vergeeld. Tegen de wanden zijn de contou-

ren te zien van waar kasten stonden of schilderijen hingen. Aan de muren kleven slierten stof, donkerbruin gekleurd van de nicotine. In de met schrootjes beklede keukens zijn de kastjes en de bakstenen bar inmiddels leeggehaald. Ook de bovenverdieping is al grotendeels leeggeruimd, er staan alleen nog een bedframe en een zonnebank.

„Met een uur door zo'n woning lopen heb ik wel in de smiezen wat voor waarde er is”, zegt Wiggers. „Soms staat een huis zo vol dat er tijdens het ontruimen één tegenwoordig komen, maar hier was dat niet zo.”

Uiteindelijk wordt er uit het Edamse huis zo'n 60 kuub aan spullen gehaald, drie vrachtbussen vol. Dat is redelijk doorsnee voor een gezinswoning, zegt Wiggers. De kringloop neemt één wagon vol spullen mee, Boedelservice moet twee ritten naar de afvalverwerker maken. Alleen het oud ijzer levert nog een paar centen op.

De 28-jarige Wiggers ruimt al vijf jaar huizen leeg, zo'n twee à drie per week. „Ik kende de bewoners natuurlijk niet, maar soms is het toch wel heftig wat je ziet. Dan gooien we stapels foto-albums weg, omdat de familie er maar een paar heeft meegenomen.”

Tegelijkertijd wil hij door dit werk zelf ook niet te veel spullen meer hebben. „Het is een reality-check als je bij een hoarder komt. Dan denk ik wel: zo wil ik zelf niet worden.”

Eva Smal

AMSTERDAM

Een vrouw van in de dertig en haar generatiegenoten in de familie worden er door hun ouders al jaren op voorbereid: zij zijn straks de erfgenaam van honderden miljoen euro's. Ze voelt zich er ongemakkelijk onder - ze heeft er zelf niet voor gewerkt - maar ze accepteert het geld wel. Weigeren zouden haar ouders heel erg vinden. „Mijn familie is zeer rationeel en zakelijk, voor emotie is minder ruimte. Maar regelen dat wij het allemaal heel goed hebben straks, is hun manier om voor ons te zorgen.”

Het vermogen dat de dertiger uiteindelijk zal erven, is afkomstig van een familiebedrijf. De familie heeft dat uitgebouwd tot een internationaal opererend bedrijf dat uiteindelijk is verkocht. Welk bedrijf dat is, vermeldt ze liever niet, evenmin als haar naam - die wel bekend is bij de redactie - omdat ze denkt dat het gevaarlijk kan zijn als bekend is dat ze zo veel geld heeft.

Ze wil wel haar ervaring delen. Over hoe ze wordt voorbereid op de erfenis, over hoe belangrijk het is om alles wat er komt kijken bij een erfenis op tijd te bespreken in de familie. En over wat ze met het geld gaat doen: iets goeds voor de maatschappij. Ze hoopt dat anderen ervan kunnen leren en erdoor worden geïnspireerd.

En deelgenoten, daarvan komen er veel. Haar familie en zij zijn niet de enigen die de komende jaren gaan erven: er komt een enorme vermogensoverdracht aan. Van de generatie geboren in de twee decennia na de Tweede Wereldoorlog - de 'babyboomers' - naar de generaties geboren in de jaren zeventig, tachtig en negentig. Generatie X en millennials dus.

De Grote Vermogensoverdracht, noemen sommigen het: in de komende twintig jaar zou het wel eens om ruim 1.000 miljard euro kunnen gaan, ofwel het vermogen dat 65-plussers in Nederland nu samen hebben, aldus cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Een kwart van die 65-plussers heeft een vermogen van meer dan een half miljoen euro. Wat te doen met al dat geld?

Private bank niet voor iedereen

Vermogende aanstaande erflaters - zoals de familie van de dertiger - hebben daar vaak onder leiding van hun *private banker* al over nagedacht. Als het om veel geld gaat, is de volgende generatie er al vroeg bij betrokken, zeker bij een familiebedrijf. Private banks organiseren daar zelf evenementen voor, *next gen*-avonden, waar volgende generaties onderling over hun ervaringen kunnen praten.

Maar er komen ook heel veel 'tonnairs' aan: waarvan de ouders wellicht net een half tot een miljoen euro aan vermogen hebben, dankzij bijvoorbeeld een woonhuis dat helemaal is afbetaald. Waar dan, als er meer dan één kind is, een paar ton per persoon van overblijft.

Voor zulke tonnairs is dat extra vermogen mogelijk een verrassing. En als het geen verrassing is, zal er waarschijnlijk niet, zoals bij de vrouw van het familiebedrijf, aan vermogensplanning zijn gedaan. Hun ouders konden waarschijnlijk geen private banker bellen; de grens voor dergelijke dienstverlening ligt bij de meeste private banks op een half miljoen euro vrij vermogen, soms zelfs op een miljoen. Vermogen dat vast zit in stenen wordt niet meegeteld. Banken proberen wel via hun bankapp wat vermogensadvies te geven - ga vooral beleggen, bijvoorbeeld - maar zo proactief als een private banker

DE GROTE VERMOGENSOVERDRACHT

En wat als je tonnair wordt? ‘Wat je uiteindelijk wil, is financiële rust’

Wat te doen als je de komende jaren veel geld erft? Private banks staan aanstaande miljonairs graag bij. ‘Tonnairs’ moeten het meer zelf uitzoeken. „Het mooiste is als familieleden samen kunnen bespreken wat ze met dat vermogen willen bereiken.”

aan de telefoon of fysiek op een kantoor met het geld. „Het mooiste is als een familie samen over dat vermogen kan praten wat ze met dat vermogen willen bereiken”, zegt Wendy Winkelhuijzen. Zij is als bestuurslid van Van Lanschot Kempen verantwoordelijk voor private banking in Nederland en Zwitserland. „Wat wij als private bankiers doen, is het onderwerp proactief aansnijden. Hoe zien jullie de toekomst? Willen jullie het aan de volgende generatie meegeven? Wat zouden die met het geld willen?”

Op tafel komt dan onder meer de mogelijkheid om investeringen te doen. Winkelhuijzen: „Natuurlijk kan beleggen vooral gericht zijn op het financieel rendement. Maar je kunt ook meer opschuiven naar sociale impact: maatschappelijk rendement bereiken met het geld. Dat zijn hele persoonlijke gesprekken. We merken dat er vaak ook een verschil zit tussen de wensen van de generatie die een vermogen heeft opgebouwd en die van de generatie die het ontvangt.”

De lastigheid zit hem volgens Kloeze onder meer in fiscale planning: hoe zorg je ervoor dat er zoveel mogelijk overblijft van je erfenis. „Als je dat op tijd doet, kun je bijvoorbeeld al eerder schenken. Dat is fiscaal gunstiger dan erven na overlijden.” Maar je moet er ook voor zorgen dat een deel van de erfenis liquide is: om de erfbelasting te kunnen afrekenen. Kloeze: „Als de hele erfenis uit vastgoed bestaat, kan dat anders een probleem worden. Daar moet je voor plannen, over nadenken.”

Het gesprek met een private banker

gaat niet alleen over optimaal omgaan met het geld. „Het mooiste is als een familie samen over dat vermogen kan praten wat ze met dat vermogen willen bereiken”, zegt Wendy Winkelhuijzen. Zij is als bestuurslid van Van Lanschot Kempen verantwoordelijk voor private banking in Nederland en Zwitserland. „Wat wij als private bankiers doen, is het onderwerp proactief aansnijden. Hoe zien jullie de toekomst? Willen jullie het aan de volgende generatie meegeven? Wat zouden die met het geld willen?”

Eigen ANBI-stichting

Sinds kort heeft de familie echter een ANBI-stichting. Dat is een stichting die over ontvangen schenkingen geen belasting hoeft te betalen. De vrouw is daar bestuurslid van, samen met een ander lid van de familie. Destichting belegt het vermogen, en wat er elk jaar bijkomt, wordt afgeroomd en gaat naar de goede doelen, gericht op welzijn voor mens, dieren en milieu.

Rabobank, de bank waar het familiebedrijf al bankierde, heeft haar begeleid in het opzetten van de stichting. De bank heeft daar een speciaal Expert-team Filantropie voor. Volgens Niels Kattenberg, hoofd van dat team, zijn dit soort stichtingen een goede manier voor een volgende generatie om alvast kennis te maken met vermogensbeheer en het doorgeven van familiewaarden.

„Als er dan bij het overlijden van een ouder veel meer geld komt, snap je be-

een spaarrekening te zetten, maar te investeren in bijvoorbeeld vastgoed en private equity. „Het geld bleef daardoor voor mij nog meer op afstand staan”, vertelt ze. „Omdat we er nog niks ‘goeds’ mee deden, nog niks groens. De plannen daarvoor waren er wel, maar dat is in de eerste jaren na de verkoop niet uit de verf gekomen.”

Sinds kort heeft de familie echter een ANBI-stichting. Dat is een stichting die over ontvangen schenkingen geen belasting hoeft te betalen. De vrouw is daar bestuurslid van, samen met een ander lid van de familie. Destichting belegt het vermogen, en wat er elk jaar bijkomt, wordt afgeroomd en gaat naar de goede doelen, gericht op welzijn voor mens, dieren en milieu.

Rabobank, de bank waar het familiebedrijf al bankierde, heeft haar begeleid in het opzetten van de stichting. De bank heeft daar een speciaal Expert-team Filantropie voor. Volgens Niels Kattenberg, hoofd van dat team, zijn dit soort stichtingen een goede manier voor een volgende generatie om alvast kennis te maken met vermogensbeheer en het doorgeven van familiewaarden. „Als er dan bij het overlijden van een ouder veel meer geld komt, snap je be-

De Grote Vermogensoverdracht
Kans en bedreiging voor banken

Private banks zijn druk bezig met de aanstaande Grote Vermogensoverdracht. Ze organiseren avonden voor volgende generaties en updaten hun bankapp voor private bankklanten en andere digitale diensten: jongere generaties willen vaker zaken digitaal regelen en zijn minder gesteld op persoonlijk contact op een

kantoor. Al zijn er zeker ook volgende generaties die dat juist wel willen.

De aanstaande ‘vermogensregen’ vormt voor private banks zowel een kans als een bedreiging, zegt Stephan Freelink van Finner, een website die vermogensbeheerders vergelijkt. Bankklanten, ook die bij een

private bank, verschuiven hun vermogen namelijk niet snel naar een andere bank. Maar bij een erfenis kan vermogen opeens wel van bank wisselen. Freelink: „Als je ouders bij ABN Amro Meespierson zaten, en jij bankiert bij ING, dan is de kans aanwezig dat die eerste bank een klant verliest, en die tweede er een bij krijgt.”

‘Ga beleggen’

Johan Kloeze van ING heeft nog een ander belangrijk advies, niet alleen voor toekomstige erfgenamen die nu al ‘oefenen’ met stichtingen: “Iedereen zou kennis van en ervaring met beleggen moeten krijgen. Financiële gezondheid bereik je beter met beleggen dan met sparen. Spaargeld verdampt alleen maar, door inflatie, door belastingen.” Nederlandse huishoudens sparen echter vooral: er staat 626 miljard euro op spaar- en betaalrekeningen, tegenover bijna 205 miljard euro die wordt belegd. Kloeze: “Dat is echt doodzonde. Dat geld op spaarrekeningen is niet aan het werk.”

Bij nadenken over beleggen hoort ook de vraag: is er nog een plek waar het geld wellicht beter ‘rendert’? Stephan Freelink van vermogensbeheervergelijkingssite Finner: „Uiteindelijk is het doel voor iedereen: financiële rust. Grip op dat vermogen. Het belangrijkste daarbij is: breng in kaart hoe je financiële situatie nu is. En maak daarvoor een plan. Heb je schulden? Los die af. Heb je een pensioengat? Dan is wellicht bijstorting het beste. Bereken hoeveel je direct beschikbaar moet houden, om, als er wat onverwachts gebeurt, te kunnen eten, drinken, overleven. En is er daarna geld over? Ga dan kijken naar beleggen.”

De vrouw van het familiebedrijf weet nu al dat ze zich nooit zorgen hoeft te maken over geld. „Ik kan er veel mee, dat besef ik me terdege. Maar voor mij is het zo, dat het niet zo kan zijn dat alleen ik daar de vruchten van pluk.” Zij en haar familie denken er daarom over na om niet alleen het rendement van de stichting te schenken. „We zouden naast het afromen, ook de beleggingen zelf groener willen hebben. Een financiering van een duurzaam bedrijf, dat het daardoor net wel redt bijvoorbeeld. Dat is echt niet direct weggegooid geld.”

Johan Kloeze ING Private Banking

Gerlo Teunis, voorzitter van het verenigingsbestuur (links) en bestuurslid Paul Ranke: „Welke historische vereniging krijgt nou zo’n bedrag? Niemand, echt niemand! Écht niet hoor, hahaha!”

DEN HAM

Zou jij mijn nalatenschap willen afwikkelen, vroeg Fré Bramer dik tien jaar geleden aan een goede vriendin, en die zei ja. Fré was kinderloos, enig kind, halverwege de zestig en gezond toen ze het vroeg. Een paar jaar later kreeg ze last van ontstekingen en wonden in haar rechtervoet die zo hardnekkig bleken dat de dokter besloot haar tenen af te zetten, uiteindelijk allemaal. Lopen werd moeilijk en in mei 2024 maakte ze een noodlottige val van de trap in haar huis in Lunteren. Fré Bramer, 75 jaar oud, overleed.

Na de uitvaart ging de vriendin, Miep van de Sluis (nu 75), naar de notaris die voorlas uit Fré’s testament. Haar vermogen moest, zo had ze laten vastleggen, in gelijke delen naar drie organisaties. De notaris noemde ze bij naam. Oké, knikte Miep een tikje verast – Fré had hier nooit over verteld. Miep kreeg het beheer over Fré’s rekening en zag het banksaldo – een aanzienlijk bedrag. Logisch wel, bedacht Miep, gezien de verkoop destijds van het huis van haar overleden stiefmoeder. De opbrengst van Fré’s te verkopen huis kwam er nog bovenop. Dit loopt misschien wel op tot een miljoen, beseft Miep.

KWV Kankerbestrijding, één van de begunstigde partijen, is wel gewend aan grote nalatenschappen. In 2024 ontving de organisatie 79,8 miljoen euro, aldus onderzoek van *Nieuwsuur*. KWV voert al jaren de top-drie aan van erkende goede doelen die geld erven. (Op plek twee: Artsen zonder grenzen met ruim 22 miljoen, gevolgd door het Leger des Heils met 21,7 miljoen.) So wieso neemt geld nalaten aan erkende

REPORTAGE POSTUME GIFTEN

Zoveel geld had de historische vereniging Den Ham nog nooit

Eigen vermogen in 2024 van de historische vereniging van Den Ham in Overijssel: 6.230 euro. Een notaris belde: ene mevrouw Bramer uit Lunteren liet geld na. Veel geld. „Ken jij deze mevrouw?“, vroegen de bestuursleden elkaar. En iedereen schudde van nee.

Door **Ingmar Vriesema** Fotografie **Eric Brinkhorst**

goede doelen flink toe. In 2024 was dat bijna 500 miljoen euro, ruim 40 procent meer dan in 2019.

Ook de tweede organisatie uitverkoren door Fré Bramer, Museum Lunteren, waar ze jaren vrijwilliger was, had een recente uitbreiding kunnen betalen dankzij een heel grote erfenis – dat wist in Lunteren zo’n beetje iedereen.

Maar Mieps gedachten bleven hangen bij begunstigde nummer drie. Dat was toch een hârtstikke kleine club?

De notaris belde en in Den Ham, een dorp van zesduizend zielen aan de rand van Twente, vernam men het nieuws. Eerst de bestuurssecretaris, toen de voorzitter en na nog wat telefoonnetjes heen en weer was het voltallige, vijfkoppgige bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Den Ham-Vroomshoop op de hoogte. „Zó zeg!” riepen ze uit en „Tjóngejonge!” en „Tjéé, wat bijzonder!” en ze vroegen elkaar: „Zeg ken jij Fré Bramer?” en iedereen schudde van nee. Ze haalden de ledenlijst erbij. Verrek, daar stond ze. Mevrouw Bramer uit Lunteren.

Dorstig naar kennis toog een driekoppige delegatie onder wie de voorzitter en de penningmeester ruim honderd kilometer westwaarts. Op naar Lunteren. Op naar Miep van de Sluis.

Juf gevraagd

Nou, vertelde zij aan haar bezoek, Fré Bramer komt dus uit Den Ham, geboortejahr 1948, en haar vader had er een manufacturenwinkel en dameskledingzaak en haar moeder was juf. En Fré’s oom was schilder, jullie kennen hem misschien, Hendrikus Bramer? Zijn wandkleed hangt prominent in Den Hams gereformeerde kerk? Eén schilderij van ‘ome Drieks’ hing bij Fré thuis, die laat ze ook na aan jullie vereniging. Trouwens, zei Miep, ze had nog

een paar schilderijen van hem, neem die straks ook vooral mee.

Afijn, Fré wilde juf worden net als haar moeder en in 1969 viel haar oog op een advertentie – ‘juf gevraagd’ – en zo verliet ze Den Ham en belandde ze op de Beatrixschool hier in Lunteren. Ik begon drie jaar later, vertelde Miep, tientallen jaren waren we collega’s. Fré deed de middenbouw, met uitstapjes naar groep drie en zeven. Een geliefde juf. En wij werden vriendinnen, we gingen samen op vakantie, eerst Europa, toen China, Canada, Amerika. We deden een belangstelling voor geschiedenis, gingen naar Warschau en vanuit Krakau naar Auschwitz en in Normandië deden we de stranden aan.

Maar Fré is Den Ham altijd trouw gebleven ook al woonde ze hier, jullie verenigingsblaadje lag bij haar op tafel en ze las het van käft tot käft, dat weet ik zeker want ze vertelde erover. Ze bleef er ook heengaan, naar Den Ham, naar haar ouders, haar moeder overleed weliswaar al in de jaren zeventig maar haar vader hertrouwde en toen hij overleed in, wat was het, begin jaren negentig, bezocht ze haar stiefmoeder tot die overleed in 2010. Rond die tijd ging Fré met pensioen en ze ging werken voor Museum Lunteren – daar gaat dus ook een derde van haar geld heen hè – en aan zoekende basisschoolkinderen vertelde ze elk jaar weer over Lunteren in de oorlog, over de Muur van Mussert en het hoofdkwartier hier van de Sicherheitsdienst en over Joodse onderduikers en... Nou ja, op het laatst werd Fré dus opgehaald door collega’s van het museum en weer thuisgebracht want ze zat dus met die voet...

Willen jullie haar huis even zien misschien, vroeg Miep. De mannen volgden haar de deur uit en even later stonden ze voor Fré’s huis en binnen namen ze een kijkje. Ze had het helemaal afbetaald, zei Miep. En met de schilderijen van ‘ome Drieks’ in de kofferbak reed het drietal terug naar Den Ham.

Een bedrag 47 keer zo groot

Hun vereniging telt circa zeshonderd leden, die 22,50 euro contributie per jaar betalen. Volgens de jaarrekening is in 2024 voor 246 euro aan boeken verkocht en betaalden plaatselijke ondernemers opgeteld 2.500 euro voor advertentieruimte in het verenigingsblad. ‘Jumbo Rudy Veldkamp’, ‘Harvingilde Twenterand’, ‘Notariskantoor mr. M.J.H. Temmink’, ‘Meuleman: krachtcilinders & pompsystemen’. De vereniging zetelt in het historische Middendorphuis in Den Ham, eigendom van de gemeente Twenterand.

In het najaar van 2024 werd Fré’s huis verkocht voor een fijne prijs, waar door de Oudheidkundige Vereniging Den Ham-Vroomshoop de jaarrekening moest aanpassen. Onder het kopje ‘nog te bestemmen middelen’ kwam een bedrag te staan 47 keer zo groot als het eigen vermogen: 290.000 euro.

„Welke historische vereniging krijgt nou zo’n bedrag?” zegt bestuurslid Paul Ranke (81) in het Middendorphuis, „niemand, echt niemand! Écht niet hoor, hahaha!” Voorzitter Gerlo Teunis (69) naast hem lacht voorzichtig mee. Ze zitten naast een joekel van een weefgetouw uit 1750 en drinken koffie uit mokken bedrukt met historische zwart-witfoto’s – op die van Paul prijkt de oude spoorhaven van het naastgelegen dorpje Vroomshoop, hij blijkt er veel van te weten. Het levend houden van de geschiedenis, daar is het hun vereniging nou precies om te doen. In beeld brengen waarom Vroomshoop „veen onder de voetjes” heeft en Den Ham juist zand, zegt Gerlo („dat gaat helemaal terug tot de IJstijd”), het koestere van de Groningse boerderijen in

Het Middendorphuis van de Oudheidkundige Vereniging Den Ham-Vroomshoop in Den Ham.

Vroomshoop („de Groningers kwamen af op het veen”), het digitaliseren van eeuwenoude documenten, het overdragen aan basisschoolleerlingen van het streektaaldialect („zegt jullie oma misschien ‘hoes’ in plaats van huis?”). En: het runnen hier in dit pand van het Streekmuseum met zeventiende-eeuwse pijpenkoppen in vitrines naast duizenden jaren oude vuurstenen, het houten speelgoed uit de speelgoedfabriek, de restanten van een neergestort oorlogsvliegtuig en de oude burgermeestersstoel met op de rugleuning het aloude wapen van het ‘gemeentebestuur van Den Ham’. Plus, sinds kort prominent aan de muur meteen na binnenkoms: twee schilderijen van Hendrikus ‘Drieks’ Bramer, oom van Fré. Het bestuur hield het nieuws van de erfenis maandenlang stil. „We wilden absoluut geen gedoe in het dorp, dan valt iedereen over je heen”, zegt Paul. „Ja”, vult Gerlo aan, „iedereen weet al precies wat je ermee moet doen.” Stilletjes raadpleegden ze verenigingsleden werkzaam „in de financiële wereld” en die adviseerden het geld vooral niet – „boem” – in één keer uit te geven. Dat kwam wél ter sprake, want je moet weten, zegt Gerlo: dit gebouw, dit Mid-

Het bestuur hield het nieuws maandenlang stil, het wilde ‘absoluut geen gedoe’ in het dorp

dendorphuis, is bezit van de gemeente Twenterand en die willen die lasten niet meer dragen. „Pas op, zeiden onze adviseurs, niet kopen nul! Want één: je bent je geld meteen kwijt en twee: je draagt vervolgens ook de energielasten van dit monumentale pand met in alle ramen enkel glas en nog een lange weg naar ‘energie neutraal’.” Pas in de lente van 2025, bijna een jaar na Fré’s overlijden, bracht de vereniging het nieuws naar buiten: de jaarrekening van 2024 ging openbaar en de jaarlijkse ledenvergadering kwam eraan. En toen wist heel Den Ham het en meteen ook het ommeland, want het bestuur tipte een journalist van Twentse krant *Tubantia*. „De vereniging gaat niet opeens met geld smijten, verzekert de voorzitter”, noteerde de krant. Overwogen werd onder meer de aanschaf van een ‘touch table’, een tafel met touchscreen om „op locatie” te kunnen presenteren. „Zo’n ding kost wel een paar duizend euro.” Nee, van jaloezie bij verwante verenigingen merkten de bestuursleden niets, eerder was er „humor”. Zoals een streekvereniging die schertsend informeerde of ze misschien „dochter” kon worden van de Oudheidkundige

Vereniging – „Ah”, antwoordde Gerlo toen, „je bedoelt erfgenaam zeker?” Dat soort grapjes dus, „neeneenee”, Gerlo wil niet zeggen welke vereniging dit vroeg. En tegen mensen die willen weten hoe het nou gaat „met het geld” zegt hij met een ernstig gezicht: „Het is op. We zijn met z’n allen op vakantie geweest.” En dan lachen ze met elkaar.

Nee, zegt Gerlo, we hebben het niet gevierd. „Helemaal niet”, bevestigt Paul. Joh, kopen ze als bestuur een ijsje bij Herberg Swaan aan de Brink, houdt iedereen het bij één bolletje. „Vanille”, zegt Gerlo. De laatste keer trakteerde de penningmeester. Uit eigen zak, let wel.

Trouwens, dat de vereniging 290.000 euro erfde, is makkelijker gezegd dan vastgesteld: Miep van de Sluis had de taak het totaalvermogen van Fré Bramer tot achter de komma te berekenen en notarieel te laten vastleggen. Ze liep het hele huis na, legde het waardevolle apart en moest kiezen wat te doen met al het overige. Mooie kleren gingen naar de rommelmarkt van de kerk – „de opbrengst was voor Roemenië” – en bijzondere fotoalbums gingen naar een nicht. En die duizenden kiekjes van vakanties enzo, tsja, Miep was méé op die vakanties, ze heeft zélf al tientallen albums thuis. Dus ze gooide ze weg, dat wil zeggen: ze scheurde de foto’s eerst doormidden uit respect voor Fré’s privacy.

Bijna een baan

Verder verkocht ze Fré’s Fiat aan de garage en o ja, ze vond ook nog sieraden dus, hop, zij naar de juwelier in Kootwijkerbroek en naar het goudwisselkantoor in Ede voor een overzicht ter verantwoording aan de drie begunstigde partijen, uitgesplitst per brochure, per armband, per veertienkaraats gourmetcollier. Pdf na pdf, map na map bewaarde Miep op haar laptop onder bestandsnamen als ‘taxatie woning’, ‘vragen aan notaris’, ‘vragen voor KWV okt24’, ‘verklaring van erfrecht’, Ja, bijna een baan dit, beaamt ze. Als testamentair executeur krijgt ze dan ook een vergoeding van een procent of anderhalf van Fré’s vermogen. En gelukkig hielp een goede kennis, „met verstand van de materie”. Bovenal noemt Miep haar taak „eervol”.

KWV Kankerbestrijding laat weten „zeer dankbaar” te zijn voor „iedere nalatenschap”, erfenissen bestaan ongeveer een derde van de inkomsten. Drie ton geldt als een „aanzienlijk bedrag” en omdat Fré Bramer haar nalatenschap niet nader specificerde gaat het geld naar „algemene missiedoelen” zoals preventie, eerdere opsporing van kanker en betere behandelmethoden.

Bestuurslid Tjipke Timmer van Museum Lunteren noemt drie ton een „heel groot bedrag” en zegt dat het museum hoopt uit te breiden naar een aangrenzend lapje grond, om daar een nieuwe zaal te laten vrijzitten: ‘de Fré Bramerzaal’. De Oudheidkundige Vereniging Den Ham-Vroomshoop schafte een „groot scanapparaat” aan à „een kleine duizend euro” voor de digitalisering van oude dagbladen, overweegt de aanschaf van „enkele digitale beeldbanken” en zoekt „extra opslagruimte” om historisch materiaal droog in te bewaren. Ter compensatie van de inflatie zet de vereniging een deel van de erfenis op een beleggingsrekening. „Maar we gaan niet agressief beleggen.”

En open je het hek van de oude begraafplaats van Den Ham dan zie je op het veld rechts de zwarte grafsteen van mevrouw en meneer Bramer met in de rechterbovenhoek een nieuw aangebracht monument plaatje: ‘Fré Bramer’ (1948-2024). In de zandgrond van Den Ham, begraven bij de restanten van haar ouders, ligt de as van hun enig kind. Keus van Miep.

nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland

Op zoek naar een uitdagende baan?

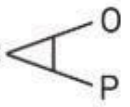
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures, bekijk het complete banenaanbod [op nrc.nl/carriere](https://nrc.nl/carriere)

gebruik het referentie nummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

	Provincie Utrecht	Interbestuurlijk Toezichthouder Omgevingsrecht en Erfgoed	Utrecht	29502
---	-------------------	---	---------	-------

beleid / bestuur

	CAOP	Secretaris	Den Haag	29507
	Gemeente Eindhoven via Galan Groep	Sectorhoofd Gebieden en Wijken	Eindhoven	29595
	Gemeente Nieuwegein	Senior adviseur Bestaanszekerheid	Nieuwegein	29566
	Gemeente Zwolle	Strategisch Beleidsadviseur Regionale Economie en Innovatie	Zwolle	29522
	Provincie Zeeland via Bestman - Bestuur & Management	Statengriffier	Middelburg	29538
	Wijkkracht via BeljonWesterterp	Bestuurder	Hengelo	29577

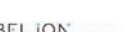
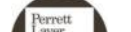
beleid / bestuur

	De Haagse Hogeschool	Senior Adviseur Wet- en Regelgeving Onderwijs	Den Haag	29529
	Fronteer	Bureaudirecteur	Amsterdam	29587
	Gemeente Oss	Strategisch Bedrijfsvoeringsadviseur	Oss	29572
	Nederlands Jeugdinstituut	Bestuurssecretaris/ Directiesecretaris	Utrecht	29598

directie / management

	Ambulancezorg Limburg via Leeuwendaal	Manager Bedrijfsvoering	Ittervoort	29593
	Belastingssamenwerking West-Brabant via BeljonWesterterp	Directeur	Etten-Leur	29581

directie / management

	Circulus via BeljonWesterterp	Manager Grondstoffen	Apeldoorn	29570
	Constructabouw B.V. via BeljonWesterterp	Aankomend Directeur	Heerenveen	29585
	De Nieuwe Kolk via BeljonWesterterp	Manager Bedrijfsvoering	Assen	29562
	Erasmus Universiteit Rotterdam via TwynstraGudde	Directeur Bedrijfsvoering Erasmus School of Economics	Rotterdam	29537
	Gemeente Hoeksche Waard	Teammanager Bestuursadvisering, Programma's & Projecten en Bestuurssecretariaat & Kabinetszaken	Maasdam	29468
	Gemeente Maastricht	Manager Economie & Cultuur	Maastricht	29542
	Gemeente Oldenzaal via BeljonWesterterp	Teamleider Jeugd, Wmo en Sociaal Plein en Teamleider Ontwikkeling Maatschappij	Oldenzaal	29553
	HAN University of Applied Sciences via TwynstraGudde	Academiemanager Mens en Maatschappij (lid MT)	Nijmegen	29558
	Het Nederlands Huisartsen Genootschap	Clusterhoofd Richtlijnontwikkeling	Utrecht	29586
	Huisartsen Eemland	Manager Bedrijfsvoering	Amersfoort	29596
	Limburgs Voortgezet Onderwijs via ADJ	Rector Sint-Maartenscollege	Maastricht	29589
	Maarel Orchids via BeljonWesterterp	Operationeel Manager	Maasdijk	29571
	NIOZ via Perrett Laver	Director	Texel	29597

	Stichting Carmelcollege	Teamleider VWO (Bonhoeffer College)	Enschede	29579
	Stichting Carmelcollege	Teamleider Onderwijs	Oss	29582
	Universiteit Leiden via TwynstraGudde	Directeur Bedrijfsvoering Faculteit Sociale Wetenschappen	Leiden	29559
	W/E adviseurs via BeljonWesterterp	Directeur-bestuurder	Utrecht	29543

	YER Nederland B.V.	Business Unit Manager Engineering	Hybride	29592
---	--------------------	-----------------------------------	---------	-------

finance

	Gemeente Apeldoorn	Business Controller	Apeldoorn	29518
---	--------------------	---------------------	-----------	-------

finance

	Gemeente Scherpenzeel	Senior Financieel Adviseur	Scherpenzeel	29599
	SKF B.V. via YER	Senior Controller	Houten	29545
	Gemeente Tynaarlo via BeljonWesterterp	Vakmanager Personeel & Financiën	Vries	29580

human resources

	Dock via Bureau Baken	Directeur HR	Rotterdam	29588
---	-----------------------	--------------	-----------	-------

inkoop / logistiek

	Blanco Belgium via YER	Business Development Manager Nederland	Nederland	29531
	DCMR	Coördinerend Senior Inkoper	Schiedam	29541
	Gemeente Nieuwegein	Inkoop Coördinator	Nieuwegein	29564

IT

	Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland via BeljonWesterterp	Manager Informatiemanagement & Automatisering	Utrecht	29583
	Nederlandse Wetenschappelijk Onderzoek Instituten	Privacy Officer	Utrecht	29563

juridisch

	Centraal Justitieel Incassobureau via BeljonWesterterp	Manager Criminele Geldstromen	Leeuwarden	29573
	Gemeente Hoeksche Waard	Juridisch Adviseur	Maasdam	29547
	Vektis	Legal Counsel/Bedrijfsjurist (fluent in Dutch)	Zeist	29561
	Verpact	Bedrijfsjurist	Den Haag	29594

onderwijs

	Haagse Hogeschool	Hogeschooldocent Accountancy (RA)	Den Haag	29574
	Keizer Karel College via Beteor mens en organisatie	Rector	Amstelveen	29575

onderwijs

	Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven via Leeuwendaal	Strategisch teamlead HR advies & beleid	Zoetermeer	29525
---	---	---	------------	-------

projectmanagement

	Gemeente Nieuwegein	Projectleider Gebiedsontwikkeling	Nieuwegein	29565
	Provincie Utrecht	Projectleider Utrechtse Weerbaarheidsnorm	Utrecht	29569

RvC / RvB / RvT

	De Goede Woning via Colourful people	Lid Raad van Commissarissen	Apeldoorn	29600
	Gilde Opleidingen via Vanderkruis - connecting identities	Voorzitter College van Bestuur	Roermond	29567
	Merk Fryslân via BeljonWesterterp	Voorzitter Raad van Toezicht	Leeuwarden	29584
	Passend onderwijs West-Friesland via Colourful people	Lid Raad van Toezicht profiel Onderwijs	Zwaag	29590
	Warande via Governance Search	Lid Raad van Toezicht	Houten	29591

technologie / techniek

	Heijmans Utiliteit B.V. via YER	Integraal Kostendeskundige/ Teamleider	Rosmalen	29576
---	---------------------------------	--	----------	-------

Meer informatie over het plaatsen van vacatures? Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055, stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

De dood is geen gezellig onderwerp voor aan de keukentafel. Toch is het belangrijk om te bespreken wat er met je bezittingen moet gebeuren als je er niet meer bent, zeggen een hoogleraar erfrecht, twee erfrechtadvocaten en een nalatenschapsmediator. Zeker nu de Nederlandse bevolking snel vergrijsst, nalatenschappen groter worden en er steeds meer samengestelde gezinnen zijn. Een open gesprek, duidelijke afspraken en een goed opgesteld testament kunnen veel problemen voorkomen, aldus experts. Dertien tips om goed te zorgen voor erfenissen en erfgenamen.

1 | Je testament maak je voor de achterblijvers, dus leg je oor er te luister „Jij ligt straks lekker in je kistje”, zegt Bernard Schols, hoogleraar erfrecht en auteur van het boek *Voorkom ruzie bij de kist*. „Het zijn de mensen die je achterlaat die met de Belastingdienst te maken krijgen, en er met elkaar uit moeten komen.” Door je erfenis helder vast te leggen, weten zij waar ze aan toe zijn.

Dat begint met jezelf afvragen of je je kinderen goed kent, zegt erfrechtadvocaat Elco Anink. „Weet je hoe ze zich tot elkaar verhouden als jij er niet meer bent? Ga het gesprek aan met je kinderen over waar de voorkeuren liggen.” Bespreek bijvoorbeeld alvast wie jouw schilderijencollectie graag erft, en wie de voorkeur heeft voor de porseleinen servieset.

Je hoeft hun wensen natuurlijk niet op te volgen, zegt Marije de Rooij-Stevenhaagen, mediator en hoofdredacteur van het blad *Alles over Erven*. „Maar denk nooit: het komt wel goed. Want dan verschuift het probleem naar je kinderen; je geeft ze een conflict op een presenterblaadje.”

Op tijd een open gesprek voeren is vaak genoeg om valse verwachtingen van de erfgenamen weg te nemen. Haar tip: plan het gesprek op een niet beladen moment en op een niet beladen plek. Dus niet met verjaardagen of kerstmis.

2 | Er is geen slecht moment om een testament op te laten stellen, behalve als het te laat is

„In theorie kan ook een 18-jarige onder een auto komen”, zegt hoogleraar Schols. „Die zal waarschijnlijk nog niet veel vermogen hebben. Maar vanaf het moment dat er dierbare spullen zijn die op een bepaalde plek terecht moeten komen, moet je over een testament nadenken.”

In de praktijk ziet Schols dat het onderwerp meestal gaat leven op het moment dat mensen een eerste huis kopen of wanneer er kinderen onderweg zijn. „Zelfs als ongeboren vrucht hebben ze al recht op een deel van de erfenis.”

Dus: als je ideeën hebt over hoe je je erfenis wil verdelen, leg het dan vast. Belangrijk om te benadrukken, vindt Schols: als jij niets regelt, dan regelt Den Haag het. „Het opstellen van een testament is dé kans om je eigen spelregels te maken.”

3 | Laat je bijstaan door een gespecialiseerde notaris, en houd niets achter Het goed regelen van jouw nalatenschap vergt specialistische kennis, zegt erfrechtadvocaat Anink. „Neem altijd een in familie- en erfrecht gespecialiseerde notaris in de arm die je vertrouwt, om een slecht opgesteld testament te voorkomen. Je voorkomt daarmee hoge kosten bij de afwikkeling.” Een gespecialiseerde notaris helpt met het fiscaal aantrekkelijk plannen van jouw nalatenschap. Je vindt deze specialisten via de beroepsorganisaties van notarissen, zoals bijvoorbeeld de EPN (Vereniging van Estate Planners in het Notariaat).

„Je wil eigenlijk voorkomen dat je met

CONFLICTPREVENTIE

Een erfenis kan een familie kapotmaken. Hoe voorkom je dat?

Een goed testament kan veel ruzie voorkomen. En een open gesprek helpt om valse verwachtingen weg te nemen. Geld is uiteindelijk niet het enige dat telt. Vier experts over hoe je conflicten tussen nabestaanden vermijdt.

Door **Laura Hoogenraad, Megin Kimmijser en Melle Meijer**

Illustraties **Suzan Hijink**

ons - de advocaten - in contact komt”, zegt Aninks collega en erfrechtadvocaat Dies van den Berg. „Goed om te weten: de notaris heeft geheimhoudingsplicht, dus wees niet bang om alles te vertellen. Ook over je buitenechtelijke kinderen of de slechte relatie tussen je zoon en zijn stiefmoeder - dat is essentiële informatie voor het opstellen van een compleet testament, waarmee toekomstige problemen tussen de erfgenamen worden voorkomen.”

4 | Een goed testament is een begrijpelijk testament

Een bezoek aan de notaris gaat vaak gepaard met het aanhoren van een hoop juridische termen, maar het is ontzettend belangrijk dat je volledig begrijpt wat er in je testament staat, zegt erfrechtadvocaat Anink. „Een goed testament is begrijpelijk en transparant, zodat je zeker weet dat je wensen correct zijn neergelegd.”

Nabestaanden kunnen schrikken van de afstandelijke, juridische taal van een testament, ziet mediator Marije de Rooij-Stevenhaagen. „Het kan heel waardevol zijn voor nabestaanden om in jouw eigen woorden uitleg te krijgen over je keuzes en overwegingen, dat zorgt voor meer begrip.”

Dat kan door een ‘considerans’ toe te voegen aan het testament: een inleiding om in eigen taal uitleg te geven aan de inhoud. Al kleven daar wel risico’s aan, waarschuwt Anink. Als de eigen uitleg feitelijk onjuist blijkt, kan dat ertoe leiden dat het testament (deels) juridisch onderuitgaat. Bijvoorbeeld als een overleden vader schrijft dat hij zijn zoon onterft omdat hij nooit belde; maar de zoon het aanvecht omdat hij kan bewijzen dat hij wel belde.

Een alternatief voor een considerans is een aparte, niet-juridische nalatenschapsbrief die geen onderdeel uitmaakt van het testament. De beoogde executeur kan de brief overhandigen aan de erfgenamen.

5 | Hoe complexer de gezinssituatie, hoe groter de kans op conflict

Bij samengestelde gezinnen, waarin stiefouders of kinderen uit verschillende relaties een rol spelen, ziet mediator De Rooij-Stevenhaagen vaak dat de spanningen hoger oplopen. „Het maakt alles net wat ingewikkelder waardoor het sneller escaleert. Daarom is het nog belangrijker om goed te communiceren en te zorgen voor heldere verwachtingen.”

Stel: een vader hertrouwt met een nieuwe vrouw en komt te overlijden, dan krijgt zijn nieuwe partner al zijn bezittingen volgens de wet, tenzij het anders is vastgelegd. Zijn kinderen moeten wachten totdat hun stiefmoeder is overleden voordat ze iets krijgen. Het is beter als de eigen ouder vooraf duidelijke keuzes maakt voor zijn kinderen wat betreft zijn nalatenschap. Het liefst zodat na het overlijden alles meteen wordt afgehandeld en er geen „financiële losse eindjes” meer bestaan, zegt De Rooij-Stevenhaagen. „Je wilt er de relatie van de stiefouder en de kinderen niet mee belasten.”

6 | Herzie je testament om de vijf jaar

Stel: tien jaar geleden stond buurvrouw Jacqueline nog bovenaan je lijstje van goede vrienden, dus nam je haar op in je testament. Inmiddels ben je verhuisd en zien jullie elkaar nooit meer. Maar op papier erft Jacqueline nog steeds jouw collectie zeldzame postzegels.

Om te voorkomen dat je kinderen zich afvragen waarom een deel van de erfenis naar ene Jacqueline gaat, is het belangrijk om je testament elke vijf jaar te controleren en zo nodig aan te passen, zegt erfrechtadvocaat Van den Berg. „Een aanpassing kost geld, maar voorkomt wel dat een oude, uit het oog verloren vriend of

vriendin plotseling een groot deel van je erfenis opeist.”

7 | Nee, een samenlevingscontract is niet hetzelfde als een huwelijk

Het erfrecht gaat nog altijd uit van het ‘klassieke huwelijk’, benadrukt Schols: een vader en moeder met een aantal kinderen. Terwijl in Nederland ruim twee miljoen mensen ongehuwd samenwonen - een groep die sinds de jaren negentig gestaag groeit. Wie niet wil trouwen, maar een erfenis wel op dezelfde manier wil regelen als binnen een huwelijk, kan een geregistreerd partnerschap aanvragen.

Wie slechts een samenlevingscontract laat opstellen, en een partner als erfgenaam aanwijst, doet er goed aan om een wederzijdse zorgplicht op te nemen, zegt Schols. „Klinkt misschien spannend, maar je zegt daarmee alleen dat je samen de kosten voor het huishouden draagt. Als een van de partners overlijdt, geniet je daarmee een belastingvrijstelling van ruim acht ton. Dat zouden ze wat mij betreft op billboards langs de snelweg moeten zetten.”

Partners en kinderen betalen na de vrijstelling 10 procent belasting over het restant tot € 154.197,-, daarna 20 procent. Voor andere erfgenamen liggen die tarieven op 18 en 36 procent.

8 | Onterven: doe het niet

In een testament kan iemand expliciet worden uitgesloten voor de erfenis. Kinderen kunnen niet volledig worden onterfd. Ze behouden het recht om aanspraak te maken op hun legitieme portie: een geldbedrag ter hoogte van ten minste de helft van hun wettelijke erfdel.

Onterven raadt mediator Marije de Rooij-Stevenhaagen altijd af. „Ik zeg niet: doe het nooit, maar doe het in principe niet. Onterven doet altijd pijn. Het echoot generaties lang door in de hele familie.”

Er zijn altijd meer oplossingen dan je denkt, benadrukt De Rooij-Stevenhaagen. „Zo wilde een moeder haar zoon onterven vanwege zijn drugsverslaving. Ik adviseerde haar om in plaats daarvan een bewindvoerder over zijn erfenis aan te stellen en dit ook toe te lichten: niet uit wantrouwen, maar om ervoor te zorgen dat hij zijn hele leven van de erfenis kan genieten. Dat maakt een wezenlijk verschil.”

9 | Ontwijk belastingontwijking (en veel is wél mogelijk)

Je mag de grenzen van de wet opzoeken, zolang je er maar binnenblijft. „Je houdt altijd een spanning tussen de overheid en de mensen die een bedrag erven”, zegt Schols. „Die willen meestal het liefst zo weinig mogelijk belasting betalen.” Wat hij maar wil zeggen: binnen de belastingwet mag je gebruik maken van de meest gunstige opties die je tot je beschikking hebt, „ook al voelt dat soms niet heel netjes”.

Een voorbeeld voor opa's en oma's: aan kleinkinderen kun je tot 26.230 euro belastingvrij overerven. „Veel mensen weten dat niet. Maar als je tien kleinkinderen hebt is dat toch een behoorlijk bedrag waar je geen belasting over betaalt. Gewoon binnen de grenzen van de wet.”

10 | Je hóéft niet alles aan familie te geven

„Ik zie steeds meer mensen die zich afvragen: goh, waarom zouden mijn kinderen eigenlijk alles moeten krijgen?”, zegt hoogleraar Schols. Ook in welvarende kringen. „Dan schrijft een nalatende ‘ze krijgen allemaal een miljoentje’ - over zulke bedragen gaat het steeds vaker - en de rest gaat naar het Rode Kruis.” Bij een schenking aan een goed doel met een ANBI-status hoef je geen belasting te betalen. Zo blijft er meer geld over en heb je meer zeggenschap over waar je geld terecht komt dan wanneer het naar de Belastingdienst gaat.

11 | Bedenk goed wie je tot executeur benoemt Wanneer iemand een testament opstelt, wordt er vaak een executeur aangewezen. Deze persoon moet formaliteiten en praktische zaken afwikkelen na het overlijden, van het opzeggen van de huur en het inlichten van de erfgenamen over het testament tot het verdelen.

Ouders wijzen vaak standaard het oudste kind aan als executeur, ziet mediator De Rooij-Stevenhaagen. „Dat is eigenlijk alleen een goed idee als alle kinderen dat ondersteunen”, zegt ze. „Maar als het gebeurt zonder gesprek, is het vaak een oorzaak van conflict.” Erfrechtadvocaat Anink is het hiermee eens. „Door een kind executeur te maken, zet je diegene op de plaats van de ouder. Ik heb vaak gezien dat daardoor geschillen ontstaan met

broers en zussen. Denk dus goed na over wie je tot executeur wil benoemen.”

Het is ook mogelijk om twee of meer executeurs aan te wijzen, of een extern, onafhankelijk persoon, zoals een professioneel executeur of de notaris.

12 | Vrees je schulden? Aanvaard een erfenis dan beneficiair

Als je erfgenaam bent, krijg je niet alleen „het geld, de klok en de auto”, zegt Anink, „maar erf je ook de schulden die de overledene heeft gemaakt.” Vaak genoeg zit hij situaties waarbij de schulden pas na het overlijden boven water komen. „Een groot huis, drie dure auto's en een paar mooie schilderijen betekenen niet dat er geen betaalachterstanden zijn.”

Om te voorkomen dat je schulden uit eigen zak moet betalen, kun je de erfenis beneficiair aanvaarden, zegt hij. Dat betekent dat je een erfenis accepteert, maar alleen als deze positief is, waardoor je beschermd bent tegen schulden. Wel moet je de erfenis volgens wettelijke regels vereffen: je brengt de bezittingen en schulden in kaart en betaalt de schulden uit de erfenis, in plaats van uit eigen zak. Wat overblijft, wordt verdeeld.

Beneficiair aanvaarden kan niet zo maar, zegt Anink. „De erfgenamen moeten dit vastleggen bij de griffier van de rechtbank bij de laatste woonplaats van de overledene.” Dat kan je zelf doen, of via de notaris regelen. Belangrijk om te

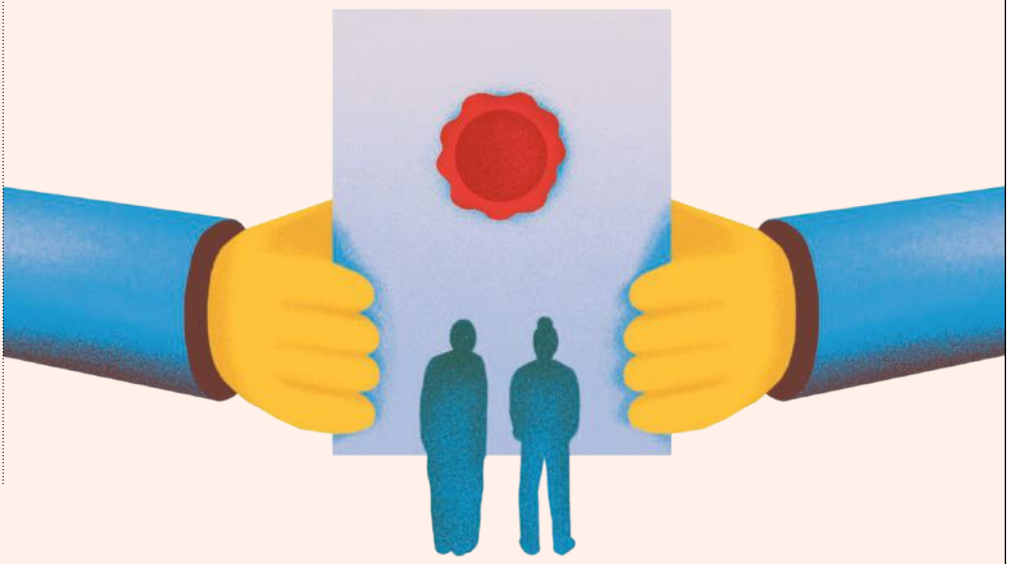
weten: neem voordat de verklaring is vastgelegd bij de rechtbank geen geld op of spullen mee uit het huis van de overledene. Dan aanvaard je de erfenis impliciet en ben je aansprakelijk voor de schulden met je privévermogen.

13 | Het gaat niet alleen om euro's

Bij een conflict lijkt het in eerste instantie te gaan om geld, huizen of bezittingen, zegt mediator Marije de Rooij-Stevenhaagen, maar materiële zaken zijn zelden de oorzaak. „Veel vaker gaat het om een gebrek aan erkenning of om oude wonden die worden opgehaald. Een broer die nooit dankjewel heeft gehoord voor al zijn mantelzorg, of een zus die zich achtergesteld voelt omdat er altijd meer aandacht is geweest voor een ander.”

Voer je het gesprek aan de keukentafel? Geef iedereen de ruimte om te vertellen wat voor hen belangrijk is. Probeer zinnen als „ik wil dit” te vermijden, adviseert De Rooij-Stevenhaagen, en eerder te praten in termen van „ik vind het belangrijk omdat”.

Houd de grotere vraag in je achterhoofd: hoe wil je hier wegllopen? Hoe wil je hier over tien jaar op terugkijken? Als de emoties hoog oplopen, las dan een pauze in. „Luister. Niet alleen om te reageren, maar ook om te begrijpen”, zegt De Rooij-Stevenhaagen. „Mediations mislukken vooral als mensen niet echt uit zijn op een gezamenlijke oplossing.”

SPITSUUR

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé com-
bineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

‘Veel mensen willen er niet mee bezig zijn wat er gebeurt als je onder de tram komt’

Frits Moonen (36) begon zeven jaar geleden een eigen bedrijf in vermogensadvies waarmee hij mensen helpt iets robuusts op te bouwen voor de lange termijn. Hij heeft 35 mensen in dienst. „Ik heb een calvinistische opvoeding gehad: hard werken en je best doen.”

Colin van Heezik

Frits: „Ik ga drie tot vier keer per week sporten bij een sportschool hier in de buurt – ik woon op de Westelijke Eilanden in Amsterdam. Ik ga altijd ’s middags of in de avond – dan ben je op je sterkst. Om 9 uur ’s morgens kun je nog geen bergen verzetten. Verder kickboks ik één keer per week in de Apollohal met een personal trainer en een zakenrelatie. „Ik slaap acht uur per dag, van elf tot zeven of van twaalf tot acht. Dan kan ik alles gedisciplineerd doen. Mijn vader was dominee, hij is nu met pensioen. Ik heb een calvinistische opvoeding gehad: hard werken en je best doen. Een van de mensen die ik bewonder is Arnold Schwarzenegger, niet per se vanwege zijn sportieve prestaties. Het gaat meer om groot dromen en je doelen realiseren. Hij is niet alleen bodybuilder geweest maar ook acteur en gouverneur. Ik heb respect voor de manier waarop hij zich bijzondere doelen gesteld heeft en die gehaald heeft. Als je je ergens toe zet kun je veel bereiken. Kleine successen leiden tot grotere successen. „Ik werkte tot zeven jaar geleden als private banker bij ING. Toen ben ik mijn eigen bedrijf in vermogensadvies begonnen, Momentum Family Office, dat sindsdien flink gegroeid is. Mensen worden zich bewuster van het feit dat plekken waar je vroeger financieel advies haalde niks te maken hebben met objectief advies. Onder het mom van advies verkopen ze je producten. Mijn visie was dat het niet al-lebei kan – en daarom heb ik een bedrijf opgericht in onafhankelijk vermogensadvies voor ondernemers. Die markt is inmiddels geëxplodeerd. De eerste twee jaar was ik alleen, vanaf volgende maand hebben we 35 werknemers. „Estate planning, oftewel nalatenschapsplanning, is een belangrijk deel van ons werk. Voor elke klant doen we dat. Welk deel van je vermogen laat je op je eigen naam of zet je op naam van je kinderen? We werken alleen met grotere vermogens – soms ook oud geld. Onze klanten hebben minstens 3 of 4 miljoen. Trust funds of familiefondsen zijn niet zo gebruikelijk in Nederland maar het gaat om vooruitkij-

”
Mensen zijn dankbaar als je het goed voor ze regelt

Frits Moonen
Vermogensadviseur

„Het co-ouderschap heeft fantastisch uitgepakt. We wonen vlakbij elkaar.” FOTO MONA VAN DEN BERG

ken. Misschien zeg je: ik wil niet alles naar mijn kinderen maar ook naar mijn kleinkinderen. Hoe houd je het vermo-gen in stand zonder dat een generatie alles uitgeeft? En het gaat over filantropie, impact met wat je hebt opgebouwd – wat wil je nalaten, hoe wil je herinnerd worden?

Parttime ouderschap
„Mijn zoon James is nu 7. Hij zit in groep 4 en heeft hoog-blond lang haar met een lichte krul – zijn moeder is blond, de krul heeft hij van mij. Het is een bewust co-ouderschap, met een vriendin, ik heb nooit een relatie met haar gehad. We hebben wel een tijdje gedatet, toen is zij zwanger gewor-den en hebben we gezegd: we gaan het samen *schaffen*, als vrienden. En dat heeft fantastisch uitgepakt. We wonen vlak bij elkaar. Het gaat niet vanzelf, samen een kind opvoeden met je liefdespartner kan ook al lastig zijn en op deze manier is het wel echt een uitdaging – maar het heeft ook voorde-len. Toen zij zwanger werd en we besloten dit zo te doen werkte ik nog bij ING. Collega’s zeiden: wat jij hebt, parttime ouderschap, is eigenlijk top, daar kom je nog wel achter. „Met James gaat het ook goed. Hij weet niet beter en er is nooit ruzie geweest, toen niet, nu niet. Ja, het is anders dan normaal maar omdat alles altijd duidelijk geweest is en je als team alles overlegt is alles heel fijn. Toen hij net geboren was waren wij uiteraard de *odd ones out* – maar nu als kind van 7 zitten er heel veel kinderen in zijn klas met gescheiden ouders en dat is vaak een ingewikkeldere situatie dan de on-ze. We verdelen het 70-30 vanwege mijn bedrijf – zo is het iets makkelijker te doen, want mijn baan vraagt nog net iets anders van mij. Zijn moeder werkt als leidinggevende bij Ac-centure – dat is ook een drukke baan maar toch anders dan het leven van een ondernemer. Ik werk 50 à 60 uur per week. Dus hij is gemiddeld iets meer dan twee dagen bij mij en vijf bij haar, maar niet op vaste dagen. Dat wisselt per week. En elke week eten we een keer met ons drieën.” „Ik zie er niet uit als de typische vermogensadviseur. Ik heb lang haar in een bun. Kort zou ook kunnen maar dan word ik de broer van Jochem Meijer, omdat ik zo veel krullen

hebben. Dus het is dit of dat. Tegenwoordig maakt het niet meer uit maar toen ik nog bij ING werkte verwachtten men-sen eerder een bankier van 60 in een grijs pak dus toen moest ik in het begin van een gesprek wel altijd even laten merken dat ik wist waar ik het over had. Een typische baas ben ik ook niet. Ik heb op tijd de juiste mensen aangenomen. En je hoeft als eigenaar niet de grote baas op kantoor te zijn. Je kunt beter mensen aannemen die goed een organisatie kunnen runnen.

Op veel manieren nalaten
„Nalatenschapsplanning betekent dat je met mensen gaat kijken wat ze belangrijk vinden, van testament tot huwelijk-se voorwaarden, en zorgen dat het in elk scenario goed gere-geld is. Je kunt op veel manieren nalaten, je hoeft het ze niet contant te geven. Kinderen hebben in Nederland een wette-lijk erfdeel en dat kan ook over de woning gaan, maar je kunt wel vruchtgebruik aan de partner geven (het recht om gebruik te maken van andermans bezit zonder de eigenaar te zijn). En je moet rekening houden met het scenario waar-in iemand jong overlijdt. Veel mensen verwaarlozen dat, willen er niet mee bezig zijn wat er gebeurt als je onder de tram komt. „Maar bescherming tégen vermogen is ook van belang. Als je kinderen te jong vermogen krijgen is dat niet goed. Als je 20 bent weet je vooral dat de club op Ibiza leuk is maar je bent nog niet bezig met een huis kopen. Daarom is het in elk geval tot een leeftijd van 25 of 30 jaar beter dat ze nog niet vrij over de erfenis kunnen beschikken. Het beste is stap voor stap blootstellen aan vermogen. „Vroeger spaarde ik om financieel onafhankelijk te wor-den en dat was een fijne mijlpaal, ook omdat het me in staat stelt mensen om mee te helpen. Vrienden, familiele-den. En ja, ik zou morgen kunnen stoppen met werken, maar ik vind dit werk fantastisch. Ik vind het leuk van 1 euro 2 te maken en iets robuusts op te bouwen voor de lange ter-mijn om mensen rust en onafhankelijkheid te geven. En mensen zijn dankbaar als je iets goed voor ze regelt.”

IN HET KORT

Frits Moonen (36) is vermogensadviseur en heeft zijn eigen bedrijf Momentum Family Office met 35 werknemers. Een onderdeel van zijn werk is nalatenschaps-planning. Zijn hobby is fitness, hij traint drie tot vier keer per week. Hij woont in Amsterdam en heeft een zoon, James (7), in co-ouderschap met een vriendin.

Zijn inkomen is 5 keer modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

„Ik stuur nooit Tikkies. Nu ik een beetje geld heb dacht ik: ik ga dat niet meer doen – vind het rijkdom dat niet meer te hoeven. De ene keer betaalt de een, de andere keer de ander.”

Weekboodschappen of iedere dag naar de supermarkt?

„Een paar keer per week. Ik kook vaak voor een paar da-gen. Afhalen of bezorgen doe ik nooit – het eten valt vaak tegen, het duurt megalang en het is vaak minder gezond. Ik ga wel veel uit eten. Ik hou van goeie restau-rants, ook vanwege de service.”

Wat is je laatste grootste uitgave?

„Dat was een vliegticket naar Alicante. Ik heb het last mi-nute gekocht dus het was best duur, 550 euro.”

Tweedehands of liever nieuw?

„Speelgoed kan prima tweedehands, is vaak top. Qua kleding heb ik redelijk afwijkende maten dus ik kan geen tweedehands kleding kopen.”

Hoeveel zakgeld geef je je kinderen?

„Nog niks, hij is 7.”

Hoe vaak ruim je het huis op?

„De schoonmaakster komt elke week, zij ruimt ook op.”

Wat was echt een miskoop?

„Een nieuwe iPhone 16, die ligt al een half jaar in een doosje op mijn bureau – ik heb gewoon geen tijd om mijn oude telefoon over te zetten. Inmiddels is er alweer een nieuwe iPhone uit. Maar dat geeft wel aan hoe druk ik het heb, zo’n nieuwe telefoon heeft geen prioriteit, ik heb er geen headspace voor.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

„Nergens aan. Of ja, soms een dessert. Van de week had ik een dame blanche besteld – daar stop je dan je hele gezicht mee vol. Ik voel me er dan schuldig over, omdat het gewoon ongezond is na een bulk eten nog eens een bak zoetheid naar binnen te gieten, maar lekker is het wel.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

„Mijn tips zijn: langetermijndenken, groot denken, stap voor stap bouwen en blijven bouwen. Verder gaat het om spreiding en selectie. Je kunt bijvoorbeeld beleggen in een wereldwijde tracker zoals een world ETF, een mandje van aandelen waarmee je in duizenden bedrij-ven wereldwijd belegt. En doe dat dan voor de lange ter-mijn. Je moet niet elke dag gaan kijken hoe het ervoor staat. Minder emotie, meer feiten. Het gaat erom hoe je portefeuille er over tien jaar voorstaat, of over dertig jaar.”

Geboren

Geboren!
Cécile Marin Broekhuis
Karima Bol & Joost Broekhuis
Zusje van Hugo
Rotterdam, 16 december 2025

Geboren!
Willem Jan Ernst Adriaan
Sophie Louter en Ward Veenman
Rotterdam, 29 december 2025

Met jou is er meer liefde, meer leven, meer wij
Wolf Julius de Wijer
Kim, Kurt, Otis en Zeger de Wijer - Beijer
Oegstgeest, 27 december 2025

Geboren!
Frederik Giap Flores Sprenger
Alexandra Tan en Damiaan Sprenger
Thibaud
Amsterdam, 26 december 2025

Geboren!
Quinten Johan Paulus
Aurelia de Vries Schultink & Thomas Brouwer
Thibault, Justine
Amsterdam, 23 december 2025

In memoriam

♦
“Wat blijft komt nooit terug,
maar is gebleven.”
Igno Sutorius
6 januari 2016 - 6 januari 2026
Annelies en Noortje

Colofon familieberichten
Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail:
familieberichten@nrc.nl
Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Overleden

— KENNISGEVING —
*
«Toujours sourire, le cœur douloureux.»
*
Johannes Bommeljé
JOOST
Utrecht, 13 februari 1924 – Utrecht, 26 december 2025
*
*Op 26 december jl. hebben wij afscheid genomen
van onze wijze, erudiete, levenslustige vader en grootvader,
in leven echtgenoot van Anneke Bommeljé-de Waard (1927-2022).*
*Hij had een oprechte belangstelling voor de mensen om zich heen,
voor de gebeurtenissen in de wereld en voor veel, heel veel boeken.*
Yvet & Amir – Arash, Mohammad, Nazanin
Bastiaan
Marco & Rieneke – Vera, Lucia
— DE BEGRAFENIS HEEFT IN BESLOTEN KRING PLAATSGEVONDEN —

Bedroefd, maar dankbaar namen wij afscheid van
*
Joost Bommeljé
Utrecht 13 februari 1924 – Utrecht, 26 december 2025
*
Voormalig eigenaar en uitgever van
BOEKHANDEL & UITGEVERIJ BIJLEVELD
te Utrecht (zelfstandig sedert 1865)
*
DE AUTEURS UIT ZIJN FONDS SPREKEN BOEKDELEN:
Simone de Beauvoir – Martin Buber – Moses Finley – Erich Fromm
Erving Goffman – Karl Jaspers – Thomas Nagel – Fernando Savater
Lev Tolstoj – Simone Weil – Christoph Wolff – Virginia Woolf
*
NAMENS DE UITGEVERIJ **NAMENS DE BOEKHANDEL**
Bastiaan Bommeljé *Maartje Kroonen*
— DE BEGRAFENIS HEEFT IN BESLOTEN KRING PLAATSGEVONDEN —

Eendragt
Opgericht 1 juli 1851 - Utrecht
We nemen afscheid van
Joost Bommeljé
Joost, voormalig eigenaar en uitgever van
Boekhandel & Uitgeverij Bijleveld, was
sinds 1959 een zeer betrokken (ere)lid van
Boekverkooperscollege Eendragt.
Zijn grote kennis van en liefde voor het vak
maar ook zijn humor hebben onze leden
altijd geïnspireerd. Wij zullen hem missen.
Bestuur Boekverkooperscollege Eendragt

“Ik heb een heel fijn leven gehad en het is goed zo”
Resi Nooteboom-Francken
Haarlem, 21 mei 1928 Oisterwijk, 28 december 2025
echtgenote van Joop Nooteboom †
Karien en Ad Roosen-Nooteboom
Joep en Tamsin
Tim en Mendy
Emily
Coen † en Ursje † Nooteboom-den Hollander
Marieke en Jimmy
Tessa
Maarten en Monique Nooteboom-Verheugt
Bregje en Hidde
Frederike en Marnix
Michiel en Camille
Gijs Nooteboom † en Nicky Marshall
Hidde en Laura
Floris en Kim
en achterkleinkinderen
Het afscheid vindt in besloten kring plaats.
Correspondentieadres: Karien Roosen-Nooteboom
Bickerswerf 60, 1013 KX Amsterdam

een sprongetje
van ons hart
telkens als we
aan jou denken
Wim Wetzels
1955-2025
José Vermeer
Mia en Jan Douven-Wetzels
René en Margriet Wetzels-Küsters
Hub en Simone Wetzels-Mateijsen
neven en nichten
familie Wetzels

Er is gelegenheid tot afscheid nemen en condoleren op maandag
5 januari van 19.00 tot 20.30 uur in Afscheidshuis aan den IJssel van
Monuta Monique Maurik aan de Kompasstraat 26B te Capelle aan
den IJssel.
De afscheidsdienst wordt gehouden op woensdag 7 januari om 12.00 uur
in HAL4 aan de Maas, Watertorenweg 200 te Rotterdam.
Aansluitend zullen wij hier met elkaar samenzijn met een hapje en
een drankje.
In plaats van bloemen stellen wij een donatie aan de Hersenstichting
of de Hartstichting zeer op prijs. Hiervoor zijn QR-codes en een
donatiebus aanwezig.
Houd u er rekening mee dat in Rotterdam betaald parkeren geldt.
Correspondentieadres:
José Vermeer
Monuta Monique Maurik
Kompasstraat 26B
2901 AM Capelle aan den IJssel

Het overlijden van
mr. Wim Wetzels
zorgde voor een grote schok in onze rechtbank en ver daarbuiten.
Als kantonrechter was hij een icoon, als collega geliefd.
We missen zijn pragmatisme, humor, behulpzaamheid en gedrevenheid
nu al. Het was een eer om met hem te werken. Sterkte aan
al zijn vrienden, familie en collega's en in het bijzonder zijn vrouw José.
Namens rechtbank Rotterdam,
Mr. Julia Mendlik (president)
Mr. Jennifer Willemsen (rechtelijk bestuurslid)
Peter de Boer (niet-rechterlijk bestuurslid)

Met ongeloof nemen wij afscheid van
Wim Wetzels
Onze voormalig FNV-collega en
zeer gewaardeerde voorzitter van
de permanente geschillencommissie en
externe klachtencommissie individuele
belangenbehartiging van de FNV.
Wim werkte tot en met 1992 ongeveer
10 jaar voor de FNV als jurist.
Hij werd daarna kantonrechter.
Na zijn vertrek bleef hij zich inzetten
voor de FNV als zeer bekwaam voorzitter
van geschillen- en klachtencommissies.
Daar is nu onverwacht en veel te vroeg,
een einde aan gekomen.
Wij wensen zijn familie en andere
dierbaren veel sterkte toe
bij het verwerken van dit verlies.
Namens het Interim-Bestuur,
Dick Koerselman, interim-voorzitter
Namens de Directie,
Mariska Razoux Schultz, Algemeen Directeur

Met verslagenheid heeft de Vereniging
Rotterdamse Arbeidsrecht Advocaten
kennisgenomen van het plotselinge
overlijden van
Wim Wetzels
rechter te Rotterdam.
We danken Wim voor zijn scherpe
juridische blik, zijn menselijke aanpak,
zijn inzet voor het (Rotterdamse)
arbeidsrecht en zijn vriendelijkheid.
Zijn naasten wensen we veel sterkte.

Dankbaar voor wat hij voor ons en vele anderen heeft betekend, nemen wij afscheid van mijn lieve man na 62 jaar huwelijk, onze sociale, lieve vader, schoonvader, opa en overgrootopa

Loek Vredevoogd

Laurens Eduard Herman

Bestuurder in hart en nieren

Zijldijk, 12 juli 1938

Den Haag, 28 december 2025

Greeth Vredevoogd - Vijfvinkel

Corla Vredevoogd en Jaap van der Zwan
Marieke en Ian, Loek
Bart en Hana
Eline

Laurens Vredevoogd †

Tammo Vredevoogd en Gilian Sluiter
Tijl
Kaja

Hoogwerflaan 23, 2594 BH Den Haag

De Universiteit Maastricht heeft met verdriet kennisgenomen van het overlijden van

Loek Vredevoogd

Voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit Maastricht van 1988 - 1994

In zijn Maastrichtse jaren droeg Loek Vredevoogd met een gerichte strategie en veel overtuigingskracht bij aan de groei en verbreding van onze universiteit. Hij zorgde voor een stevig fundament waarop de universiteit zich verder heeft kunnen ontwikkelen.

We wensen zijn echtgenote, kinderen, kleinkinderen en naaste familie veel sterkte toe bij het verwerken van dit grote verlies.

Namens de Universiteit Maastricht,

Rianne Letschert, Voorzitter College van Bestuur
Pamela Habibović, Rector Magnificus
Jan-Tjitte Meindersma, Vice-Voorzitter College van Bestuur

Maastricht University

Universiteit Leiden

Met droefheid hebben wij kennis genomen van het overlijden van

Loek Vredevoogd

voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit Leiden van 1994 tot 2002

Loek Vredevoogd heeft een blijvende invloed gehad op de ontwikkeling van de Universiteit Leiden. Onder zijn leiding kreeg de universiteit een duidelijke inhoudelijke koers, met hoge ambities voor de kwaliteit van onderwijs en onderzoek, gerichte aandacht voor studievoortgang en studiesucces en een sterke internationale oriëntatie.

Met het strategisch programma Koersen op Kwaliteit legde hij mede de basis voor een academische gemeenschap waarin betrokkenheid, vorming en prestaties op een evenwichtige manier samengaan. Hij was bovendien de drijvende kracht achter de totstandkoming van Campus Den Haag van de Universiteit Leiden.

In zijn lange loopbaan was Loek Vredevoogd één van de meest invloedrijke personen in het Nederlandse hoger onderwijs. Onder meer als voorzitter van de NVAO leverde hij een wezenlijke bijdrage aan de borging van de kwaliteit van onderwijs en opleidingen in Nederland en Vlaanderen.

De Universiteit Leiden gedenkt Loek Vredevoogd met respect en grote dankbaarheid voor zijn inspirerend leiderschap, zijn verbindende stijl en zijn duurzame nalatenschap.

Wij wensen zijn echtgenote, familie en allen die hem nabij waren veel sterkte bij dit verlies. Namens de gemeenschap van Universiteit Leiden,

Het College van Bestuur
Luc Sels, Hester Bijl, Timo Kos

Met diepe droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze oud-voorzitter

Loek Vredevoogd

Loek heeft als medegrondlegger van CEA sinds 2006 een grote en blijvende betekenis gehad voor de organisatie. Als bestuurder in hart en nieren gaf hij met wijsheid, zorgvuldigheid en gezag leiding aan de ontwikkeling van het accountantsonderwijs en het toezicht daarop. In nauwe samenwerking met vele betrokkenen legde hij een stevig en duurzaam fundament, dat tot op de dag van vandaag van waarde is. Zijn bestuurlijke ervaring en diplomatie waren van onschatbare betekenis, tot aan zijn afscheid in 2017.

Ook na zijn terugtreden bleef Loek met oprechte belangstelling betrokken bij de werkzaamheden van CEA en de ontwikkelingen binnen het accountantsonderwijs. Wij hielden hem hierover geregeld op de hoogte.

Onze gedachten en ons medeleven gaan uit naar zijn vrouw en familie.

Commissieleden
en bureaumedewerkers
Commissi eindtermen
Accountantsopleiding

nrc
ZATERDAG 3 JANUARI & ZONDAG 4 JANUARI 2026

Wij zijn bedroefd om het overlijden van onze dierbare vriend

Loek Vredevoogd

oud-collega in het College van Bestuur van de Universiteit Leiden

Loek was voor ons een inspirerend bestuurder met wie het uitstekend samenwerken was.

Na onze bestuurstijd genoten wij met ons zessen van gezellige ontmoetingen en gezamenlijke reizen. Wij wensen Greeth, kinderen en kleinkinderen troost toe uit vele mooie herinneringen.

Joris & Ada van Bergen - Schuijt
Douwe & Joan Breimer - Bavinck

Leiden, 28 december 2025

Ons bereikte het verdrietige bericht van het overlijden van

Loek Vredevoogd

1938 - 2025

Als eerste voorzitter van de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie was hij van grote betekenis voor onze organisatie en voor de kwaliteitszorg in Nederland en Vlaanderen.

Wij wensen zijn familie sterkte bij het dragen van dit verlies.

Arnold Jonk, Wouter Duyck
en Carine Steverlynck

Bestuur NVAO

NVAO

Verdrietig namen wij kennis van het plotselinge overlijden van

Mr. Erik de Rijk

Met zijn jarenlange inzet als lid van de Raad van Toezicht en penningmeester was Erik van grote waarde voor onze organisatie. Wij zullen hem herinneren als een deskundig raadgever en prettige sparringpartner, wiens trefzekere inbreng ons altijd verder bracht.

We wensen zijn familie veel sterkte toe.

Bestuur, directie en medewerkers van Vereniging en Stichting Dorp, Stad en Land

Na een vol en rijk leven is op 24 december 2025 overleden

Ir. Armand H.M.A. Dorren

homo faber

★ Maastricht, 24-04-1941
† Valkenburg, 24-12-2025

De afscheidsdienst vond plaats in besloten kring.

Onverwacht is overleden onze goede zwager en oom

Abdul El Moutamid

Sikke† en Hannah†
Pier† en Ans†
Frans en Houkje
Arie en Jelleke
Sjoerd en Michael
Neven en nichten

Bedroefd, maar dankbaar dat verder lijden haar bespaard is gebleven, delen wij u mee dat zacht en kalm van ons is heengegaan

Barbara van der Beek

* Den Haag, 27 november 1941 † Leidschendam, 28 december 2025

Edward en Marguerite en familie

Correspondentieadres:
Nel Duijnstee
Moerasvaren 43
2661 PX Bergschenhoek

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

“Tussen twee golven zag ik haar staan en ik dacht, daar staat ze”
Wouter Stips

Greetje ‘Meis’ Havermans - Veenma

weduwe van haar Ad

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

* Beek (L), 30 juni 1936 † Den Haag, 31 december 2025

Karolien en Erik
*Tijs en Roos
Susan*

Lisette en Peter-Jan
*Bram en Anne
Robbin en Esmee
Nora en Marcel
Dirk en Lotte
Teun en Ella*

Susan
*Greetje en Pepijn
Gabriëlla*

Ad-Jan en Julia
*India
Amélie*

De afscheidsbijeenkomst vindt plaats op zaterdag 10 januari om 13.00 uur in de aula van Haagse Duinen, Wijndaelersingel 1, Den Haag. Aansluitend is er gelegenheid tot condoleren. Wij vragen u één onverpakte veldbloem mee te nemen, geen geel.

Familie Havermans, p/a Gentsestraat 103, 2587 HM Den Haag

Eigenzinnig, creatief en vermaard olie­bollenbakster

Verdrietig zijn wij door het overlijden van

Maud Evelyn
Woudstra - Rodenburg

weduwe van Herjo Woudstra

Leeuwarden, 25 april 1946
Enschede, 19 december 2025

Amsterdam:
Wouter Woudstra & Cora Hagendijk
Jan-Julius
Juliëtte

Driebergen:
Ruurd Woudstra & Fenneke Steffelaar
Fienne
Tjalle
Ties

Wij hebben in kleine kring afscheid genomen
van onze Maud.

In ons bijzijn hebben wij mijn lieve wederhelft,
onze papa en Opi in liefde los moeten laten

Erik Le Grand

24 februari 19531 januari 2026

Annelies Le Grand – de Pont

Milou Le Grand en Thijs Toxopeus
Boele, Hein, Luus

Anne Le Grand en Kevin Beukeveld
Ollie, Fiep, Gijs

Marius Le Grand en Pia Le Grand - Piscaer
Isabel, Kate

Wij nemen in besloten kring afscheid van Erik.
Adriaan Stooplaan 29, 2051 SM Overveen

Na een mooi en lang leven is onverwacht,
maar rustig heengegaan mijn lieve
echtgenoot, onze lieve (schoon)vader en opa

Felix Paulus Henri du Rieu

Kampen,Turnhout,
13 oktober 193825 december 2025

Tot het laatste moment genoot hij
van het leven en toonde hij interesse
voor alles en iedereen.

Turnhout (BE)
Greta du Rieu - Dertien

Leiderdorp
Louis en Lianne du Rieu
Amélie, Mathis

Vinkeveen
Nicolette du Rieu en Andrew Birtwell

De uitvaart vindt plaats op 3 januari.

Kampheidelaan 3, BE - 2300 Turnhout

Hij was mijn Noord, mijn Zuid, mijn West en Oost,
hij was al mijn verdriet en al mijn troost,
mijn nacht, mijn middag, mijn gesprek, mijn lied,
voor altijd, dacht ik. Maar zo was het niet.

W.H. Auden

Intens bedroefd laat ik jullie weten dat ik mijn lieve Geert
na een kort ziekbed heb moeten laten gaan

Geert Beusker
Gerardus Hendrikus

* Venlo, 12 oktober 1966† Venlo, 28 december 2025

echtgenoot van

Cecile Beusker - Pingen
Oscar, Boefje, Baerke

Familie Beusker
Familie Pingen

De Heilige Mis is op dinsdag 6 januari om 11.00 uur in de
St. Martinusbasiliek aan de Grote Kerkstraat in Venlo.
Aansluitend zullen we Geert begeleiden naar de Venlose
begraafplaats aan de Wylrehofweg.

Liever geen bloemen maar een gift voor KWF Kankerbestrijding.
Collectebussen hiervoor zijn aanwezig in de St. Martinusbasiliek, uw gift
kunt u ook overmaken op IBAN: NL23RABO0333777999

Een online condoleanceregister is beschikbaar via: www.mensenlnq.nl/q/t5reMjQS
Hier vindt u tevens de link naar de livestream voor het online volgen
van de afscheidsdienst.

Correspondentieadres: p/a Voor Altijd Bijzonder Uitvaartzorg
(i.v.m. Geert Beusker) Senecalaan 6, 5926 SL Venlo.

Met droefheid nemen wij kennis van het overlijden van

Geert Beusker

Aandeelhouder van NEDINSO B.V.

De Raad van Commissarissen is diep geraakt door het
plotselinge verlies van Geert.
In de raad van commissarissen hebben wij het genoegen gehad
jarenlang intensief met Geert te mogen samenwerken.
Door zijn betrokkenheid was hij voor de onderneming een
constante, waardevolle kracht achter de schermen.

Wij zullen zijn inbreng en collegialiteit missen en wensen
de familie, in het bijzonder Cecile,
veel sterkte toe bij dit grote verlies.

Jan Bruggenthijs,
Michel Frequin, Kees Bruinsma
Venlo, 03-01-2026

NEDINSO
VENLO

Met verslagenheid hebben wij kennisgenomen
van het overlijden van,

Geert Beusker

12 oktober 1966 – 28 december 2025

Geert was een betrokken aandeelhouder met een warm hart
voor de onderneming. Hij zorgde voor continuïteit binnen het
bedrijf in goede en minder goede tijden.
Zijn zakelijk inzicht en persoonlijke inzet hebben bijgedragen
aan het huidige succes. Wij zijn hem zeer dankbaar voor zijn
betrokkenheid en toewijding.

Onze gedachten en medeleven gaan uit naar zijn familie en
naasten. Wij wensen hen veel sterkte toe bij dit grote verlies.

Namens Directie en alle medewerkers van,
NEDINSO B.V.
Venlo, 03-01-2026

NEDINSO
VENLO

Geert

De Ardennengroep zal na 33 jaar
nooit meer dezelfde zijn.
Met intens verdriet nemen wij afscheid
van onze dierbare vriend Geert.
We zetten jouw culinaire tradities zeker
voort. We gaan je erg missen.
Cecile, wij zijn er voor je.

Rob, Vera, Hans, Jacqueline, Ger,
Mikkelou, Speijer en Marike

Vol verdriet en met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen van
het overlijden van onze zeer gewaardeerde oud-partner

Constant Barbas

Dit bericht heeft ons diep geraakt.

Constant is ruim 36 jaar als advocaat aan Clifford Chance verbonden geweest,
waarvan 34 jaar als partner. Hij heeft als één van de grondvesters
een bepalende rol gespeeld in de ontwikkeling van ons kantoor, haar cultuur
en onze geliefde Droogbak.
De waarden die hij heeft helpen verankeren blijven ons dagelijks richting geven.

Constant werd door cliënten en kantoorgenoten gewaardeerd als een briljant
advocaat met een visionaire geest en een uitzonderlijk intellect. Velen
koesteren een warme herinnering aan Constant als hun meest prominente
leermeester, steeds weer door zijn kenmerkende vraag 'waarom denk je dat?',
uitgedaagd en aangespoord tot reflectie én nieuwsgierigheid.

Wij genieten nog dagelijks van de originele en vaak humoristische kunst die
Constant met kantoor deelde, karakteristiek voor zijn grote liefde voor en
steun aan de wereld van kunst en cultuur.

Ons medeleven gaat uit naar zijn familie en vrienden.
Wij wensen hen veel sterkte toe bij het verwerken van dit verlies.

Clifford Chance Amsterdam en alumni

Zajedno možemo
pomaknuti i planine

Together, we can
move mountains

Met groot verdriet, maar vervuld met mooie
herinneringen, delen wij mee dat na een
veelbewogen leven van ons afscheid
heeft genomen, onze lieve moeder,
grootmoeder en zus

Divna Sabovic

Weduwe van Aleksandar (Ato) Jovanovic 2012 †

SarajevoAmsterdam
3 juli 193527 december 2025

AmsterdamAndreas en Fije
Danielle en Max
Alexander

Los AngelesSascha
Shaya, Sandor

DubrovnikLijlja

Correspondentieadres:
Familie Jovanovic
P/A Zorgvilla Ferdinand Bol
Ferdinand Bolstraat 190-192
1072 LW Amsterdam

De afscheidsbijeenkomst vindt plaats in besloten
kring. Volgens haar wens zal haar as worden
bijgezet in het familiegraf in Dubrovnik, Kroatië.

Dankbaar voor alles wat hij ons
heeft meegegeven, nemen wij afscheid
van mijn lieve man, vader, schoonvader en opa

dr. Bertus Klaas Bootsma

Bert

Woudsend,Bunnik,
17 mei 193421 december 2025

cardioloog np

Letty Bootsma - van Veen

Hans-Peter Bootsma en Harmienke Kloeze

Ilse Schramel - Bootsma en Franz Schramel

Wibout Bootsma † en Renate Wiegers
en kleinkinderen

Langstraat 6R • 3981 EV Bunnik

Het afscheid van Bert heeft op 31 december
2025 plaatsgevonden.

ENIGE EN ALGEMENE KENNISGEVING

‘Geef iets blijvends, geef de geest’

Voorgoed op reis...

Hierbij geef ik kennis van het overlijden van mijn lieve echtgenote

Johanna Hendrika Maria van Berkel

-Hannie-

Anesthesioloog in ruste

RotterdamBergschenhoek

6 februari 195026 december 2025

Flink tot het einde, zorgzaam en liefdevol.

Gerrit de Boer

Burgemeester van Oostenweg 1^N

2661 HN Bergschenhoek

Als iets liefs je verlaat, blijft nog altijd de liefde...

Verdrietig, maar dankbaar voor wat hij voor ons heeft betekend, nemen wij afscheid van onze lieve

René Henri Jean Marie de Pont

7 oktober 1952Amsterdam30 december 2025

Sabine Schröder

Paut en Trix de Pont-Koster

Jeroen en Anniek de Pont-Laumans

Mees

Otis

Olivier de Pont

Julia

Het afscheid van René zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres:
Paul de Pont, Beijemansweg 9, 1251 PE Laren

Le Bon Roi René!

Wij nemen afscheid van onze dierbare René, partner van Sabine.

Balth Marieke, Barbara Bert, Daan Kiki Noor Jesper Anna Gabriël Elvira

Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze oud-huisgenoot en originele en goede vriend

René de Pont

Wij bewaren heel mooie herinneringen aan onze gezamenlijke tijd in huize Kamelenhoeve.

Marnix Bootsma

Ed van der Burg

Frans Smit

In rust en eenvoud ging hij zijn weg, zacht als een melodie die langzaam verstilt.

Met dierbare herinneringen en dankbaar voor alle liefde en aandacht die hij ons heeft gegeven, hebben wij verdrietig afscheid genomen van mijn lieve Frank, onze vader, schoonvader en opa

Frank de Beer

Franciscus Johannes Antonius Maria

* 6 mei 1940† 24 december 2025

Naarden

Milou de Beer - Van der Wijst

Amsterdam

Klaartje de Beer en Boudewijn Thus

Lieve

Roemer

Naarden

Brechtje de Beer en Mark Hollander

Nina

Naut

Het afscheid vindt plaats op zaterdag 3 januari.

Correspondentieadres: Alma Uitvaartzorg

Oostwalstraat 6, 1411 RM Naarden.

Onze lieve, creatieve echtgenote, moeder, schoonmoeder, oma en overgrootmoeder is op nieuwjaarsdag haar eigen weg gegaan. Wij zullen haar toegewijde liefde zeer missen. In de geest is ze bij ons en blijft ze ons inspireren.

Hermine Irene van Hoogstraten-Dorsman

Mies

Eindhoven 3 januari 1941 - Berg en Dal 1 januari 2026

Nijmegen:

Weesp:

Austerlitz:

Austin, Texas:

Haarlem:

Hans Dirk van Hoogstraten

Henriette Andersen-van Hoogstraten en Thomas Winther Andersen

Susanne van Hoogstraten en Marinus Jan Veltman

Vera en Pieter, Susie, Juno

Marijn

Ceder

Diederik en Kelly van Hoogstraten

Madison

Camille

Asher

Dorine van Hoogstraten en Rutger Hamelynck

Samuel en Emily

Anika

Wij nemen afscheid van Mies tijdens een dienst waarin we haar leven vieren op vrijdag 9 januari om 10.00 uur in de Maranathakerk, Steenbokstraat 86 in Nijmegen.

Correspondentieadres:

Limes uitvaartzorg

t.a.v. familie van Hoogstraten

Volsellastraat 37

6515 DX Nijmegen

Op dinsdag 30 december is overleden

Hans

Johan Karel Veeger

* Oostzaan, 18 februari 1951

† Groningen, 30 december 2025

Scherpzinnig en vernieuwend uitgesproken en tegendraads integer en met een groot hart

Rie Bosman

Hugo en Isabela

Zoë

Finn

De begrafenis en herdenking vinden in kleine kring plaats.

veeger.bosman@outlook.com

Hans Veeger

18 februari 1951 | 30 december 2025

Dierbare vriend en raadgever, genereus, betrokken, eigenzinnig, regisseur van zijn leven. Op het scherpst van de snede. We zullen je ontzettend missen. Onze gedachten gaan uit naar Rie en de familie.

Victor Wiedijk †

Flora Verheggen en Lambert Wiedijk

Floor Wiedijk en Abram Rutgers

Eva Wiedijk

Evita Dalhuysen

Hierbij laten wij u weten dat is overleden onze vader en opa

J.A. ten Napel, oogarts

Ton

gehuwd met Ria Hendriks

Beverwijk,

Zaandam,

3 september 194331 december 2025

Hester en André

Maurice

Max

Jochem en Ramona

Myron

Correspondentieadres:

Bakker en van der Blom Uitvaartzorg

Augustusbloemweg 2C, 1508 BB Zaandam

De crematieplechtigheid zal plaatsvinden op donderdag 8 januari om 14.00 uur in de Witte Patio van crematorium Zaanstad aan de Wibautstraat 282 te Zaandam-Zuid.

In plaats van bloemen graag een gift aan KNGF Geleidehonden:

IBAN: NL81 INGB 0000 2754 00. Er zijn ook collectebussen aanwezig.

“We leven in het voorlaatste en geloven in het laatste. Zo is het toch?”

Dietrich Bonhoeffer

Met groot verdriet, maar dankbaar voor de vele mooie jaren, nemen wij afscheid van mijn lieve man, onze (stief)vader, schoonvader en opa

Leonardus Wilhelmus Jacobus van Atten

- Leo -

Officier in de Orde van Oranje-Nassau

☆ Schiebroek, 13 oktober 1935

† Rotterdam, 31 december 2025

Wil van Atten-Hazebroek

Robert van Atten en Marieke Fränzel

Julia, Lars

Mark en Vanessa van Atten

Arthur

Arianne Kooijmans en John Kreuze

Jeroen, Laurens

Lisette Kooijmans

Puck, Jazz

Correspondentieadres:

Oosterkade 17, 3011 TV Rotterdam

Mijn hart staat wijd open.

Te vroeg en te snel hebben wij afscheid moeten nemen van

Marie-Louise van Ooijen

Wieze

Haarlem

Amsterdam

18 mei 195219 december 2025

Wij zijn diepbedroefd. Ze zal intens gemist worden.

Eline en Hidde

Aiko 🐾

Elsje

Arjanne en Phil

Hans en Carlien

Rosalie

Petra

Kees en Gosina

Thomas en Boyan

Daniël

Rachel, Daniel, Stan, Luke, Loes, Sienna, Celine

Het afscheid heeft in kleine kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:

Dwarsgouw 5, 1153 PM Zuiderwoude

Intens verdrietig hebben wij afscheid genomen van mijn man, onze vader

mr. P.J.N. van Os

Peter

Amsterdam

Amsterdam

12 december 193721 december 2025

oud-notaris te Amsterdam

oud-raadsheer plaatsvervanger gerechtshof Amsterdam

Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Liesje van Os - Mulder

Els

Gera

Anja

Ben Websterstraat 9

1066 GT Amsterdam

Het afscheid heeft in familiekring plaatsgevonden.

Afgelopen week ontvingen wij het verdrietige bericht dat op 21 december jl. is overleden, onze oud collega en oprichter van ons kantoor,

mr. P.J.N. van Os

Met grote vakkundigheid en toewijding heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan ons kantoor en het notariaat in het algemeen.

Wij wensen de familie en verdere nabestaanden veel sterkte toe met dit grote verlies.

Directie en medewerkers van Schut|van Os notarissen N.V.

Na een reislustig leven is een lieve man, met een groot hart en altijd in voor een grap, van ons heengegaan.

Henoch van der Burgh

Schipluiden,

Amsterdam,

9 oktober 194127 december 2025

Weduwnaar van Jaap Mulder

Hans

Nicolette

Aré

Jeanet

Henk en Henny

Rita

Nichten en Neven

Correspondentieadres:

Het Hendrickszhuys

T.a.v. dhr. Van der Burgh

Herengracht 412

appartement 2.12

1017 BZ Amsterdam

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Tot ons grote verdriet hebben wij afscheid moeten nemen van onze allerliefste Stan, mam en schoonmoeder. Haar sprankelende, ongelofelijk positieve, krachtige en tikkeltje ondeugende karakter gaan wij enorm missen. We zijn trots op haar.

Constance Suzanne de Klerk - Waller

Stan

's-Gravenhage

15 februari 1962

Bussum

28 december 2025

Bussum

Pam de Klerk

Amsterdam

Reinoud de Klerk en Dominique Mönnink

Amsterdam

Alexandra en Philip Westerink - de Klerk

De dienst vindt in besloten kring plaats.

Met groot verdriet hebben we afscheid moeten nemen van mijn lieve dappere dochter, onze zuster en tante

Stan de Klerk - Waller

Den Haag, 15 februari 1962

Bussum, 28 december 2025

Monaco

S.J. Waller - Schiff en F.G. Waller in herinnering

Monaco

Lunia Waller
Olivier
Vincent

Lyon

Frans en Florence Waller - Lafay
Clemence
François Jr en Lizzie

5/7 Avenue du Port
MC 98000 Monaco

Ciao bella

Stan de Klerk-Waller

Wij gaan onze stralende,
prachtige Stannie ongelooflijk missen.
Zoveel onvergetelijke momenten samen.
We love you 4 ever.

Juliette en Sander, Eline en Erik,
Annekarien en Ewout

KEEP SHINING

Lieve, sprankelende, levenslustige,
altijd sportieve

STAN

Samen sterk, maar nu zo verdrietig.
Voor altijd in ons hart.

Je golfteamgenootjes
Annekarien Caro Eline Juliette Marion
Marilies Mathilda Simone Odette Wendela

JAN 18 IS STIL

We moeten verder zonder
onze sprankelende

STANNIE

Zij blijft stralen in onze herinneringen.

Oud-huisgenoten 'Jan 18' Leiden
Diane, Karlijn, Nancy, Herma, Hester,
Monica, Adine, Aleid, Annemarth,
Bloemie, Marlisa, Thillie, Alexandra,
Cootje, Schummel, Sil, Kika, Monique,
Bernadette, Carmen, Marina, Victoria,
Charlotte †, Sabine

Vol mooie herinneringen hebben wij afscheid genomen van onze dierbare schoondochter, lief schoonzusje en tante. Wij zijn zeer dankbaar voor de vele mooie jaren die we met elkaar gedeeld hebben. Haar wijze, krachtige en humorvolle benadering van het leven zal ons blijven inspireren.

Stan de Klerk - Waller

Epse

Huub en Ank † de Klerk - Nauta

Blaricum

Huub en Justine de Klerk - Janknegt

Amsterdam

Huub de Klerk en Sara Kwant

Palo Alto, Berkeley

Folkert de Klerk en Pien Blijdenstein

Met groot verdriet en vooral bewondering nemen we in liefde afscheid van onze stralende, eindeloos krachtige, positieve, betrokken en humorvolle Stan. Ze genoot met volle teugen van het leven, haar geliefde gezin en dierbaren. We gaan haar intens missen.

Stan de Klerk-Waller

Bibi, Like, Janien, Fie, Taan,
Andrea, Karen, Tet, Valesca,
Pauline, Sylvia, Ilona, Sandra, Liesbeth,
Alexine, Frederike, Bernadette, Barbara,
Marjolijn, Leontine †, Tine

- JC Bananas - Leiden 1982

*‘Laugh as we always laughed at the little jokes that we enjoyed together’
(Henry Scott Holland)*

Stan de Klerk-Waller

(15 februari 1962 - 28 december 2025)

Zo ontelbaar veel mooie momenten met onze families samen. Wat zullen we Stan missen. De dierbare herinneringen dragen we voor altijd mee in ons hart.

Hugo en Mathilda van der Goes
Aernout
Olivier
Alix

Volkert en Karin Doeksen
Max
Thommy
Floris

 Leids Universiteits Fonds

Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Stan de Klerk - Waller

oud-voorzitter van het Leids Universiteits Fonds

Gedurende haar voorzitterschap heeft zij met grote toewijding en overtuiging bijgedragen aan de ontwikkeling van het LUF. Dankzij haar visie en vasthoudendheid werd de samenwerking tussen het fonds en de universiteit versterkt. Haar bijdrage is van blijvende betekenis. In 2020 werd zij hiervoor benoemd tot erelid van het LUF.

Wij zijn haar dankbaar voor haar uitzonderlijke inzet en betrokkenheid, ook na haar voorzitterschap.

Wij wensen haar naasten veel sterkte en troost bij dit grote verlies.

Namens bestuur en medewerkers,

Aletta Stas-Bax
Voorzitter

Lilian Visscher
Directeur

Zeer bedroefd zijn wij door het overlijden van ons bestuurslid

Stan de Klerk - Waller

Wij zijn haar zeer dankbaar voor haar toewijding en waardevolle bijdrage aan ons bestuur en zullen haar enorm missen. Tot op het allerlaatste moment bleef zij met haar positieve instelling intensief betrokken en droeg zij bij aan onze ambitieuze toekomstplannen, die mede door haar inzet zullen worden gerealiseerd.

We wensen Pam, de kinderen en hun dierbaren heel veel sterkte toe bij dit grote verlies.

Bestuur Stichting Gasthuis Antoni van Leeuwenhoek

Remko Eddes
Frank de Bekker
Franca Blomjous
Robert Clement
Caroline Smorenburg
Marlies Vehmeijer-Verloop
Froukje de Vries

Joleen van den Biesen, manager Gasthuis

Met groot verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Stan de Klerk - Waller

Stan was de afgelopen jaren zeer betrokken bij onze Foundation. We zullen haar optimisme en ruimdenkendheid, haar luisterend oor, warme interesse en wijze adviezen missen.

Wij zijn dankbaar om met haar samengewerkt te hebben en wensen haar gezin veel sterkte.

Bestuur en Raad van Toezicht van
Social Handprint Foundation

 Universiteit Leiden

Met verdriet heeft de Universiteit Leiden kennisgenomen van het overlijden van

Stan de Klerk-Waller

Van 2013 tot 2019 was zij voorzitter van het Leids Universiteits Fonds. Met grote betrokkenheid gaf zij een nieuwe impuls aan de samenwerking tussen het LUF en de universiteit, met een duurzame en integrale aanpak van alumni-relaties en fondsenwerving. Hiermee heeft zij wezenlijk bijgedragen aan de bloei van de Leidse Universiteit en aan de kansen en mogelijkheden van studenten en onderzoekers. Voor haar uitzonderlijke inzet ontving zij in 2019 de Universiteitspenning.

Wij zijn haar zeer dankbaar en wensen haar naasten veel sterkte.

Universiteit Leiden
College van Bestuur
Lus Sels, Hester Bijl, Timo Kos

Goed nieuws, het is weer januari

Nieuwe plannen. Nieuwe kansen. Dezelfde ambitie.

Het nieuwe jaar is begonnen. En alles is weer mogelijk.

YER helpt professionals groeien.

Met inhoud. Met ambitie. Met perspectief.

Maak er werk van.

yer.nl

YER
ambitions in motion

& VERDER

2

Thomas Hogeling
beschouwt
het kleine
verzet:
stickers
wegkrabben

4/5

Geloof in de
democratie is
hard werken,
zeggen
*Beatrice de
Graaf en
Rik Peels*

7

Dit jaar
alsjeblieft
geen nieuwe
tv-families, is
de wens van
*Tessa
Sparreboom*

ILLUSTRATIE LOTTE DIJKSTRA

Het was weer een jaar

Ook al moet alles nog gebeuren, *Frank Huiskamp*
blijkt alvast terug op een enerverend 2026.

2/3

DAT MAG JIJ VINDEN

Che Guevara blijft zitten

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Een huisje, bestaande uit een vierkant met een kruis erin en daarbovenop een driehoekig dakje. De kenner weet wat hij ziet als hij dat op een wc-deur getekend ziet staan. Dat gezellige huisje was eerst een hakenkruis. Door de lijnen te verbinden en een vorm toe te voegen, is het onschadelijk gemaakt. Al zolang ik me kan herinneren koester ik een bepaalde fascinatie voor het hakenkruis. Als kind tekende ik het regelmatig, waarna ik er snel een huisje van maakte. Wat is er nou spannender dan iets dat absoluut verboden is, het symbool van het kwaad?

Die onhebbelijke gewoonte heb ik afgeleerd, maar de focus op politieke symbolen heb ik altijd behouden. Automatisch scan ik op straat bekladde muren en bestickerde regenpijpen. He-las moet ik concluderen dat de hoeveelheid extreemrechtse straatbeklading fors toeneemt, zelfs in het relatief progressieve Amsterdam. Het zijn met name stickers: veel Prinsenvlaggen, regenboogvlaggen met een kruis erdoor en white power-logo's. Volgens Sander Schimmelpenninck is het niet de vraag waarom we die extreemrechtse rotzooi in de openbare ruimte zien, maar waarom niemand het binnen 24 uur weg-haalt: „Waarom de rest van ons er zwijgend langsrijdt, soms jarenlang, is waarover u echt geschokt moet zijn”.

Hoewel ik het altijd waardeer als Schimmelpenninck aanwijst waarover ik geschokt moet zijn, is mijn observatie in het centrum van Amsterdam toch echt anders. Waar radicaal-linkse stickers goed blijven plakken, zijn extreemrechtse symbolen meestal binnen een week weer weg. Natuurlijk, ik woon in een links reservaat in een rechts land, maar toch. Zelf draag ik ook mijn steentje bij; extreemrechtse stickers krap ik weg, Che Guevara laat ik zitten. Halverwege december wachtte een flinke klus, want op de ramen van het gebouw waarin ik mijn kantoor-tje heb, waren zeker twintig extreemrechtse stickers geplakt. Terwijl ik naar de NOS Voetbalpodcast luisterde, begon ik de stickers met m'n nagels eraf te krabben.

Toen gebeurde er iets bijzonders,

iets filmisch haast. Zwijgend kwamen twee jongens naast me staan om te helpen. Het gebouw is van de UvA en ik denk dat ik ze het best kan omschrijven als typisch linkse UvA-studenten. Denk in clichés, overdrijf dat nog een beetje en je hebt een beeld. Zo stonden we daar een tijdje te krabben, zonder iets te zeggen. Ik deed mijn koptelefoon af, keek een van de jongens aan en opeens voelde het heel ongemakkelijk. Wat waren we nou aan het doen? Dachten we soms dat we in het verzet zaten? De stickers kwamen er ook niet lekker af, er bleef steeds wit overblijfsel zitten. Juist door niets te zeggen, voelde de situatie plechtiger en plechtiger en daar kan ik niet zo goed tegen. Maar ik wist ook niet wat ik moest zeggen. „Ja, dit moeten we niet accepteren op ons gebouw”, had ik in mijn hoofd, maar dat leek me voor zich spreken. Dus in eerste instantie glimlachte ik maar wat, waarop een van de jongens met een serieus gelaat terug knikte.

Dachten we soms dat we in het verzet zaten?

Ik begrijp niet waarom ik zo'n situatie niet gewoon kan accepteren. Wat is er mis met zwijgen op zo'n moment? Waarom moet ik per se iets roepen waarmee ik de schoonheid weer kapot maak? Ik kon me niet langer inhouden. „Kijk, de boodschap is prima, maar stickers op ramen plakken, dat doe je gewoon niet”. Ik vind het niet eens een slechte grap, maar het is de compulsieve neiging waar ik me achteraf het meest aan stoort. Dat het niet voelt als een keuze; als ik de grap eenmaal in mijn hoofd heb, bestaat er gewoon geen scenario waarin ik 'm niet maak. De jongens hadden me kunnen redden door gul te lachen, maar dat deden ze niet. Een van de twee leek ietsje te grinniken, maar ze leken vooral niet zeker te weten of ik het meende of niet. In een split second moet je dan besluiten of je de grap gaat uitleggen, ik liet het erbij. Eenmaal op kantoor zag ik mezelf in de spiegeling van het raam. Geblondeerd haar, een keurige donkergroene trenchcoat, een nette spijkerbroek en zwarte leren schoenen. Met een beetje fantasie zou ik zo de Kamer in kunnen voor Forum voor Democratie. Ze zullen toch niet gedacht hebben dat ik?

Frank Huiskamp is redacteur en columnist voor NRC en stand-upcomedian.

2026, een terugblik

Vooruitblikkend kijkt *Frank Huiskamp* alvast terug op het jaar, een jaar waarin feit en fictie verder door elkaar heen liepen.

Als we 2026 straks op Radio 2 uitluiden met 'De grenzen moeten dicht (nu écht)', het in oktober uitgekomen AI-nummer dat door een grootschalige stemactie op extreemrechtse fora na vijf jaar 'Bohemian Rhapsody' van de eerste plek in de Top 2000 stootte, kunnen we vaststellen dat dit een jaar was waarin echt en nep verder versmolten.

Het was een jaar waarin de werkelijkheid onze goede bedoelingen inhaalde, maar waarin we het met z'n allen in ieder geval probeerden, in een wereld die er niet rustiger op werd.

We probeerden verder vrede te stichten. Fase 2 van het bestand in Gaza ging eindelijk in, en kenmerkte zich door een hernieuwd staakt-het-vuren, waaraan Israël zich alleen elke tweede woensdag van de maand hoefde te houden. Rusland en de Verenigde Staten speelden uiteindelijk steen, papier, schaar - best of five - om de grenzen van Oekraïne. Als goedmakertje voor verloren gebied in het oosten kreeg Oekraïne na onderhandelen door NAVO-chef Mark Rutte wel het oosten van buurland Slowakije erbij, inclusief tweede stad Kosice. Rutte kreeg dit voor elkaar bij de Slowaakse premier door te beargumenteren: „Als ik moet googelen of dat wel een stad is, kunnen jullie het best missen.” De beloofde Amerikaanse veiligheidsga-

ranties voor Oekraïne bleken een fietslampje voor elke inwoner.

Trump bestendigde zijn reputatie als vredespresident door nieuwe oorlogen te beginnen. Tot zijn grote verbazing ging de Nobelprijs wederom aan hem voorbij, maar wel kreeg hij de allereerste en allerlaatste Face-book Peace Prize uit handen van ceo Mark Zuckerberg - het bijbehorende geldbedrag investeerde hij in de verbouwing van de North Wing van het Witte Huis tot een Mc-Donald's.

Kiesdistricten

We hadden ons nog zo voorgenomen Trump in 2026 niet het nieuws te laten domineren, maar er was geen ontkomen aan. Hoewel het er maandenlang naar uitzag dat zijn Republikeinen bij de tussentijdse verkiezingen de meerderheid in zowel het Huis als de Senaat zouden verliezen, wist hij dit te voorkomen door in oktober kiesdistricten zo te hertekenen dat alle grote Democratische gebieden vanaf dat moment bij Canada hoorden. Hij verving verder de laatste door Democraten aangestelde leden van het Hoogerechtshof door Fox News-presentatoren en verving die presentatoren door tot voor kort onbekende Amerikanen, onder wie een man die viral ging door Joe Biden op diens strandvakantie „seniele lul” te noemen.

In Nederland was de politieke stabiliteit waarop in de formatie zo was gehamerd ook ver te zoeken. Het kabinet-Jetten kwam er,

toch een centrumrechtse variant, nadat VVD-leider Dilan Yesilgöz een weeklang in hongerstaking ging, een tactiek die door GroenLinks-PvdA-leider Jesse Klaver werd omschreven als „bijzonder laag” en „waarom hebben wij hier niet aan gedacht”. Ditzelfde kabinet kwam nog geen maand later al bijna ten val, toen premier Jetten door NRC werd geconfronteerd met een appje aan zijn vriend waarin hij CDA-leider Henri Bontenbal betichtte van valsspelen tijdens een potje Rummikub.

De bezorgde burger

Buiten Den Haag veranderde weinig. Stikstof bleef het land gijzelen, waardoor D66 slechts kon beginnen met het bouwen van één van de beoogde tien metaforen. Demonstraties op het Malieveld liepen uit de hand, tegen het asielbeleid, tegen de nieuwe begroting en tegen het voornemen van de NS om een deel van de nieuwe dienstregeling over te dragen aan de moeder van Kevin, die normaal met haar Volvo alleen het voetbalteam van haar zoon-tje naar uitwedstrijden bracht. Gezien de binnenlandse gebeurtenissen dit jaar was het niet verrassend dat tijdschrift EW, het voormalige Elsevier, in zijn allereerste verkiezing van 'Persoon van het Jaar' koos voor 'de bezorgde burger': een, zo stond in de tekst bij bekendmaking, „eerbetoon aan iedereen die zich thuis voelt bij eufemismen voor racisme”.

We maakten de warmste 3 maart, 6 juni en 23 september in de geschiedenis mee, wat ook dit jaar heel ernstig moest klinken, ware het niet dat we allemaal niet meer weten hoe warm die dagen normaal horen te zijn. Klimaatverandering verdween verder naar de achtergrond, de doelen uit het akkoord van Parijs raakten definitief uit zicht. Ter ere daarvan stuntte Ryanair door alle vluchten van en naar de Franse hoofdstad één euro te maken.

Er viel ook genoeg te vieren dit jaar. Wat te denken van de eerste bemande ruimtecapsule richting de maan in decennia, des te meer bijzonder omdat een van de vier NASA-astronauten last minute werd vervangen

door zangeres Taylor Swift, een cadeau van haar nieuwe echtgenoot. De Nobelprijs voor Geneeskunde ging naar baanbrekend onderzoek naar onze hypernerveuze samenleving en werd gewonnen door een 86-jarige vrouw uit Vancouver, die tijdens het oppassen ontdekte dat het afpakken van de telefoons van haar tien kleinkinderen een positief effect had op hun mentale gezondheid.

Ook op sportgebied waren er hoogtepunten. De Amerikaanse schaatser Jordan Stolz won elke afstand waaraan hij meedeed, was ook de beste op de biatlon - waar hij zich zonder enige ervaring ook voor bleek te hebben ingeschreven - en draaide op rustdagen vrijwillig bardiensten in het olympisch dorp. „Niemand tapt zo goed een biertje als Jordan”, waren de memorabele woorden van zijn Nederlandse concurrent Jenning de Boo. Het WK voetbal werd tegen de verwachtingen in gewonnen door thuisland Amerika, nadat Trump dreigde de nationale bonden van elke tegenstander aan te klagen als ze meer dan zeven spelers op het veld zetten.

En de Elfstedentocht kwam in het nieuws, niet omdat het daadwerkelijk koud genoeg was, maar doordat Hindeloopen in februari volstroomde met hordes toeristen, misleid door een AI-filmpje van drukke voorbereidingen op bevroren sloten. Onder die toeristen was ook Erben Wennemars, die bij Eva Jinek door het stof mocht. Zij confronteerde hem met de vele mensen in het filmpje met drie armen. „Voor zoiets moois als de Tocht der Tochten zet je alle logica graag opzij.”

AI-leraar

In 2026 was AI definitief overal. JA21 mocht de allereerste minister van AI en Digitale Zaken leveren en koos daarvoor voor een 24-jarige influencer uit Delft die op YouTube cursussen geeft waarin hij uitlegt hoe je rijk wordt met een volledig geautomatiseerde webshop. Er was een eerste rol voor een AI-acteur in de biopic over Elon Musk; hij werd geprezen om zijn waarheidsgetrouwe belichaming van de techmiljardair.

In Assen stond een week lang een AI-docent voor de klas van een middelbare school, die vervolgens tot verbazing van iedereen alsnog een burn-out kreeg door de werkdruk. En er waren in 2026 maar weinig mensen die niet gebruikmaakten van ChatGPT, dat zijn arsenaal 'persoonlijkheden' uitbreidde met onder meer 'rancuneuze ex' en 'man die ooit eens bij een lezing van Jordan Peterson was'.

Maar we zijn er nog, de meerderheid van ons is nog niet vervangen door een computer. De beladen dans op de grens van feit en fictie die 2026 was, hebben we overleefd. Zijn we hoopvoller geworden? Nee. Gezonder? Absoluut niet. Mentaal stabielere? Ach, ChatGPT zegt dat we hartstikke normaal zijn. Als we straks proosten met uitzicht op een helderlichte hemel, waar voor honderdduizenden euro's aan verbodsovertredingen de lucht in gaat, kunnen we misschien al lachen om dit afgelopen jaar. En stiekem wensen dat het in januari nog allemaal anders had kunnen lopen.

In Assen stond een week lang een AI-docent voor de klas, die vervolgens alsnog een burn-out kreeg door de werkdruk

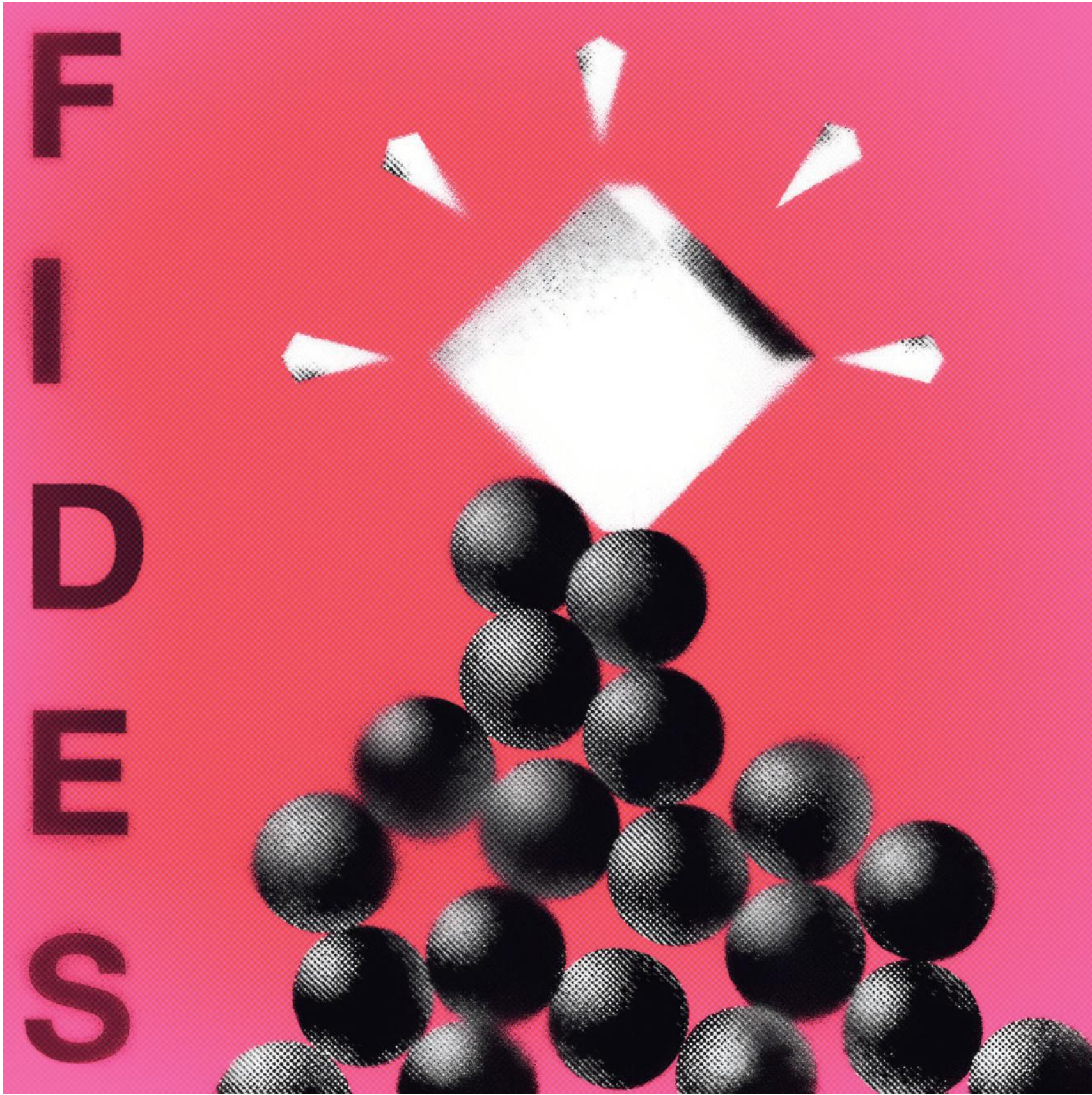
Beatrice de Graaf is faculteitshoogleraar en bekleedt de leerstoel Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht.
Rik Peels is hoogleraar en bekleedt een onderzoeksleerstoel godsdienstfilosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.
Ze werken samen bij onderzoeksconsortium Adapt!

In deze serie
verkennen
Beatrice de Graaf
en Rik Peels de rol
die de zeven
klassieke deugden
nog kunnen spelen
in de politiek.

Serie | De zeven klassieke deugden in de politiek

Geloof in de democratie is hard werken - met liefde

Democratie kan niet zonder geloof - fides - in de democratie. Geloof is meer dan religie, vinden *Beatrice de Graaf* en *Rik Peels*, en het vereist vertrouwen, affectie en volharding.

OPINIE
Politieke deugden

Illustratie

Anne van Wieren

Een democratie kan niet zonder democraten. En democraten kunnen niet zonder geloof in de democratie. Daarom moeten we het over dat geloof hebben. Want waar gelooft u nog in, als het gaat om ons politieke bestel? In onze regering? In de instituties van de rechtstaat?

En als het antwoord daarop enigszins twijfelachtig zou zijn, hoe staat het dan met uw toewijding aan de idee van democratie als zodanig?

Als we er de krantendatabank op naslaan neemt het aantal hits op 'geloof in de democratie' de afgelopen paar jaar evenredig toe met de negatieve toonzetting van die artikelen. Het geloof in die democratie, zo veronderstellen veel van die bijdragen, wordt uitgehold door individualisering, door globalisering, doordat onze regeringen er zelf een potje van maken, of doordat het nu eenmaal een trend is die in de VS al langer gaande was en langzaam ook naar Europa en Nederland overslaat. We kunnen lang over die verklaringen doorbomen, maar aan het einde van het jaar gekomen willen we het over dat geloof als zodanig hebben.

Want geloof is van de klassieke deugden het ondergeschoven kindje. En dat komt omdat deze deugd van *fides* (geloof) geplaagd wordt door twee wereldwijde en met elkaar samenhangende misverstanden. Dat is jammer, want daarmee doen we onszelf, onze samenleving en ja, ook de democratie, tekort.

Het eerste serieuze misverstand is dat geloof vooral een religieus fenomeen zou zijn, iets voor 'gelovigen'. Aan deze misvatting hebben sommige gelovigen overigens actief bijgedragen: mensen die niets met God en kerk hebben werden dan 'ongelovigen' genoemd. Zeker, geloof in God, in een hiernaamaals, in de drie-eenheid, in Mohammed als profeet zijn allemaal zeer duidelijk omlijnde vormen van religieus geloof. Maar dat neemt niet weg dat geloof meer is dan alleen religie, er zijn nog twee belangrijke vormen te noemen die de brandstof vormen van ons sociale leven.

Alledaags geloof

Er is *alledaags* geloof. De meeste mensen geloven toch wel in de betrouwbaarheid van hun geliefde. Anders geloven ze misschien in de missie van hun bedrijfsleiding, hun partij ('Het kan wél!'), luidde de campagneleus van D66), of gewoon in hun eigen kunnen. En er is *seculier* geloof. De meeste Nederlanders geloven nog altijd in het belang van onpartijdige rechters, in de waarde van het aangaan van de dialoog, in de intrinsieke waardigheid van alle mensen en in de democratie als minst slechte regeringsvorm.

Nu zult u zeggen, ja maar voor veel van zulk geloof is toch ook bewijs? En dan is het toch eigenlijk geen geloof meer? Dat brengt ons bij het tweede misverstand, namelijk dat geloof iets irrationeels (want onbewijsbaar) zou zijn. Geloven komt dan tegenover redelijkheid en kennis te staan. Geloven zou dan zijn dat je iets voor waar houdt wat je hele-

maal niet aan kunt tonen. Die karikatuur is in de literatuur en de wetenschap inderdaad wijdverbreid. Voor de Amerikaanse schrijver Mark Twain was geloof „*believing what you know ain't so*”. Voor de Britse filosoof Bertrand Russell was het „*a firm belief in something for which there is no evidence*”. In de filosofie en godsdienstwetenschap zijn die karikaturen inmiddels allang en grondig weerlegd, bijvoorbeeld in de analytische godsdienstfilosofie (zie Daniel Howard-Snyder en Meghan Page).

Bij dit onderzoek moeten we even stilstaan, en wel om uit te leggen waarom geloof niet irrationeel is, en juist broodnodig voor elk mens, en voor elke samenleving. Het laat namelijk zien dat geloof drie cruciale componenten heeft. Ten eerste moet je in het leven ergens op kunnen vertrouwen (*reliance*), anders ben je nergens. Je dient enige fiducia in sommige mensen en zaken te hebben. Daarmee maak je jezelf inderdaad kwetsbaar, want je gaat uit van de betrouwbaarheid van je partner of van de goede bedoelingen van je collega's, maar zonder zulk vertrouwen gaat iets van waarde verloren.

Toch is dat nog niet genoeg. Want je kunt er misschien wel blind op vertrouwen dat je partner op donderdag de vuilnis zal buiten zetten, maar dat betekent nog niet dat je ook echt in je partner gelooft. Daar is ten tweede een positief gevoel (*positive affection*) voor nodig. Je schenkt niet alleen vertrouwen maar ook affectie aan die persoon. En dat geldt ook voor andere objecten van ons geloof. Als je in de democratie of de rechtstaat gelooft, dan laat dat je niet onberoerd: je hecht eraan en als het ondermijnd wordt, dan baart dat je zorgen. Affectie zorgt ervoor dat je ook iets gaat doen met je geloof (je komt ervoor in actie).

In de derde plaats heeft geloof nog wat robuustheid nodig, of *resilience*. Geloof moet tegen een stootje kunnen. Het moet weerbaar zijn wanneer het met vijandschap of aanwijzingen voor het tegendeel te maken krijgt. Je moet je geloof in je partner niet meteen kwijtraken als hij een keer gemeen naar je is. En je geloof in de wetenschap hoort ook niet meteen te verdwijnen als je leest over een replicatiecrisis waarbij herhaling van bestaand onderzoek andere resultaten oplevert.

Bestoekt met complottheorieën

Vertrouwen, affectie en robuustheid zijn geen irrationele zaken. Je kunt op goede gronden iets of iemand vertrouwen, iemand jouw gevoelens van affectie schenken en daar ook best stevig in verankerd staan. Het is misschien niet altijd makkelijk, maar onredelijk of ongefundeerd hoeft het zeker niet te zijn.

Aldus toegerust met een beter begrip van geloof, gaan we ook zien hoe noodzakelijk het is om die deugd van *fides* te voeden en te koesteren. Want we leven in tijden waarin juist deze deugd op het spel staat. We worden geconfronteerd met pogingen om ons geloof in de rechtspraak, de wetenschap, de

media te ondermijnen met des- en misinformatie. We worden bestoekt met complottheorieën over kwaadaardige elites die het op ons drinkwater, vaccins, bloed en wat dies meer hebben voorzien. Om al die complotten dan simpelweg af te doen als onzin volstaat niet. Want ook complotten hebben soms een kleine kern van waarheid (we weten bijvoorbeeld nog lang niet alles over de bijwerkingen van vaccins). En ook ons geloof kan soms te overtrokken zijn (noch de wetenschap noch de democratie kunnen alles oplossen).

Hoe moeten we de deugd van *fides* dan vormen, voeden en koesteren? Hoe doe je dat als het gaat om zulke abstracte zaken als 'de democratie' of 'de dialoog'? Volgens filosofen is geloof een 'drieplaatsige relatie', en moeten alle onderdelen van die relatie goed worden begrepen. Als er geloof is moet er (1) iemand zijn die (2) iets of iemand anders gelooft (3) met betrekking tot iets waar dat geloof op is gericht.

Geloof in de democratie vraagt op al die drie punten groot onderhoud. Er moeten genoeg burgers zijn die in principe vertrouwen willen schenken aan die democratie. Ze moeten niet bij voorbaat al wantrouwend en sceptisch zijn. Democratie, dat zijn wij zelf, dus schouders eronder, en laten we elkaar vooral ook aanspreken als mensen te makkelijk aan de zijlijn gaan staan schimpen. Het is veel te kort door de bocht om het geloof in dialoog tussen andersdenkenden als een cynische vorm van machtsuitoefening terzijde te schuiven (zoals journalist en historicus Tineke Bennema bijvoorbeeld heeft gedaan), en het is noodzakelijk om tegen de klippen op toch in die prepolitieke grondstof van de democratie te blijven investeren (zoals Natasha van Wezel laat zien in haar boek *Hoe houdt je je hart zacht*).

Oefenen in geloven

In de tweede plaats moeten we onszelf oefenen in het geloven in mensen of partijen die het waard zijn, die daadwerkelijk opkomen voor die democratie. Maar zonder dat we hen op een voetstuk zetten of verwachten dat ze altijd als engelen van het licht ons van al het onheil zullen redden. We moeten iemand niet te snel aan de kant zetten. Wel mogen we van een partijleider of bestuurder verwachten dat hij of zij betrouwbaar is, het goede compromis zoekt, en eerlijk de Kamer informeert over de schade die bepaald (mestuitrijd-)beleid voor de natuur oplevert. Als iemand niet *bona fide* is, moeten we concluderen dat we ons geloof dus beter in iemand anders kunnen stellen.

Tot slot dienen we ook eerlijk te zijn over wat we van die persoon kunnen en mogen verwachten. Geloof in rechters betekent niet dat je mag verwachten dat ze jou altijd gelijk zullen geven. Geloof in de minister van Landbouw betekent niet dat zij het mestoverschot kan wegtoveren. Zo werkt noch de rechtspraak, noch het landsbestuur. Geloof in een partij of partijleider betekent in een democratie evenmin dat de standpunten van die partij ten koste van alle andere partijen erdoor gedrukt zullen worden. We leven immers niet in een éénpartijestaat.

Geloof in de democratie, geloof als zodanig vraagt om een bewuste keuze. Zoals de filosoof Thomas van Aquino al zei, „geloof is een handeling van het denken dat de waarheid beaamt na een wilsbesluit”. Geloof is niet irrationeel en ook niet alleen emotioneel. De theoloog Anselmus van Canterbury vatte het nog bondiger samen: *fides quaerens intellectum*, geloof zoekt het begrip. De democratie heeft democraten nodig. Geen blinde gelovigen, maar burgers die bereid zijn willens en wetens en geïnformeerd te kiezen. Dus, als u toch al lijstjes met goede voornemens aan het maken was, voeg dit er dan aan toe: hoe blijf ik investeren in dialoog en democratie? Aan wie hecht ik eigenlijk geloof? Met betrekking tot welke zaken geloof ik hem of haar? En hoe houden we met elkaar dat emotionele én rationele verlangen naar een betere stad, een beter land, tegen de klippen op in leven?

Als iemand niet bona fide is, moeten we concluderen dat we ons geloof dus beter in iemand anders kunnen stellen

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

Normandië, Bretagne, N-Fr.
Karakteristieke, comfortabele huizen bij zee.
Boek nu: **Liberte.nl**

IJsland

Neem uw eigen voertuig mee naar IJsland.
Kijk voor meer info op **trolltravel.com**
of bel 078-6198525

Overnachten, rondreizen, uitjes
20 jaar romantiek, al sinds 2005
www.kasteelovernachtingen.nl

Spanje

8 dg **PARADORES WERELD ERFGOED/UNESCO v.a. € 595**
Beleef de luxe Spaanse Paradores kloosters/paleizen/kastelen
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Lapland

De mooiste winterreizen naar

FINS LAPLAND

Boek je natuurlijk bij

BBI

TRAVEL

EXPERIENCE

Nu tot

€ 200

korting pp* op

Ylläs Chalets

*Aanbieding geldig op geselecteerde vertrekdata in januari, februari en maart 2026. Incl. vluchten vanaf Schiphol en transfers. Onder voorbehoud van drukfouten of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/finland/wintersport

050-3136000

Amerika

Canada

GO

CANADA

2026
boekbaar!

Bezoek ons 8 t/m 11 jan. op de
VAKANTIEBEURS

GO CANADA.NL

Wilt u ook adverteren, surf naar onze website www.zadkinmedia.nl

Advertentie

Opleidingen & cursussen

Opleiding tot Bosbadgids Forest Bathing Academy
Voor wie wil werken in en met de natuur
Start april 2026 – bosbadden.nl

Heb je altijd al **LATIJN** willen **LEREN LEZEN**? Doe dan nu mee.
Live of online. Je begint bij het begin en door te begrijpen groei je.
door! Start wo. 28 jan. 2026 A'dam; 0610810838; www.latinlezen.nl

Consumenten

WWW.WIELIGTHIER.NL

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein

Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

VEILING: 8-9-10 JANUARI

TWENTS VEILINGHUIS

KIJDAGEN: 3-4-5 JANUARI

3.200 KAVELS: LIVE-ONLINE MEEBIEDEN!

Sieraden, Zilver, Schilderijen, Diversen,
Meubels, Klokken, Militaria, Beelden,
Glas/Kristal, Porselein, Aardewerk, Aziatische
WWW.TWENTSVEILINGHUIS.NL

TE KOOP GEVRAAGD klassieke
of antieke auto's ook defect

Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempel. Geopend
op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Restaurant

Sinds 1963 gevestigd in Rotterdam
Meer dan 50 jaar traditie van diner op rivier

Westersingel 15, 3014 CN Rotterdam
Tel.: 010 - 466 45 66
Email: welkom@hong-kong.nl

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel !
Oprechte Haarlemmerolie.nl

Plaats ook uw advertentie in
onze rubriek Bijzondere Zaken.
ZADKINEMEDIA.nl

Vraag & aanbod

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.

WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.ODGGOUDPRIJS.NL

Duurzaam vergroenen

Ginkel Groep

Zwemvijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN

CULTURELE GROEPSREIZEN

"AL MEER DAN 30 JAAR!"

www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinmedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam
onder vermelding van br.o.n.r. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

We kennen iedereen persoonlijk

Zoekt u een partner? Ik kom graag bij u thuis
voor een **vrijblijvend persoonlijk gesprek**.
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Sinds 1984 de hoogste slagingskans bij Mens & Relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE

EXCLUSIEVE

PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

Klaar voor nieuwe ontmoetingen?

Van persoonlijk afgestemde MATCHES
tot verrassende SINGLE EVENTS.

www.qualitypartnersearch.com

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING

 0613863420 - www.hellasmeeets.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Omdat liefde begint met écht
gezien en gehoord worden.

Start jouw zoektocht vandaag nog.

Vrouw (56, Bithoven). Warme, *empathische* en oprechte vrouw houdt
van echte verbinding. *Levensgenieter* met een harmonieuze thuisbasis:
geïnteresseerd in *cultuur*, sport, reizen en goede gesprekken. Zoekt een
authentieke, eerlijke man met *diepgang*, die stilte kan waarderen en
gelooft in *liefde* die groeit door *vertrouwen* en zachtheid.

Het volledige profiel is te vinden op www.match-hunters.nl

Voor ondernemende en
ontwikkelde singles

DTNG.

WWW.DTNG.NL

Geef de liefde weer een kans!

Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.hetrelatiebureau.nl of 085 - 0765 365

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?

Ensemble bemiddelt met verve kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - www.ensemble-relatie.nl

Man zoekt Vrouw

een nieuwe liefde

Warme slimme man wil dolgraag een lieve vrouw
*Een optimist, warm, vrolijk en slim. Kan piano spelen
en houdt van Chopin. Is ondernemer en romanticus.
Easygoing, trouw, beschaafd, goed nest. Midden
van het land, geboren in 1961.
Wil charmante vrouw die lief, grappig en
lichtvoetig is. Sprankelend is meegenomen.*

Het volledige profiel staat op www.eennieuweliefde.nl

Wim, 73, ZH
Geslaagde ondernemer met een
warm hart en een jeugdige geest.
Slank, good looking. Goed
gesprek, natuur en het samenzijn.
Vind in 2026 warmte, liefde en
samenzijn.
www.toekomstrelatie.nl/kandidaten

Paula Vogelzang
Toekomst
Relatiebemiddeling

PERSOON VAN HET JAAR

WIE

Donald J. Trump

WAAROM

In amper een jaar terug aan de macht
slaagde Trump er dag na dag in om
het Witte Huis, de Verenigde Staten en
de wereld lelijker en gevaarlijker te
maken. En zichzelf te prijzen en verder
te verrijken.

HOE

Inkt en waterverf

Siegfried Woldhek

COLUMN
TESSA SPARREBOOM

**Er kan
geen
tv-familie
meer bij**

I s het gezin nog de hoeksteen van de samenleving? Misschien niet, maar het is wel de hoeksteen van de show-business. De families Kesbeke, Gillis, Chabot, Meiland, Verhulst, Bauer, Roelvink: stuk voor stuk goed georganiseerde clans die met elkaar bedrijven runnen en vakantie vieren alsof het niks is. Terwijl steeds meer gewone stervelingen zich bezighouden met familieopstellingen of de banden met toxische gezinsleden maar meteen verbreken, houden de media ons een heel ander beeld voor. Je hoeft maar een scherm aan te zetten voor een portie gezinsgeluk. Vader Kesbeke kijkt trots toe hoe zijn twee zoons het augurkenimperium voortzetten, de Meiland-familieleden betrekken samen een villa en ondernemer Peter Gillis legt zijn kinderen uit hoe je dat eigenlijk doet, vakantieparken runnen vanuit een golfkarretje. Hier geen gezinstherapeuten te bekennen, alleen camera's.

Bekende families zijn van alle tijden, al zijn het er de laatste jaren wel erg veel. Vroeger had je de Dei Medici, de Romanovs, de Rothschilds en dat was het wel zo'n beetje. Ze zaten weggestopt in hun landhuizen en paleizen en niemand die wist of ze het daar een beetje met elkaar uithielden. Dat ging het voetvolk ook niks aan, en bovendien waren er geen streamingdiensten. Maar alles veranderde in 2007 met de komst van de Kardashians, ongetwijfeld de best gedocumenteerde dynastie ooit.

In Nederland dachten we: wij hebben ook nog wel een paar families. Keer op keer blijkt het een succesformule: een - al dan niet steenrijk - gezin dat wordt gevolgd terwijl het in de auto zit, aankopen doet en kibbelt. Dat hebben we allemaal thuis al, zou je zeggen. Maar misschien is dat juist de aantrekkingskracht: je kunt je eigen leven vergelijken met dat van deze families. Een gezin is normaal gesproken een gesloten bastion, je weet nooit zeker of dat van jou helemaal normaal is of niet omdat je geen vergelijkingsmateriaal hebt. Dat is wat tv-families bieden: de geruststellende zekerheid dat andere gezinnen ook bekeven en naar tuincentra gaan (goed, behalve de Kardashians dan).

Wie dacht dat de markt intussen wel verzadigd was en er genoeg bekende families waren, had buiten SBS6 gerekend. Daar wordt sinds afgelopen maand wekelijks het programma *De Hanslers: van de Piste naar de Playa* uitgezonden. De Hanslers zijn een restproduct van het alom geprezen tv-programma *Winter Vol Liefde*, waarin Mike Hansler onder toezicht oog van zijn bemoeizuchtige moeder naar een vriendin zocht. Deze moeder dook op tijdens de dates van haar zoon en zou naar verluidt een merkkonnebril van een van zijn kandidates achterover hebben gedrukt. Deze mensen mochten niet van de buis verdwijnen, besloot een genie achter de schermen. De eerste uitzending trok meer dan een miljoen kijkers, „vergelijkbaar met de Meilandjes.“

Mijn hoop voor het nieuwe jaar is dat er geen nieuwe mediafamilies bij komen. Hoppen mag altijd. Tegelijkertijd zie ik ook wel dat er geen houden meer aan is en ze nu echt uit alle hoeken en gaten verschijnen - over vlogfamilies als de Bellinga's wil ik het hier niet eens hebben. Duidelijk is dat een zangcarrière of tafelzuurmonopolie geen voorwaarden meer zijn voor een gezinsleven in de spotlights. Werkelijk elk gezin kan nu in theorie de beroemdheid in gekatapulteerd worden. Uiteindelijk zal iedere Nederlander uit een bekend gezin komen, ermaast wonen of erin trouwen.

Kijk dan gewoon niet naar die bekende families, zeggen sommigen dan. En dan zeg ik: dat doe ik ook niet. Toch ken ik ze, omdat ik nou eenmaal niet blind door het leven ga, en omdat al die vreselijke verkleinwoorden (Meilandjes, Roelvinkjes, Verhulstjes) een zekere familiariteit afdwingen. Zoals je vervelende familieleden soms moeilijk uit de weg kunt gaan, zo is het minstens zo lastig om tv-gezinnen te ontwijken. Van andermans familie moeten we het hebben.

Tessa Sparreboom is neerlandicus.

Verbeter je conditie en verbrand calorieën

Houten roeitrainer met waterweerstand

Vanaf
1.199,00-
749,-

- › Roeitrainer met natuurlijke waterweerstand voor een realistische roeibeleving die zich moeiteloos aan jouw kracht aanpast
- › Premium eikenhout voor een luxe uitstraling in elk interieur
- › Gebruiksvriendelijk en ruimtebesparend door rechtop te plaatsen

Crosstrainer

Vanaf
799,00-
569,-

- › Ervaar de kracht van een complete workout
- › Met 24 trainingsprogramma's en 32 weerstandsniveaus
- › Inclusief bluetooth hartslagmeting

Loopband

Vanaf
1.499,00-
1.149,-

- › Breed en krachtig loopvlak
- › Wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- › Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

Hometrainer

Vanaf
549,00-
399,-

- › Lage instap met verstelbaar zadel en stuur
- › 32 weerstandsniveaus en 24 trainingsprogramma's
- › Bluetooth hartslagmeting met hartslag gestuurde training

& VERDER

2/3

Geothermie

Op zoek naar een oneindige bron van warmte in de bodem

6/8

Technologie

Het brein is heel efficiënt. Het wordt tijd voor neuromorfe computers

15

Karel Knip

Hoe een tovervisje in de 19de eeuw gefileerd werd door de middenklasse

4/5

Een mens is geen slijmzwam

Tussen alle wezens op aarde bestaan grote overeenkomsten. Maar tóch zijn mensen anders.

REPORTAGE **GEOTHERMIE**

Trillend en rommelend speuren naar aardwarmte

Diep onder de grond zit genoeg warmte om hele steden mee te verwarmen. Maar waar is de bodem geschikt om die duurzame bron aan te boren? Op pad door nachtelijk Amsterdam.

Door **Felix Voogt** Fotografie **Simon Lenskens**

Het is bijna één uur 's nachts als een wagen van Smart Seismic Solutions de Amsterdamse Hobbemastraat inrijdt. Terwijl verkeersregelaars de toegangswegen afsluiten, komt de wagen midden in de straat tot stilstand. Afgezien van de grote banden en de stevige bumper voorop, zou je het voertuig kunnen aanzien voor een normale, ietwat luidruchtige vuilniswagen. De lichten bij het Duitse consulaat zijn al uit, het nabijgelegen Museumplein is uitgestorven. Dan zakt een metalen plaat tussen de grote wielen tot op de straatstenen naar beneden. Een diep aritmisch gerommel verspreidt zich onder het wegdek en een lichte beving is aan het einde van de straat nog duidelijk te voelen onder het trottoir. Na één minuut stijgt de metalen plaat weer op, de wagen rijdt twintig meter verder, laat de plaat weer zakken en begint opnieuw. Enkele passanten lopen zonder op te kijken voorbij. In november en december heeft - onopgemerkt voor de meeste Amsterdammers - en geologisch onderzoek van duizelingwekkende proporties plaatsgevonden in de hoofdstad. Wagens met seismologische apparatuur reden nauwgezet de straten af en stopten elke twintig meter om trillingen te veroorzaken die tot drie kilometer diep in de bodem doordrongen. Het onderzoek gebeurde 's nachts, om omgevingsruis van langrijdende trams en bouwwerkzaamheden zo veel mogelijk te beperken. Ongeveer twintigduizend oranje-grijze

kastjes, verspreid over de stad en vastge maakt aan lantaarnpalen of fietsenrekken, registreerden de kleinste trillingen die uit de diepe bodem terugkaatsen. Dat leverde petabytes aan data, genoeg om duizenden harde schijven te vullen. Met die gegevens, in combinatie met informatie uit eerdere boringen, kunnen geologen een gedetailleerd beeld maken van de ondergrond. De techniek is vergelijkbaar met een zwangerschapsecho in het ziekenhuis, maar in plaats van het ongeboren kind komen aardlagen tevoorschijn die miljoenen jaren geleden zijn ontstaan.

Olie in Papoea-Nieuw-Guinea

Petru Luhos van Smart Seismic Solutions leidt vannacht de wagen langs het Museumplein. „Ik werk liever buiten de stad”, zegt Luhos, terwijl hij zijn collega's via de portofoon aanstuurt. „Net stonden we weer voor een brug waar we met dit gewicht niet overheen durfden te rijden. Toen moesten we helemaal omrijden.”

Luhos en zijn collega's spreken Romeens met elkaar, hun moedertaal. Maar het bedrijf is Frans en over de hele wereld actief. Op de meeste plekken worden ze gevraagd om fossiele reserves in kaart te brengen. „Een paar jaar geleden waren we bijvoorbeeld in Papoea-Nieuw-Guinea”, zegt Luhos. „Dat was voor olie en gas.”

Het onderzoek in Amsterdam richt zich op een andere energiebron die in de aardodem verscholen zit: aardwarmte. In de toekomstige energievoorziening speelt aard-

warmte mogelijk een belangrijke rol. Het veroorzaakt geen uitstoot en is bovendien onuitputtelijk, zoals de zon en de wind. Maar net als bij olie en gas is voor aardwarmte een gedetailleerd beeld van de bodem noodzakelijk.

Aardwarmtewinning maakt namelijk gebruik van de hoge temperaturen die van nature aanwezig zijn in het binnenste deel van de aarde. De aardkern heeft een temperatuur van ongeveer zesduizend graden, even heet als het oppervlak van de zon. Naarmate je dichterbij het aardoppervlak komt, daalt die temperatuur. Op drie kilometer diepte is de bodem nog ongeveer negentig graden, bijna genoeg om water te laten koken.

Aardwarmteproducenten willen weten of op die diepte een poreuze, waterdoorlatende zandsteenlaag aanwezig is. Als die laag er is, kunnen ze daar koud water inpompen en het opgewarmde water via een tweede nabijgelegen put weer omhoog halen. Dat is iets wezenlijk anders dan de normale bodemwarmtepomp die sommige mensen in huis hebben, die maar enkele honderden meters diep gaat. Het warme water uit één aardwarmteput kan genoeg zijn om tienduizenden huishoudens te verwarmen.

Op 27 plekken in Nederland gebeurt dit nu al. Aardwarmte verwarmt tientallen kassen in het Westland en verschillende woonwijken verspreid door het land. De bestaande aardwarmteprojecten zijn meestal op plekken waar eerder olie en gas is aangetroffen, omdat de aardlagen daarvoor al in kaart zijn gebracht. Op plekken in Nederland waar nooit naar olie of gas is gezocht, is nog niet bekend of de geschikte zandsteenlaag aanwezig is.

Het overheidsbedrijf Energiebeheer Nederland (EBN) heeft de opdracht om de „witte vlekken” op de Nederlandse kaart in te vullen en heeft dat deels uitbesteed aan Smart Seismic Solutions. EBN stelt de resultaten van het onderzoek vervolgens vrij beschikbaar, zodat bedrijven in de toekomst zelf productielocaties kunnen opzetten.

140.000 brieven naar omwonenden

„Boven de grond is Nederland vlak”, zegt geofysicus Johannes van den Akker, die deze nacht mee op stap is namens EBN. „Maar daaronder is de geologie best wel interessant. De hoogte van een aardlaag kan per buurt in Amsterdam behoorlijk verschillen. Je moet je voorstellen dat je op sommige plekken in Nederland onder de grond echt de Himalaya tegenkomt, of de Alpen.”

In twee dimensies zijn die ondergrondse bergpartijen op de meeste plekken al wel in beeld, zegt Van Den Akker. „Dat moet je zien als een doorsnede van een taart, waarop je goed de verschillende laagjes kan zien. Met het driedimensionale beeld dat we nu maken, hebben we straks de hele taart in handen.”

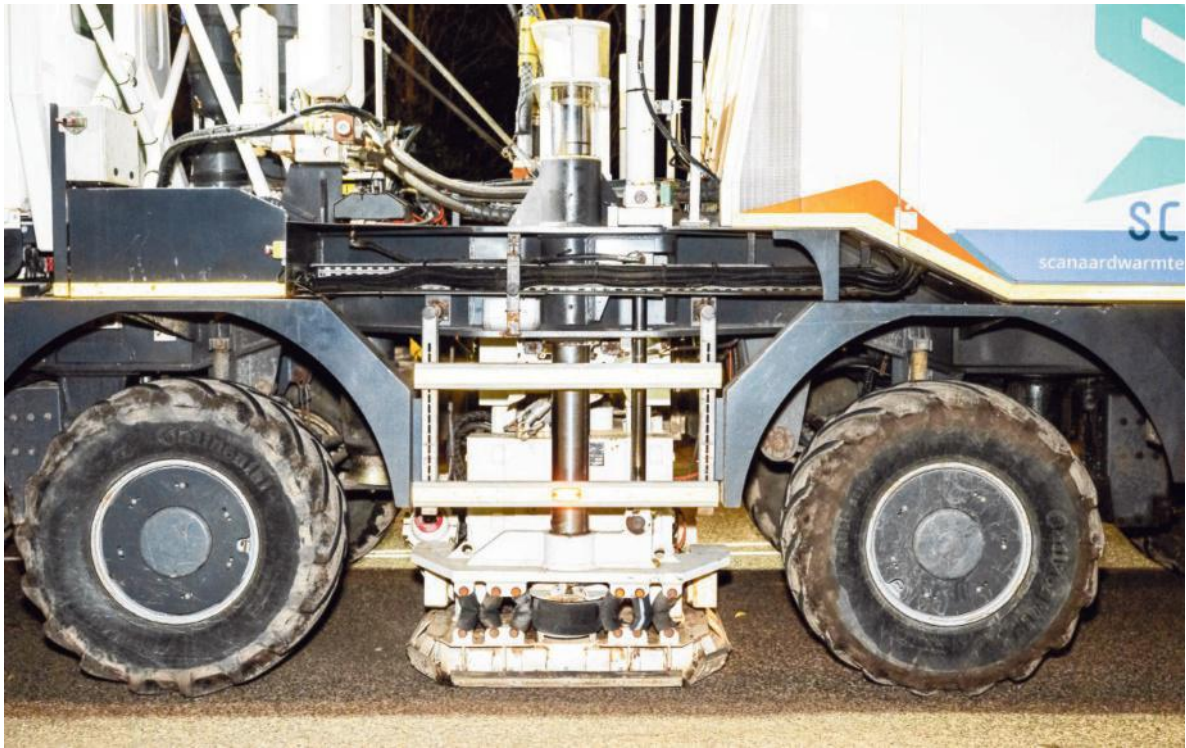
Terwijl de onderzoekswagen zich door de straat verplaatst, lopen twee collega's van Luhos aan weerszijden van de straat mee. Telkens als de wagen stilhoudt, leggen zij vierkante kastjes tegen de dichtstbijzijnde gevels.

„Die kastjes meten de trillingen aan het pand”, zegt Van Den Akker. „Als de trillingen te hoog zijn draaien we het niveau omhoog. Het niveau is nu een stuk lager dan we aan de randen van de stad gebruiken.” Op die manier proberen de onderzoekers de overlast voor omwonenden zo veel mogelijk te beperken. „Maar ik ga niet ontkennen dat mensen er wakker van kunnen worden”, zegt Van den Akker. „Mensen komen soms ook wel eens naar buiten.”

Met de vibroseiswagens lopen ook mensen mee die flyers bij zich dragen en omwonenden van uitleg kunnen voorzien. EBN heeft vooraf 140.000 informatiebrieven verstuurd, zegt Van den Akker. „Dat helpt om mensen erop voor te bereiden. Maar de belangrijkste boodschap is: we zijn hier maar één keer. De trillingen die we één nacht veroorzaken, zijn genoeg om een volledig beeld te krijgen van de geologie. Die is miljoenen jaren geleden ontstaan en zal ook miljoenen jaren hetzelfde blijven.”

“Boven de grond is Nederland vlak. Maar daaronder is de geologie best interessant

Een plaat (hier-naast) onder een vrachtauto stuurt trillingen de grond in die door kastjes (midden) worden geregistreerd. Een app (boven) laat zien waar de auto al is geweest.

INTERVIEW **RENS BOD** HOOGLERAAR DIGITAL HUMANITIES

Mensen kunnen terugkoppelen tot in het oneindige. Dat maakt ze bijzonder

De mens is een uniek dier. Want welk ander wezen kan bijvoorbeeld een bijl maken om daar vervolgens een speer mee te fabriceren? Maar, zegt Rens Bod, laten we „vooral bescheiden blijven”.

Door **Hendrik Spiering** Foto **Roger Cremers** Illustratie **Martien ter Veen**

Een razende encyclopedie is het geworden, het nieuwe boek van de Amsterdamse hoogleraar *digital humanities* Rens Bod: *Het unieke dier. Op zoek naar het specifiek menselijke*. In 300 pagina's laat hij zo ongeveer alle mogelijke overeenkomsten en verschillen passen tussen mensen en andere levende wezens. Bod (1965) ziet bijvoorbeeld de menselijke eigenschap 'zingevang van het bestaan' ook in het gedrag van varkens in de bio-industrie die elkaar ondanks de gruwelijke omstandigheden proberen op te zoeken, aan te raken en te ondersteunen. Bod haalt daar zelfs het werk van psychiater Victor Frankl bij, dat gaat over menselijk overleven in Auschwitz. Maar ook de verrassende doelmatigheid in de voedsellogistiek van slijmzwammen krijgt een plaats.

Een Engelse vertaling is onderweg, vertelt Bod tijdens een gesprek op zijn werkkamer in een labyrinthisch UvA-pand in het centrum van Amsterdam. „Maar dat dat even duurt is helemaal niet erg, want dan kan ik de kritiek op de Nederlandse versie mooi gelijk verwerken in de editie voor de rest van de wereld.”

En kritiek zal er zeker komen, in de afweging van zoveel feiten en overwegingen kan nooit alles goed gaan. Al bij de feestelijke aftrap van Bods boek in november zei bijvoorbeeld de Amsterdamse cognitiewetenschapper Henkjan Honing in een gesproken column dat „de poging om juist bij de mens één exclusief kenmerk te vinden [...], een merkwaardig, misschien zelfs pretentieuze streven” is. Honing ziet meer in een combinatie van eigenschappen.

Bod erkent dat zo'n combinatie belangrijk is, maar zoekt toch ook één onderliggende typische menseneigenschap. Bods eigen Grote Conclusie is dat het kenmerkende verschil „het menselijk vermogen tot onbegrensde recursie zou kunnen zijn”. Recursie? „Ja”, zegt Bod, „dat je een handeling opnieuw kunt toepassen op het resultaat van die handeling.”

Eerst de overeenkomsten. Je bespreekt in je overzicht zelfs de mogelijkheid dat planten een eigen wil kunnen hebben, 'intentie'. Gaat dat niet een beetje ver?

Rens Bod: „Nee, want ook planten vertonen gedrag. Ze hebben interactie met hun omgeving. En wortels zoeken doelgericht hun weg in de grond, zo lijkt het toch wel. Sommige planten waarschuwen elkaar zelfs met vluchtige organische stoffen voor vraatsecten. De grote vraag is dan: is dat echt intentie, is dat echt altruïsme?

„Wat ik zie, is dat er op zijn minst een parallel gedragspatroon is met wat we bij mensen en andere sociale dieren zien aan altruïsme en intentie. Dat moeten we durven constateren, anders komen we nooit een stap verder. En verder zijn er natuurlijk heel veel verschillen met planten, schimmels en allerlei andere niet-dierlijke wezens, die niet eens een zenuwstelsel hebben. Maar kennelijk zijn er ook overeenkomsten, parallelle gedragspatronen met ons. En is dat echt zo gek? Biologisch zijn wij allemaal met elkaar verbonden via de grote boom des levens. Van de eerste eencellige tot alles wat nu leeft.”

Wat zegt dat over ons menselijk altruïsme als we het als 'parallel gedragspatroon' ook kunnen terugzien in een boom?

„Misschien dat het dus ook bij ons niet 100 procent op bewuste overwegingen is gestoeld. Dat het ook bij ons een mogelijkheid is die we hebben meegerekregen in onze genetische informatie. En vervolgens wordt het bij ons verder cultureel ontwikkeld. En niet alleen bij ons, ook bij chimpansees gebeurt dat. De chimpansees uit het Tai-bos in Ivoorkust hebben heel andere gebruiken om zieken en zwakken te behandelen dan de chimpansees uit Gombe in Tanzania. De ene groep chimpansees laat zwakken en zieken achter, andere groepen verzorgen hen tot het einde toe.”

Dat sommige planten waarschuwingsstoffen voor andere planten loslaten is dan

dus een genetische machine in werking?

„Ja, natuurlijk. Ook als het gaat over plantenmuziek of -kunst, uiteindelijk is het zo dat wij mensen hier het oordeel vellen over de betekenis van dat gedrag. Planten zijn niet bewust bezig met het maken van schoonheid. Het interessante is dat wij daardoor wel onze visie kunnen verbreden. Dat er toch iets van kunst kan bestaan in de natuur. Zelfs bacteriën kunnen in hun kolonies ongelooflijk mooie structuren maken.”

Een koolplant ervaart zelf toch niks van de schitterende vormen die zichtbaar worden als je een kool doorsnijdt?

„Klopt, een kool heeft geen zenuwstelsel. Maar je kan je óók afvragen wat 'ervaren' dan precies is. Een plant heeft ook hormonen, het heeft uitwisseling met de omgeving, en er zou zelfs een ondergronds schimmeln netwerk bestaan dat planten, vooral bomen, met elkaar verbindt. Er zijn beroemde biologen zoals Stefano Mancuso die de waarnemingsvermogens en ervaringen van planten bloedsierus hebben genomen. Planten en bomen hebben zeker een notie van stress, dankzij hun hormonenstelsel, en ze hebben ook elektrische signalen. Een zandraket kan zelfs rekenen, want aan het einde van de nacht heeft het altijd heel zijn zetmeelproductie precies opgebruikt, dat is gewoon planning.

„Maar verder? Het eerlijke verhaal is dat we het verder niet weten. Maar dat is ook een belangrijke constatering! De *docta ignorantia* heet dat in de filosofie, de geleerde onwetendheid. We moeten een vorm van epistemische bescheidenheid betrachten zolang we niet precies weten wat die planten ervaren. Descartes dacht in de zeventiende eeuw dat dieren machines waren, het gekrijst dat je hoorde als je ze opensneed was maar het gepiep van een machine... Pas veel later veranderde dat en is die notie van gevoel steeds verder uitgebreid. Eerst de hogere dieren, en dan oké, ook de kippen. En ja, toch ook de vissen. En nu is er veel discussie over insecten. De planten zijn de volgende stap.”

Al die 'parallelle gedragspatronen' uit je boeken zijn een flinke culturele droom aan de lezer. Hoe anders ben jij zelf naar je citroenplant gaan kijken?

„Wel heel anders naar dieren! Ik kon na het schrijven niet langer vlees eten. Misschien moet ik mijn lezers waarschuwen. Na het lezen van mijn boek zijn meerdere mensen in mijn omgeving vegetariër geworden. Ik ben niet zoetsappig geworden, we hebben ook het recht onszelf te verdedigen. Als een mug mij te lang teistert sla ik hem dood. En wij kunnen ook niet leven van de lucht of van het zonlicht, zoals planten kunnen. Dus we zullen andere wezens moeten opeten of de vruchten ervan. Maar daar gaat mijn boek verder niet over. Al gaat het ook wel over de vraag of wij mensen andere wezens geen rechten moeten geven.”

Hoe heb je de wetenschappelijke gegevens over al die parallellen verzameld, van slijmzwam tot zebra-vink?

„Ik ben hoogleraar *digital humanities*, dus ik moet nu even technisch worden. Ik begin met *distant reading*: bepalen wat je eigenlijk wil en kan lezen. Ik gebruik dan wat heet een *topic modeling* tool. Daarmee zoek je in een wetenschappelijke database niet op losse woorden maar op elementen die artikelen gemeenschappelijk hebben. In feite wordt er van ieder artikel een *word cloud* gemaakt en die vergelijk je. Dat laat ik los op het hele Web of Science, de wetenschappelijke databases waarin wel 450 miljoen artikelen staan. Geschiedenis, biologie, theologie, alles.”

Dan houd je waarschijnlijk nog een lijst van miljoenen over.

„Ja, en die ga je dan ordenen. Ik keek eerst naar variatie, dat het niet alleen over apen gaat. Ik heb zelfs een stuk over kakkerlakken gevonden, het enige artikel over gemeenschappelijkheden met die insecten. En daarna laat ik meewegen hoe vaak een stuk geciteerd wordt, maar dat is zeker niet

De ene groep chimpansees laat zwakken en zieken achter, andere groepen verzorgen hen tot het einde toe

het enige. Je moet opletten of een onderzoek niet later weerlegd is. En ik praat ook met deskundigen, die brengen me ook op ideeën en vondsten. Uiteindelijk houd ik een top-500 over, artikelen en boeken. Veel meer kan ik niet lezen in een jaar.

„En dan pas begint de fase van het *close reading*: heel aandachtig lezen. En dat duurt het langst. De resultaten giet ik in een informatiestructuur, maar mijn eigen geheugen is ook belangrijk. Veel breng je toch in je hoofd bij elkaar. Dit is mijn vierde project op deze manier, na een wereldgeschiedenis van de geesteswetenschappen [*De vergeten wetenschappen*, Prometheus, 2010], een geschiedenis van kennis [*Een wereld vol patronen*, Prometheus, 2019] en een wereldgeschiedenis van zingeving [*Waarom ben ik hier?*, Prometheus, 2023].”

Jij komt nu uit op onbeperkte recursie als belangrijkste principe waarin de mens tóch van alle andere wezens op aarde verschilt. Hoe kwam je daarop?

„Toen ik die overeenkomsten en verschillen bij elkaar bracht, begon het me te dagen, dat alleen mensen allerlei functies en toepassingen telkens opnieuw op een eerdere uitkomst kunnen toepassen. Dan denk je: verrek, hier is iets frappants! Dieren kunnen ook nadenken, maar mensen gaan dan weer nadenken over de betekenis van wat ze bedacht hebben. De handeling wordt herhaald op zijn eigen uitkomst. Ook jagers-verzamelaars zoeken steeds door naar onderliggende principes als ze iets bedacht hebben. En dat heb ik recursie genoemd, een term uit de taalkunde. Daar wordt het bijvoorbeeld gebruikt als term voor ingebedde zinnen, waarin ook weer bijzinnen kunnen zitten enzovoorts.

„Ook het simpele tellen is al een vorm van recursie. Als je bij tien of twintig bent, in een tientallig stelsel, dan begin je weer opnieuw, maar dan ben je wel een stap verder. Twintig, een, eenentwintig! Een kind van vier kan dat al leren. Maar er is geen dier die dat doet. Die komen tot maximaal zes. Ja, misschien dat sommige mieren tot twintig kunnen tellen.”

En wat is dan de status van die recursie? Is het een werkelijk fenomeen of bestaat het alleen in jouw beschrijving?

„Recursie is natuurlijk een theoretisch concept. Het betekent niks anders dan dat je de resultaten van een activiteit weer toepast op de activiteit zelf. Dat is iets anders dan een herhaling, een iteratie. Als je een nieuw mes maakt omdat je oude kapot is, is dat geen recursie. Het is pas recursie als je een werktuig maakt, bijvoorbeeld een hakbijl, waarmee je vervolgens een spéér maakt, een ander werktuig.

„Een belangrijk voorbeeld van die recursie is dat wij ook plannen maken voor een toekomst waarin wij er zelf niet meer zijn. Zo'n beeld kan je alleen hebben als je telkens over je zelf en de wereld nadenkt. En het unieke van mensen is die onbeperkte recursie. Want de eerste stappen, dat kunnen

ook dolfijnen en chimpansees. Die kunnen ook hun eigen denken evalueren. Reflectie op het eigen handelen. Dat unieke van de mens is uiteindelijk dus ook maar heel klein! Laten we dus vooral bescheiden blijven.”

Hoe komen we aan dat vermogen tot onbegrensde recursie?

„Er moet waarschijnlijk wel een bepaalde structuur voor bestaan in onze hersenen, maar dat is voor heel veel neuropsychologen geen voldoende verklaring. Want waar komt die hersencapaciteit dan vandaan? De taalpsycholoog Pim Levelt suggereerde me dat het door onze conversatie-techniek zou kunnen komen. Daarin schakel je ook voortdurend in niveaus en contexten. Dat kan al in een heel simpel gesprek.

„Levelt gaf zelf als voorbeeld een typisch cafégesprek. Een jonge man bestelt een biertje en de barman vraagt 'hé, maar ben je wel 18 dan?'. 'O ja hoor, hier is mijn ID'. Ineens een heel ander gesprek. En dan gaan ze weer terug naar het eerdere niveau: 'oké, dan kan ik je een biertje geven, alseblieft' en net hoe het dan verder gaat. Maar je kan ook weer nog dieper gaan, dat de barman zich afvraagt 'hé, maar is je ID wel echt of is die nep?'. 'Nee hoor, kijk maar, ik heb het ook op mijn mobieltje staan'. En dan ga je het daar weer over hebben. En uiteindelijk weer terug naar dat biertje. Dat is recursie en het kan bijna eindeloos doorgaan.”

Dan zouden we de recursie dus te danken hebben aan de rol van taal in ons leven?

„Ja, maar ik geloof dat niet. Ik denk dat het dieper ligt, want je kunt ook recursie aantreffen bij muziek. En dat zou weleens ouder kunnen zijn dan taal. En gewone, enkelvoudige recursie bestaat dus ook al bij andere dieren. En die *onbegrensde recursie* moet waarschijnlijk ook al bij andere mensachtigen hebben bestaan, zoals neanderthalers of *Homo erectus*.

„Misschien is het wel een direct gevolg van onze hersenanatomie. Dat gaat ver, maar hier heb ik de Franse hersenonderzoeker Stanislas Dehaene aan mijn zijde. Die ziet een directe parallel met de complexe hiërarchische en recursieve boomstructuren in ons brein. Alles wordt daarin teruggekoppeld, echte recursie!”

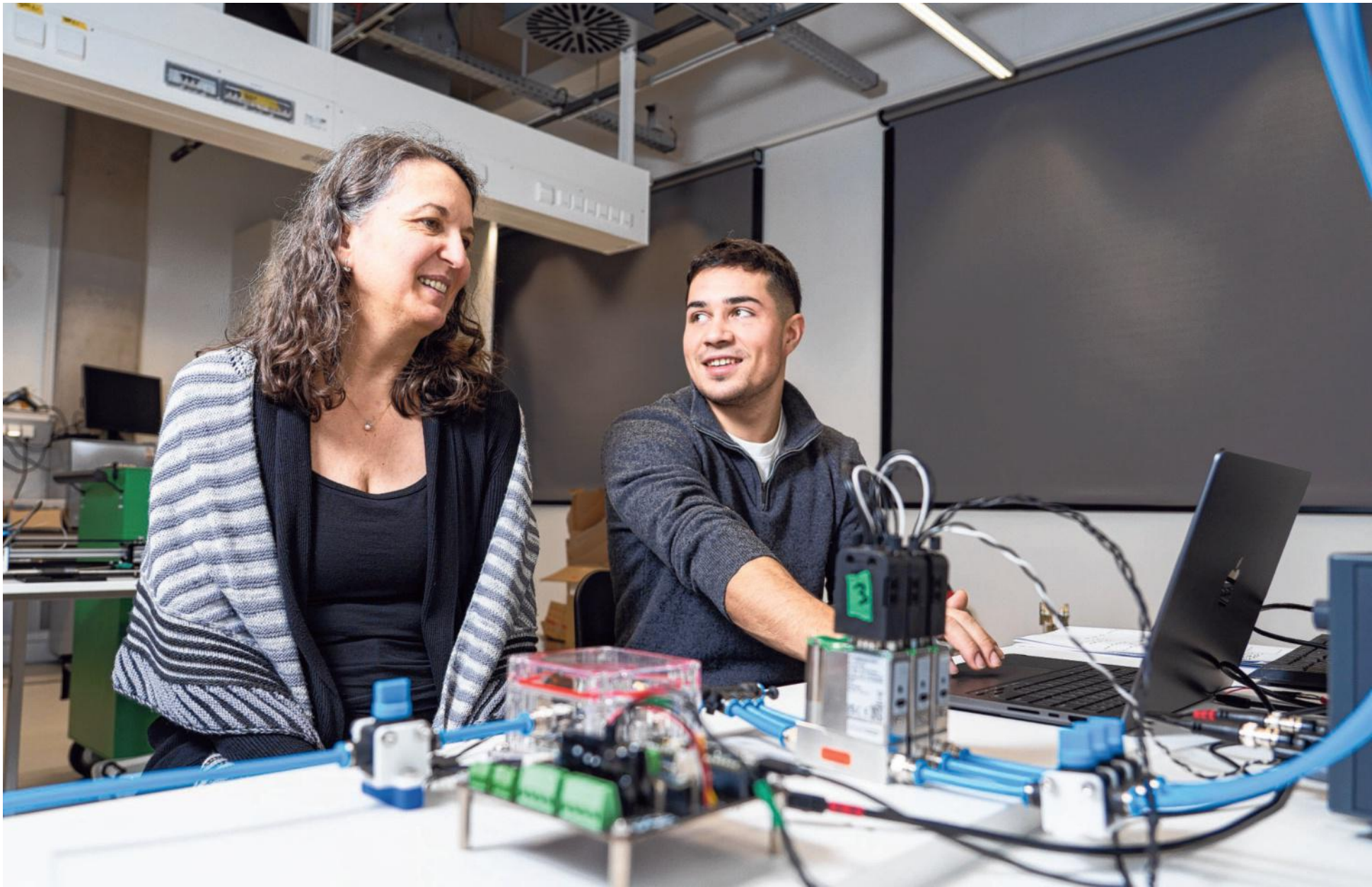
En een hond heeft dat allemaal niet, of een orka?

„Dat is mijn stelling. Misschien gaan we nog ontdekken dat dolfijnen of orka's óók onbegrensde recursie hebben in hun communicatiesysteem. En dan is mijn hypothese dus weerlegd.”

En wat verandert er aan ons zelfbeeld, als we beseffen dat die onbeperkte recursie onze belangrijkste faam is?

„Twee dingen. In de eerste plaats moeten we dus echt erkennen dat enkelvoudige recursie wél overal voorkomt. Dus het verbindt ons nog meer met alle andere levende wezens op aarde. En ten tweede kunnen we door dat besef beter nadenken over de immense gevolgen die die onbegrensde recursie heeft gehad voor ons en de wereld om ons heen. Die cumulatieve cultuur van ons, waarin al die kennis steeds weer opnieuw wordt gebruikt, is in een stroomversnelling gekomen sinds de landbouwrevolutie, zo'n 12.000 jaar geleden. Kennis op kennis, escalatie op escalatie!

„En dan besef je dat het ook negatief kan zijn, eerder een vloek. Chimpansees kunnen enorm wreed zijn, de ene groep kan de ander uitmoorden, absoluut. Maar ze zoeken daarna ook naar verzoening. Het is nog nooit waargenomen dat chimpansees elkaar generatie op generatie blijven uitmoorden. Vergelijk dat met de mensenvetes die soms wel iedere generatie vernieuwd worden! Recursief doorgaan in een diepe *loop*. Dus als we dat systeem beter doorgronden, krijgen we misschien meer gevoel voor een stop-functie. Meer beheersing, dat we technologie niet alleen constructief, maar ook destructief gebruiken. Begrip van het onderliggende mechanisme kan volgens mij nooit kwaad.”

Elisabetta Chicca en haar promovendus Ton Juny Pina met een kunstmatige neus. FOTO WILLEM SERNE

TECHNOLOGIE

Met het brein van een fruitvlieg kan een computer een biobak vinden

Tussen hersenen en computers bestaat een fundamenteel verschil in hoe ze gegevens verwerken. Hersenen gaan ook veel efficiënter met energie om.

Door **Bruno van Wayenburg**

Op een vrijdagnamiddag probeert Ton Juny Pina de ruikende hersenen van een fruitvlieg na te bootsen. Op de tafel voor hem ligt een doorzichtig plastic doosje met daarin een batterij gassensoren die eruitzien als kleine vingerhoedjes. Door het doosje kan de onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen verschillende gassengels laten stromen, waarop de sensoren dan allemaal reageren. „We hebben zestien sensoren die gevoelig zijn voor verschillende gassen, maar om eerlijk te zijn, zijn zulke sensoren niet heel selectief: ze reageren typisch allemaal wel een beetje op een heel breed palet aan gassen”, zegt Juny Pina.

Dat maakt het ontwerpen van een kunstmatige neus, een gevoelige en specifieke detector voor geuren, geen gemakkelijke opgave. Vandaar dat hij en zijn begeleider Elisabetta Chicca de signalen voeren aan een computermodel van de piepkleine hersenen van *Drosophila melanogaster*, een fruitvliegje dat met nog geen miljoen hersencellen feilloos naar iedere biobak of achtergelaten appelpartje weet te navigeren.

„We gebruiken een model van de *corpora pedunculata*, dat zijn hersencircuits die insecten gebruiken om de signalen van verschillende geuren uit elkaar te trekken”, vertelt Chicca, hoogleraar bij het Groningse instituut CogniGron, gericht op *neuromorphic computing*, waarbij werkingsprincipes van de hersenen, zenuwen, zintuigen van mensen en dieren als inspiratie dienen.

„De ideeën achter neuromorphic computing bestaan al sinds de jaren tachtig, maar de laatste tien jaar gaat het heel snel”, vertelt Beatriz Noheda, natuurkundige en tot voor kort directeur van CogniGron in het nieuwe Feriingse onderzoeksgebouw op de Groningse campus. Bij het centrum, in 2016 gesticht met hulp van 40 miljoen euro uit de nalatenschap van een anonieme donateur, werken ruim honderd onderzoekers uit uiteenlopende disciplines, van psychologen en neurowetenschappers tot computerwetenschappers, natuurkundigen en materiaalkundigen.

Maar ook bij twaalf andere universiteiten, bedrijven en onderzoeksinstituten zijn er inmiddels bijna honderd onderzoekers die er onderzoek naar doen, somt een white paper op dat dit jaar werd uitgebracht door de Topsector ICT. Nederland heeft een goede positie om een neuromorfe wereldmacht te worden, betoogt het rapport.

Toepassingen liggen op gebieden waar snelle en energiezuinige dataverwerking nodig is, zoals het monitoren van elektriciteitsnetwerken, logistiek, beveiliging, rampenbestrijding, voedselproductie en de gezondheidszorg, en daarnaast in de ontwikkeling van energiezuinige computerchips en sensoren. Het academisch onderzoek heeft al geleid tot spin-offs, zoals bedrijven Idie energiezuinige sensoren ontwikkelen.

Die opkomst heeft op verschillende manieren te maken met die andere door

biologische hersenen geïnspireerde technologieën, bij een breed publiek bekend onder de naam AI. Vrijwel alle chatbots, beeldgeneratoren en andere verbazing- en angstwekkende prestaties die we nu AI en *machine learning* noemen, zijn gebaseerd op diepe neurale netwerken. En de werking daarvan is weer geïnspireerd door neuronen, de hersencellen die u nu helpen om deze tekst te begrijpen.

Signalen optellen

Hoewel zowel computer-AI's als echte hersenen veel complexer zijn dan hier uitgelegd kan worden, is de basis eenvoudig: neuronen ofwel hersencellen, echte of gesimuleerde, sturen signalen aan elkaar door. Ieder neuron telt de binnenkomende signalen bij elkaar op en bepaalt of het totaal boven een bepaalde grens uitkomt. Zo ja, dan stuurt dat neuron zelf ook weer een signaal uit naar de neuronen die er verderop in het netwerk mee verbonden zijn.

Het gewicht, de versterkingsfactor

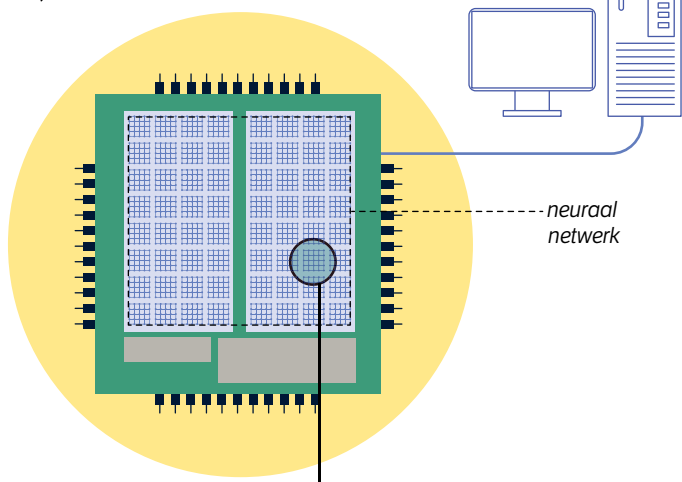
Een computer geïnspireerd op het brein

Hoe werkt een neuromorfe computer?

1 Neuromorfe computerchip

Een neuromorfe chip bevat een kunstmatig netwerk van neuronen. Uitgezoomd ziet dat er zo uit.

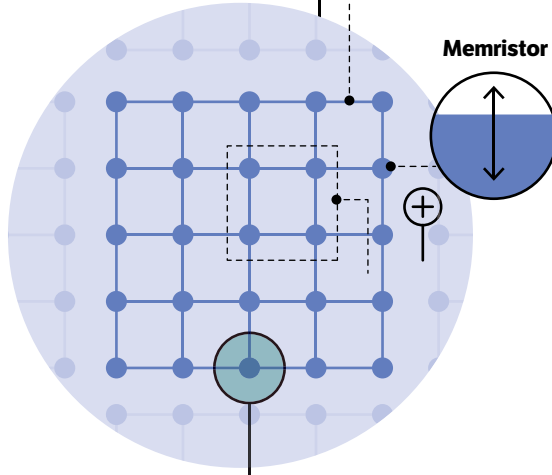
↳ Ca. 9 mm

2 Kunstmatig neurale netwerk

Ingezoomd bestaat dit neurale netwerk uit rasters van kunstmatige synapsen, die **memristors** heten.

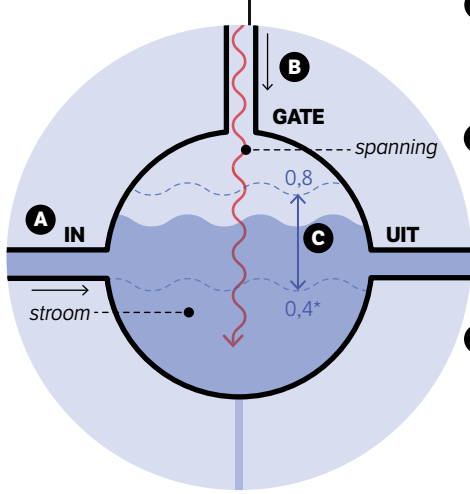
↳ Bijvoorbeeld 3.200 nm (= 0,0032 mm)

3 Kunstmatige synaps, de memristor

Een weerstand die in waarde kan variëren, en die waarde kan onthouden

↳ Bijvoorbeeld 2 nm (= 0,000002 mm)

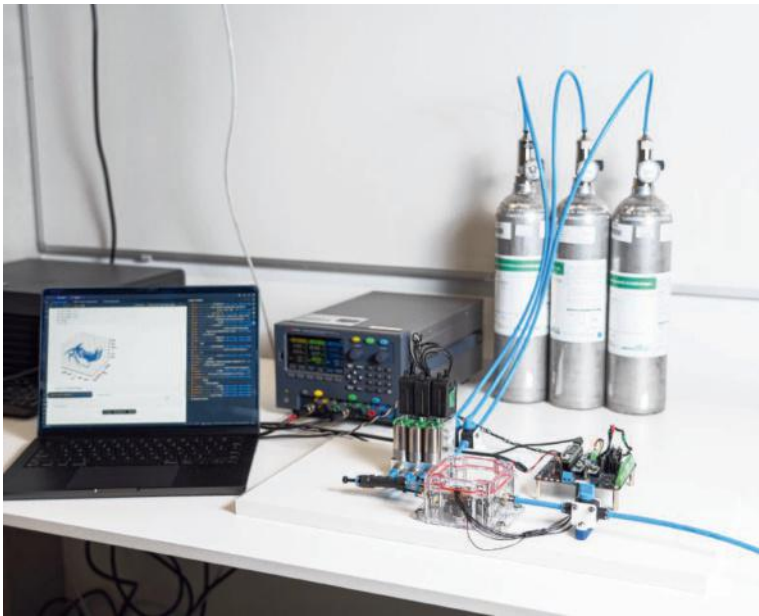
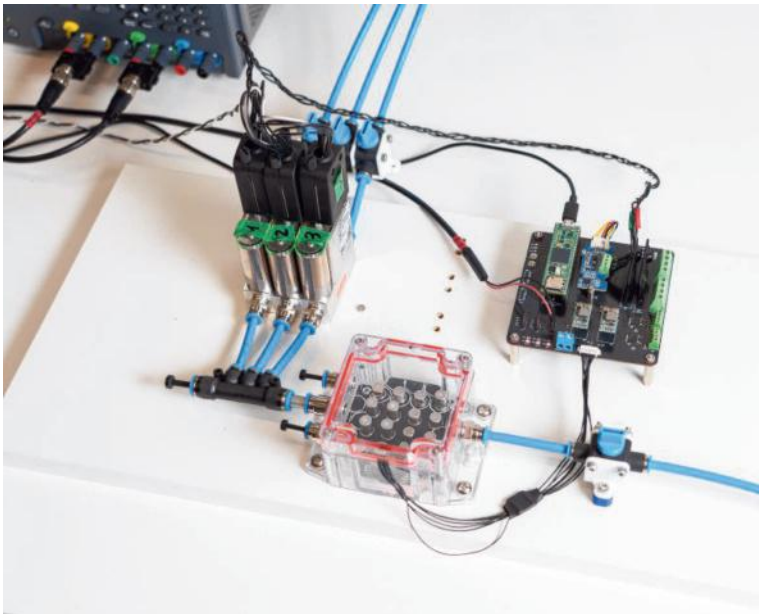
A Van de ingang naar de uitgang loopt er een **stroom** door de geleidende stof van de memristor.

B Via de gate kan je een spanning erop zetten, waardoor deze geleiding en dus de stroom verandert.

C Hoeveel deze geleiding verandert kan de memristor onthouden, waardoor er dus een waarde is waarmee gerekend kan worden. Tegelijkertijd kan die ook als tijdelijk geheugen kan functioneren.

* Deze waarden zijn fictief en enkel om het concept van de memristor uit te leggen.

NRC 030126 / DJ / Bron: Nature, eigen dataverzameling

Het Groningse lab waar aan een 'neus' gewerkt wordt. FOTO'S WILLEM SERNE

Deep learning-netwerken slurpen gigantische hoeveelheden energie. ChatGPT is echt een probleem aan het worden

Beatriz Noheda natuurkundige

waarmee de signalen doorgegeven worden, kan per verbinding veranderen. Door deze gewichten aan te passen, kan het netwerk als geheel getraind worden: het netwerk van neuronen leert om informatie te verwerken.

Maar ondanks het enorme succes van kunstmatige neurale netwerken, is er ook wel wat op aan te merken: behalve hun soms teleurstellende, leugenachtige en ziellose intellectuele prestaties, moeten ze met immense hoeveelheden data getraind worden. En „*deep learning*”-netwerken slurpen gigantische hoeveelheden energie. ChatGPT is echt een probleem aan het worden”, zegt Noheda van CogniGron. „En dat terwijl onze hersenen draaien op ongeveer 20 watt, en ook nog méér kunnen.”

De neuromorfe inspiratie gaat voorbij het idee van neurale netwerken, gesimuleerd door digitale computers, vertelt Noheda. „Neuromorphic computing kan veel verschillende dingen betekenen: het kan eigenlijk slaan op ieder principe van de hersenen.”

Een van die principes heeft te maken met een fundamenteel verschil tussen hersenen en computerchips, zegt Yoeri van de Burgt, een onderzoeker aan de TU Eindhoven, een van de Nederlandse pioniers in het gebied. „Digitale computers werken volgens het Von Neumann-principe: een berekening doe je in een processor, en dan stuur je de uitkomst naar het geheugen. Voor een volgende berekening haal je weer gegevens uit het geheugen, en zo ben je de hele tijd gegevens heen en weer aan het sluizen.”

Bij het simuleren van grote neurale netwerken loop je al gauw tegen de ‘Von Neumann-bottleneck’ aan: alles moet na elkaar gebeuren, terwijl het in de echte hersenen parallel loopt. De AI-hausse van nu kwam dan ook pas op gang toen onderzoekers ontdekten dat grafische computerchips van Nvidia, bedoeld voor het renderen van 3D-computergames, deze flessenhals omgieten.

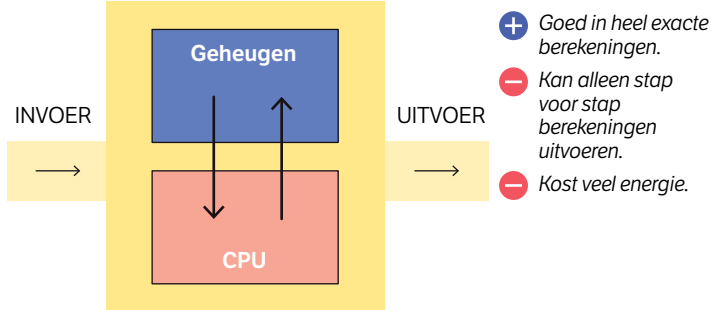
LEES VERDER OP PAGINA W8

Rekenen en onthouden tegelijkertijd

Waarom is een neuromorfe computer veel energiezuiniger dan een klassieke computer?

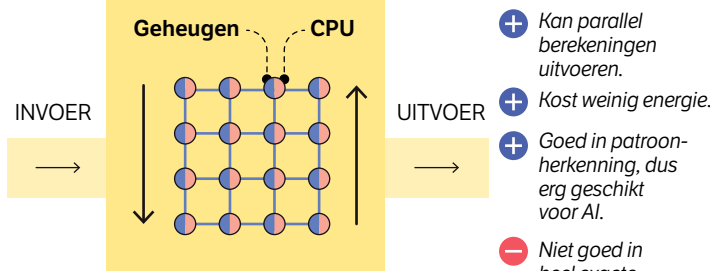
Werking van een klassieke computer

Geheugen en CPU (waar alle berekeningen worden gedaan, taken worden uitgevoerd) zijn gescheiden, waardoor ze elkaar de hele tijd moeten updaten. Dit kost veel energie.

Werking van een neuromorfe computer

De memristors op een neuromorfe chip kunnen tegelijkertijd als geheugen en CPU functioneren.

NRC 030126 / DJ / Bron: Nature, eigen dataverzameling

VERVOLG VAN PAGINA W7

zeilen. Op iedere chip zitten meerdere processoren, die parallel aan elkaar berekeningen uitvoeren. Daarmee zijn snel grote ‘matrixvermenigvuldigin- gen’ uit te voeren, een operatie die neerkomt op het vermenigvuldigen en optellen van grote tabellen van getal- len. Matrixvermenigvuldigingen kom- en veel voor bij 3D-simulaties, maar ook het uitrekenen van de signalen tus- sen neuronen in een neuraal netwerk komt rekentechnisch daarop neer.

„Parallele processoren versnellen de berekening, een volgende stap is de complete opheffing van de scheiding van geheugen en berekeningen”, zegt Noheda. In de hersenen zijn de reken- eenheden (de neuronen) en de geheu- geneenheden (de gewichten) immers ook egaal verspreid over de grijze massa. „Eén aanpak waar nu sterk op ingezet wordt, is om dat ook te doen op een computerchip”, zegt Noheda.

Zo’n neuromorfe chip bestaat uit een raster van horizontale en verticale lij- nen, die op de kruispunten verbonden zijn met memristors. Het woord is een combinatie van memory (geheugen) en resistor (elektrische weerstand). Dit is een weerstand die in waarde kan varië- ren, en die de variërende waarde ook langere tijd kan onthouden, als een lo- kaal geheugen. Het geheel kan een ma- trixvermenigvuldiging razendsnel uit- rekenen zonder dat er processoren of transistoren aan te pas komen, en daar- mee ook een berekeningsstap in een neuraal netwerk. De Groningse spin-off IMChip werkt aan de ontwikkeling van een neuromorfe computerchip.

Zelf pulsen afvuren

Deze aanpak werkt het best in combina- tie met een ouder neuromorf idee: dat van *spiking networks*. Van de Burgt: „Een van de redenen dat de hersenen zo efficiënt zijn, is dat ze werken met korte pulsen van elektrische activiteit. Neuronen ontvangen zulke spikes in reeksen: hoe korter de tijd tussen de pulsen, hoe sterker het signaal.”

Door de pulsen op te tellen die binnen een bepaalde tijd binnenkomen, besluit het neuron of het zelf ook pulsen moet afvuren. „De tijd tussen opeenvolgende pulsen bevat dus de informatie, en dat is heel efficiënt. De spikes zelf kosten heel weinig energie, en het grootste deel van de tijd gebeurt er niets.”

Aan het California Institute of Tech- nology werkte in de jaren tachtig com- puterchippionier Carver Mead met zijn promovendi al aan camera’s, gehoorap- paraten en andere sensoren die biologis- che zintuigen nabootsten. De pixels in zo’n camera vuren hun pulsen alleen als de waarde van die pixel verandert. Dus als er in beeld niets verandert, wor- den er geen gegevens verstuurd. Zulke event-based camera’s, met snelle res- pons maar een extreem laag energie- en dataverbruik, zijn inmiddels op de markt. Ook draagbare hartmonitors, die liefst lang met een batterij moeten doen, werken volgens dit principe.

„Mead was geïnspireerd door het be- roemde motto van natuurkundige Ri-

chard Feynman: wat ik niet kan maken, begrijp ik niet”, vertelt Noheda. De mensen die bij Mead promoveerden, en later de onderzoekers die daar weer mee samenwerkten, noemen zich nog altijd neuromorphs”, zegt Noheda, „en onze Elisabetta Chicca, van de kunst- matige fruitvliegneus, is een van hen.”

Waren de neuromorphs zoals Chicca aanvankelijk vooral neurowetenschap- pers, computerwetenschappers en elektronici, sinds een jaar of tien zijn ook natuurkundigen en materiaalkun- digen in het vakgebied ingevoegd, zoals Noheda zelf.

Nieuwe neuromorfe chips zijn name- lijk niet meer gebaseerd op transistoren en de CMOS-technologie (*complemen- tary metal oxide semiconductor*) waar- mee die in silicium geëst worden, maar op andere combinaties van materialen die zich gedragen als pulserende neuro- nen en de eerder genoemde memris- tors. „Daarvoor heb je iets nodig dat van weerstand verandert, maar op een voor- spelbare en controleerbare manier”, zegt Noheda. „Een systeem is bijvoor- beeld een netwerk van zilveren nano- deeltjes, die elkaar hier en daar raken. Als er meer stroom door loopt, smelten ze een beetje aan elkaar, en gaan ze beter geleiden.” Zelf werkt Noheda aan mem- ristors gebaseerd op ferro-elektrische materialen, een variant op de magneet die je wel op koelkasten tegenkomt.

Aan het Amsterdamse natuurkunde- instituut Amolf ontdekte de onder- zoeksgroep van Bruno Ehrler een ex- treem energiezuinige memristor, geba- seerd op het materiaal perovskiet, be- kend van superefficiënte zonnepane- len, en de onderzoeksgroep van Yoei van de Burgt in Eindhoven werkt aan een memristor op basis van elektrisch geleidende polymeren.

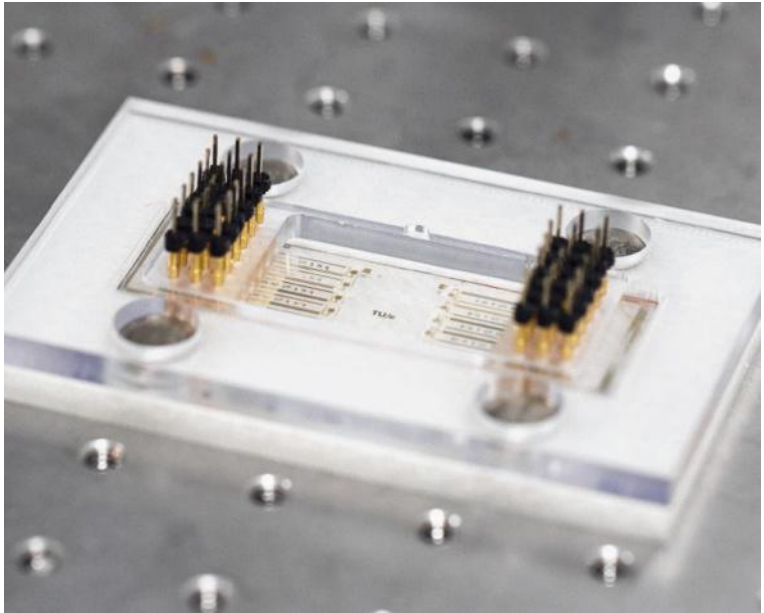
„In tegenstelling tot silicium is het een zacht materiaal”, vertelt Van de Burgt in zijn laboratorium in Eindhov- en. Op de labtafel ligt een miniem flin- tertje doorzichtig plastic, verbonden met drie elektroden. „Het is geleidend voor elektrische stroom maar ook voor waterstofionen. Door die er met een elektrode in te pompen, verandert de elektrische weerstand.”

Heel klein of snel kan zo’n memristor niet worden, „maar het idee is ook niet om er miljoenen op een chip te proppen om op te boksen tegen Nvidia”, zegt Van de Burgt, die eerder aan medische toepassingen denkt. „Dit materiaal, in combinatie met andere speciale poly- meren die vervormen als het warm wordt, kan mogelijk dienen als kunst- matige spier.” De groep experimen- teerde al met het gebruik van neurotransmitters, signaalstoffen in de hersenen, om de polymeren aan te stu- ren. Van de Burgt: „En omdat het zacht is past het beter bij medische toepassin- gen, denk aan hartmonitors, of bij mensvriendelijke soft robots.”

Voorlopig kunnen we nog blijven le- ren en afkijken van biologische brei- nen, zegt Noheda. „Hersenen zijn mil- joenen jaren lang geëvolueerd. Om te overleven hebben we meestal geen grote precisie nodig, maar wel energie- zuinigheid en snelle beslissingen. Dus dat is waar de hersenen goed in zijn.”

Hersenen zijn miljoenen jaren lang geëvolueerd. Om te overleven hebben we meestal geen grote precisie nodig

Beatriz Noheda natuurkundige

Een Eindhovense memristor (boven) en kunstspier. FOTO'S PEI ZHANG

WETENSCHAP IN BEELD

Wekelijks een opmerkelijk beeld van een wetenschappelijke gebeurtenis

Verticale dinosporen op een berg

Natuurfotograaf Elio Della Ferrara ontdekte in septem- ber 2025 tijdens een bergwandeling in het noorden van Italië duizenden pootafdrukken op een bijna ver- ticale rotswand. Die pokdalige berg in de Valle di Fraele in het nationaal park Stelvio moet daar al eeuwen zicht- baar zijn geweest, maar toen Della Ferrara tijdens zijn jacht op mooie plaatjes van gieren hem door zijn telelens spotte, wilde hij dat weleens van dichtbij zien. Zijn instinct werd gevoed door zijn eerdere betrokkenheid bij paleontologische ontdekkingen.

Na een stevige klim door dik struikgewas en langs een ge- vaarlijk steile helling stond hij oog in oog met de afdrukken. Op 600 meter van de dichtstbijzijnde weg en op een hoogte van 2.400 tot 2.800 meter. Paleontoloog Cristiano Dal Sasso van het natuurhistorisch museum in Milaan bevestigde het vermoe- den: dit was een grote en wetenschappelijk interessante vondst!

De pootafdrukken van meer dan 200 miljoen jaar oud meten tot wel veertig centimeter in doorsnede en zijn soms zo goed bewaard gebleven dat de individuele tenen en nagels nog zicht- baar zijn. Deskundigen denken dat ze afkomstig zijn van twee- benige plantenetende dinosauriërs zoals de Plateosaurus. De dieren leefden waarschijnlijk op een getijdenvlakte in een warme lagune aan de westelijke rand van de toenmalige Tethysoceaan.

De Tethysoceaan bestond tussen 230 en 38 miljoen jaar ge- leden, maar droogde op onder invloed van de platentektoniek, de beweging van aardschollen in de aardkorst. Door de botsing van het Afrikaanse continent met de Euraziatische plaat wer- den vervolgens de Alpen omhoog gedrukt. De versteende mod- dervlakte met de dino-afdrukken kwam zo verticaal te staan.

Omdat er op dezelfde plek zoveel pootafdrukken zijn gevon- den, met veel sporen in dezelfde richting, vermoeden de pale- ontologen dat de dieren in kuddes hebben rondgelopen. Dat is een belangrijk nieuw inzicht in hun gedrag.

Tekst Sander Voormolen

Foto's Elio Della Ferrara

Tomaten kweken zonder de bijbehorende plant

Kweekvlees vond Lucas van der Zee een „heel vet idee”. Hij vroeg zich af of je bijvoorbeeld ook tomaten in het lab kunt maken. „Ze groeien nu ongeveer drie keer zo hard als aan het begin.”

Lucas van der Zee: „Mijn idee is dat je als wetenschapper technologieën zo lowtech mogelijk moet maken.” FOTO'S JAGODA LASOTA

Zeven jaar geleden bracht een collega Lucas van der Zee (34) op een gedachte die zijn loopbaan zou bepalen. De toenmalige masterstudent *biosystems engineering* zat in een Wageningse collegezaal te luisteren naar de nieuwste technieken in de tomatenteelt. Buiten zijn studie had hij net over kweekvlees gelezen - iets wat naadloos aansloot bij zijn achtergrond in de klimaatbeweging. „Ik vond vlees kweken een heel vet idee”, vertelt hij. „En toen dacht ik: als je vlees kunt kweken uit cellen, zou dat ook voor vruchten zoals tomaten kunnen?”

Zonder veel tijd te laten verstrijken nam hij „wat papers hierover” mee op vakantie en ontdekte dat wereldwijd nauwelijks iemand werkte aan lab-vruchten. Alleen NASA had in de jaren negentig geprobeerd tomaten zonder plant te laten groeien voor ruimtemissies. Van der Zee wilde echter niet astronauten voeden, maar de groeiende wereldbevolking. „Dus heb ik de stoute schoenen aangetrokken, ben naar mijn professor gestapt en heb gevraagd of ik een klein experimentje in het lab mocht doen.”

Dat „kleine experimentje” groeide uit van masterthesis tot een promotieonderzoek. Inmiddels is Van der Zee derdejaars promovendus. Hij publiceerde onlangs met collega's een opiniestuk over zijn methode om tomaten zonder plant te laten groeien - een techniek waarvan de vruchten volgens het artikel klimaatbestendiger en milieuvriendelijker zouden kunnen zijn.

Het idee is een deel van de landbouw naar binnen te halen zodat landbouwgrond duurzamer kan worden gebruikt - bijvoorbeeld door planten minder intensief te kweken of een stuk land aan de natuur terug te geven. Tomaten fungeren hier als modelsoort, zoals muizen dat doen in medisch onderzoek. Lukt het dus om een tomaat zonder plant efficiënt en duurzaam te kweken, dan kan de methode later op verschillende vruchten worden toegepast.

Daarmee biedt het onderzoek, naast de mogelijke voordelen voor de natuur, ook een andere kans: minder onder invloed staan van productietekorten. Door klimaatverandering zullen we deze vaker zien, zegt Van der Zee. „Als je kunt voorspellen dat oogsten slecht uitvallen, kun je met deze technologie ingrijpen. Zo zou je bijvoorbeeld 5 procent van de citrus- of caoovruchten in het lab kunnen produceren in plaats van te importeren.”

Recht op in een doorzichtige gel

In zijn kleine lab in Wageningen opent Van der Zee een koelkast, waarin rijen ronde, doorzichtige bakjes netjes naast elkaar staan. Elk bakje is zo groot als een schoteltje en bevat ongeveer tien tomatenbloemen. Op de plek waar de bloem normaal overgaat in een steeltje en vervolgens in de rest van de plant, steken ze recht op in een doorzichtige gel.

Sommige bloemetjes zijn nog gesloten, andere zijn al gegroeid en staan open. In een

WIE IS LUCAS VAN DER ZEE?

- **Wanneer en waar ben je geboren?**
In 1991 in Landsmeer
- **Waar woon je?**
In Amsterdam. „Daar woon ik samen met vijftig mensen in een huis dat ik met een groep vrienden heb gebouwd. Het is zo'n leuke plek dat ik daar ook wil blijven.”
- **Wat doe je als je niet in het lab staat?**
„Ik speel gitaar en hou enorm van hip hop, jazz, blues, en soul. Tegenwoordig experimenteer ik ook graag met elektronische muziek. Voor een bandje heb ik helaas geen tijd meer, maar als ik mijn promotie afgerond heb wil ik daar wel weer mee beginnen.”

paar bakjes zijn zelfs al kleine, groene tomaatjes te zien. In theorie vormen deze het resultaat van het vierstappenproces om een lab-tomaat te kweken: eerst een scheutje uit zaad of stamcellen maken, daar meteen een bloem uit laten groeien, de bloem bestuiven en ten slotte een vrucht laten groeien.

In de praktijk zijn de bloemen hier echter van planten geknipt; de eerste twee stappen van het proces vinden aan de Universiteit Utrecht plaats. Zo kunnen de wetenschappers alle stappen tegelijkertijd onderzoeken en verbeteren. Van der Zee is verantwoordelijk voor de laatste stappen: een efficiënte manier vinden om de bloem te bestuiven en een vrucht te laten groeien die net zo groot wordt als op een normale plant. „We zien nu nog wel dat die vruchtjes heel klein blijven”, vertelt hij. Daar wil hij nog een oplossing voor vinden. „Ze groeien nu ongeveer drie keer zo hard als aan het begin van mijn PhD, maar nog steeds half zo snel als aan de plant.”

Voordat een tomaat kan ontstaan, moet er eerst een klein scheutje zijn dat meteen een bloem vormt. Dat klinkt simpel, maar is een flinke uitdaging. Normaal gesproken maakt een jonge plant geen bloemen, net zoals jonge dieren zich nog niet kunnen voortplanten. Om dit te omzeilen, schakelen de onderzoekers een gen in de plant aan dat een speciaal eiwit produceert. In een volgroeide plant stimuleert dat eiwit de bloemvorming. „We maken het plantje dus op een kunstmatige manier direct volwassen”, verduidelijkt Van der Zee.

Die stap is in het lab al gelukt, maar het is technisch complex, waardoor niet elke teler het eenvoudig kan toepassen. „Hightech is soms best problematisch”, vindt Van der Zee. „Mijn idee is dat je als wetenschapper

technologieën zo lowtech mogelijk moet maken, zodat ook kleine bedrijven daarvan kunnen profiteren.” Daarom bedacht Van der Zee een methode waarbij de tomaten niet genetisch veranderd hoeven te worden. In plaats van het gen aan te zetten, kunnen onderzoekers - en later producenten - het benodigde eiwit direct aan de plant geven. Het eiwit stimuleert zo de bloemvorming en verdwijnt daarna weer.

Om de techniek nog toegankelijker te maken, wil Van der Zee bovendien werken aan een methode die niet langer volledig steriele labomstandigheden vereist. Daarnaast is hij van plan in de laatste fase van zijn promotieonderzoek de smaak- en inhoudsstoffen van de gekweekte vruchten te analyseren, om aan te tonen dat die gelijkwaardig zijn aan vruchten die op natuurlijke wijze zijn gegroeid.

Suiker voedt de bloemen

Maar zelfs als dat allemaal lukt, blijft één groot vraagstuk bestaan: hoe duurzaam is de methode werkelijk? „Je ziet veel artikelen die meteen willen claimen dat dit duurzamer is - maar dat weten we eigenlijk nog niet”, zegt Van der Zee en hij benadrukt: „Het zou duurzamer kunnen zijn.” Het knelpunt zit in de voeding van de miniplanten. Normaal halen tomaten hun energie uit fotosynthese, maar in Van der Zees koelkast hebben de 'planten' geen bladeren en het ontbreekt uiteraard aan zonlicht. Daarom krijgen de bloemen suiker als voedingsstof toegediend. Die suiker moet echter ergens vandaan komen. „Als die gewoon uit suikerbieten of suikerriet komt, schiet je qua duurzaamheid niet veel op”, legt Van der Zee uit.

Een mogelijke oplossing komt van onderzoekers in Californië, met wie Van der Zee in

contact staat. Zij werken aan een manier om suiker volledig in het lab te maken, uit CO₂ en elektriciteit. In de praktijk is dat nog niet gelukt, maar er worden grote stappen gezet, en volgens Van der Zee zou dit een „enorme revolutie” kunnen worden. Met kunstmatige fotosynthese zouden onderzoekers niet alleen lab-tomaten van voeding kunnen voorzien, maar kunnen ze ook bioplastics, medicijnen en talloze andere producten maken.

Terwijl dat onderzoek in de VS nog volop in ontwikkeling is, merkt Van der Zee dat zijn werk in Nederland steeds meer belangstelling trekt. Andere onderzoekers willen zijn experimenten repliceren, investeerders benaderen hem en een jonge Duitser wilde zelfs een bedrijfje met hem opzetten. „Daar had ik nog geen zin in, dus dat is niet doorgegaan,” glimlacht hij.

„Het geeft veel voldoening als een nieuw protocol werkt. Daar ben ik trots op, maar ik kan ook erg balen als iets misgaat - en er gaat veel mis”, voegt hij lachend toe. „Daar kan ik echt van wakker liggen en dan probeer ik te compenseren en harder te werken.”

Of al dat harde werk zich uitbetaalt en we in de toekomst gekweekte vruchten in de winkel zien, hangt af van het vinden van een echt duurzame, toepasbare methode. „Als een hele groep wetenschappers ermee aan de slag gaat, kan er over acht tot tien jaar best iets in de winkel liggen”, zegt Van der Zee. „Maar als ik de enige blijf kan het ook twintig jaar duren - of zal het misschien wel nooit lukken.”

Jelka Pospig

nrcwebwinkel

Adviesprijs
329,00
229,-

Leverbaar
in wit
en zwart

AENO Infrarood verwarming

- Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

Neem afscheid van traditionele verwarmingssystemen. Dit infrarood verwarmingspaneel van AENO maakt gebruik van infraroodtechnologie om de lucht en objecten in de ruimte te verwarmen, zonder lucht te verplaatsen en de luchtvochtigheid in de ruimte te verminderen. Net als de aangename warmte van de zon. Een verwarmingspaneel van de nieuwe generatie met energiebesparende en milieuvriendelijke verwarmingstechnologie, ontworpen om je comfort te verbeteren en geld te besparen. Deze AENO infraroodverwarming werd in 2023 bekroond met de prestigieuze Red Dot Award, in de categorieën "Verwarming en Klimaattechnologie" en "Slimme Producten", en combineert innovatie met elegantie.

Inclusief
stand en
muur-
bevestiging

reddot design award
winner 2023

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/verwarming

VOOR JOU ALS ABONNEE

l.s luitingh-sijthoff

DOWNLOAD TOT EN MET 31 JANUARI DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook
of scan de QR-code

nrc

nrc

ZATERDAG 3 JANUARI & ZONDAG 4 JANUARI 2026

Wetenschap w13

OVER DE HORIZON

BEATRICE DE GRAAF

FOTO MERLIN DOOMERNIK

Blij met een beetje

COLUMN

2025 lijkt het jaar te worden van alles-of-nietsbeleid. Poetin ging voor de volledige onderwerping van Oekraïne. Netanyahu voor de totale uitschakeling van Hamas. Trump voor de vernietiging van democraten, migranten, EU. Wilders dreigde deze maand nog met volledige ‘afbraak’ als er geen radicaal-rechts kabinet komt.

Maar is dat ook het motto van de gemiddelde Nederlander? Hoe zit dat bij u, leeft u volgens het mantra: alles of niets, of ‘liever toch maar een beetje’? Grote kans dat het merendeel van de NRC-lezers goedburgerlijk gesocialiseerd is, genoeg neemt met een beetje, en niet het hele tafellaken naar zich toe wil trekken. Ik moet er ook eerlijk bij zeggen dat alles-of-nietsdenken onderdeel is van iets wat psychologen wel als een pathologische aandoening zien. Volgens de klassieke theorie van de Amerikaanse psychiater Aaron Beck (1921-2021) is alles-of-nietsdenken een cognitieve vertekening van de realiteit, die op drie fronten tot problemen kan leiden. Het begint ermee dat iemand met hoge verwachtingen zwaar teleurgesteld in zichzelf raakt (‘ik ben een mislukking’), vervolgens de wereld als vijandig ziet (‘niemand wil me hebben’), en tot slot denkt dat ook de toekomst alleen nog maar onheil en verdoemenis zal brengen (‘het wordt nooit meer beter’). Het resultaat van deze negatieve, zichzelf repeterende triade? Een zware depressie, of erger.

Hoe mensen hier zelf mee omgaan, is voer voor hun therapeuten. Maar hoe we met die cognitieve vertekening omgaan in de nationale en internationale politiek is een kwestie van collec-

tief belang. Ik wil het nu even niet over de landspolitiek hebben (dat is ook urgent, maar gezien de stijfkoppige houding van de VVD even iets minder interessant), maar over ons geloof in de internationale betrekkingen en het internationaal recht als ruggengraat van die betrekkingen.

Daar is het namelijk ook niet goed mee gesteld. Sterker nog, dat is nog nooit zo laag geweest. Waar je ook maar rapporten of kranten openslaat, niemand lijkt er meer echt in te geloven. ‘Are we witnessing the death of international law?’, vroeg *The Guardian* in juni van dit jaar, waarbij het meer een retorische dan een open vraag was. Hoezo vraagteken, vond het Global South Forum. De aanval van de VS op Iran en de oorlog in Gaza waren er allang bewijs van dat het internationaal recht ten grave is gedragen.

De volgende stap bleef niet lang uit: of het nu aan de Amerikanen en Israël lag (vanwege de oordelen over Israël’s genocidale beleid) of aan een aantal Afrikaanse landen (vanwege de vermeende neokoloniale, anti-Afrikaanse en ‘Kaukasische’ bias), het ICC kon maar beter worden opgedoekt. En dan heb ik het nog niet eens over het feit dat als je iets kritisch over Rusland of China zegt, allerlei lieden meteen beginnen over hoe erg de NAVO/het Westen/Europa is. Het lijkt wel alsof alle regels tegen elkaar en tegen elkaars vermeende hypocrisie worden weggestrept.

Kortom, we lijden wereldwijd aan een serieuze aanval van alles-of-nietsdenken in de internationale betrekkingen. Zodanig, dat dit zwart-witdenken tot het uiterste wordt doorgetrokken. Als iets of iemand eenmaal in die negatieve triade is getrokken, komt die er niet meer uit. Alles wat Trump doet,

moet wel slecht zijn, zegt het ene kamp. Alles wat die elitaire en corrupte EU doet, kan niet deugen, meent het andere. Zaken doen met Israël, of praten met Hamas? Dat kan alleen als je bereid bent stormen van kritiek te trotseren.

Nu ben ik de eerste die pleit voor een buitenlands beleid en internationale betrekkingen die ook op waarden zijn gebaseerd. Maar ik zal toch nog eens de verguisde John Mearsheimer citeren, die vroeger nog wel eens wijze dingen zei: „Institutes (in de internationale arena) functioneren het beste wanneer ze enigszins een weerspiegeling zijn van bestaande machtsstructuren.” Of neem Barry Bazan, die eveneens opmerkte dat buitenlandse politiek geen uiting van ons idealisme moet en kan zijn, maar alleen „praktische resultaten kan opleveren als ze in staat is zich aan te passen aan de realiteiten van een multipolair orde”. Eigenlijk is dit gewoon wat Reinhold Niebuhr altijd al bepleitte in *The Children of Light and the Children of Darkness* (1944), namelijk dat wie wil optreden als „de kinderen van het licht” (in de internationale betrekkingen), „gewapend moet zijn met de wijsheid van de kinderen van het duister, maar vrij moet blijven van hun kwade zin. Die moet de kracht van eigenbelang in de menselijke samenle-

ving kennen, zonder er morele rechtvaardiging aan te geven”. Ja er is eigenbelang, maar dat mag je niet tot waarde promoveren. En ja, waarden doen er wel degelijk toe, maar je mag ze niet verabsoluteren. Niebuhr noemde zich „getemde cynicus”: je weet dat idealisme altijd teleurgesteld zal worden, maar dat weerhoudt je er niet van om je best te blijven doen en toch iets te laten lukken.

Laatst las ik de prachtige nieuwe biografie over kanselier Konrad Adenauer van Norbert Frei, over wie veel en ook veel kritisch gezegd kan worden. Zeker als het gaat om Adenauers ondoorzichtige praktijken richting naoorlogse dictatoriale regimes in Zuid-Europa en Zuid-Amerika, zijn repressie jegens de oppositie in eigen land, en om zijn keiharde anticommunistische opstelling richting het Warschaupact en de Sovjet-Unie. Anno 2025 zouden we de beste man meteen gecancelled hebben. Maar toch. In september 1955 zette Adenauer zich over zijn weerszin heen, bezocht Moskou, en kreeg voor elkaar dat 10.000 Duitsers uit Sovjet-Russische krijgsgevangenschap werden vrijgelaten. Na soms wel meer dan 10 jaar gevangenschap keerden de eersten rond Kerst 1955 terug naar huis.

De genoemde Aaron Beck bedacht niet alleen de theorie van de negatieve triade, hij was de peetvader van de cognitieve gedragstherapie. Die therapie houdt in dat je jezelf steeds weer voorhoudt dat alles-of-nietsdenken niet klopt. Het is niet realistisch. Wat is dat dan wel? Niet opgeven, niet het internationale recht failliet verklaren. Maar doorgaan, en geloven en hopen op een beetje succes. Laat 2026 het jaar worden van blij met een beetje. Voor onszelf, en voor de rest van de wereld.

*Alles wat
Trump doet,
moet wel
slecht zijn, zegt
het ene kamp*

Beatrice de Graaf is hoogleraar geschiedenis van de internationale betrekkingen in Utrecht.

Ultieme ski-jas

Warm, waterdicht & duurzaam

Adviesprijs
van 299,-
239,-

- › Ervaar ultieme bescherming in elk weer: 25.000 mm waterdicht
- › Lichtgewicht warmte met 80g Sorona® isolatie
- › Meer dan 17 handige features

De geïsoleerde ski-jas is gemaakt van een hoogwaardige 3-laags stof en biedt ultieme bescherming op de piste. Met een waterdichtheid van 25.000 mm, volledige winddichtheid en een ademend ontwerp blijf je droog en comfortabel onder alle omstandigheden. De jas is uitgerust met Recco®-technologie, een afneembare sneeuwvanger, vijf praktische zakken, een helm-compatibele verstelbare capuchon en ventilatieritten onder de armen. De 80g Sorona® featherless isolatie, bestaande uit 37% plantaardig en hernieuwbaar materiaal, zorgt voor lichte maar effectieve warmte. Zo kun jij de hele dag warm, droog en gefocust blijven op elke afdaling.

In de kleuren en kleurcombinaties:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/cortazu

Karel Knip stuit in de alledaagse werkelijkheid op raadsels en onbegrijpelijke verschijnselen.

Deze week:

In de 19de eeuw ging de middenklasse sprookjes van viezigheid ontdoen. Het werd een ramp.

ALLEDAGSE WETENSCHAP

In het land der blonde duinen / En niet heel ver van de zee, / Woonde eens een dwergenpaartje / En dat heette 'Piggelmee.' 't Waren heel, heel kleine menschjes / En ze woonden - vreeslijk lot, / Want ze hadden heel geen huisje - / In een ouden, keulschen pot.'

Zo begon het fameuze Piggelmee-album dat de Van Nelle-fabriek in 1920 uitbracht. Het was naar 'een oud sprookje' kunstig bij elkaar gerijmd door employee L.C. Steenhuizen die liever het pseudoniem Leopold gebruikte. Het plaatjesboek werd geïllustreerd met losse plaatjes die je vanzelf bij elkaar spaarde als je veel Van Nelle-koffie dronk.

En dat deed je graag, want Van Nelle-koffie was erg lekker, daarover ging juist dat Piggelmee-verhaal. Mannetje Piggelmee had een tovervis gevangen die al je wensen kon vervullen en vrouwtje Piggelmee had wensen te over: ze wou een echt huis, meubilair, mooie kleren, een werkster en veel geld en ze kreeg het allemaal. Maar toen ze koffie wilde die lekkerder was dan die van Van Nelle, toen ging ze te ver. Toen brak de betovering en zaten de Piggelmeetjes opeens weer onder de Keulse pot. God-dank mét Van Nelle-koffie.

Stukje *merchandising*, zeg maar, een beetje platter dan Verkade deed met zijn mooie albums en gerenommeerde auteurs, maar nauwelijks minder effectief. Kinderen hebben zich te pletter gespaard en geplakt.

Maar wat voor sprookje was dat, dat Steenhuizen zo had geïnspireerd? Dat zei Van Nelle er niet bij, ook niet toen ze het verhaal na de oorlog opnieuw uitbracht, met plaatjes die wat aardiger waren dan die van de Duitse kunstenaar die in 1920 zo precies liet zien hoe ventje Piggelmee haasjes en konijnen doodschoot.

Er kan zomaar een halve eeuw voorbijgaan voor je ontdekt dat 'Piggelmee' sterk lijkt op het Grimm-sprookje dat 'Over de visser en zijn vrouw' is genoemd. Ook daar figureert een vis die de wensen vervult van een hebzuchtige vrouw, tot ze te ver gaat. Dat moet het geweest zijn. Tegelijk is het motief van het verhaal zo simpel en herkenbaar (ATU 555 volgens de internationale classificatie: hebzucht wordt bestraft) dat het sprookje ongetwijfeld al vele eeuwen door Europa circuleerde. De Duitse sprookjeskenner Johannes Bolte kon in 1913 een oneindig aantal varianten opsommen. In Vlaanderen viste Piggelmee onder namen als Timpelteen, Tintelteen, Tintelentee, Ticktocktee en Tiententater. Dundeldee wordt ook genoemd.

Haveloze vondelingen

Toen de jonge juristen Jacob en Wilhelm Grimm rond 1808 sprookjes gingen verzamelen, op zoek van vrienden die oude volksliederen hadden uitgegeven, kregen ze het verhaal van de wensvis van vele kanten toegespeeld. Ook anderen die sprookjes verzamelden, want dat was in de mode, kwamen de vis tegen. De eerste die er, volgens Google Books, over publiceerde was Albert Grimm

(geen familie) die in 1808 een zeldzaam slappe variant bedacht.

Jacob en Wilhelm vonden de versie van de voor-aanstaande schilder Philipp Otto Runge het mooiste, misschien wel vooral omdat deze het in Voormers dialect aanleverde. Het leek rechtstreeks uit het Duitse volk te komen. Vast staat dat Runge het verhaaltje dat hij in Hamburg had opgetekend flink heeft gecoiffeerd. 'Zo ging het helemaal niet', zeiden de zeelieden die het later te horen kregen. Dat is de ramp die de meeste sprookjes trof: dat de lui uit de middenklasse die ze rond 1800 gingen verzamelen ze ook mooier gingen maken. En minder vies. Wilhelm Grimm beschouwde sprookjes als haveloze vondelingen die je eerst waste en in nieuwe kleren stak voor je ze de huiskamer binnen liet. Alle verwijzingen naar seksualiteit en lichaamsfuncties werden eruit gevist.

Hoe boertig de oude sprookjes waren beschrijft het schitterende boekje *Tribil en Duivelsdrek* van Meder, Van Ekert en De Vries (2022). Het is een verzameling rauwe Groningse sprookjes zoals die in 1804 door de elfjarige Gerrit Arends in een kasboekje werden opgetekend toen hij ze door naaister Trijntje Soldaats had horen vertellen. En dan heeft Trijntje zich waarschijnlijk nog ingehouden.

Bij Runge heet de visser Timpe Te en zijn vrouwtje Ilsebill en alleen uit het gegeven dat ze in een pispot leven maak je op dat het dwergen zijn. De vis die Timpe Te vangt is een bot (bij anderen een snoek). Ik ben een betoverde prins, zegt de bot,

dus laat me gaan, ik smaaak niet lekker. Een vis die praten kan had ik sowieso niet opgegeten, zegt Timpe Te en zet hem terug. Je had eerst wat moet wensen, zegt later Ilsebill en dan begint de serie wensen die het stel uiteindelijk weer terugbrengt in de pispot.

Sprookjesachtig mooi is de vele malen herhaalde ontmoetingsdialoog tussen visser en vis:

Manntje, Manntje, Timpe Te, Buttje, Buttje in der See, Myne Fru de Ilsebill Will nich so, as ik wol will

Beetje onbegrijpelijk ook wel, want wie zegt nu eigenlijk wát op welk moment? Sprookjeskenners discussieerden daarover in augustus 2020 in een hoekje van Wikipedia.

Het kán logisch zijn als de twee elkaar op het water passeren, vinden ze. Maar misschien moeten de eerste regels verwisseld worden.

En waarop slaat dat vreemde 'Timpe Te'? Dat is een misverstand, denken de kenners. Het had Timpetje moeten zijn. De verkleinvorm -tje is in het Voormers algemeen maar klonk de deftige Runge vreemd in de oren. Hij kende het dialect minder goed dan hij dacht. En een Timpetje is iets puntigs, misschien sloeg het op de muts van de visser, maar aannemelijker is dat er de kabouterpenis mee werd bedoeld, de micropenis. Kereltje, pieme-laartje, wat wil je nou weer, riep de bot gemoedelijk.

Graag wensen wij de lezer voor het komend jaar een gezond wensvisje toe.

Karel Knip

Illustraties bij het sprookje 'Vom Fischer und seiner Frau' van Alexander Zick (boven), Paul Hey (links) en Anne Anderson.

Waardoor schuimt bier zo anders dan frisdrank en champagne?

DURF TE VRAGEN

Heerlijk, die stevige **schuimkraag** op een goed glas bier. Cola schuimt daarentegen nauwelijks - en champagne al helemaal niet. Vanwaar dat verschil?

Het ligt in elk geval niet aan de hoeveelheid opgelost koolzuurgas. In tegendeel: van al deze dranken bevat bier daarvan het minst. Die hoeveelheid wordt uitgedrukt in 'volume CO₂': hoeveel liter gasvormig CO₂ er bij normale luchtdruk vrijkomt uit één liter vloeistof. Bij bier is dat zo'n 2,0 tot 2,6 liter CO₂-gas per liter bier. In een dicht bierflesje zit die CO₂ als opgeloste moleculen in de vloeistof, en neemt dan nauwelijks volume in. Het is de hoge druk (zo'n 2 tot 5 bar) die de CO₂ in een dicht bierflesje in de oplossing houdt. Pas als die druk wegvalt door het openen, komen die liters gas vrij.

Bruiswater bevat ietsje meer koolzuur: zo'n 2,5 tot 3,5 volume CO₂; cola en sinas zo'n 3,0 tot 3,5. Champagne en andere mousserende wijnen maar liefst 4,5 tot 6,0.

Het schuimen van bier zit hem in de chemische samenstelling. Bier is een complexe cocktail van zetmeel, eiwitten, zuren en allerlei afbraakproducten die ontstaan tijdens het brouwproces. Gemalen mout - dat is graan dat onder gecontro-

Het schuimen van bier zit hem in de chemische samenstelling ervan.

FOTO GETTY IMAGES

leerde omstandigheden is gekiemd en vervolgens gedroogd - valt in water eerst uiteen in suikers onder invloed van zijn eigen enzymen. Gist zet die suikers vervolgens om in alcohol en CO₂.

De sleutel tot het schuim zijn de zogeheten iso-alfazuren uit hop (*Humulus lupulus* - een plant uit de hennepfamilie). Hop is een belangrijk ingrediënt van bier. Die hopzuren geven bier zijn karakteristieke, licht bittere smaak, maar reageren daarnaast met bepaalde eiwitten uit mout. De verbindingen die dan ontstaan, zijn zogeheten oppervlakteactieve stoffen: ze veranderen de viscositeit (stropetrigheid) en de elasticiteit (rekbaarheid) van het bieroppervlak.

Het gevolg is dat er een soort stevige huidjes ontstaan rondom de belletjes die het oppervlak bereiken. Dankzij die huidjes, die samen stevige tussenwandjes vormen, kunnen de belletjes relatief lang blijven bestaan zonder samen te smelten of in te storten. Hoe lang, dat hangt af van de precieze eiwit- en zuursamenstelling, en die verschilt sterk per biersoort. Vandaar dat bieren onderling behoorlijk verschillen in hun schuimeigenschappen.

Er zijn ook andere stoffen die meespelen, zoals eiwitten uit de celwanden van gist, opgeloste metalen in het water, en

zetmeel- afbraakproducten van mout. Plus natuurlijk de fijne details van het brouwproces. Brouwers doen daar vaak heel geheimzinnig over.

Bruiswater en zelfs cola en sinas zijn chemisch gezien veel 'schoner' dan bier. In bruiswater verdwijnen de belletjes meteen zodra ze het oppervlak bereiken. In cola en sinas kunnen ze een paar seconden blijven bestaan onder invloed van bepaalde suikers en plantenextracten, maar de belletjes zijn dus heel instabiel. Ze versmelten meteen met elkaar en storten in.

En champagne dan? Champagne bevat weliswaar eiwitten - vooral afkomstig uit de gist - maar veel minder dan bier, en bovendien: geen hopzuren.

En waardoor is champagne eigenlijk zo extreem prikkelend? Dat komt door de vele minuscule bubbelletjes. Die ontstaan door het hoge gehalte aan opgelost CO₂, dat onder veel hogere druk in de fles zit (6 bar - twee keer zo hoog als in een autoband) en dus na openen relatief snel vrijkomt. Hoe sneller de gasvorming, hoe kleiner de belletjes. Ook de chique champagneglazen spelen mee: die zijn perfect glad. Tegen de veel ruwere wand van een bierglas vormen zich grotere belletjes.

Nienke Beintema

Surprise-kuiken / takahe / *Porphyrio hochstetteri*

GOED BETER BEEST

Een écht verrassingsei was het. Eind december werd in het Nieuw-Zeelandse natuurreservaat Zealandia een takahe-kuiken geboren, een zeldzame inheemse loopvogel. De man, Bendigo, had bij twee eerdere partners geen kuikens weten te verwekken. Dat het bij zijn nieuwste partner Waitaa wél raak was vermoedden de verzorgers al in oktober, omdat ze zich opeens niet meer liet zien. Een paar weken later hoorden ze getijl

vanuit dicht struikgewas. Met een wildcamera maakten ze de eerste beelden van het kuiken.

Volwassen takahe's ogen als echte oervogels, met hoge rode poten en een scherpe, driehoekige snavel. Van de voorkant zien de 50 centimeter grote vogels eruit „als een model van de aarde op stelten”, aldus de Britse krant *The Guardian*. De soort is familie van de Europese purperkoet.

De gezinsuitbreiding is goed nieuws voor de kwetsbare vogelsoort.

Ooit waren de vogels talrijk in Nieuw-Zeeland, maar aan het begin van de twintigste eeuw werd gedacht dat ze waren uitgestorven. Pas in 1948 werd de takahe herontdekt - nu ligt het aantal vogels rond de 500, waarvan verreweg de meeste in dierentuinen en reservaten leven. Het nog naamloze kuiken blijft voorlopig met zijn ouders in een afgesloten deel van het Zealandia-reservaat wonen.

Gemma Venhuizen

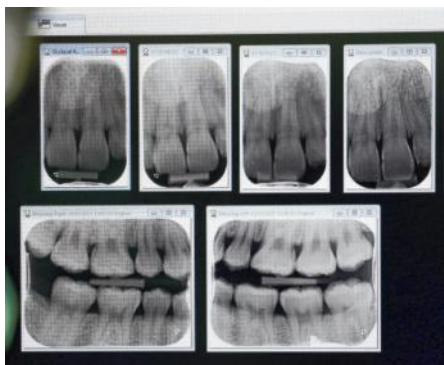

Een takahe is ongeveer 50 centimeter groot en heeft hoge poten en een scherpe snavel.

FOTO GETTY IMAGES

Tandheelkundigen hebben ruime tijdsinterpretatie.

FOTO ANDY RAIN/EPA

► Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

'Recent' kan ook best 37 jaar geleden zijn

Als biomedici in hun publicaties verwijzen naar een 'recent' onderzoek kunnen ze dat begrip nogal ruim opvatten. De bedoelde citatie kan 0 tot wel 37 jaar geleden verschenen zijn. **Gemiddeld betekent 'recent' 5,53 jaar oud.** Dat schrijven Alejandro Díez-Vidal en Jose R. Arribas van het Hospital La Paz Institute for Health Research in Madrid in het traditioneel lichtvoetige kerstnummer van *The British Medical Journal*.

Díez-Vidal en Arribas analyseerden afgelopen zomer „voor de grap” duizend publicaties op het gebruik van het adjectief 'recent' en zochten in de literatuurlijst op welke publicatie hiermee bedoeld werd. Om het behapbaar te houden, namen ze in deze artikelen alleen de eerste keer dat het woord

voorkwam mee in hun analyse.

Een op de vijf referenties aan 'recent' verwees naar literatuur die tien jaar of langer geleden was verschenen. Binnen de verschillende disciplines is er grote variatie. Tevreden stellen de auteurs vast dat hun eigen vakgebied (infectieziekten) tot degenen met de kortste citatie-interval behoort. Niet verbazingwekkend hoeft te zijn dat het vakgebied 'spoedeisende hulp' hier de minste vertraging heeft met de verwijzing naar recente publicaties. Uitschieters aan de andere kant van het spectrum zijn nefrologie, diergeneeskunde en tandheelkunde. Die hebben met verwijzingen met een mediaan van 8,5 tot 14 jaar na publicatie „een veel ruimere tijdsinterpretatie”.

Wat ook opviel in de analyse was

dat publicaties in tijdschriften met een hoge impactfactor door de bank genomen een opvallend kortere interval voor 'recent' hadden. Het noemen van het woord 'recent' in de titel van het wetenschappelijk artikel was verrassend genoeg niet bepalend voor hoe up-to-date het gebruik van 'recent' was in het artikel zelf. Oudere artikelen waren losser in het gebruik van 'recent'. Voor het jaar 2000 lag de mediaan op 6 tot 8 jaar, maar tussen 2020 en 2025 lag de mediaan op 2,5 jaar.

„Ons onderzoek bevestigt wat veel lezers al lang vermoedden, maar tot nu toe heeft niemand het durven kwantificeren”, schrijven de Spanjaarden. De term 'recent' is vaker een flexibel retorisch hulpmiddel dan een betrouwbare indicator van daadwer-

kelijk vers inzicht, concluderen ze.

Het is een gemakswoord dat bovenaan staat in het rijtje van andere vaagtaal in de wetenschappelijke literatuur, zoals 'emerging evidence', 'a growing body of evidence' en 'some studies suggest'.

Díez-Vidal en Arribas schrijven dat ze in hun steekproef artikelen in andere talen dan het Engels buiten beschouwing hebben gelaten. Ze realiseren zich, zo schrijven ze, dat ze daarmee potentieel waardevol onderzoeksmateriaal hebben laten liggen, met name in het Spaanse taalgebied. Als geboren en getogen Spaanssprekenden realiseren beide auteurs zich maar al te goed hoe vaag het begrip 'reciente' in hun eigen taal kan zijn.

Sander Voormolen

OPHEF

Punt.